A large crowd of young people, mostly men, are shown in a state of excitement and cheering. They are wearing various sports jerseys, including blue and white ones. In the foreground, a large, dark grey hoodie is draped over the scene, partially obscuring the crowd. The hoodie's hood is pulled up, and its texture is clearly visible. The background is filled with the faces and arms of the crowd, creating a sense of a large, energetic gathering.

МЛАДИ И ХУЛИГАНИЗАМ НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА

Саша Милојевић
Бранислав Симоновић
Бојан Јанковић
Божидар Оташевић
Вељко Турањанин

САША МИЛОЈЕВИЋ
БРАНИСЛАВ СИМОЛОВИЋ
БОЈАН ЈАНКОВИЋ
БОЖИДАР ОТАШЕВИЋ
ВЕЉКО ТУРАЊАНИН

Млади и хулиганизам на спортским приредбама

Издавач
ОЕБС
Организација за европску безбедност и сарадњу
Мисија у Србији
Подржано од Министарства просвете, науке и технолошког развоја

Аутори
Проф. др Саша Милојевић
Проф. др Бранислав Симоновић
Бојан Јанковић MSc.
Мр Божидар Оташевић
Вељко Турањанин MSc

Рецензенти
Проф. др Срђан Милашиновић
Проф. др Божидар Бановић
Проф. др Горан Вучковић

Лектор
Дејан Булајић

Дизајн и припрема штампе
comma | communications design

Штампа
Фидуција 011

Тираж
200

ISBN 978-86-6383-001-1

Објављивање овог истраживања подржала је Мисија ОЕБС-а у Србији.
Ставови и размишљања изнети у овом истраживању су ауторски и не изражавају нужно став ОЕБС-а.

„The only thing necessary
for the triumph of evil
is for good men to do
nothing”

„Једина ствар која је
потребна за тријумф
ђавола је да добри људи
не предузму ништа”
(Sir Edmund Burke)

Садржај

Млади и хулиганизам на спортским приредбама	i
Предговор	vii
Извод из рецензија	ix
Рецензија	xv
Мишљење о рукопису	xx
1. Појмовно одређење насиља на спортским приредбама	1
1.1. Појам насилничког криминалитета	1
1.2. Појам насиља у спорту	4
1.2.1. Дефинисање навијачког насилничког криминалитета и разграничење са сродним облицима криминалитета	7
1.2.2. Појам хулиганизма	9
1.3. Појавни облици и узроци насиља на спортским приредбама	12
2. Ретроспектива насиља на спортским приредбама	17
2.1. Истраживање насиља на спортским приредбама данас	23
2.2. Периодизација насиља на спортским приредбама у Републици Србији	25
2.2.1. Период Краљевине Југославије	27
2.2.2. Период од 1945. године, до краја шездесетих година двадесетог века	27
2.2.3. Период седме и осме деценије прошлог века	28
2.2.4. Период девете деценије двадесетог века	29
2.2.5. Период од краја девете деценије до краја двадесетог века	30
2.2.6. Навијачко насиље у србији од 2001. године	30
2.3. Навијачке групе у Србији	31
2.3.1. Категоризација навијача у Србији	38
2.4. Карактеристике екстремних навијача	39
Литература	41
3. Полицијске мере у супротстављању хулиганизму	45
3.1. Традиционални модел супротстављања хулиганизму	45
3.2. Фактори који доприносе насиљу на спортским приредбама	47
3.3. Међународна полицијска сарадња у супротстављању хулиганизму	51
3.4. Проактивне полицијске тактике примењене у обезбеђењу светских и европских фудбалских првенстава	60
3.4.1. ЕУРО 2000	60
3.4.2. ЕУРО 2004	61
3.4.3. Светско првенство 2006. године	65
3.4.4. ЕУРО 2008	67
3.4.5. ЕУРО 2012	70
3.5. Поступање полиције у појединим европским државама	77
3.5.1. Велика Британија	77
3.5.2. Италија	81
3.5.3. Србија	85
Литература	90

4.	Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама	93
4.1.	Србија	94
4.1.1.	Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу	94
4.1.2.	Анализа радње кривичног дела	97
4.1.3.	Мера безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама	108
4.1.4.	Прекршаји	109
4.1.5.	Заштитна мера	110
4.1.6.	Напомене о малолетним лицима као учиниоцима прекршаја и кривичног дела	111
4.2.	Босна и Херцеговина	113
4.3.	Хрватска	115
4.3.1.	Кривична дела	115
4.3.2.	Прекршаји	116
4.3.3.	Заштитне мере, мере опреза и мере безбедности	117
4.4.	Црна Гора	120
4.5.	Словенија	122
4.6.	Македонија	123
4.6.1.	Кривично дело	123
4.6.2.	Прекршаји	124
4.7.	Велика Британија	125
4.8.	Италија	127
	Литература	130
5.	Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту	133
5.1.	Превенција хулиганског понашања	133
5.1.1.	Проблеми репресивног приступа хулиганском понашању	134
5.1.2.	Форензичко-психолошке и криминолошке карактеристике генезе насилничког и хулиганског понашања у младом узрасту и адолесценцији	135
5.1.3.	Фактори ризика који доводе до склоности ка насилничком понашању у процесу формирања личности	136
	Индивидуални и персонални фактори ризика	136
	Породица као фактор ризика	137
	Школа као фактор ризика	138
	Вршњаци као фактор ризика	138
	Остали социјални фактори ризика	138
5.1.4.	Мотивација хулиганског понашања	139
5.1.5.	Утицај алкохола и малолетничког удруживања на насилничко понашање	143
5.2.	Превентивни програми усмерени према омладини	146
5.2.1.	Уопште о програмима превенције насилничког (хулиганског) понашања који су усмерени на омладину	146
5.2.2.	Програми превенције насиља код школске омладине	151

5.2.3.	Деловање на факторе ризика који доводе до насилничког понашања младих и увођење протективних фактора	154
5.3.	Програми превенције насилничког понашања који се примењују у Сједињеним Америчким Државама	159
5.3.1.	Уопштено о програмима превенције насилничког понашања младих у САД	159
5.3.2.	Приказ неких пројеката превенције малолетничког насилничког понашања који се примењују у САД	164
5.4.	Превентивни програми усмерени на превенцију хулиганског понашања навијача	171
5.4.1.	Уопште о програмима превенције хулиганског насиља у спорту који се предузимају у Европи и изван ње	171
5.4.2.	Програми превенције насиља у спорту у Хрватској	172
5.4.3.	Програми превенције насиља у спорту у Немачкој	174
5.5.	Превентивни програми хулиганског понашања навијача у Србији	177
5.5.1.	Тренутно стање	177
5.5.2.	Анализа националне стратегије за борбу против насиља и недолучног понашања на спортским приредбама у Републици Србији	178
	Литература	190
6.	Резултати емпиријског истраживања	193
6.1.	Примењени методи и узорак	193
6.1.1.	Примењени методи	193
6.1.2.	Карактеристике узорка	194
6.2.	Анализа резултата истраживања	203
6.2.1.	Навијачке склоности и чланство у навијачким групама	203
6.2.2.	Однос испитаника према школи	238
6.2.3.	Однос испитаника према едукацији о насилном понашању и хулиганizmu на спортским манифестацијама	245
6.2.4.	Учешће испитаника у насилничком понашању и хулиганizmu на спортским манифестацијама	255
6.2.5.	Перцепција испитаника о месту и улози субјеката обезбеђења током одржавања спортских манифестација	261
6.2.6.	Перцепција испитаника о појави расизма на спортским манифестацијама у Србији	269
6.2.7.	Коришћење психоактивних супстанци међу младима и веза са насиљем на спортским приредбама	275
6.2.8.	Специфичности чланова навијачких група	286
6.2.9.	Ставови испитаника о могућем решењу проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама	311
6.3.	Закључци из анализе резултата истраживања	320
	Литература	328
7.	Закључак	329
	Регистар појмова	333

Предговор

Монографија „Млади и хулиганизам на спортским приредбама” настала је као резултат вишегодишњег темељног изучавања проблематике насиља на спортским манифестацијама. Као озбиљан безбедносни, а у појединим ситуацијама и политички проблем, питање хулиганизма „навијача” привукло је пажњу аутора који су се озбиљно прихватили изучавања насиља на спортским манифестацијама код нас, али и изучавања светских искустава о томе. Окосницу монографије чини обимно емпиријско истраживање које је обухватило преко 3600 ученика средњих школа у Републици Србији, од којих је њих преко 500 потврдило да су чланови неке од навијачких група. Ова чињеница, тексту који следи, даје посебан значај јер одсликава тренутно стање у друштву, када је реч о младима и хулиганизму на спортским манифестацијама.

У монографији, аутори су се бавили пре свега појмовним одређењима везаним за хулиганизам и насиље на спортским манифестацијама, а затим: генезом тих појава код нас и у свету; правним оквиром који омогућава друштвено супротстављање том проблему; реакцијом полиције, у свету и код нас, на проблем хулиганизма и насиља „навијача”; превентивним програмима међу младима, такође код нас и у свету, усмереним на решавање проблема хулиганизма; и на крају, тумачењем резултата обрађених података, до којих се дошло емпиријским истраживањем.

Монографија је првенствено намењена стручним и научним радницима који се баве овом облашћу друштвене стварности, али и државним органима који спроводе програме супротстављања хулиганизму и насиљу. Књига такође, може да послужи и као наставни материјал студентима високообразовних институција, чији се студијски програми баве овим и сличним проблемима.

И поред напора да се испуне методолошки, стручни, дидактички и други захтеви, ова монографија, вероватно, није без пропуста. Сва запажања, сугестије и критике које буду долазиле од корисника, биће велики подстицај даљем истраживању проблема насиља на спортским манифестацијама и напорима друштва да се тај проблем реши на најбољи могући начин.

Аутори се, пре свега захваљују Мисији ОЕБС-а у Републици Србији, која је својом подршком, омогућила да се спроведе обимно емпиријско истраживање и објави ова публикација. Такође, аутори се захваљују и Криминалистичко-полицијској академији из Београда, која је пружала подршку ауторима и омогућила да се део резултата истраживања „Структура и функционисање полицијске организације – традиција, стање и перспективе”, које она спроводи, а неки од аутора су чланови истраживачких тимова, искористе у процесу пи-

сања ове монографије. Велику захвалност аутори дугују и рецензентима, др Срђану Милашиновићу, редовном професору Криминалистичко-полицијске академије у Београду, др Божидару Бановићу, ванредном професору Правног факултета Универзитета у Крагујевцу и др Горану Вучковићу, ванредном професору Криминалистичко-полицијске академије у Београду, који су својим сугестијама значајно допринели побољшању квалитета монографије. На крају, аутори се захваљују и проф. др Бобану Милојковићу, редовном професору Криминалистичко-полицијске академије чије су сугестије биле од великог значаја при реализацији истраживања и писању публикације, као и господину Владимиру Цветковићу, сараднику на Криминалистичко-полицијској академији из Београда, на помоћи током анкетања средњошколаца обухваћених истраживањем.

У Београду, децембар 2013. године.

Аутори

Извод из рецензија

I рецензија

Рукопис који ми је достављен на рецензију носи наслов „Млади и хулиганизам на спортским приредбама”, а као аутори потписују га др Саша Милојевић, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду, др Бранислав Симоновић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, Бојан Јанковић М. А. асистент Криминалистичко-полицијске академије у Београду, мр Божидар Оташевић, заменик начелника Управе за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку и Вељко Турањанин М.А. асистент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу. Рукопис је обима 294 густо куцане стране или око 25 ауторских табака, а садржи 3 шематска приказа и 67 табеларних приказа, коректно уклопљених у основни текст.

Текст који ми је достављен на рецензију у потпуности је сагласан са претходно израђеним научно-истраживачким пројектом из Акционог плана „Млади и хулиганизам на спортским приредбама” који је усвојен од стране мисије ОЕБС-а у Републици Србији, те у складу са пројектом свеобухватно третира пројектовани предмет истраживања. Но, без обзира на то, текст је тек начео решавање проблема хулиганизма у Србији и представља добру основу за будућа научна истраживања тог предметног поља.

Рукопис има седам целина: Увод, Ретроспектива насиља на спортским приредбама, Полицијске мере у супротстављању хулиганизму, Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама, Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту, Резултати емпиријског истраживања и Закључак.

Ово је научно и стручно веома квалитетан рукопис. Он је теоријско-емпиријским путем потврдио нека страна и домаћа искуствена сазнања о предмету истраживања, али и открио неке нове везе и односе између делова предмета истраживања о којима раније није писано. Са стручне стране, то значи помоћ свим субјектима који се баве проблематиком насиља на спортским манифестацијама, да лакше идентификују носиоце проблема, односно саме проблеме, те да се са њима изборе на најадекватнији начин.

Након објављивања рукопис ће послужити научним и стручним радницима који се баве овом проблематиком да наставе са научним радом на овом пољу, али и за решавање оперативних проблема у свакодневном супротставља-

њу свим облицима насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Такође, објављени рукопис ће бити значајно едукативно штиво за све студенте првог, другог и трећег степена студија, који се баве овом проблематиком.

Након анализе аутоцитатности и хетероцитатности у библиографским јединицама које су коришћене у изради рукописа, као и квантитативног и квалитативног удела сваког аутора у тексту, мишљења сам да библиометријски квалитет рукописа у потпуности задовољава критеријуме за монографску публикацију.

Имајући у виду све претходно наведено, као и форму, садржај, резултате до којих се дошло, као и актуелност теме коју рукопис обрађује, са задовољством предлагем издавачу да рукопис, интегрално објави у виду монографије водећег националног значаја.

У Београду, 30. новембар 2013. године

рецензент др Срђан Милашиновић, с.р.
редовни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду

II рецензија рукописа „Млади и хулиганизам на спортским приредбама“

Рукопис „Млади и хулиганизам на спортским приредбама“ аутора проф. др Саше Милојевића, проф. др Бранислава Симоновића, Бојана Јанковића М.А, мр Божидара Оташевића и Вељка Турањанина М.А, који ми је достављен на рецензију, садржи 763.324 карактера са размацама, што одговара обиму од око 25.4 ауторска табака. Унутар рукописа налазе се три шематска приказа и 67 табеларних приказа, као и 91 фуснота, од којих се у 33 аутори позивају на изворе података које су користили, а остале су појашњавајуће.

Рукопис се састоји од седам делова: Увод, Ретроспектива насиља на спортским приредбама, Полицијске мере у супротстављању хулиганизму, Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама, Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту, Резултати емпиријског истраживања и Закључак.

Увод и део текста под називом „Ретроспектива насиља на спортским приредбама“, су делови рукописа које је написао мр Божидар Оташевић са укупно 114.094 карактера са размацама. У Уводу су појашњена основна одређења појмова којим се рукопис бави – насилнички криминалитет, насиље на спортским приредбама, хулиганизам и слично. „Ретроспектива насиља на спортским приредбама“, је део рукописа у којем је дат историјски осврт на насиље на спортским манифестацијама и његове последице у свету, у земљама у окружењу и код нас. Ово је садржајно и методолошки коректан део рукописа.

Део рукописа „Полицијске мере у супротстављању хулиганизму“, написао је Бојан Јанковић М.А. са 125.540 карактера са размацама. Овај део текста садржи три методолошки коректно уклопљена шематска приказа. Како је то наведено у почетној фусноти овог дела рукописа, током писања колега Јанковић је користио и делове резултата истраживања у којем учествује, а које спроводи Криминалистичко-полицијска академија из Београда – „Структура и функционисање полицијске организације – традиција, стање и перспективе“, што рукопису даје додатну вредност у научном смислу, јер су упоређивани резултати из два независна истраживања. Овај део рукописа бави се репресивним и превентивним активностима полиције, којима се покушава решити проблем насиља на спортским манифестацијама. Акцент је на превентивној (проактивној) делатности која је препозната као једини начин дугорочног решавања проблема, па су у овом делу текста обрађена искуства низа земаља које су имале, или још увек имају проблем са хулиганизмом. Садржајно и методолошки и ово је, такође, коректан део рукописа.

У делу „Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земаљама”, који је написао Вељко Турањанин М.А. у тексту од 105.799 карактера са размацима, појашњени су основни правци казнено правне стратегије у нашој земљи који се односе на питање решавања проблема насилничког понашања и хулиганизма на спортским приредбама. Затим је та стратегија упоређена са опредељењима других земаља, насталих распадом СФРЈ. У решавању проблема хулиганизма са аспекта казнено правне политике. И ово је садржајно и методолошки коректан део рукописа.

„Превентивни начини супротстављања хулиганизму”, у спорту је део рукописа који је написао проф. др Бранислав Симоновић са 166.185 карактера са размацима. Овај део текста бави се превентивним програмима сузбијања насиља уопште, али је посебан акценат стављен на превентивне програме који се могу спроводити међу младима ради спречавања насилничког понашања и хулиганизма на спортским манифестацијама. Такође, на овом месту анализирана су искуства неких земаља које су раније започеле са превенцијом хулиганизма код младих на спортским утакмицама. Свеукупно, обрађена тематика у овом поглављу садржајно и методолошки задовољава критеријуме монографске публикације.

Између осталог, рукопис представља и научно саопштење веома обимног емпиријског истраживања, спроведеног на територији Републике Србије са средњошколском популацијом, у градовима који су имали прволигашке фудбалске тимове у сезони 2012/2013. година. Истраживање је извршено методом испитивања, техником анкетаирања са 3662 испитаника. Резултати до којих се дошло након обраде података низом техника статистичке методе, приказани су у делу рукописа „Резултати емпиријског истраживања”, чији је аутор проф. др Саша Милојевић. Тај део текста написан је са 205.545 карактера са размацима и у себи садржи 62 табеларна прилога, који су методолошки коректно уклопљени у текст. И у овом делу рукописа, колега Милојевић је користио и делове резултата истраживања у којем учествује, а које спроводи Криминалистичко-полицијска академија из Београда – „Структура и функционисање полицијске организације – традиција, стање и перспективе”, што рукопису даје додатну вредност у научном смислу, јер су упоређивани резултати из два независна истраживања. У овом делу текста углавном статистичким методама је извршена научна дескрипција, класификација и објашњење повезаности низа појава везаних за насилничко понашање и хулиганизам на спортским приредбама. Табеларни прикази пружају обиље информација које се могу искористити за нека будућа истраживања ове проблематике. И овај део рукописа је садржајно и методолошки коректан са аспекта задовољења критеријума за монографске публикације.

Закључак представља, методолошки потпуно коректно, кратко сумирање најзначајнијих резултата до којих су аутори током истраживања дошли. Закључак је написан са 7.164 карактера са размацима.

Попис коришћене литературе дат је након сваког поглавља. За писање Увода и дела „Ретроспектива насиља на спортским приредбама”, искоришћено је 59 библиографских јединица. Од тога, колега Оташевић је аутор, или коаутор шест библиографских јединица, а колега Симоновић једне. При изради дела „Полицијске мере у супротстављању хулиганизму”⁰¹⁴⁸ искоришћено је 37 библиографских јединица. Од тога, колега Јанковић је аутор, или коаутор у пет библиографских јединица, колега Милојевић у четири, док су колеге Оташевић и Симоновић аутори, или коаутори у једној библиографској јединици. За писање дела „Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије”, искоришћене су 53 библиографске јединице. Од тога, колега Оташевић је аутор, или коаутор у две библиографске јединице.

При изради дела „Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту”, искоришћена је 41 библиографска јединица. Од тога, колега Симоновић је аутор, или коаутор у шест библиографских јединица, а колега Оташевић у две. На крају, за писање дела „Резултати емпиријског истраживања”, искоришћено је 15 библиографских јединица. Од тога, колега Милојевић је аутор, или коаутор у седам библиографских јединица, а колега Јанковић у пет. Имајући у виду аутоцитатност и хетероцитатност у библиографским јединицама које су коришћене у изради рукописа, као и квантитативни и квалитативни удео сваког аутора у тексту, мишљења сам да библиометријски квалитет рукописа у потпуности задовољава критеријуме за монографску публикацију.

Текст који ми је достављен на рецензију у потпуности је сагласан са претходно израђеним научно-истраживачким пројектом из Акционог плана „Млади и хулиганизам на спортским приредбама”, који је усвојен од стране Мисије ОЕБС-а у Републици Србији, те у складу са пројектом свеобухватно третира пројектовани предмет истраживања. Ипак, ваља напоменути да ми је достављени рукопис тек почетно истраживање комплексне проблематике насиља на спортским манифестацијама, које је отворило низ нових питања и проблема за нека будућа научна истраживања.

Научни и стручни квалитет рукописа је неспоран, јер је теоријско-емпиријским путем потврдио нека страна и домаћа искуствена сазнања о предмету истраживања, али и открио неке нове везе и односе између делова предмета истраживања о којима раније није писано. Са стручне стране, то значи помоћ свим субјектима који се баве проблематиком насиља на спортским манифестацијама, да лакше идентификују носиоце проблема, односно саме проблеме, те да се са њима изборе на најадекватнији начин.

Након објављивања рукопис ће послужити научним и стручним радницима који се баве овом проблематиком да наставе са научним радом на овом пољу, али и за решавање оперативних проблема у свакодневном супротстављању свим облицима насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Такође, објављени рукопис ће бити значајно едукативно штиво за све студенте првог, другог и трећег степена студија, који се баве овом проблематиком.

Имајући у виду све претходно наведено, форму, садржај, резултате до којих се дошло, као и актуелност теме коју рукопис обрађује, са задовољством предлажем издавачу да рукопис, интегрално објави у виду монографије водећег националног значаја.

У Крагујевцу, 29. новембар 2013. године

рецензент др Божидар Бановић, с.р.
ванредни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу

III рецензија

Предмет: Рецензија рукописа под насловом: „Млади и хулиганизам на спортским приредбама”, аутора Саше Милојевића, Бранислава Симоновића, Бојана Јанковића, Божидара Оташевића и Вељка Турањанина

Рецензија

Рукопис „Млади и хулиганизам на спортским приредбама” има 294 странице текста, где се налазе три схеме и 67 табела и укупно је наведена 221 референца, од чега 23 прописа. На крају рукописа на две стране текста дат је закључак.

Шест поглавља обрађених у рукопису носе следеће наслове: Увод; Ретроспектива насиља на спортским приредбама; Полицијске мере у супротстављању хулиганизму; Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама; Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту и Резултати емпиријског истраживања.

У Уводу се говори најпре о значају дефинисања насиља и указује се на мултидисциплинарност овог појма. Након Увода објашњава се појам насиља у спорту и даје се његова дефиниција уз осврт на квалификовање деликта.

У подпоглављу „Појам хулиганизма”, разматра се етимолошки корен како овог назива, тако и вандализма, уз објашњење да ово понашање није само везано за насиље спортских навијача. За разлику од вандализма, израз хулиганизам се готово искључиво користи за насиље повезано са спортским манифестацијама.

Подпоглавље „Појавни облици и узроци насиља на спортским приредбама”, објашњава да насиље на спортским приредбама може бити изражено у разним формама, од релативно толерантних видова, до вандализма и криминалних случајева теже природе, уз напомену да као криминолошки феномен спада у ред најинтересантнијих феномена савременог друштва. У објашњењу узрока насиља на стадионима често се истиче тзв. „психологија гомиле”, где се појединац осећа сигурније, с обзиром на то да маса покрива његову анонимност.

У делу „Ретроспектива насиља на спортским приредбама”, дат је историјски осврт на овај проблем од времена античке Грчке, са посебним освртом на другу половину XX века до данас. Анализом насиља на спортским приредбама данас се бави мали број истраживања везаних за насиље на спортским приредбама, како домаћих тако и страних аутора.

У делу „Периодизацији насиља на спортским приредбама у Републици Србији”, описује се навијачко насиље у вези са спортом, на простору бивше

Југославије, које се обично дешавало у контексту етничких конфликта, политичке нестабилности и слабих институција, али и перманентне социо-економске кризе и са њом повезане хроничне бесперспективности. Констатује се да је навијање на простору бивше Југославије пролазило кроз бројне фазе, па је стварање навијачких група у некадашњој Југославији подељено на шест периода: Период Краљевине Југославије; Период од 1945. до краја шездесетих година; Период седме и осме деценије прошлог века; Период девете деценије двадесетог века; од краја девете деценије до краја двадесетог века, и од 2001. године.

У подпоглављу „Навијачке групе Србије”, описује се како су настале и како су подељене навијачке групе у Србији и при том, какве су њихове карактеристике. Констатовано је да сами називи неформалних навијачких група асоцирају на њихову спремност да испољавају насиље. У „Категоризација навијача у Србији према безбедносном ризику”, навијачи су у Србији сврстани у три основне категорије: А – ненасилне (сви који нису у категорији Б и Ц), Б – потенцијално насилне (то су лица против којих су поднете кривичне и прекршајне пријаве због насилних деликата који су извршени у вези са спортским приредбама), Ц – насилне (осуђивани припадници навијачких група због извршених кривичних дела и прекршаја са елементима насиља у вези са спортским приредбама), али се и констатује да према наведеној категоризацији, многе насилне и потенцијално насилне навијаче не би било могуће формално евидентирати у одговарајућу категорију.

Констатује се да карактеристике екстремних навијача, представљају навијачку поткултуру, односно то је „супкултура у којој високо место заузимају елементи колективне солидарности, изразите територијалности и егзалтиране мушкости. То су карактеристике својствене свим екстремним навијачким групама. Омладина је основна социјална база фудбалског хулиганизма. Због тога је навијачка поткултура предмет пажње како науке, тако и друштва у целини. На крају овог поглавља дат је попис литературе, коју чини 59 библиографских јединица.

У поглављу „Полицијске мере у супротстављању хулиганизму”, констатује се да се полицијске организације у различитим државама, на различите начине супротстављају хулиганизму на спортским приредбама. Закључује се да су на почетку супротстављања хулиганизму полицијске снаге првенствено користиле репресивне мере (традиционални модел супротстављања), а када су касније уочиле да те мере не доносе адекватне резултате, чак у неким ситуацијама и подстичу насиље, почеле су да примењују проактивне мере. Када се посматра Традиционални модел супротстављања хулиганизму, закључује се да од када постоји проблем са хулиганизмом полиција је примењивала традиционални модел, где се репресивним мерама и силом настоји сузбити насиље на спортским приредбама. Констатује се да полицијске јединице морају размотрити све факторе приликом планирања обезбеђења спортске приредбе. Разумевање фактора који доприносе настајању насиља помоћи ће приликом анализе проблема, утврђивању ефикасности мера, препознавању кључ-

них тачака где треба интервенисати, а затим на крају и при избору адекватних одговора на насиље.

Анализом сваке спортске приредбе припадници полиције могу открити и утврдити факторе који доприносе насиљу на спортским приредбама, а анализа треба да се заснива на троуглу насиља на спортским приредбама, у којем су садржани главни елементи једног спортског догађаја. Неискусно особље може смањити ефективност стратегије управљања организацијом утакмица. Такви кадрови не могу да идентификују потенцијалне опасности и не могу да одреагују на адекватан начин. Приликом појаве насиља у неким ситуацијама неадекватна реакција може подстаћи настајање насиља. Говори се о томе да и неискусно особље, чак иако је прошло обуку, може бити напето или нервозно у високостресним ситуацијама. Неретко кривац за настајање насиља су полицијске снаге које својим негативним ставовима, прекомерном употребом средстава принуде, могу подстицати насиље.

Када се посматра „Међународна полицијска сарадња у супротстављању хулиганизму”, напомиње се да способност одређене полицијске организације, земље организатора спортске приредбе, да се успешно супротстави хулиганизму, умногоме зависи од подршке коју ће добити од других иностраних полицијских организација, како из земаља из којих долазе гостујући навијачи, тако и из других држава које имају информације, или искуства у организацији међународних утакмица. Тачније, међународна полицијска сарадња може помоћи у обезбеђивању пуне безбедности догађаја, путем активности како домаћих полицијских снага, тако и иностраних, при чему свако од њих има специфични степен одговорности.

У проактивним полицијским тактикама примењеним у обезбеђењу светских и европских фудбалских првенстава приказани су, кроз примере добре праксе у организацији великих фудбалских турнира, остали фактори који су међусобно повезани, уз напомену да је насупрот традиционалном моделу деловања полиције, последњих година порасла популарност проактивног деловања полиције, који се заснива, пре свега, на обавештајном раду, али и на предузимању других мера пре ескалације проблема, уз комбинацију са репресивним мерама. На крају се налази попис од 37 библиографских јединица, од чега је осам из области прописа.

Када се посматра „Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама”, констатује се да је ескалација насиља на спортским манифестацијама, последњих година, довела до реакције законодаваца широм Европе. Како су у различитим државама заступљена различита законских решења, детаљно је обрађен казненоправни оквир у Србији, а затим и регулисање ове материје у законодавствима осталих држава бивше Југославије, Енглеске и Италије, као и других земаља у Европи. На крају је дат попис од 69 библиографских јединица од чега 16 из домена прописа.

Поглавље „Превентивни начини супротстављања хулиганizmu у спорту”, састоји се од пет подпоглавља и то: Превенција хулиганског понашања, Превентивни програми усмерени према омладини, Програми превенције насилничког понашања који се примењују у Сједињеним Америчким Државама, Превентивни програми усмерени на превенцију хулиганског понашања навијача и Превентивни програми хулиганског понашања навијача у Србији.

У подпоглављу „Превенција хулиганског понашања” трага се за оптималном стратегијом у друштвеној реакцији и одбрани од понашања која се могу окарактерисати као хулиганска и то са аспекта насиља повезаног са понашањем навијача. Закључује се да су тужилаштва и судови, у Србији, веома неефикасни у процесуирању и пресуђењу хулиганских деликата. У многим случајевима судски процеси уопште нису покретани према хулиганима (посебно у фудбалу), а и ако су (изузетно) покретани, и после више година нису се окончали, или је изречена блага казна која ни приближно није сразмерна „делу”. Уколико се и изриче казна затвора, она је или условна или је око законског минимума. Овако благе санкције које се изричу дуго након извршеног насилничког понашања могу имати само контрапродуктиван ефекат.

На основу судске праксе и криминално психолошких истраживања долази се до закључка да не постоји један хулигански мотив, а да се у пракси често среће мотивациони сноп, тј. више мотива који истовремено подстичу агресивно понашање и да хулигански мотиви представљају групу сродних, а не индивидуализованих мотива. Код ових кривичних дела јасно се види како потреба за самодоказивањем у оквиру специфичне структуре личности доводи до формирања специфичних мотива хулиганског (насилничког) понашања. Карактеристика и специфичност потребе за самодоказивањем код овог кривичног дела је у томе да најчешће није спозната од стране самог учиниоца.

У подпоглављу „Превентивни програми усмерени према омладини”, говори се уопштено, о програмима превенције насилничког понашања, који су усмерени на омладину, уз констатацију да је неопходно проблем посматрати мултидимензионално. Предложени приступ превенције указује на могуће практичне стратегије целовитог приступа проблему насиља у друштву и пружа најмање три практичне могућности. Као прво, проблему насиља у друштву треба приступити целовито, системски са аспекта једне кровне стратегије, а онда након тога треба гранати мере превенције и адекватне репресије. Као друго, мере превенције треба да буду усмерене на суштину, а то значи на: а) узроке насиља у једном друштву, посматрано у целини; б) на узроке формирања и развоја агресивних личности. Као треће, теоријски став да исти услови и узроци, типови личности продукују агресију и насиље у различитим областима, може да буде искоришћен при формирању база података које би објединиле корисне информације од значаја за стратешки и интегрисани приступ превентивног и репресивног третирања насиља у друштву.

У даљем излагању извршен је свеобухватан приказ „Програма превенције насилничког понашања који се примењују у Сједињеним Америчким Државама”,

а након тога дат је приказ „Превентивног програма усмереног на превенцију хулиганског понашања навијача, са посебним освртом на Европу”. Анализирани су превентивни програми који се примењују у Хрватској и Немачкој, али су приказани и превентивни програми против хулиганског понашања у Србији. Изнето је тренутно стање и извршена је анализа Националне стратегије за борбу против насиља и недолечног понашања на спортским приредбама. На крају је дат попис од 41 библиографске јединице.

У поглављу „Резултати емпиријског истраживања”, приказани су резултати истраживања до којих се дошло применом технике анкетања и то анонимним анкетањем испитаника, а за то, посебно израђеним инструментом – анкетним упитником – који је садржао 42 питања. Одговори на питања били су махом затвореног типа. На једно питање испитаници су давали искључиво отворен (слободан) одговор, док је код 11 питања испитаницима у оквиру понуђених затворених, дата и могућност отвореног (слободног) одговора. Примењена статистичка метода послужила је за извођење закључака о могућностима предузимања мера међу млађом популацијом, како би се идентификовао узраст у којем се јављају први проблеми са хулиганизмом.

Узорак са којим је обављено анкетање обухватио је ученике средњих школа са територије Републике Србије. Стратификација узорка обављена је по следећим критеријумима – Градови у којима се налазе школе из којих су бирани испитаници имали су прволигашке клубове из Супер лиге Србије у сезони 2012/2013. године. То су: Суботица, Пећинци, Кула, Нови Сад, Београд, Смедерево, Крагујевац, Јагодина, Ниш, Ужице, Ивањица и Нови Пазар. У изабраним градовима одабране су по две средње школе које су најближе фудбалском стадиону на којима клубови Супер лиге Србије из сезоне 2012/2013. имају своје седиште. У свакој од одабраних школа анкетирани су ученици из по два одељења свих разреда, и то одељење које је имало најмање изостанака са наставе и одељење које је имало највише изостанака. Дакле, укупно је анкетирано 200 одељења. По овим критеријумима стратификације дошло се до узорка испитаника од 3662 ученика. Узорак је обухватио 1,3% популације ученика средњих школа, а имајући у виду да се ради о стратификованом узорку, његова величина у потпуности репрезентује циљну популацију ученика средњих школа старости од 14 до 19 година.

У закључцима из анализе резултата истраживања приказани су сумирани резултати истраживања, уз осврт на: интересовања младих за спортске манифестације, навијачке склоности и чланство у навијачким групама, однос испитаника према школи, однос испитаника према едукацији о насилном понашању и хулиганизму, учешће испитаника у насилничком понашању и хулиганизму на спортским манифестацијама, перцепцију испитаника о месту и улози субјеката обезбеђења спортских манифестација, перцепцију испитаника о појави расизма на спортским манифестацијама у Србији, коришћење психоактивних супстанци међу младима и везу са насиљем на спортским приредбама, специфичности чланова навијачких група, ставове испитаника о могућем ре-

шењу проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама. На крају је дат попис од 15 библиографских јединица.

Мишљење о рукопису

Материјал који се налази пред нама је модеран, свеобухватан рукопис о младима и хулиганизму на спортским приредбама, који нам на једноставан, али не и сувопаран начин, чини доступним теоретска и емпиријска знања везана за младе и хулиганизам.

Садржај рукописа подељен је на шест поглавља и то: Увод, Ретроспектива насиља на спортским приредбама, Полицијске мере у супротстављању хулиганизму, Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим Европским земљама, Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту и Резултати емпиријског истраживања. На крају сваког поглавља дата је обимна листа референтних радова, које су аутори користили у припреми овог рукописа.

Предлог и образложење: Концепција овог рукописа разликује се од постојећих из подручја која се баве младима и хулиганизмом на спортским приредбама, јер је на врло сликовит начин приказано свако поглавље, уз нарочито наглашену вредност спроведеног истраживања, које се на веома стручан начин тумачи.

Због свега наведеног, овај рукопис је вредан прилог литератури којом се посматра феномен хулиганизма на спортским приредбама и треба да представља основу у разумевању односа младих према овој појави, а уједно и да буде импулс широј друштвеној заједници, пре свега у превенцији оваквог понашања.

Коначан закључак је да је реч о вредном тексту који се бави младима и хулиганизмом на спортским приредбама. Препоручујемо да се рукопис објави.

У Београду, 25. новембар 2013. године.

др Горан Вучковић, с.р.
ванредни професор
Криминалистичко-полицијске академије у Београду

Млади и
хулиганизам
на спортским
приредбама

1. Појмовно одређење насиља на спортским приредбама

1. 1. Појам насилничког криминалитета

Насиље је сложен друштвени, политички, културни, психолошки и етички феномен. Отуда је сасвим разумљиво што већи број дисциплина партиципира у његовом проучавању: филозофија, социологија, етика, психологија, право, криминологија. Насиље значи употребу силе, претње, или злоупотребу моћи према другом лицу. У савременим условима живота, значење криминалитета насиља постало је шире и значајније, јер долазе до изражаја различити облици насиља (физичког, психичког, сексуалног), којима људи прибегавају ради решавања међусобних спорова и сукоба (Констатиновић – Вилић, Николић – Ристановић, Костић, М. 2009: 111).

До сада је од стране бројних теоретичара направљен велики број дефиниција насиља које су у оптицају. Тако се у Оксфордском речнику насиље дефинише као „противправна употреба физичке силе и претње, да ће се сила употребити”.

Са социолошког аспекта чини нам се да је најприхватљивија дефиниција да: „насиље обухвата све оне акте и активности који се могу означити као употреба, или претња употребом силе од стране субјекта (насилника), у односу на објекат (жртву), без обзира на то о којој врсти силе се радило, с циљем да се жртви, посредно или непосредно, нанесе бол, или код ње изазову страх и патња, како би се њено понашање ставило под контролу извршиоца насиља” (Мимица, Богдановић, 2007: 346).

Када се помене израз насиље, криминолози и други научни радници који се баве кривичним наукама, обично подразумевају да се ради о насилничком криминалитету као специфичном виду друштвено опасних дела. Деликти насиља карактеристика су сваког друштва, различит је једино степен угрожености. То је појава према којој нико није равнодушан! Насиље и последице наси-

ља нису проблеми само жртве, извршиоца, полиције, тужилаштва и суда, већ целог друштва. Узроци и услови насиља, више или мање постоје и егзистирају у околини сваког човека. Битна карактеристика насиља, поред повреде и претње да ће се повредити живот и тело, је страх. Управо, страх од криминалитета, у највећој мери заснива се на страху од насиља. Због тога, страх од насиља је исто толико озбиљан проблем савременог друштва као што је криминалитет насиља. Узалуд многи криминолози доказују емпиријским подацима како у већини држава данас више људи страда у саобраћајним несрећама, него од руке другог човека, да криминалитет белог оковратника и корупција угрожавају животе и здравље више људи од такозваног уличног криминалитета. Грађани и функционери правосуђа и даље су фасцинирани феноменом насиља и чињеницом да жртва „уличног злочина” може бити свако и то у било ком тренутку (Игњатовић, 2002: 264). Управо због тога, код њих не наилази на одговарајући одзив указивање на статистичке податке, или апстрактне бројке, које показују да је ризик од криминалне виктимизације у оваквим кривичним делима мали.

Криминалитет насиља се дефинише као екстремни облик испољавања агресије. Овај облик криминалитета обухвата оне криминалне активности којима се, средствима физичке или психичке принуде, односно применом силе или претње да ће се сила применити, повређује или угрожава интегритет личности. Деликата са елементима насиља има много и разноврсни су облици таквих понашања. Све те различите облике испољавања насиља повезује агресивност извршиоца према жртви, у различитим варијантама и различитог интензитета (Констатиновић – Вилић, Николић – Ристановић, Костић, 2009: 112). На проблеме у одређењу појма „насиље” указују Алексић, Шкулић и Жарковић, наглашавајући да се ради о прилично непрецизном термину, којим се означава свесно, а у кривичноправном смислу, умишљајно доношење душевног, а знатно чешће физичког бола или повреда (Алексић, Шкулић, Жарковић, 2004: 192).

На основу изнетих дефиниција може се закључити, да се појам насилничког криминалитета користи за означавање кривичних дела која карактерише брутално и агресивно поступање њихових извршилаца, односно, где елемент насиља има доминантан карактер, без обзира на то да ли је део радње извршења, или представља неки други битан елемент конкретног кривичног дела.

У кривичноправном смислу, насилнички криминалитет обухвата сва кривична дела са елементима насиља, тј. кривична дела код којих учинилац употребом силе или озбиљне претње, повређује или угрожава правно заштићена добра (Лазаревић, 2002: 11). Овде треба напоменути да је појам „деликт” шири од појмова кривично дело и злочин, а потиче од латинске речи и означава „недозвољен чин, поступање противно праву које повлачи, било обавезу накнаде штете, било казну”.¹ Укупност забрањених деликата у правном систему обич-

1 Мала енциклопедија, Просвета, Београд, 1986. године, стр. 173.

но се назива деликвенција. У деликте се, поред кривичних дела, убрајају прекршаји, привредни преступи и дисциплинске кривице. Овде ћемо се осврнути само на кривична дела која чине тзв. насилнички криминалитет.

Кривични законик Републике Србије, у свом посебном делу, кодификује већину кривичних дела која се могу подвести под насилнички криминалитет. Познато је, међутим, да и неки облици насиља који су предвиђени као кривична дела, не представљају увек инкриминисану и кажњиву делатност. Чак и неки најтежи могући облици насиља, као што су убиства, нису увек кривична дела. Отуда и нужност да се у појам деликата насиља уведе једно ограничење – употреба силе или претње у циљу повреде, или угрожавања правно заштићеног добра, треба да се врши противправно. Дакле, деликт насиља је противправна употреба силе или претње према другоме, односно према стварима (Лазаревић, 2002: 13). Ово ограничење је нужно да би се из сфере инкриминација, изузели они акти насиља, при којима се употреба силе или претње, појављује под одређеним условима, као дозвољени, правно основани начин понашања. Наиме, у кривична дела насилничког криминалитета најчешће се убрајају: одређени облици убистава, кривична дела тешке и лаке телесне повреде, силовање, разбојништво, разбојничка крађа, изнуда, отмица, насилничко понашање, угрожавање сигурности, противправно лишење слободе, изнуђивање исказа, злостава у служби, насиље у породици, насиље на спортским приредбама и другим јавним скуповима и др.

Кривична дела насилничког криминалитета се могу поделити у две групе: а) дела традиционалног насилничког криминалитета и б) његови новији облици (Игњатовић, 2011: 106). У дела традиционалног насилничког криминалитета спадају пре свих убиства и наношење тешких телесних повреда, као и силовање, а овде се, нарочито у англосаксонској литератури, сврставају и разбојништво и разбојничка крађа, као дела која имају елементе и насилничког и имовинског криминалитета. Нови облици насилничког криминалитета су различити облици насиља који се догађају у породици, али и на спортским приредбама, радном месту и др. Данас се оправдано поставља питање, да ли су ово нови облици насилничког криминалитета, или их је било и раније, само што се сада друштво више не мири са њима (Игњатовић, 2011: 107).

На основу садржаја дефиниција насилничког криминалитета, а с обзиром на начин извршења, тим делима се могу сматрати кривична дела против живота и тела, против имовине и против слобода и права човека и грађанина. У ширем смислу, то могу бити сва кривична дела у чијем се начину извршења примењује сила или озбиљна претња, као што су поједина кривична дела из групе кривичних дела против брака и породице и кривична дела против јавног реда и мира.

1.2. Појам насиља у спорту

Поједини од ових деликата у неким државама прописани су као кривична дела, док су пак у прописима других држава оквалификовани као прекршаји. На којим критеријумима су засновани ставови законодавца да нека од наведених понашања оквалификују као прекршај, или као кривично дело, понекад није могуће открити само анализом садржине прописа. Пажња се мора обратити и на законодавну традицију конкретне државе и опредељење државе да у одређеном обиму, путем правне регулативе интервенише у спортским односима.

Под насиљем у спорту подразумевамо сваку реч или поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца, или другог учесника у спортској приредби, којим наноси повреду онима који су укључени у спортски догађај (Костић, М. 2008: 59). Могуће је издвојити неколико облика насиља у спорту, у односу на покретаче насиља – насиље између самих спортиста, насиље према судијама, насиље између тренера и спортиста, насиље родитеља и насиље навијача.

Насиље у спорту врше првенствено сами спортисти, нпр. ударањем или саплитањем кад судија не види. Они прибегавају насиљу некада са јасним циљем да повреду противничког играча, а некада само ради застрашивања, све у циљу победе. Често сами тренери траже од свог тима да игра грубо, како би противник био заустављен, а понекад и да се намерно повреди најбољи играч супарника, па макар и по цену да виновник буде кажњен искључењем. Тако играчи постају насилници који не бирају средства да би дошли до победе, јер она доноси профит и то не само играчима, већ пре свега онима који директно не учествују у спортској приредби (Коковић, 2001: 132).

Наиме, спортисти који не постигну жељени ниво агресивности, могу бити обесхрабрани путем критика упућених од стране родитеља и тренера, или путем скраћивања времена проведеног у игри, што представља посебан облик кажњавања (Коковић, 2001: 132). Узнемиравање од стране супарника или гледалаца, такође се надовезује као врста кажњавања. Насупрот томе, због испољавања агресивности спортисти могу бити награђени путем новчаних износа, бољих почетних позиција у игри, или већег поштовања од стране тренера, гледалаца или пријатеља. Због тога и не чуди чињеница да се у „ мемоарској литератури ” бивших спортиста, може прочитати чему су их све учили, како су их стимулисали и шта су од њих тражили њихови тренери, понекад чак и лекари, *vis a vis* борбе за резултат, којим неспортским средствима да се служе у достизању пројектованог циља.

Насиље између спортиста и тренера се ретко дешава, али га не треба занемарити. Оно је најчешће присутно у форми вербалног, тј. психичког насиља, док

је физичко насиље ређе.² Спортисткиње су често жртве злостављања, сексуалне, или неке друге природе, иако се такви случајеви углавном свесно заборављају, или прикривају. Њима уосталом треба велика храброст и истрајност, да би доказале телесно или психичко злостављање. Приметно је то у случају из 1993. године, када су четири члана француске атлетске федерације оптужена за силовање колегинице. Наравно најчешћи су телесни облици насиља – случајеви спортиста који се повређују на такмичењима и преинтензивним тренинзима, због чега понекад пропадају и каријере, као у случају гимнастичарке Елодије Лусак (Elodie Lussac), која је упркос повреди, била присиљена на такмичење (Bodin, Robene end Neas, 2007: 15).

Насиље према судијама је облик насиља који такође можемо срести на спортским дешавањима. У оваквим ситуацијама су обично спортисти и незадовољни навијачи субјекти насиља, док судији припада улога објекта насиља. Повод за насиље је обично некоректно суђење, или га спортисти препознају као такво. Ко још није чуо за случајеве на нижеразредним утакмицама, када су навијачи јурили судију по терену, како би на њему искалили свој гнев? Вербално насиље које врше навијачи је готово свакодневна појава и готово да нико на њега више не обраћа пажњу.

Судије могу бити субјекти насиља када пристрасним суђењем врше насиље над правилима игре и правичношћу. Ова пристрасност има различите облике, од системског „навијања” за једну екипу или појединца, до бирања погодних момената у току спортског сусрета, када судија „ступа на сцену” и једним својим потезом одлучује победника (Шљукић, 2001: 133). Разлози судијског насиља над правилима игре и правичношћу могу бити материјалне природе (подмићивање), али и израз политичке, верске или културне пристрасности. Последице оваквог поступања понекад су врло озбиљне. Навијачи испровоцирани неправилном одлуком судије, почињу испољавати насиље, играчи почињу да „објашњавају” судији да је погрешно, покрене се понекад читав ланац насилничког понашања који кулминира полицијском интервенцијом против гледалаца.

Сведоци смо да данас лако, због сасвим бенигних повода, избијају туче међу играчима, да се брзо таква конфликтна атмосфера преноси на навијаче и да се онда насиље шири и брутално манифестује на трибинама, око стадиона или спортских хала, те да су недовољне снаге реда да то зауставе и успоставе ред и нормалне услове за одвијање спортских приредби. Тако смо почели све више да се удаљавамо од стварних вредности спорта, а заузврат смо добили спорт-

2 Новији пример физичког насиља између тренера и фудбалера се догодио 3. маја 2012. године, на утакмици између „Фиорентине” (FC Fiorentina) и „Новаре” (FC Novara), када је Делио Роси (Delio Rossi), тренер „Фиорентине” физички напао фудбалера овог клуба, Адема Љајића. Физичком обрачуњу је претходила вербална препирка, након што је Роси повукао Љајића из игре у 32. минути утакмице. После овог немилог догађаја Роси је добио отказ и суспензију на три месеца, док је Љајић кажњен новчаном казном и забраном игре у матичном клубу до краја сезоне. Фудбалер Адем Љајић је познат и по сукобу са бившим селектором фудбалске репрезентације Србије Синишом Михајловићем, који га је избацио из тима јер је Љајић супротно уговору о понашању, који су играчи потписали, одбио да пева химну Републике Србије пре утакмице, правдајући такво понашање личним уверењима.

ска такмичења која се све више одликују насиљем и бруталношћу. Због тога неки аутори с правом наводе аномалије које постоје у спорту:

1. Агресивно и насилничко понашање над спортистима јавља се код свих категорија, од врхунског до аматерског спорта.
2. Претерана дужина и интензитет тренинга све више оптерећује и исцрпљује организам спортиста.
3. Допинг угрожава организам спортиста и истовремено доводи до манипулације такмичењем. Употреба тих средстава представља латентно насиље према сопственом телу, чије последице постају видљиве тек много касније, често и након престанка бављења спортом.
4. Тренинг и такмичења са нехуманом оријентацијом обухватају и децу, чак предшколског узраста, као што је на пример „рана школска специјализација”.
5. Усавршавање спортских реквизита и справа, које иде на уштрб здравља спортиста.
6. Психолошка припрема професионалних спортиста, као мотивација за постизање жељеног резултата, представља прави „психолошки допинг” (Керековић, 1981: 349).

Родитељи спортиста такође могу бити веома насилни. Често се дешава да дођу у физички сукоб са тренерима, другим спортистима и њиховим родитељима, а неки киње и кажњавају и сопствену децу. Тако је, на пример, у Масачусетсу 2000. године, отац десетогодишњег дечака, играча хокеја, пратио летњи тренинг тима. Забринут због агресивне игре, отац је викао на тренера екипе. Уследила је туча у ходнику. Отац који је био око 45 килограма тежи, непрекидно је ударао тренера у лице, док га је држао на поду, са ногом на грудима. Тренер је преминуо, а отац је осуђен за убиство, на казну затвора у трајању од шест година (Костић, 2008: 62).

Постојање домаћих и међународних политичких „утицаја”, још једна је у низу изразито негативних појава у спорту. Доказе није тешко пронаћи. Постоје екстремистички покрети који на спортским приредбама бескрупулозно парадире својим идеологијама, због чега спортски објекти постају места расистичких и ксенофобичних манифестација (Bodin, Robene, and Heas, 2007: 16). Спортски догађаји исто тако могу постати попришта етничких, културолошких или религијских конфликта. Бројни бојкоти олимпијских игара добри су показатељи тих политичких тензија. Хитлер и Гебелс су под олимпијском бакљом пропагирани доминацију аријевске класе; шпански диктатор Франко, у време велике привредне кризе, скреће пажњу јавности са друштвених проблема на фудбал, куповином тада најбољих фудбалера на свету, Јохана Кројфа и Франца Бекенбауера; Сједињене Америчке Државе су током мандата председника Картера, из политичких разлога, бојкотовале московску Олимпијаду, а Совјетски Савез је узвратио истом мером, не дошавши у Лос Анђелес; квалификације за светско првенство у фудбалу су повод рата између Салвадора и Хондураса (Божовић, 2006: 112).

О аутономији спорта, као поља игре и безбрижности, илузорно је говорити када се има у виду потенцијал симболичке комуникације који спортске приредбе носе са собом. Већ је констатовано да је доживљај спортских такмичења, посебно када су у питању колективни спортови, набијен емоцијама и да оживљава различита незадовољства. Ово се нарочито показује као тачно за међунационалне сукобе, јер се спорт јавља као непогрешив индикатор националне нетрпељивости, што одређене политичке структуре увек могу злоупотребити. Једино у том контексту можемо разумети интерес за продају карата и пренос фудбалске утакмице између САД и Ирана, на Светском првенству у фудбалу 1998. године, који је био у потпуности непропорционалан фудбалском умећу ових двеју екипа.

1.2.1. Дефинисање навијачког насилничког криминалитета и разграничење са сродним облицима криминалитета

Спортска публика као појава постаје актуелна у модерним друштвима, у којима спортски догађај добија обележја спектакла. Одавно је уочено да је спортска публика склона насиљу, па се често насиље у спорту поистовећује са насиљем спортске публике, што није тачно (Mille, 1997: 277). Ово поистовећивање је пресудно утицало да се насиљу спортске публике поклони највећа пажња у социологији спорта.

За разлику од поменутих облика испољавања насиља у спорту, навијачки насилнички криминалитет представља посебан предмет пажње истраживача. Иако не постоји специфична законска дефиниција навијачког насилничког криминалитета, могло би се рећи да је најопштије схватање да су у питању насиље или нереди, који укључују фудбалске навијаче. Овај појам се у међувремену проширио и на изгреднике, у контексту других спортских догађаја. Навијачки насилнички криминалитет у себи сублимира све криминалне активности, пре свега екстремних навијачких група, али и појединаца. Он подразумева и обично насиље на улици које не кореспондира увек са спортом. Његови виновници могу бити како екстремне групе, тако и појединци, који не морају увек имати навијачки предзнак. То је озбиљан социјални проблем који погађа разне делове света и скоро по правилу, за последицу има повређене и смртно страдале учеснике (Dunning, 2001: 157). Под навијачким насилничким криминалитетом обично се сматрају агресивно-насилне активности карактеристичне за адолесценте и веома младе пунолетне људе. Овај вид криминалитета често се поистовећује са организованим криминалом. Међутим, сматрамо да чланови екстремних навијачких група не морају нужно бити инкорпорирани у миље организованог криминала, зато што велики део друштвене опасности од криминала, остаје у оквирима навијачке групе. Иако у јавности постоји перцепција о хулиганима као организованим групама, они некада функционишу као неорганизована руља, за разлику од уличних банди на пример, без јасне структуре и хијерархије, не поштују јасна правила и долазе из веома различитих социо-економских и субкултурних група. Већина њих

делује у својству појединаца, те тако спонтано стварају динамику група у којима се задесе.

Постоји низ елемената који повезују хулигане са уличним бандама, али постоје и разлике, тако да с правом можемо говорити о различитим појавама. Заједнички елементи уличних банди и екстремних навијачких група су: унутрашња структура, лидер, правила понашања унутар групе, редовно одржавање састанака чланова и територијалност. Међутим, разлике између екстремних навијачких група и уличних гангова постоје, иако су на први поглед једва приметне. Заправо, екстремни навијачи делују на јавним местима и желе да буду медијски експонирани. Што се тиче гангова, они су бројчано мањи и не експонирају се јавно, као навијачке групе. Такође, хулиганима недостаје фиксна хијерархија, која је много јаснија код уличних банди. Екстремни навијачи користе спорт као повод за насилно понашање, док код уличних гангова, поводи могу бити различити, а циљ је претежно лукративног карактера (Ђорић, 2012: 80). Поред наведеног, навијачки насилнички криминалитет се разликује у односу на друге криминалне активности и по мотиву, који је често нејасан, или га није могуће са сигурношћу утврдити. За разлику од других извршилаца кривичних дела и прекршаја, који избегавају контакт са полицијом, навијачке групе, управо насиље и недолично понашање испољавају и према припадницима полиције. Такође, присутан је проблем кршења више законских прописа – Закона о окупљању грађана, Закона о јавном реду и миру, Закона о оружју и муницији, Кривичног законика, Закона о спорту, Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, али и подзаконских прописа и правилника о безбедности спортских организација. Због свих наведених специфичности, веома је тешко пронаћи адекватан начин спречавања и сузбијања. Реакција државе, да одређеним мерама спречи насиље и недолично понашање, наилази на тешкоће у виду промене начина, места и облика испољавања, чији је крајњи циљ избегавање кривичних и прекршајних санкција (Мисић, 2010: 5).

За разумевање насиља у вези са спортским приредбама веома су важна и криминолошка истраживања која за предмет изучавања имају удруживање малолетника и млађих пунолетних лица у групе, које су склоне криминалном и насилном понашању. Млади су у оквиру групе агресивнији и спремнији да изазову неред и насиље, него њихови вршњаци који нису организовани (Earle, 2011: 129). Чланови таквих група су изразито криминално активни, управо из разлога што су окружени „пријатељима”, који поседују дебео криминални досије. Боравком у таквом окружењу новим члановима се отварају велике могућности и шансе за извршење нових кривичних дела (Bouchard and Spindler, 2010: 922).

Рамон Спај (Ramon Spaaij) истиче да је фудбалски хулиганизам феномен који има више страна и да треба да буде истраживан у његовим различитим социјалним и историјским контекстима. Али независно од тога, могу се уочити неке упадљиве сличности у конструкцији идентитета хулигана у различитим националним и локалним контекстима. По њему, шест карактеристика одређује иден-

титет екстремних навијача: јаке емоције, потенцирање мушкости и снаге, територијална идентификација, индивидуално и колективно потенцирање на репутацији, осећај солидарности и припадности, потенцирање на суверенитету и аутономији (Spraaj, 2008: 375).

1.2.2. Појам хулиганизма

Етимологија речи хулиган, тј. хулиганизам, води порекло из енглеског језика и у вези њеног настанка постоје многобројна објашњења, од којих се два чине као најпоузданија. По првој верзији, на основу полицијских извештаја из 1898. године, у Енглеској се реч хулиган везује за име једног од криминалаца из озлоглашене трочлане банде Хулиган – Худлум – Ларкин (Hooligan – Hoodlum – Larkin), (Lieberman, 2005: 120). По другој верзији, овај назив потиче од имена ирске имигрантске породице која је живела у Лондону и терорисала „East End” (Kontos, Brotherton, 2008: 13). Ова улична банда је имала назив Хули, а пошто се на енглеском банда каже ганг, по овој претпоставци реч хулиган је заправо кованица од речи хули и ганг. У сваком случају, хулиганизам је понашање које подразумева употребу насиља, што и само порекло речи експлицитно показује.

Овај термин је општеприхваћен и описује понашање код појединаца и група људи, који се својим деструктивним понашањем не уклапају у друштвене норме и законе, и вандализују своју околину. Слободно време, јачање спортских манифестација, политичке идеологије и улични криминал, поспешили су развој ове појаве. Таква врста понашања данас се приписује навијачким групама из различитих спортова и то најчешће екипних, као што су: фудбал, кошарка, рукомет, рагби и хокеј.

Хулиганизам се не односи само на насиље спортских навијача. Његово значење може бити много шире. У нашем колоквијалном говору, хулиган може бити назив за пропалицу или насилника, а не подразумева нужно насиље које кореспондира са спортским догађајем. У том контексту можемо рећи да се хулиганизам схвата у ширем и ужем смислу речи. Шире схватање хулиганизма указује на понашање које је недолично, обично везано за уличарски стил, који имплицира насиље. Међутим, у ужем смислу речи, хулиганизам је одређен као насилно понашање спортских фанова, тј. екстремних навијача, које се поклапа са одређеним спортским догађајем, најчешће фудбалским утакмицама (Ђорић, 2012: 64).

Постоји више дефиниција хулиганизма, али оно што им је заједничко јесте појам насиља у корелацији са појмом спорта, у оквиру чега се преплићу идеолошко-политички елементи. Тако на пример, у Енциклопедији британског фудбала, стоји: „Хулиганизам је повезан са осећајем идентитета са фудбалским клубом, или националним тимом и манифестује се кроз расизам и ксенофобију, представљајући основну тачку за периодично учествовање десничарских политичких група, укључујући Национални фронт и Британски по-

крет” (Cox, Vamplev and Russell, 2002: 19). Сматрамо да је ова дефиниција пре свега прилагођена британском друштву и да не одређује суштину фудбалског хулиганизма на универзалан начин. Рецимо, у Србији се под појмом хулиганизма првенствено подразумева насиље екстремних навијача, повезано са спортским догађајем, али се у оквиру њега може подразумевати и обично насиље на улици, које не кореспондира увек са спортом, а врше га екстремне групе и појединци, који не морају увек имати навијачки предзнак.

Има дефиниција које говоре о потреби хулигана за припадањем групи, макар и на патолошки начин: „Хулиган је члан одређене навијачке групе који прихвата одређене заједничке вредности, од којих је мржња према члановима других група најдубљи заједнички корен; хулигану припадање групи значи бег од анонимности, даје му осећај сигурности; туча са другим групама навијача је израз осећајног набоја; осредњи смисао живота, где бити хулиган, значи бити слободан и живети живот на најбољи могући начин...” (Петровић, 1992: 21). Коковић сматра да је хулиганизам безобзирна, бескорисна, бесциљна радња, праћена општим изражавањем презира према појединцима или друштву у целини, умишљено понашање које грубо крши јавни поредак и изражава очит презир према друштву (Коковић, 2000: 144).

Правилно дефинисање појма хулиганизма захтева исправно разумевање његове корелације са спортским садржајем, који користи као покриће. Не може се порећи чињеница да је сваки хулиган, у одређеној мери и навијач, али исто је тако сигурно да велика већина навијача нису хулигани, него људи који, с већим или мањим степеном емотивног набоја, прате спорт, при том задржавајући контролу над својом индивидуалношћу и понашањем. Један од основних дистинктивних критеријума у сагледавању разлике између навијача и хулигана, јесте у односу између колективног и личног (Haidt, Seder, and Kesebir, 2008: 145). Многа истраживања указују на разлику између индивидуалног навијача и припадника хулиганске групе, који пристаје да сопствени идентитет и систем вредности, замени перципираним идентитетом групе којој приступа. У овом процесу трансфер је само привидно усмерен ка спортском садржају, док у суштини зависи од колективног идентитета саме групе. Индивидуалног хулигана због тога није могуће дефинисати или разумети, изван контекста групе којој припада.

Иако је на први поглед јасно шта феномен хулиганизма имплицира, треба нагласити да се он често преплиће са сродним појмовима, као што је вандализам. Именице хулиганизам и вандализам, у већини језика који их користе, често служе као синоними за означавање исте појаве, која би се најкраће могла описати као „рушилачко и насилничко понашање.”³ Истина је да се ове појаве могу међусобно преклапати, мада треба напоменути да је свака од њих посебна и одређена својим специфичним карактеристикама.

3 За именицу „хулиганизам” овакво тумачење дају Клајн, И, Шипка, М, (2006). Велики речник страних речи и израза, Прометеј, Београд. У истом Речнику именица „вандализам” има нешто детаљнију одредницу: „дивљачко понашање, разарање, плачкање и уништавање културних вредности”.

Сматрамо да је вандализам феномен који је сродан хулиганизму, с тим што ћемо нагласити да је хулиганизам врста вандализма и да је ужи појам од њега. Назив вандализам је настао захваљујући Вандалима, племену из северне Европе, које је 455. године наше ере, напало и опљачкало Рим. Разлика између ових израза је у томе што би „вандали” представљали спољну, а „хулигани” унутрашњу претњу; међутим, племе Вандала је у историји управо остало запамћено по разарању које није типично чак ни за варварске најезде, па је израз „вандализам” био употребљаван за све врсте разорног и безобзирног понашања, без обзира на учиниоце. По неким теоретичарима вандализам је безразложна деструктивност (Hirsch, Kett, and Trefil, 2002: 52); међутим, овакво одређење може имплицирати феномен агресије, али и различите врсте насиља, па му тако не можемо приписати валидну научну тежину. Постоје и она одређења вандализма која се заснивају на насиљу према материјалним стварима, изостављајући однос према људима, што опет дефиницију чини непотпуном: „Вандализам је намерно уништавање и наношење штете приватној или јавној имовини, без одобрења власника те имовине” (Murray, 2006: 11).

Милосављевић дефинише вандализам као: „својеврсни вид силеџијства и агресије, који је усмерен ка уништавању различитих материјалних друштвених вредности, док у изворном смислу подразумева оштећивање и деструкцију уметничких, културних и историјских вредности” (Милосављевић, 2003: 234). „Вандализмом малолетници изражавају свој однос према друштву, упућујући увек неку поруку преко онога „што” уништавају и „како” уништавају, и по правилу то су увек оне вредности које нису свима доступне. На тај начин, они у највећем броју случајева, испољавају бунт против сопствене животне и друштвене позиције, једним примитивним односом према нечему што је недоступно” (Југовић, 2002: 355). Бошковић у „Криминолошком лексикону” вандализам дефинише као „пустошење и уништавање добара и колективну дивљу страст за рушењем и уништавањем материјалних, културних и историјских вредности”. Такође, исти аутор истиче да се „под вандализмом означава и обесно и рушилачко понашање младих, које се манифестује у различитим модалитетима масовног насиља на спортским приредбама, демонстрацијама, рок и поп концертима” (Бошковић. 1999: 35).

По нашем мишљењу, једна од најбољих дефиниција вандализма, која је преживела тест времена, јесте она која је направљена на основу ФБИ (FBI) извештаја, из 70-их година двадесетог века: „Вандализам је вољно или намерно уништење и упропаштавање имовине, без дозволе власника и подразумева: сечење, кидање, ломљење, бојање, цртање, прљање и све остало, што је обухваћено локалним законом” (Stanley: 1972).

Анализирајући уочене дефиниције вандализма, може се приметити да наш Кривични законик обухвата поједина кривична дела која спадају под појам вандализма, као што су: оштећење туђих ствари, изазивање опште опасности, уништење јавних уређаја, насилничко понашање, учествовање у скупини која врши насиље, крађе. За разлику од вандализма, израз хулиганизам се готово искључиво користи за насиље повезано са спортским манифестацијама.

Хулиганизам би прецизније био дефинисан као усвајање антисоцијалног система вредности, који традиционалну породичну или друштвену заједницу, замењује навијачком групом.⁴ Није тешко закључити да је линија раздвајања између вандализма и хулиганизма у томе што се прва појава заснива претежно на спровођењу насиља, најчешће према имовини (мада не искључује и насиље према људима), док хулиганизам, осим насиља које је усмерено према имовини, подразумева увек и насиље према људима. Такође, хулиганизам је у Европи везан најчешће за професионални фудбал, док код вандализма повод за насилно понашање не мора бити спортски догађај.⁵ Заједничка особина вандализма и хулиганизма јесте употреба насиља, обично ирационалног карактера.

1.3. Појавни облици и узроци насиља на спортским приредбама

Фудбалско навијање заслужује посебну пажњу, пре свега због своје масовности. Навијање за неки клуб је нешто, што се у нашој средини од свакога очекује. Фудбал као „најважнија споредна ствар на свету”, одузима много слободног времена великом броју људи, усмерава њихова интересовања и емоционално их ангажује. У нашој земљи су ретке прилике где се на једном месту окупе десетине хиљада људи, као што је то случај на фудбалским утакмицама. Понашање публике на тим утакмицама примарно је одређено самим спортским догађајем, а секундарно друштвеном климом, која је у већој или мањој мери са њиме повезана. То значи, да на понашање публике може да утиче резултат, понашање играча, одлуке судија, понашање навијача другог клуба и остали догађаји који се дешавају током утакмице. Такође, на понашање навијача утиче и атмосфера створена у медијима, важност утакмице, али и многи други друштвени и политички догађаји. Искуства у борби против хулиганизма у Западној Европи показују да у појединим ситуацијама насиље може бити изазвано и агресивним наступом полиције, или изразито неповољним резултатом (Спраај, 2005: 2). Још једна специфичност хулиганизма је у томе, да се насиље манифестује, не само у близини спортских објеката, већ и на другим јавним просторима, на пример у средствима јавног превоза на правцима кретања навијача и уопште на местима окупљања екстремних навијачких група.

Насиље на спортским приредбама може бити изражено у разним формама садржаја и интензитета, од релативно толерантних видова, до вандализма и криминалних случајева теже природе. Као криминолошки феномен, то је јед-

4 Исто важи за банде, екстремистичке и терористичке групе, као и тоталитарне и деструктивне култове.

5 Пример вандализма у нашој земљи је био понашање неких учесника након протеста у Београду, поводом проглашења независности Косова и Метохије, када је гомила људи кренула у уништавање зграда и појединих амбасада, али и јавног инвентара, док је најпознатији случај оваквог понашања био обијање радњи и крађа патика у центру Београда (Ђорић, 2012: 78).

на од најинтересантнијих појава савременог друштва. Разлози за то се налазе у сложености његове структуре и појавних облика, али исто тако и у низу политичких, социјалних, економских, културних и других фактора. Висок степен организованости и испољеног насиља, злоупотреба научних знања и технологија, као и појава нових инкриминација, овај вид криминала чини тешким и комплексним.

Указаћемо на неке карактеристичне облике насиља који се најчешће јављају у пракси:

- појединачни физички напади на друге навијаче, или случајне пролазнике;
- групне туче између супротстављених навијачких група;
- уношење и бацање у спортски терен или гледалиште, пиротехничких средстава и других предмета, који могу угрозити живот учесника спортске приредбе, или ометати ток спортске приредбе, уношење и конзумирање алкохола и опојних дрога;
- упади у терен у циљу ометања или прекида спортске приредбе;
- оштећење уређаја и инсталација на спортском објекту;
- уништење и оштећење возила, трговинских и других објеката, на правцима кретања навијача;
- вршење имовинских деликата, неплаћање рачуна у кафићима и ресторанима;
- исписивање графита на јавним површинама, превозним средствима, фасадама зграда, лифтовима, споменицима културе;
- изазивање мржње или нетрпељивости, која може довести до физичких сукоба на националној основи и учествовање у догађајима који немају везе са спортом и вршење кривичних дела, која нису повезана са спортским приредбама.

Свакако да ово није коначна листа испољавања насилничког понашања на спортским манифестацијама. Заправо, ови облици зависе од читавог низа других околности, а могу се испољавати у вршењу најтежих кривичних дела, као што су кривична дела убистава, или доношења тешких телесних повреда. Постоје и други облици насиља на фудбалским стадионима и немогуће их је све набројати, тим пре што се у свакидашњој пракси модификују постојећи, или настају нови облици. Њихово познавање је неопходно из више разлога. Један од њих је и тај што се узроци настанка насиља у спорту мењају великом брзином, упоредо са развојем друштва, односно мењањем односа који владају у друштву. Уколико надлежни органи касне у препознавању тих нових облика испољавања насиља, касни и правовремена реакција у спречавању тих појава, односно минимизирању последица које такве појаве имају. Облици фудбалског хулиганизма у различитим земљама зависе од друштвеног (културног, привредног, политичког) контекста, у којем се јављају. Постоје различити услови и различити аспекти испољавања те појаве, чак и врло различити интензитети насиља. Међутим, довољно заједничких обележја пружа нам могућност, да о фудбалском хулиганизму говоримо као о интернационалном про-

блему. У том смислу, истраживања и радови енглеских аутора су релевантни, будући да осим енглеских специфичности, наводе довољно карактеристика које су заједничке италијанским, немачким, руским или српским навијачима (Оташевић, 2010: 13).

Веза између спорта и насиља је толико тесна, да спорт понекад може бити извор насиља, док у појединим тренуцима, он може бити средство за његову контролу. У идеалном и вероватно утопијском свету, спорт и спортисти, спортски руководиоци и навијачи, имали би мање недостатака и више ограничења, а спорт би био потпуно неутрална сфера друштва, лишена напетости, раздора и насиља (Bodin, Robene and Heas, 2007: 237). Међутим, спорт је одраз целокупног стања у друштву, што значи да га морамо посматрати као стварни изазов.

Најприродније и најчешће питање које људи постављају у вези са насиљем у спорту је „зашто” ? Они то питају и када се ради о појединачним делима и о њиховој укупности. У оба случаја, скоро да је немогуће одговорити на то питање. Узроци насиља у вези са спортом, су бројни, тајанствени и испреплетани. Да би само почео да их разумева, појединац мора прикупити податке о обиму и трендовима злочина, утврдити износ „цене злочина”, проучити услове живота тамо где он буја, идентификовати злочинце и њихове жртве, утврдити став друштва о злочину (Игњатовић, 2011: 123).

Игњатовић сматра да је свако криминално понашање изазвано спојем две групе чинилаца: личним цртама појединца и спољним (пре свега социјалним) чиниоцима. Њихово дејство нема исту снагу код свих дела. Код неких, претежан је утицај индивидуалних, код других спољашњих фактора, док код трећих и једни и други делују са приближним интензитетом (Игњатовић, 2011: 123). То значи, да криминогени фактори делују повезано, синтетички и комплексно. Неки од њих имају општији карактер и односе се на већи број различитих облика криминалног понашања, док други делују само на одређени тип криминалног понашања. Повезаност и комплексност деловања криминогених фактора огледа се у томе што ниједан фактор, сам за себе, није довољан да доведе до криминалног понашања, нити се само један од њих може сматрати основним узроком за све његове облике. С обзиром на то, да је свако криминално понашање резултат сложених међусобних утицаја са различитим интензитетом дејства, приликом научне анализе узрока криминалитета, морају се узети у обзир сви фактори који у датој ситуацији могу бити од значаја за његов настанак и развој (Константиновић – Вилић, Николић – Ристановић и Костић, 2009: 350).

На пример, британски социолог Данинг (Dunning) указује на комплексност спреге спорта, насиља и екстремистичких идеологија, али такође, понекад пренаглашава фактор социјалног статуса изгредника (Dunning, 1999: 43). Међутим, стереотип о хулиганима као припадницима искључиво „социјално угрожених слојева”, не потврђује се у потпуности кроз резултате савремених истраживања. Нека од њих указују да хулиганизам не треба посматрати

искључиво у контексту друштвеног статуса изгредника, већ управо кроз њихов систем вредности, који је увек делом и социјално детерминисан. Већина хулигана заиста потиче из нижих социјалних слојева, али хулигански начин живота је избор и приличног броја лица која потичу из средње, или више класе. Стога би хулиганизам био прецизније дефинисан као усвајање антисоцијалног система вредности, који традиционалну породичну, или друштвену заједницу замењује навијачком групом.⁶

Психолошки узрок придруживања хулиганској групи заиста може да буде фрустрација изазвана социјалном ситуацијом; али исто тако, то може да буде последица досаде, авантуризма, радозналости и читавог низа других, превасходно психолошких мотива, који су у основи такође фрустрацијски.

У објашњењу узрока насиља на стадионима, често се истиче тзв. „психологија гомиле”, где се појединац осећа сигурније, с обзиром на то, да маса покрива његову анонимност (Le Bon, 1989: 42). У маси се појединац осећа много моћније и због прикривене анонимности код њега слаби и осећај личне одговорности, па због тога појединци у маси могу да учине такве ствари, које појединачно можда не би никада урадили (Оташевић, 2010: 520).

Поједини аутори који се баве поступањем полиције у спречавању и сузбијању насиља на спортским приредбама, сматрају да појединци у групи ипак не губе своју индивидуалност, већ индивидуални идентитет деле са идентитетом групе. Због тога полиција не сме навијаче да посматра као хомогену целину, већ мора да разликује оне који нису, од оних који јесу спремни на насиље. Требало би да подржи оне који су против насиља и не би требало да их својим акцијама окреће против себе. Такође, полиција треба да подржи остварење легитимних захтева легитимним средствима и то треба да покаже учесницима групе. На тај начин ће да пацифизује све оне, који нису имали намеру да се у групи насилнички понашају.

У српској јавности, у новинским чланцима, али и у неким стручним расправама, рат и економска криза најчешће се помињу као друштвене околности (узроци) које су последњих година највише утицале на ескалацију насиља на спортским приредбама. Када се узме у обзир ситуација у осталим европским државама и размере насиља на спортским приредбама у њима, чини се да такав став није исправан и да говори о површности, када се анализира проблем насиља на спортским приредбама од стране појединих аутора. Примери европских држава (Енглеска, Италија, Белгија) на чијим територијама није било рата у последњих шездесет година и које су до почетка светске економске кризе 2008. године живе у материјалном благостању, а истовремено су имале значајан проблем са насиљем на спортским приредбама, говори о томе да су узроци тог насиља негде другде, а не у рату и економској кризи. Наравно, ни утицај рата и економске кризе, као фактора који су допринели увећању про-

6 Исто важи за банде, екстремистичке групе, као и тоталитарне и деструктивне култове.

блема насиља на спортским приредбама не треба занемарити (Шупут: 2012: 93). Такође, било би погрешно тврдити да је навијачко насиље нека врста „вентила” тоталитарних режима, будући да је оно једнако присутно и у демократским друштвима.

Незапосленост, хронична егзистенцијална несигурност, безизлазност, бесперспективност и висока економска неуједначеност, много пута су се емпиријски потврдили као димензије које стоје у значајној негативној вези са степеном социјалне и интерперсоналне толеранције. Узроци насиља на спортским манифестацијама су и нетрпељивост према навијачима противничког клуба, лоше обезбеђење спортске приредбе, лоши резултати клуба за који се навија, неспортско понашање играча и претерано конзумирање алкохола и дрога, као и лоша инфраструктура на стадионима.

На пораст насиља на спортским приредбама у нашој земљи сигурно је утицао и недостатак политичке воље за одлучну, уједначену и доследну борбу за примену превентивних и репресивних мера намењених борби против насиља на спортским приредбама, као и селективно поступање према „привилегованим” појединцима, који су учествовали у извршењу аката насиља на спортским приредбама. Наравно, ограничавајући фактори у спречавању насиља на спортским приредбама су и недовољна стручна оспособљеност и одсуство било каквог облика специјализације кадрова који су надлежни за спровођење мера борбе против насиља на спортским приредбама, као и хронични недостатак материјалних капацитета спортских клубова, који услед тога не успевају да предузму све законом прописане мере, како би спречили насиље на спортским такмичењима која организују (Шупут: 2012: 91).

2. Ретроспектива насиља на спортским приредбама

Насиље на спортским приредбама је појава забележена још у текстовима из периода античке Грчке и Римског царства (Madensen, 2008: 123). У књизи „Краљ спорта”, објављеној 1981. године, у поглављу посвећеном насилничком понашању навијача, Дезмонд Морис (Dezomond Moris) наводи пример старог Рима, у којем је било много инцидената у тркама кочија, које су следиле велике навијачке групе подељене у „Зелене” и „Плаве”. Најтежи инцидент се десио 512. године, када је дошло до масовне туче која је потрајала неколико дана и однела 30.000 живота.

Касније се урбани миље Рима пренео, са свим својим предностима и манама и у Константинопољ, престоницу Византијског царства. Из живог описа Прокопија, једног од највећих византијских историчара, види се, колико се, у суштинском смислу, „градски живот” до данас мало променио. Наиме, у делу *Тајна историја*, историчар даје детаљан опис побуне „Ника” (грчка реч која означава „победу”), из јануара 532. године, која је у бекство натерала и самог цара Јустинијана, завршивши се пожаром који је прогутао први храм Свете Софије у царском граду. Покретачи овог устанка управо су биле градске навијачке фракције „Плавих” и „Зелених,” које су, у једном тренутку превазишле међусобну вековну мржњу и удружиле се у хулигански ветар, који је, горе од било какве спољашње претње, готово разорио царски град и владајући поредак (Оташевић, Протић, 2012: 73). Прокопијев опис хулиганског терора (под привременим покровитељством државне власти), који је претходио побуни, чини нам се речитијим од многих данашњих научних анализа феномена хулиганизма:

„Скупљајући се у банде чим би се сутон почео спуштати, пљачкали су боље одјевене на отвореном тргу и у уским улицицама, грабећи у пролазу њихове огртаче, појасеве, златне брошеве и све што би се нашло на њиховим рукама... Та насиља изазивала су код свакога осјећај непријатељства спрам њих, нарочито код оних присталица „Плавих”, који нису узели активна учешћа у расправи и свађама... Али, зло се ширило; како никаква казна није стизала злочинце од стране оних који су задужени за јавни мир, њихова је смјелост расла све више и више. Јер, када је злочин по себи заштићен, не постоје границе његове злоупотребе; чак и када је кажњен, никада није сасвим потиснут, а већина људи, по природи површна, почиње гријешити... Они нису имали потребе прикривати своје злочине, нису се плашили кажњавања, штавише, сматрали су да је у питању њихов углед и доказ њихове мушкости, убити бодежом било ког ненаоружаног човјека, који је ту случајно пролазио... Судије, одлучујући

о случајевима које су рјешавали, гласали су, не према ономе што су сматрали праведним или законитим, већ према томе, је ли странка у спору непријатељ, или пријатељ странке на власти.”¹

Према Прокопију, несумњиви кривац за ово стање био је цар Јустинијан, који је своју власт у доброј мери дуговао подршци фракције „Плавих” и који им је, својом попустљивошћу према њиховом терору, на одређени начин враћао дуг. Када је коначно покушао да поново успостави нарушени поредак, цар се суочио са најездом „вандала” у зидинама свог, споља неосвојивог града.

У новијој историји људске цивилизације посебно је изражено насиље на фудбалским утакмицама. Иако није тачно забележено када се догодио први озбиљан инцидент на неком спортском догађају ове врсте, као релевантан, користи се податак, да су се 16. јула 1916. године у Буенос Ајресу (Аргентина) сукобили навијачи и полиција, због тога што је финална утакмица јужноамеричког првенства Аргентина – Уругвај одложена, јер је на стадион који је имао места за двадесет хиљада навијача, ушло четрдесет хиљада људи (Жужак, 2010: 9).

Сматра се да је постојбина фудбалског хулиганизма на европском континенту Енглеска. Корени хулиганизма датирају с краја 19. века, када су се присталице фудбалских клубова Ливерпула, Манчестер Јунејтеда, Ренџерса, Селтика, Мидлсброа и других, почеле окупљати пре сваке утакмице, пре свега да би се опијали, а потом организовано присуствовали фудбалским такмичењима на стадионима и фанатично бодрили своје клубове. Први нереди на фудбалским мечевима забележени су 1880. године, на утакмици ФК „Престон” – ФК „Астон Вила” (5:0), када су чак и фудбалери добили батине. Забележено је, да је 1950. године, у окршају присталица ФК „Престон” и ФК „Блекбурн” учествовала 70-годишња пијана жена, која је навијала за гостујући тим.² Ескалација нереда је почела 1985. године. После мартовског стравичног обрачуна присталица ФК „Лутон” и злогласних навијача ФК „Милвол”, тадашња премијерка Велике Британије Маргарет Тачер је по хитном поступку оформила „штаб”, који је имао само један задатак, а то је борба против фудбалских хулигана.

Временом су енглески начин навијања почели да имитирају екстремни навијачи и у Холандији, Италији, Шпанији и осталим земљама Европе. Све је кулминирало после трагичних догађаја на белгијском стадиону Хејсел 29. маја 1985. године. То је довело до озбиљнијег третирања насиља ове врсте и допринело доношењу већег броја међународних европских докумената, који су имали за циљ, да се проблему приступи на целовит начин и да се изграде међународни стандарди, који ће представљати основу за унапређење безбедности. Један од значајних циљева у тим настојањима је и изграђивање и усвајање међународних стандарда полицијског поступања у спречавању нереда на спортским

1 Види више: Прокопије, Тајна историја, Превод: Поповић, Ђ. (1988) Стварност, Загреб, стр. 62—64.

2 Преузето са: http://www.sports-venue.info/Fans/Futbol_Hooligans.html, (23.08. 2013).

приредбама. Насиље на спортским манифестацијама се посебно интензивирало последњих деценија. На глобалном нивоу су најпознатији следећи инциденти:

- 1946. године у Болтону (Енглеска), услед рушења зида стадиона 33 навијача су погинула, а око 500 је повређено.
- 1964. године погинуло је 318 навијача, а више од 500 је повређено, у нередима који су избили на Националном стадиону у Лими (Перу), на утакмици Перу – Аргентина.
- 1969. године између Хондураса и Салвадора вођен је једнонедељни „фудбалски рат”, који је избио после утакмице фудбалских репрезентација ових земаља, одигране на неутралном терену у Мексику. Тада је Салвадор прекинуо дипломатске односе са Хондурасом. Војска Салвадора је ушла тенковима у Хондурас и бомбардовала Тегуцигалпу; погинуло је више од 300 људи. Из Хондураса је десет хиљада досељеника побегло натраг у Салвадор.
- 1971. године у Глазгову (Шкотска), на утакмици Селтик – Рендерс погинуло је 66 навијача.
- 1972. године на Олимпијским играма у Минхену група позната под називом „Црни септембар” узела је за таоце неколико израелских спортиста.
- 1985. године у Бриселу (Белгија), на стадиону „Хејсел”, на утакмици финала Купа шампиона у фудбалу између „Ливерпула” и „Јувентуса”, 39 навијача је погинуло, а 400 је повређено, када је попустила ограда под теретом људи који су покушали да побегну од насиља.
- 1988. *Nepalese Hailstorm* – невреме праћено градом проузроковало је смрт 93 гледаоца, а преко 100 је било повређено током фудбалске утакмице на Националном стадиону у Непалу. Стотине гледалаца покушало је да напусти ненакривене трибине стадиона када је почело невреме, али су капије стадиона биле закључане и многи навијачи су били напросто прегажени.
- 1989. земљотрес у Сан Франциску током утакмице број 3 у *Major League Baseball* (MLB), између *Francisco Gaints* и *Oakland As* на *Candlestatik Parku*. Стадион је остао нетакнут и нико од гледалаца није задобио озбиљније повреде.
- 1989. године у Шефилду (Енглеска), на утакмици „Ливерпул” – „Нотингем Форест”, 96 навијача је погинуло и преко 200 повређено. Прилив хиљада навијача кроз узак тунел, на већ препуну трибину изазвао је велику гужву у њеном подножју. Људи су под притиском гомиле гурани на ограду, а обезбеђење је касно реаговало да би их ослободило притиска.
- 1993. ножем је повређена Моника Селеш, током другог сета меча четвртфинала у Хамбургу. Навијач је забио нож дужине 25 центиметара између лопатица Селешове. Селеш није могла да се врати игрању тениса наредних 28 месеци због психолошких проблема.

- 1996. године у Гватемали, на утакмици „Гватемала” – „Костарика” погинуо је 81, а 147 навијача је повређено. Том приликом је продато много више карата него што је стадион могао да прими гледалаца.
- 1996. године, на Олимпијским играма у Атланти, два лица су погинула, а 110 је повређено у експлозији бомбе у *Centennial Olympic Parku*, током концерта на отвореном.
- 2000. године, тридесет људи је смртно прегажено у нередима у квалификационом мечу између Јужне Африке и Зимбабвеа за *FIFA World Cup* у Зимбабвеу.
- 2001. године, терористички напад који се десио 11. септембра, имао је тренутни утицај на многе глобалне области живота. Неке од последица у спорту биле су отказивање 15 утакмица MLB тог кобног дана, као и свих утакмица до краја недеље. *Football League* (NFL) отказала је све утакмице које су се играле наредног викенда.
- 2002. године, отац и син утрчали су у терен и напали тренера MLB, *Toma Gamboa* из *Kansas City Royals* у *Comskey Parku*.
- 2004. године, на утакмици *National Basketball League* (NBA) тима Индијана Пејсерс, настао је хаос у тучи играча и гледалаца на трибинама.
- 2005. године, ураган Катарина изазвао је отказивање или премештање многобројних спортских догађаја у *New Orleansu* и приобалном и заливском делу САД.
- Студент *Oklahoma University* извршио је самоубиство, активирајући бомбу причвршћену за тело, испред стадиона који прима 84.000 гледалаца.
- 2007. године, на Сицилији је погинуо полицајац у немирима навијача, у утакмици Серије А између Катаније и Палерма, што је довело до суспензије свих лигашких утакмица, до процене безбедности на свим стадионима.
- 2007. године, у финалу УЕФА Лиге шампиона, многи навијачи са важећим улазницама остали су пред закључаним капијама *Olimpic* стадиона у Атини, на којем се одигравао меч између Милана и Ливерпула. Навијачи са фалсификованим картама, купљеним на „црно”, успешно су ушли на стадион и заузели места.
- 2008. године на Летњим олимпијским играма у Кини, кубански теквондо шампион Ангел Матос, ударио је у главу шведског судију, гурнуо супервизора и пљунуо на под, после чега је био дисквалификован у борби за бронзану медаљу.
- 2012. године у Египту, на стадиону *Port Said*, током нереди на једној фудбалској утакмици, живот је изгубило 79 гледалаца, док је више од хиљаду повређено.

Из овог кратког прегледа, видљиво је да су узроци ризика који могу прерасти у насиље различити, да су везани за спортске догађаје у различитим спортовима и на различитим локацијама широм света. Ризика нису поштеђени ни „богати” ни „сиромашни”, а поједини аутори истичу да су безбедносни аспекти на спортским догађајима постали сложенији после терористичког напада у САД

11. септембра 2001. године (Scwarz, Hall, and Shibli, 2010: 187—188). Насиље на спортским приредбама је најдоминантније код фудбалске публике, мада је својствено и спортовима попут кошарке, рагбија, хокеја на леду, итд. Оно је мање заступљено у Северној Америци, у односу на остатак света. Неки страни аутори ову појаву објашњавају социјалном структуром навијачких група. Социо-демографски профил северноамеричког гледаоца, разликује се у односу на Европу и Јужну Америку. Спортским приредбама у Северној Америци присуствује образована публика из средње класе, а жене чине велики проценат гледалаца. На пример, готово половина (45%) навијача *Toronto Maple Leafs* хокејашког тима су жене са просечним приходом од 70.000 долара годишње, што је изнад националног просека (Russell and Ward, 2002: 458). Насупрот томе, у Европи и Јужној Америци, највише навијачког насиља долази од младих, из радничке класе, белих мушкараца, који представљају највећи проценат гледалаца. У Европи су доминантни облици организованог фудбалског насиља, док у САД преовладавају облици спонтаног, неорганизованог насиља.

Статистика криминалитета показује да је готово половина извршених криминалних радњи, у вези са спортским приредбама, почињена од стране лица млађих од 20 година. Екстремне групе навијача посебно су опасне за младе људе, јер им пружају осећај моћи и припадности, што им помаже у изградњи индивидуалног идентитета. Идентитет навијачких група је базиран на насиљу (Ђорић, 2012: 194). Дакле, оне поседују одређену структуру, хијерархију, територију, симболе (химна, грб, застава), по којима се разликују од других навијачких група и по којима ће их други препознати.

Нема сумње да се и наша земља последњих година суочила са појавом спортског хулиганизма. Та појава се квалитативно и квантитативно развија, те ће тај проблем бити присутан и у будућности. У Србији је проблем насиља кулминирао у последње две деценије, током којих су се догодили случајеви смртоног страдања навијача, нарушавања јавног реда и мира у већем обиму, тежи инциденти на утакмицама, али и ван њих, и то са великим бројем повређених особа, при чему је дошло и до уништавања и оштећења значајне имовине. Политички мотивисани јавни скупови, у којима су учествовали навијачи и неке десничарске организације, по правилу су се претворили у изливе великог насиља и деструкције.

Примера ради, сукоби екстремних навијачких група однели су десет људских живота у периоду од 1999. до 2009. године, чиме је наша земља, по том показа-

тељу, на првом месту у Европи.³ Министарство омладине и спорта Републике Србије је у сарадњи са Удружењем спортских новинара Србије, обавило током 2009. године истраживање под називом „Медији, спорт, насиље”, у коме су анализирани текстови објављени у српским медијима 2008. године, који су посвећени насиљу, на и око спортског боришта. Наведено истраживање је указало на то, да је на сваких 136 дана, убијен по један навијач у Србији, а све жртве и нападачи старости су од 17. до 25. година (Ђурђевић, 2010: 286). Поређења ради, у периоду од 1996. до 1999. године, у вези са насиљем екстремних навијача, везаних за фудбал у Енглеској, извршена су три убиства, у Италији пет, а у Холандији једно (Dunning, 2000: 46). Наведени подаци недвосмислено потврђују да је насиље и недолично понашање навијача на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, интернационални проблем и оно је данас присутно у свим земљама Европе, како у онима које се сматрају традиционално опчињеним фудбалом, тако и у онима у којима тај спорт и навијачка супкултура, немају дубоке корене (Göral, 2008: 502).

После неколико деценија у којима су се енглески хулигани углавном помињали у филмовима и документарним серијалима, 2005. године, присталице лондонских клубова „Вест Хем” и „Милвола”, су фудбалски терен претворили у ратно попршште. Та два тима (заклети непријатељи још од 19. века) се ретко срећу, јер нису у истој лиги, али их је саставио жреб за друго коло Карлинг ку-

-
- 3 Најдрастичнији сукоби екстремних навијачких група у разматраном периоду су:
- На стадиону ФК „Партизан”, за време одигравања фудбалске утакмице између ФК „Партизан” и ФК „Црвена звезда”, испалена је ракета која је усмртила Александра Радовића (30.10.1999. године).
 - На железничкој станици „Панчевачки мост”, три навијача „Партизана”, претукла су до смрти Живорада Шишковиха (1936) из Београда, који је претходно стао у одбрану једног кинеског држављанина (11.05.2002. године).
 - У тучи навијача, у школи у Обреновцу, смртоносне повреде ножем нанете су Марку Радовановићу (14. 01. 2005. године).
 - У возу који је саобраћао на релацији Београд – Бар, на железничкој станици у Раковици, дошло је до туче између навијача ФК „Вождовац” и ФК „Рад”, у којој је оштрим предметом убијен Бојан Мајић (1976) из Београда (04.08.2005. године).
 - У градском превозу на Новом Београду, дошло је до туче између навијачких група ФК „Чукарички” и ФК „Бежанија”, у којој су Голубу Балевићу (1987), ножем нанете повреде, од којих је преминуо (29.10.2005. године).
 - Након сукоба због навијачких обележја, навијач ФК „Црвена звезда” је на улици ножем усмртио малолетног Радована Милошевића (1988) из Обреновца (19.10.2005. године).
 - У београдском насељу Бежанијска коса, у међусобном сукобу навијача ФК „Рад” и ФК „Партизан”, живот је изгубио Петар Седлак (1982), навијач ФК „Партизан” (26.04. 2006. године).
 - На фудбалском терену ФК „Жарково”, у београдској општини Чукарица, дошло је до заказане туче између навијача ФК „Црвена звезда” и ФК „Партизан”, у којој је Марко Благојевић (1987), навијач „Партизана”, ножем задао ударац Александру Панићу (1982), наневши му повреде којима је подлегао (27.07.2006. године).
 - У кладионици „Ројал” на Новом Београду, дошло је до туче тројице младића око навијачких обележја, при чему је Дејан Гајчић (1981) захтевао од Душана Пенића (1989), да му преда дрес „Црвене звезде”, како би га запалио, а потом му је пиштољем задао више удараца, наневши му тешке телесне повреде којима је подлегао.
 - У заказаној тучи навијача ФК „Војводина” из Новог Сада и ФК „Партизан” из Београда, навијач ФК „Партизан” испалио је хитац из ватреног оружја у правцу Дејана Димитријевића (1981) из Новог Сада и усмртио га, а једно лице задобило је тешке телесне повреде. Овом догађају претходили су сукоби до којих је дошло два дана пре тога, током одигравања утакмице ова два клуба у Београду (14.04.2008).
 - Неколико сати пре фудбалске утакмице између ФК „Партизан” и ФК „Тулуз” из Француске, у Београду, у угоститељском објекту на Обилићевом венцу, група маскираних навијача ФК „Партизан”, бацила је више активираних бакви на навијаче ФК „Тулуз”, након чега су их физички напали, при чему је француски држављанин Taton Brice Sinclair Peter (1981), задобио повреде којима је касније подлегао (17.09.2009. године). Наведено према: Управа за аналитику, МУП Републике Србије.

па. Сукоби су вођени пре, за време и после меча, укључивши и три упада у терен „Аптон парка” и нож заривен у груди једног навијача, старог 44. године.

После овог инцидента, из фудбалске организације су затражили доживотне забране уласка на стадион за актере инцидента, а министар спорта је захтевао искључење „Вест Хема” из Купа. У вези овог догађаја, бивши вођа навијача тог клуба, у новинском чланку је поручио да нема разлога за бригу, јер је ситуација под контролом власти, за разлику од 70-их и 80-их година прошлог века, када су навијачке групе „правиле шоу”.

После овог инцидента, у енглеским медијима је поново поведена полемика о томе, да ли је могуће победити хулигане, уз изражавање забринутости, да би због њих могла да буде угрожена кандидатура Енглеске за организацију Светског првенства 2018. године. Ово је један од ретких инцидента који се десио на простору Енглеске, али је општепознато да њихови навијачи и данас праве озбиљне испаде у иностранству. Још се памте њихови нереди на Мундијалу у Француској 1998. године, као и туче са трагичним исходом у Истанбулу, на мечу фудбалских клубова Галатасарај и Лидс, када су два енглеска навијача на смрт избодена ножевима.⁴

2.1. Истраживање насиља на спортским приредбама данас

Насиље данас представља један од највећих социјалних проблема људске заједнице. Феномен насиља присутан је у свим сферама људског друштва и срећемо га свуда: у породици, школи, угоститељским објектима, у затворима, на спортским приредбама, на улици, у средствима информисања, међу националним и верским групама, између држава. Насиље на спортским приредбама је вид насиља који ни издалека не представља такву опасност за друштвену заједницу, као неки други облици насиља, али у последње време и оно је у порасту, што захтева систематско предузимање низа мера на његовом сузбијању. Последице таквог понашања превазилазе само подручје спорта и имају ширу друштвену релевантност. Фудбалски стадиони у дане одигравања утакмица, неретко постају епцентри масовног насилничког понашања, које за собом оставља повређене људе, оштећену имовину и атмосферу страха и несигурности.

Нема сумње да се наша земља последњих година суочила са појавом спортског хулиганизма. Ова појава се квалитативно и квантитативно развија, те ће тај проблем бити присутан и у будућности. Међутим, нема само наша земља проблем са насилним навијачима (хулиганима) – то је глобални проблем са ко-

4 Преузето са: http://www.sports-venue.info/Fans/Futbol_Hooligans.html, (27.09. 2013.)

јим се сусрећу све земље које имају традицију навијачке културе, на шта ук-
зују и најновији догађаји у земљама бивше СФРЈ, Пољској, Египту и тако даље.

Општи тренд раста насиља на спортским приредбама, на једној је страни ути-
цао на прилично живо преиспитивање постојећих модела друштвене реакци-
је и ефикасности правосудног система, док је на другој, подстакано изузетну
истраживачку пажњу унутар криминологије. У свету су данас, истраживања
насиља екстремних навијачких група веома бројна и то, како у домену фено-
менолошких и етиолошких истраживања, тако и у домену ефикасности кон-
троле насилничког криминалитета екстремних навијача. Може се рећи да је
уопште узев, током друге половине 20. века, дошло до глобалних промена, ка-
ко природе и димензија насиља, у вези са спортским приредбама, тако и науч-
ног разумевања узрочности и превенције насиља на спортским приредбама,
посебно у развијеним земљама Европе.

Интересантно је да се у радовима који се баве проблемом фудбалског наси-
ља и хулиганизма, најчешће не прави разлика између навијача и вођа нави-
јачких група. По правилу, у радовима се пише о навијачима, ултранавијачима,
екстремним навијачима. Навијачке групе се приказују као хомогена целина.
Не диференцирају се вође и најуже језгро навијачке групе, као посебна кате-
горија, од осталих навијача који их следе, слушају, копирају. Једна од запоста-
вљених тема истраживања је и криминалитет фудбалских навијача, а посебно
криминалитет вођа навијачких група. У појединим радовима, само се збирно
наводе подаци о кривичним делима која су навијачи (једног тима, или у једној
држави, у току године или фудбалске сезоне) извршили у вези са фудбалским
утакмицама, нпр. број нанетих телесних повреда, оштећења туђих ствари, на-
пада на полицију.⁵ Неки том списку додају статистику кривичних дела, извр-
шених у саобраћају, на путу до стадиона, или у повратку са њега (Pätzold, end
Kaempf, 2012: 218). У радовима који се баве насиљем навијача, односно фуд-
балским хулиганизмом, запостављена су истраживања криминалитета, који
ова лица врше изван спортског миљеа. У тим истраживањима се само спора-
дично помиње да су неки навијачи склони вршењу и других кривичних дела,
која немају везе са спортским приредбама. Расел (Russell) указује на важност
изучавања историје агресивног понашања навијача, јер је значајно за предви-
ђање будућег понашања и може да помогне при идентификовању лица која се
налазе у центру изазивања нереда на утакмицама. Он наводи податак да око
трећине насиља, у вези са спортом, изазову лица која су раније осуђивана за
насиље, односно две трећине фудбалских насилника има историју насилног
понашања и изван миљеа повезаног са фудбалом (Russell, 2004: 376).

Малобројна истраживања спроведена у Србији – Коковић (1990); Мисић
(2010); Ђорић (2012); указују на то да насиље на спортским приредбама сле-
ди глобалније трендове, те се тако у њима упућује на пораст насиља, на мало-

5 За податке из Белгије видети: De Vreese, 2000:203). За податке из Италије видети: Roversi, Balestri, C., (2000)
Italian Ultras Today: Change or Decline? European Journal on Criminal Policy and Research, Vol. (8), No. 2, pp. 185.

летнике као основну социјалну базу хулиганизма, често истицање националне припадности, низак ниво образовања, континуирано насилничко понашање, као и то да је овај вид насиља карактеристичан за фудбалске утакмице.

Резултати домаћих истраживања о обележјима формалне реакције на насиље, на спортским приредбама, упућују на дуготрајне судске поступке и благу казнену политику судова (Шупут, 2010). Међутим, иако је оштро санкционисање насилничког понашања неизбежно, већина аутора износи уверење да постоји потреба за формулисањем посебних превентивних програма. Том констатацијом, ови аутори заправо експлицитно упућују, не само на потребу и важност развијања превентивних одговора на проблем насиља, у вези са спортским приредбама, већ и на хетерогеност структуре учинилаца ових кривичних дела и прекршаја (као и хетерогеност фактора ове појаве), што представља ипак још увек недовољно истражене феномене, посебно у домаћим условима.

2.2. Периодизација насиља на спортским приредбама у Републици Србији

Насиље на спортским приредбама у Србији и у њеном непосредном окружењу, представља континуирану појаву. Тај феномен, у целини није могуће адекватно анализирати уколико се не схвати његова генеза. Прво југословенско истраживање „навијачког племена”, које су реализовали Жељко Бузов, Иван Магдаленић, Бењамин Перасовић и Фурио Радин, из Загребa, указало је да нека мишљења о насиљу на (у то време) домаћим стадионима, треба преиспитати, а потребе због којих навијачи долазе на стадион треба детаљно изучити. Најекстремније групе и појединци су склоност према спорту и симпатије према клубу, заменили насилним испољавањем емоција, што не само да нема никакве везе са спортским надметањем, већ је потпуно супротно са основним претпоставкама, на којима се заснива спорт (Бузов и др.1989: 17). Насиље на спортским приредбама и из њега изникла субкултура, један је од најзначајнијих, ако не и најзначајнији феномен младих, у последњој деценији у Србији. Тај феномен присутан је, у већој или мањој мери и у различитим облицима, у свим државама насталим распадом бивше СФРЈ.

Навијачко насиље у вези са спортом, на простору бивше Југославије, дешавало се обично у контексту етничких конфликта, политичке нестабилности и слабих институција, али и перманентне социо-економске кризе и са њом повезане хроничне безперспективности. Корени етничких конфликта у спор-

ту, на овим просторима, датирају од Првог светског првенства у фудбалу, које је одржано 1930. године, у Уругвају.⁶

Навијање на простору бивше Југославије пролазило је кроз бројне фазе. Историја Србије као државе, била је изузетно турбулентна и динамична, а константне промене државног уређења наше земље, условиле су да историјат навијача гледамо кроз призму тих политичких и територијалних промена, па из тог разлога стварање навијачких група, у некадашњој Југославији, можемо поделити на шест основних периода:

- Период Краљевине Југославије
- Период од 1945. до краја шездесетих година двадесетог века;
- Период седме и осме деценије прошлог века;
- Период девете деценије двадесетог века;
- Од краја девете деценије, до краја двадесетог века и
- Од 2001. године и даље.

У овом раздобљу, током више од пола века, дошло је до крупних промена у облицима понашања навијача, од активности међусобно повезаних појединаца и мањих група, до обликовања врло бројних и организованих навијачких група; од навијања, као активности која је долазила до изражаја само у вези са утакмицама, до навијања као субкултуре. Окренутост ка традицији своје навијачке групе и клуба за који се навија, једна је од основних карактеристика система вредности навијача (Оташевић, Субошић, 2010: 374). При томе, треба имати у виду да је традиција скуп материјалних, техничких и духовних знања и достигнућа, вредности и образаца понашања. Одржава се усменим преношењем, на којем почива континуитет и идентитет једне културе (Виденовић, 2006: 25).

6 Овај Мондијал донео је историјски успех, по имену југословенској, а по саставу српској репрезентацији – треће место. Прича о припремама југословенске репрезентације за то Светско првенство, сликовито приказује утицај политике на спорт и две снаге фудбала – интегративну и дезинтегративну. Пресељење седишта фудбалског савеза, из Загреба у Београд, узроковало је раскол који се кретао дуж етничких граница, што још једном доводи у питање схватање спорта, као фактора повезивања и превазилажења класних, језичких, националних и других баријера. Одбијање хрватских и словеначких фудбалера да учествују у активностима репрезентације, довело је у питање учествовање југословенског тима на првенству, али када је тај проблем био превазиђен, онда су наступили финансијски проблеми. За тако далек пут, требало је обезбедити средства која сам фудбалски савез није имао. Краљ Александар, главни заговорник владајуће идеологије југословенства, условио је своју помоћ репрезентацији тиме да она треба да одслика етничку разноврсност краљевине, што је у том тренутку било немогуће испунити. Други потенцијални донатор је пак са своје идеолошке позиције, одбио да помогне репрезентацију, која би представљала никог другог осим Србије. Овај пример јасно говори да политика и идеологија у вези са спортом, имају само једну тежњу, да га ставе у службу својих интереса. Али, у времену о коме говоримо, спортски функционери нису учествовали у таквој трговини, имајући у виду етичке и естетске принципе на којима је спорт заснован. Тада на сцену наступа интегративна моћ фудбала, када играче „вечитих ривала“, клубова „БСК“ и „Југославија“, уједињује љубав према игри и одговорност према нацији. У исто време, навијачи наше репрезентације пробијају оквире, намењене им пасивне улоге у спорту и показују иницијативу вредну поштовања, прикупивши прилозима новац за пут наше репрезентације. Вредности пожртвовања, посвећености, солидарности, патриотизма, прелиле су се са терена на трибине и омогућиле највећи успех српског фудбала – то није освојено треће место на првенству, већ слика спорта у својој чистоти и очуваности његових вредности, слика која се приближава идеалу спорта као институционализоване игре (Краговић, 2012:204).

Имајући то на уму, треба истаћи да је Србија по навијачком насиљу, већ дуго саставни део Европе и то зато што су размере и обележја тог насиља у Србији, за време бивше Југославије, били врло слични размерама и обележјима тог проблема у Енглеској, Италији, Пољској, Норвешкој, као земљама које су тиме најугроженије. *Williams, Dunning i Murphy* су у својој компаративној студији о навијачком хулиганизму, из средине осамдесетих година прошлог века, истакли како је тај проблем, у то време био најизраженији у Енглеској, Италији, Холандији и Југославији (*Williams, Dunning and Murphy, 1986: 31*).

2.2.1. Период Краљевине Југославије

Енглеска је такозвана колевка фудбала и велики број фудбалских клубова је у Енглеској основан крајем 19. века, док у Србији највећу традицију има ФК „Бачка” из Суботице, који је основан 1901. године. У даљем развоју фудбала као спорта, сваки град или регија у држави, имали су свој фудбалски клуб. Пре Првог светског рата, у Београду су постојала само три терена прописаних величина. То су била игралишта: Сокола, БСК-а и Велике Србије. Клубови Душановац, Косово и Невесиње, су имали прописане терене, али су то у суштини биле неограђене пољане, без трибина. Број навијача се повећавао од 300 до 600, а пред рат, 1914. године, дерби утакмицама је знало да присуствује и до 2000 људи. Све је тада пролазило у фер скандирању, без икаквих инцидената. Први инцидент у историји београдских навијача, десио се 1924. године, где је дошло до сукоба између навијача ФК „Југославија” и органа реда. Тада је велику победу Југославије, у Сплиту, над ФК „Хајдук”, славило десетине хиљада Београђана. На дочеку фудбалера из Сплита, дошло је до велике туче између жандармерије и навијача, па чак и играча тима, чија се победа славила (Ђурђевић, 1994: 66). Навијачи ФК „Југославија” су први организовани навијачи у Србији. Постоје подаци, да су стотине навијача Југославије возом одлазиле из Београда за Загреб, на фудбалске утакмице, када је овај клуб играо против ФК „Хашк Грађански”.

2.2.2. Период од 1945. године, до краја шездесетих година двадесетог века

Четворогодишњи ратни ужаси још су трајали, када су почели да се постављају темељи спортских друштава Црвена звезда и Партизан, оснивањем фудбал-

ских клубова.⁷ Тако су ривалитет, а нарочито сукоби руководства два београдска клуба, почели од самог оснивања. Својеврсни фронтови фудбалских навијача, који трају до данас, формирану су још тада, чак и међу комунистима. Генерали партизановци, оптуживали су звездаше да су против Армије, а ови њих да су против народне власти.

У то време интерес за спорт, а посебно за фудбал, био је велики. Понашање публике било је спонтано и обележено реаговањем на саму игру. Приликом важних утакмица, на одређеним странама стадиона, окупљале су се мање групе веома бучних навијача. Испади су били спонтани, а основни узрок ексецсног понашања, у то време су била клупска ривалства, која су испољавала регионалне различитости (Оташевић, Субошић, 2010: 374). Игра на терену имала је одлучујући утицај на навијање. Вербални ексецси избијали су релативно често и то углавном у облику упућивања увреда играчима и навијачима супарничког тима, али и судијама. Шовинистичке поруке биле су веома ретке и то због преовлађујућег политичког расположења већине грађана, али и због оштрог санкционисања таквих прекршаја од стране државних органа.⁸

2.2.3. Период седме и осме деценије прошлог века

У овом периоду, млади широм бивше Југославије почињу следити тзв. *јужњачки начин навијања*, специфичан по истицању великог броја клупских застава и транспарената (чиме обележавају оне делове трибина на којима се окупљају). Уз то, све већи број навијача покушава да следи навијаче са севера Европе, пре свега Енглезе (ношење навијачких шалова, певање песама, окупљање у мањим групама, форсирање туча и других облика насиља) (Лалић, 1993: 95).

7 У фебруару 1945. године, група функционера и омладинаца, окупљени око Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије, почели су припреме за оснивачку скупштину омладинског физкултурног друштва, да би 4. марта, оно добило име Црвена звезда. Паралелно са оснивањем Црвене звезде, трају припреме да се при Централном дому Југословенске армије, по угледу на Совјетски Савез, оформи фудбалски клуб, а касније да се прошири и на остале спортове, у којима би били спортисти у војничким униформама. Датум његовог рођења је 4. октобар 1945. године, а ратни командант Пеко Дапчевић, касније и један од председника ЈСД Партизан, поводом пола века од оснивања, написао је како је донета одлука о оснивању клуба: „Већина нас младих генерала, који смо играли и волели фудбал, окупили смо се и договорили да оснујемо фудбалски клуб. Око имена није било натегања – били смо партизани, па је било и најприродније да се наш клуб зове Партизан“.

8 Интересантан је пример од 29. новембра 1950. године, када је у Сплиту одиграна утакмица између ФК „Хајдук“ и ФК „Црвена звезда“, која је одлучила да ФК „Хајдук“ постане фудбалски првак у тадашњој Југославији. Овај датум се сматра као дан оснивања навијачке групе „Торцида“, коју је основало 113 студената, на челу са Вјенцеславом Жувелом. Због нереда које су изазвали припадници тек основане навијачке групе пре, за време и после утакмице, тадашњи председник „Хајдука“ Анте Јуријевић, партијски је кажњен опоменом. Капитен Хајдука Фране Матошић је због ударања играча „Црвене звезде“ Бранка Станковића, искључен из Комунистичке партије (касније је на интервенцију Јосипа Броза Тита поново примљен). Неки припадници „Торциде“ су притворени и против њих је покренут прекршајни поступак, а вођа навијача Вјенцеслав Жувела осуђен је на три године затвора, да би на основу одлуке Вишег суда казна била смањена на три месеца. Поводом овог догађаја, Милован Ђилас је у дневном листу Борба, од првог децембра исте године, дао изјаву под насловом „Тако не треба навијати“, када је навео: „Припадници ове групе су уносили у навијање толико разударности, да се она на моменте претварала у некултурне и непристојне испаде који би могли, ако се одмах не спрече, распирити мржњу између клубова“ (Лалић, 1993: 87, као и дневни лист Борба и дневни лист Политика од 01.12.1950).

Током овог периода присутне су прве назнаке будућих врло организованих навијачких група и то пре свега у Сплиту, Београду, Загребу, а касније и у Сарајеву и другим већим градовима. Навијачко насиље има полусимболички карактер, не иде се „до краја” – постоји жеља да се понизе, али не и физички повреде прогивнички навијачи. Крајем седамдесетих година прошлог века, почињу први већи сукоби између, још увек недовољно профилисаних навијачких група (Оташевић, Субошић, 2010: 374).

Српски навијачи оспоравају „Торциди” да су постојали као навијачка група од 1950. године. Међутим, нико не спори да су Сплићани у то време први увели пиротехнику на југословенске стадионе, јер су је крали са бродова који су пристизали на приморје, а постоје и слике бакљада, с краја шездесетих и почетка седамдесетих година, на стадиону ФК „Хајдук”. Међутим, према данашњем схватању појма „организована навијачка група”, Торцида је заиста основана 1981. године, од када важе за једну од најорганизованијих и најекстремнијих навијачких група на простору СФРЈ.

2.2.4. Период девете деценије двадесетог века

У овом периоду језгра навијачких група прерастају у профилисане и веома бројне колективе. Навијачи „Црвене звезде” и „Партизана” оснивају неколико група (*Red Devils, Zulu Warriors, Grave Diggers, Commando* и друге), које се постепено удружују у навијачке групе „Делије” и „Гробари”. Широм тадашње Југославије оснивају се и друге навијачке групе, као „Хорде зла” (ФК Сарајево), „Армада” (ФК Ријека), „Варвари” (ФК Будућност) и тако даље. Анализирајући саме називе навијачких група очигледан је утицај енглеских навијача. У њима је препознатљива доза милитантности и претња прикривеним или отвореним насиљем.

Тада се развија велико ривалство између створених навијачких група, а такође се повећава и број навијача, који су спремни да изазову драстичне инциденте. На већини стадиона постаје незамисливо да се навијачи два супротна клуба нађу на истој страни стадиона. Екстремне навијачке групе представљају претежно млади људи, које карактерише асоцијално понашање, често без икакве везе са догађајем на терену, разрађена иконографија, у којој доминирају симболи карактеристични за енглески навијачки стил и насиље које постаје део навијачке подкултуре (Оташевић, Субошић, 2010: 375).

Од узрока који су довели до појаве ескалације насиља – хулиганизма, на нашим просторима, у овом периоду су најзначајнији: образовање „фан група”, њихова све већа организованост, повећање степена агресивности навијача, политизација навијачких група и ескалација навијачких у међунационалне сукобе (Михајловић, 1997). У то време национализам косовских Албанаца, након осамдесетих година и гушења контрареволуције, њихови навијачи су испољавали скандирањем: „Ехо-ехо!”. То је била парола којом се величао Енвер Хоџа и представља почетна слова његовог имена и презимена. Национализам

се разбуктава, тако да у Београду навијачи београдских фудбалских клубова, револтирани догађајима на Косову, нападају и оштећују продавнице чији су власници Албанци (Мисић, 2010: 87).

2.2.5. Период од краја девете деценије до краја двадесетог века

Осим великог ривалства између створених навијачких група, на навијачке реде у бившој Југославији у све већој мери почињу да утичу међунационални и политички анимозитети. Постаје видљива повремена хомогенизација навијачких група на националној основи. Ова појава се није заснивала на негирању међусобних разлика навијачких група, већ на међусобном јачању у односу на заједничког противника (супротстављену навијачку групу). Оваква ситуација практично траје од 13. маја 1990. године, када се одиграо један од најбитнијих политичких догађаја, с почетка задње деценије прошлог века. Тог дана, у Загребу на стадиону „Максимиr“, сусрели су се фудбалски клубови „Динамо” и „Црвена звезда”. Меч никад није одигран, а остао је упамћен по жестоком окршају навијача Динама (Bad Blue Boys) и Црвене звезде (Делије), након којег је било 60 повређених особа, а у неким круговима постоји мишљење, да је баш тог дана почео рат на Максимиру. У то време, поједине политичке структуре почињу да манипулишу навијачима, зарад својих интереса. Почетком деведесетих година, из састава навијачких група регрутују се кадрови за ратне добровољачке јединице. Вође неких навијачких група почињу да обезбеђују разне политичке лидере, неки од њих имају и своје паравојне формације⁹, док су неки и сами почели озбиљно да се баве политиком.

У овом периоду, у Србији почињу да се оснивају мање навијачке групе у свим градовима и блоковима великих градова, који се данас јављају као носиоци локалних навијачких пројеката и противтежа двама највећим навијачким групама фудбалских клубова Црвена звезда и Партизан. Они су од Другог светског рата третирани као „државни” пројекти, који у сваком тренутку имају несеквичну помоћ државе, а у медијској стварности Србије као да само они постоје, што изазива љубомору свих осталих „малих” клубова и њихових навијача.

2.2.6. Навијачко насиље у србији од 2001. године

Нереди навијача су се наставили и после распада бивше Југославије. Сасвим супротно од прогноза оних који су почетком деведесетих година прошлог века, у јавности износили чврсто уверење да са завршетком међунационалних сукоба испади навијача више неће избијати, такве појаве су од тада до данас, постале чешће, са још озбиљнијим последицама. Период распада СФРЈ од

⁹ Многи навијачи су погинули на ратиштима бивше СФРЈ, а неким од њих, на пример навијачима „Сарајева” и „Динамо” из Загреба, подигнути су споменици. Football, blood and war, Observer, Sunday, 18.01.2004. Преузето са: <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html>, доступан дана 04.04.2012. године.

1991. до 2000. године, представља период где је психоза рата и невероватна политичка пресија тог времена довела до таквог утицаја на српске навијаче, да су се они дугорочно окренули десним политичким структурама.

У овом периоду навијачи почињу професионално да се баве навијањем као једином делатношћу. Зачетници ове изразито негативне друштвене појаве, били су вође навијача ФК „Партизан”, који су ради добијања привилегија у препродаји карата, продаји навијачких реквизита, препродаји фудбалера и плаћених одлазака у иностранство на утакмице, постали званична Агенција клуба, са јасно одређеном делатношћу. Ово је између осталог погодовало криминализацији навијача, превеликом упливу хулигана у рад клубова и ширењу појаве на друге веће клубове у земљи. Навијачке групе фудбалских клубова Црвена звезда и Партизан, и данас имају директну зараду од продаје навијачких реквизита на стадиону, а са милионском армијом навијача, то им гарантује финансијску сигурност и могућност да праве спектакле чија слика обиђе свет.

Карактеристично је да је од краја 2007. године, насиље на спортским приредбама почело нагло да се преноси на места која немају везе са одржавањем спортских приредби. Тако је само током 2008. године, поред 138 тешких облика насиља извршених пре, за време и после одржавања спортских манифестација, евидентирано још 68 случајева насиља на улицама, јавним скуповима, угоститељским објектима и другим местима, која немају везе са одржавањем спортских манифестација. Појединци и групе младића са навијачким обележјима испољавају насиље, бацањем пиротехничких средстава у возилима градског превоза, упадима и бацањем сузаваца у угоститељске објекте, пресретањем ученика у близини школа и слично.

Савремено насиље на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, представља и даље за све европске земље узнемирујући проблем, који поприма различите облике, са уочљивом тенденцијом измештања из унутрашњости стадиона, на околни простор, укључујући и ширу урбану средину¹⁰.

2.3. Навијачке групе у Србији

У другој половини осамдесетих година прошлог века, почетком распада СФРЈ, у свим бившим републикама, као и у свим већим градовима у Србији, долази до формирања навијачких група у „ултрас” маниру. Иако су екстремне навијачке групе постојале и много раније, тада се проширио арсенал средстава

10 Ово је основна констатација из тачке 2.6 Беле књиге о спорту Европске комисије (ЕУ) из (2007) – (White paper on Sport, Brussels, 11.7.2007, COM (2007) 391 final, resented by the Commission: SEC (2007) 932, SEC (2007) 934, SEC (2007) 935, SEC (2007) 936; Преузето са: <http://ec.europa.eu/sport/white-paper/whitepaper8-en.htm#1>, доступан дана 24.07. 2001.

за међусобне обрачуна навијача противничких екипа. Уз стандардне мотке и каменце, користе се флаше, ножеви и друга опасна средства, закључно са ватреним оружјем (Оташевић, 2010: 272).

Данас, према подацима Министарства унутрашњих послова, у свим већим градовима у Србији, евидентирано је око 40 организованих навијачких група и подгрупа, са око 3.000 припадника, који углавном припадају категоријама Ц – насилни, или Б – потенцијално насилни. Само на подручју Београда евидентирано је једанаест, међусобно супротстављених навијачких група, од којих су најбројније и безбедносно најинтересантније навијачке групе ФК Црвена звезда и ФК Партизан.

При самом оснивању ФК Црвена звезда формирана је секција пријатеља истоименог спортског друштва, са стотинак присталица црвено-белих. Сачињавали су је младићи из престижних делова града – са Сењака, Топчидерског брда, Дедиња и из Кнез Михаилове улице. Касније су се овој секцији прикључили и младићи из уобичајеног социјалног миљеа, тј. из радничке средине. Седамдесете године прошлог века доносе прва окупљања навијача на свим стадионима широм бивше СФРЈ, тако да у то време почињу интензивније да се окупљају и присталице ФК Црвена Звезда (пре утакмице у угоститељском објекту „Бели град” на Зеленом венцу). Када је завршена кровна конструкција стадиона, најватренији навијачи се селе на централни део северне трибине.

Осамдесетих година свуда у свету долази до ескалације навијачке сцене, тако да се на северној трибини стадиона окупљају две велике групе – „Ultras” и „Red devils”. Половином осамдесетих те две групе добијају појачање у још једној – „Zulu Warriors”. Те три групе постају носиоци навијања Звездиног Севера, а касније уз помоћ осталих група – „Winners”, „Red White Angels”, „Brigate”, „Eagles”, „R. S. Clan”, „R. S. Army”, почињу са првим сукобима са супротстављеним навијачким групама. „Ultras” је била група оних навијача који су ценили италијански стил организованог навијања. Практиковали су организовано одлажење на утакмице, масовно певање навијачких песама и стварање бакљада. Присталице црвено-белих су тај стил прекопирани из Италије, тако што су се дописивали са тамошњим навијачима, одакле су набављали навијачке реквизите, којима су мењали слику на трибинама.

Крајем осамдесетих година долази до јачања национализма, а навијачи Звезде, у духу своје традиције, декларишу се као екстремни српски националисти, уз јасно истицање Црвене звезде као најважније ствари на свету. На Божић 1989. године, долази до уједињења свих група са севера, у једно име и под један грб. Договорено је да се навијачка група зове „Делије север”. После распада СФРЈ долази до смене генерација. Почиње се форсирати „ултрас” навијање, јер је временом име „Делије” постало синоним за сваког навијача Црвене звезде, а најватренији желе да се разликују од осталих и почињу да се организују у подгрупе којима дају имена по угледу на енглеске навијаче.

Данас је у Београду, као и у Србији, најбројнија навијачка група ФК Црвена звезда – „Делије север”. У полицијским евиденцијама регистровано је њих 727, међу којима 629 из категорије насилних и потенцијално насилних. Ова навијачка група у Београду има своје подгрупе: „Ultras” – 124, „Ultra Boys” – 126, „Belgrade Boys” – 190, „Brigate” – 96, „Heroes” 103, „Bez straha” – 30. Језгро ове навијачке групе иницира насилничко понашање осталих припадника групе, а већина чланова су лица са садржајним криминалним досијеима.

Настанак Партизановог навијачког покрета може се везати за 1945. годину, када око новооснованог ФК Партизан почињу да се окупљају прве присталице. У том периоду навијачи су били малобројни и слабо организовани. Већ почетком педесетих година појављују се прве организоване групе са Чукарице, Раковице, Сењака, Топчидера.

Занимљиво је да су „Гробари” седамдесетих година име добили од својих комшија, навијача вечитог ривала Црвене звезде, који су их тим именом назвали због црне боје на дресу. У бившој Југославији су носили епитет најверније навијачке групе. Тај епитет су добили 1976. године, после меча са сплитским Хајдуком (1:6), јер су остали велики у поразу. Упркос дебаклу, фудбалери Партизана испраћени су овацијама.

У присуству око 300 „Гробара”, 3. октобра 1999. године, основан је „Јужни фронт”, у који су касније ушле подгрупе „Rebels”, „Comando”, „Фронт”, „Young boys”, „Only You”, „Headhunters”, „Allens”, „Black Toxic”, „Alco Front”, „Sexstons”, „Lions”, „Зебре”, „Стока”, „Фонтана”, „Миријево”, „Еротика”, „Видиковац” и друге.

Данас је навијачка група ФК Партизан – „Гробари” бројна и организована, јер има 804 регистрована навијача, међу којима 712 из категорије насилних и потенцијално насилних. Најзначајније подгрупе су: „Alcatraz” – 165, „Стока Панчево” – 54, „Лудаци Падинска Скела” – 75, „South gate” – 39, „Антироми” – 38, „Лопови” – 24, „Jang Erotika” – 50, „Гробари Србије” – 73, „Jang Boys” – 20, „Shadows” – 28, „Јужни Фронт” – 34, „Чувари части” – 31, „Head Hunters” – 30, „Brain Damage” – 22, „South Family” – 29.¹¹

На важне утакмице ФК Црвена Звезда и ФК Партизан у Београду, редовно долазе огранци ових навијачких група из свих градова Србије, као и из Црне Горе и Републике Српске. Огранци броје између 100 и 150 чланова. Навијачи Партизана су се бавили и клупском политиком, а због вандалског понашања својих навијача, клуб је претрпео велику штету. Под притиском „Гробара” клуб су напустили његови дугогодишњи функционери Жарко Зечевић и Ненад Бјековић. Фудбалски клуб Партизан кажњен је изbacивањем из Купа УЕФА, после испада навијача на стадиону „Под Бијелим Бријегом” у Мостару, 19. јула 2007. године (Оташевић, 2010: 274).

11 Подаци Управе за аналитику МУП Републике Србије.

Навијачи Рада, популарни „United Force”, организовали су се 1987. године, када је група београдских младића, махом скинхедса, одлучила да оснује навијачку групу. Нису желели да навијају за вечите ривале, већ искључиво за ФК Рад, који је ушао у Прву лигу ондашње државе. За разлику од већине навијачких група у тадашњој држави, чланови „United Force” се нису приклонили ниједној политичкој партији, нити било ком лидеру. У ратним годинама долази до свеопште стагнације, тако да је „United Force” била једва присутна на Бањици. Током 2004. године, долази до буђења те навијачке групе. Почињу да се обнављају старе и стварају нове подгрупе.

Данас је то најекстремнија навијачка група са око 500 чланова, од којих су сви са подручја Београда и из категорије насилних и потенцијално насилних. Имају своје подгрупе: „Гвоздени одред Душан силни” – 67, „Нуклеа” – 65, „Телетабиси” – 43, „Скинси” – 16. Ова навијачка група са безбедносног аспекта заслужује посебну пажњу. Иако малобројни (екстремно језгро броји око 100—150 навијача), учествовали су у већем броју нереда и масовних туча, чији су исход тешке телесне повреде.¹²

Мањи број ових навијача припада неформалној групи „Скинхедс”, са елементима нацистичке идеологије, сличне хулиганским групама у Немачкој, карактеристичног изгледа (обријане главе), начина облачења (чизме „мартинке”, маскирне панталоне, јакне „спитфајер”) и деловања, закључно са бруталним нападима на Роме и хомосексуалце. Ова навијачка група све већу агресивност показује и према припадницима полиције¹³ (Мисић, 2010: 89).

Навијачи ФК Земун организовани су у оквиру навијачке групе „Tauronum boys”. У полицијским евиденцијама регистровано је њих 201, од чега 181 из категорије насилних и потенцијално насилних.¹⁴ Јединствена група основана је 1986. године (Таурунум је стари назив за Земун), а пре тога ФК Земун су пратили навијачи из више мањих група: „Testas”, „Caldas”, „Lions”, „Godfathers”, „Chaos” и других.

Прва навијачка група која је навијала за ФК Вождовац основана је 1987. године, под називом „Вилењаци”, а након тога се формира још једна чије је име било „Dragons” (касније „Змајеви”). После извесног времена долази до уједињења ове две групе навијача.

Навијачка група „Инвалиди” се појављује 1990. године, на Вождовцу, подржавајући истоимени фудбалски клуб до данас. Регистровано је 60 навијача, од чега 51 из категорије насилних и потенцијално насилних.¹⁵

12 Исто.

13 Најбруталнија туча између навијача и полиције забележена је на Бањици, када је ФК Рад примио гол у последњем минуту меча против ОФК Београда и тако прешао у Другу лигу. Нападнути припадници полиције су, да би се заштитили, пуцали из ватреног оружја, а један метак погодио је сниматеља РТС Благоја Топличића у прст десне руке.

14 Подаци Управе за аналитику МУП Републике Србије.

15 Исто.

Група навијача која је бодрила ФК Обилић основана је 1993. године, под називом „Витезови”. Обилић се тада такмичио у Првој Б лиги. У то време су имали одличне односе са управом клуба, тако да су организовано ишли на сва гостовања. Ова навијачка група данас једва да и постоји, имају регистрованих само девет навијача и сви су из категорије насилних.

Навијачи ОФК Београд, „Blue Union”, појављују се 1994. године и тада су клуб бодрили свих 90 минута, најчешће на енглеском језику и без транспарената. У почетку су на стадион долазили пред сам почетак утакмице и имали су обичај да за сваки меч мењају трибину, тако да су се често сукобљавали са гостујућим навијачима. Данас их је евидентирано 198, од тога 116 из категорије насилних и потенцијално насилних. У Београду су регистроване и навијачке групе ФК Балкан Буковица – „Шумари”, ФК Торлак – „Номади”, ФК Сопот, ФК Падинска Скела.¹⁶

Навијачке групе су регистроване и у другим градовима Србије. Најбројнија навијачка група на подручју Новог Сада су навијачи ФК Војводина – „Фирма”, која има своје подгрупе – „ГЗ”, „Интервентна” и „Стара гарда”. Језгро навијачке групе чини 300 екстремних и добро организованих навијача, који насиље демонстрирају ван спортских терена, на улицама и угоститељским објектима, што је карактеристика и навијачких група са подручја Београда. У Новом Саду регистроване су и навијачке групе ФК Нови Сад – „Корида”, ФК Железничар – „Авети” и ФК Младост – „Српски којоти”. По укупној безбедносној проблематици, која се односи на одржавање спортских приредби у протеклих шест година, Полицијска управа у Новом Саду је одмах иза Полицијске управе за град Београд.

У Новом Пазару регистроване су две навијачке групе: „Торцида Санцак” са око 400 чланова, и „Екстреми”, која има мањи број слабо организованих навијача, али је и међу њима регистровано 37 навијача склоних насилничком понашању.¹⁷ У овој национално мешовитој средини, „навијање” се идентификује са националном припадношћу, тако да не прође ниједна већа спортска при-

16 У Београду ни навијачи нижеразредних клубова нису имуни на туче. Док су били у истом такмичарском рангу, сусрети ФК „Вождовац” и ФК „Балкан Буковица”, често су били у сенци туча „Инвалида” и „Шумара”. Примера ради, брутална туча навијача забележена је на утакмици четрнаестог кола „МОЛ ЦЕНТАР” лиге, одигране 9. 4. 2006, између ФК Торлак и ФК Бања, у Београду, непосредно након завршетка утакмице. У овом инциденту два навијача ФК Бања су задобила тешке телесне повреде, а више њих је лакше повређено. Извештај полицијске управе за Град Београд, од 12.04. 2006.

17 Према подацима Управе за аналитику МУП Републике Србије, само у периоду 2004 – 2006. године, приликом обезбеђења утакмица ФК Нови Пазар, повређена су 54 полицијска службеника, што је 16% од укупног броја повређених полицијских службеника, задужених за безбедност на утакмицама у Републици Србији, односно највише након Полицијске управе за град Београд, где су у истом периоду повређена 144 полицијска службеника, или 43%.

редба без скандирања и истицања транспарената са политичким и национално увредљивим садржајем.¹⁸

Национализам се у спорту испољава нарочито у вишенационалним заједницама. Са израженим национализмом иде и незаобилазни говор мржње. Ескалација национализма у спорту, условљена је дејством и утицајем екстремних идеолошких политичких струја у друштву и њиховим настојањем да се по сваку цену попрिште националистичког распиривања страсти пренесе и на подручје спорта (Штакић, 1996: 54). Национализам прожет вандализмом и говором мржње, на нашим стадионима и у дворанама је све више незаобилазан „декор” многих спортских манифестација, било да се ради о спортским такмичењима где је једнонационална публика или, још горе, где су гледаоци (навијачи) из различитих етничких група. Говор мржње код једног народа, у великој мери подстиче исту такву реакцију другог народа, те се из тог разлога овим негативним појавама треба супротставити.

Као и у другим градовима бивше СФРЈ и у Чачку се седамдесетих година око ФК Борац окупљају први навијачи. Стадион је на свим утакмицама био попуњен и тако је било све до 1971. године, када се публика разочарала у руководство и играче ФК Борац, због продаје историјске утакмице за улазак у Прву лигу, против бањалучког Борца. Том мечу је присуствовало двадесет хиљада гледалаца и већина њих се зарекла да ће заобилазити стадион крај Мораве. Препознатљив стил навијања у Чачку испољава се од 1987. године, када се издваја група навијача која себи даје име „Војводе”, а гаси се са распадом СФРЈ. Група младих навијача се 1991. године, реорганизује и мења име у „Чете”. Због новог имена, трпели су притисак управе клуба, којој је сметало подсећање на четнички покрет, што је навијачима, уосталом и био циљ.

Данас су на подручју Чачка и околине регистроване три навијачке групе и то: „Чете” и „Гребићи” – навијачи ФК Борац, (језгро ових навијачких група чини 50 навијача, од којих 34 спада у категорију насилних и потенцијално насилних), и „Uranium boys” – навијачка група ФК Младост из Лучана (која има око 30 чланова, сви из категорије потенцијално насилних).

У Нишу, другом по величини граду у Србији, 1989. године, формира се навијачка група најпознатијег фудбалског клуба у овом делу земље – ФК Раднички, која себи даје име „Мераклије”. Група је 1999. године, имала око 1.000 чланова, не само из Ниша, него и из Лесковца, Алексинца, Приштине. Из тог периода, треба поменути братимљење са групом „Blue Marines”, навијачима ФК

18 Дана 12. 11. 2005. године, на градском стадиону у Новом Пазару, за време утакмице између ФК Нови Пазар и ФК Раднички из Крагујевца, дошло је до нарушавања јавног реда и мира од стране навијача домаћег тима. Утакмице је присуствовало само осам гостујућих навијача, који су брутално нападнути пре почетка меча. За време одигравања утакмице публика је скандирала националистичке пароле, гађајући судију пиротехничким средствима. На крају утакмице, око 500 домаћих навијача, бацајући комаде бетона, покушало је да пробије кордон полиције, при чему је 25 припадника МУП задобило лаке телесне повреде. Том приликом полиција је лишила слободе само 11 лица, од којих су три задржана, а пронађена су одбачена три тзв. молотовљева коктела.

Спартак из Суботице, као и са навијачима ФК Будућност из Подгорице – групом „Варвари”, са којима су и данас у пријатељским односима. Као и клуб и навијачка група је у протекле две деценије имала успоне и падове. Данас је на стадиону Чаир присутно 300 до 400 навијача, док екстремно језгро, које иде на сва гостовања, чини 50 до 60 навијача. Једна од занимљивости је и женска навијачка група, можда и једина у земљи – „Niassus girls”.¹⁹

И у другим местима у Републици Србији регистроване су екстремне навијачке групе: „Црвени ђаволи” – ФК Раднички из Крагујевца, око 300 чланова; „Ултра Семендрија” – ФК Смедерево, око 200 чланова; „Маринци” (Blue Marines) – ФК Спартак из Суботице; „Freedom Fighters” – ФК Слобода из Ужица; „Ћећенија boys” – ФК Севојно; „Сирмиум ренџерси” – ФК Инђија; „Јакузе” – ФК Напредак из Крушевца; „Екстреми” – ФК Јагодина; „Пиргоси” – ФК Раднички из Пирота, итд.

Сами називи неформалних навијачких група асоцирају на њихову спремност да испољавају насиље. Већина чланова је уписана у кривичне и прекршајне евиденције и повезана са лицима из криминогене средине. Међусобна нетрпељивост наведених неформалних група, испољава се и приликом случајних сусрета, или на истим релацијама током путовања. Већину припадника чине мушкарци, девојке се тек у мањој мери укључују у активности навијачких група. Чланови се углавном препознају по надимцима, већина њих не зна права имена и презимена оних са којима се често друже (Оташевић, 2010: 279).

У свакој навијачкој групи се издвајају четири структурална елемента, са јасном хијерархијом и то: „наручиоци посла”, вође, језгро навијачке групе и чланови симпатизери. У групи, већи углед имају навијачи који редовно долазе на утакмице, које клуб игра на домаћем терену, који често путују на гостовања, или се ангажују у набављању навијачких реквизита. Посебан углед уживају они који показују спремност да се туку са другим навијачима и полицијом. Свака навијачка група се традиционално окупља на одређеној трибини, најчешће иза простора голмана, односно на одређеном делу те трибине, који за њу има посебно значење и где је приступ другим навијачким групама строго забрањен.

„У навијачкој супкултури, високо место заузимају елементи колективне солидарности, изразите територијалности и егзалтиране мушкости” (Vrcan, 1990: 78). То су карактеристике својствене свим екстремним навијачким групама. Колективна солидарност изражена је на три начина: визуелно, акустично и насиљем. Визуелни начин је изражен кроз коришћење разних навијачких реквизита (заставе, шалови, транспаренти) који на одређени начин „униформишу” једну навијачку групу и стварају од ње својеврсну „навијачку војску”. Акустички, солидарност се изражава заједничким певањем и скандирањем, што код појединца у групи производи осећај заштитености и моћи, коју он

19 Подаци Полицијске управе Ниш.

не може сам поседовати. Солидарност се изражава и кроз насиље, које је лако оствариво у свим облицима активне гомиле. У име солидарности навијачи су у стању учинити нешто што иначе не практикују у свакодневном животу, тако да је насиље једна од основних карактеристика навијачке поткултуре.

2.3.1. Категоризација навијача у Србији

Према облицима понашања које испољавају, односно безбедносном ризику, навијачи су у Србији сврстани у три основне категорије: А – ненасилне (сви који нису у категорији Б и Ц), Б – потенцијално насилне (то су лица против којих су поднете кривичне и прекршајне пријаве, због насилних деликата који су извршени у вези са спортским приредбама), Ц – насилне (осуђивани припадници навијачких група, због извршених кривичних дела и прекршаја, са елементима насиља, у вези са спортским приредбама). Међутим, према наведеној категоризацији, многе насилне и потенцијално насилне навијаче не би било могуће формално евидентирати у одговарајућу категорију. Примера ради, већина вођа навијача до сада није осуђивана због извршених кривичних дела и прекршаја, а против многих од њих нису ни поднете прекршајне и кривичне пријаве, што је један од основних критеријума за категоризацију. Сматрамо да су европска решења, када су у питању навијачи и њихова категоризација, прихватљивија, управо из разлога што су једноставнија и слободније постављена. Тако су у *Резолуцији Савета Европе, од 3. јуна 2010. године*, број 2010/Ц, 165/01, која представља допуњени текст *Приручника са препорукама за интернационалну полицијску сарадњу и мерама превенције у контроли насиља и нереда који су у вези са фудбалским утакмицама са интернационалном димензијом, у којима је укључена бар једна држава чланица*²⁰, навијачи сврстани само у две категорије – ризичне и неризичне. Под појмом ризични навијач, подразумева се „познато, или непознато лице, које се може сматрати ризичним због ремећења јавног реда и мира, или асоцијалног понашања, било да је то испланирано или спонтано, на фудбалским мечевима, или у вези са њима. Неризични навијачи су „познате, или непознате особе, које се не могу сматрати ризичним за проузроковање, или поспешивање насиља, или нереда на фудбалским мечевима, или у вези са њима”.

20 Council Resolution of 3 June 2010 concerning an updated handbook with recommendations for international police cooperation and measures to prevent and control violence and disturbances in connection with football matches with an international dimension, in which at least one Member State is involved(2010/C165/01).
Преузето са: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:165:0001:0021:EN:PDF>, доступан дана 17. 06. 2010. године.

2.4. Карактеристике екстремних навијача

По својим карактеристикама, навијачка поткултура је „супкултура у којој високо место заузимају елементи колективне солидарности, изразите територијалности и егзалтиране мушкости” (Vrcan, 1990: 78). То су карактеристике својствене свим екстремним навијачким групама. Омладина је основна социјална база фудбалског хулиганизма. Због тога је навијачка поткултура предмет пажње, како науке, тако и друштва у целини. Примера ради, у Србији је данас језгро навијачких група све агресивније. Међу хулиганима, који су припадници навијачких група, најмлађи регистровани има десет година, а евидентно је и све веће присуство деце и малолетника, међу којима има припадница женског пола. По полицијским подацима, у Београду је евидентирано једанаест навијачких група (2.525 навијача, од којих 875 насилних, а 1.389 потенцијално насилних), а нешто мање од половине су малолетници²¹.

Данас већина навијачких група у Србији, у свој идентитет усваја елементе екстремног национализма, док поједини у иконографију укључују чак и национал-социјалистичке и фашистичке симболе. Одређени медији прихватају, па чак и додатно „спинују” ове елементе, у потрази за знацима „велике десничарске завере”, или „вајмарског синдрома”. Па ипак, све релевантне чињенице несумњиво указују да су „национализам” и „фашизам” навијачких група углавном декор, а никако не и суштина њиховог деловања (Оташевић, Протић, 2012: 83). Све екстремне навијачке и хулиганске групе теже да упуте што више провокација омрзнутом „систему” (тј. државном апарату). По својој природи оне су, пре свега, анархичне и супротстављене свакој врсти поретка. Никакав национализам није компатибилан, на пример, са мржњом према сопственој држави и полицији, без обзира на све несумњиве мане, које сваки државни апарат мора да има. Екстремни навијачи се отворено идентификују као носиоци тзв. АСАВ поткултуре²², којој припада и већина других уличних група које традиционално имају проблеме са законом (као нпр. *Punk, Oi, RAP, Hard Core...*), (Guttmann, 2003: 364).

Одсуство било каквог суштинског идеолошког садржаја, свакако не значи да ове групе ипак није могуће инструментализовати за остварење идеолошких циљева, или криминалне делатности. Напротив, криминогена средина типичне хулиганске групе представља идеално тло за регрутацију различитих типова извршилаца криминалних и екстремистичких акција (Оташевић, Протић, 2012: 84).

Јавност у Србији је свесна да навијачи најугицајних клубова уживају разне привилегије и да су од свог навијања направили неку врсту професије. Организовани су у групе са јаким хијерархијом и директно утичу на политику

21 Подаци Управе за аналитику МУП Републике Србије.

22 *All Cops Are Bastards*: „Сваки је пандур копице.” У последњој деценији видимо ову енглеску скраћеницу и по фасадама зграда широм Србије.

свог клуба. Када су незадовољни неком одлуком управе, почињу да праве притисак и прете бојкотом. Њихов утицај је све већи, а опасност по безбедност имовине и лица је све израженија. Спремно се оградају од насиља, али када до њега дође, не пропуштају прилику да подсети ширу јавност, како су своје место на трибини „заслужили” помагањем клубу када је било најтеже. По том питању, позиција и мотиви вођа српских навијача не разликују се суштински од италијанских ултра навијача. Италијански аутори описују везу између ултра навијача, фудбалских клубова (руководства клубова) и политике. Ултра навијачи у Италији имају читав низ економских погодности. Клубови им дају бесплатне карте, које они могу да продају и поклањају навијачима и тиме стичу зараду или утицај, производе и продају клупске сувенире итд. Ултра навијачи у Италији имају и политички утицај (нпр. учествују на локалне изборе) и политичку подршку, јер у случају потребе организују велике протесте навијача и уличне nerede, како би остварили неке привилегије за власнике клубова, или фудбалске клубове, нпр. ослобођење клубова од плаћања пореза, итд. (Scalia, 2009: 46). Вође српских навијача такође добијају бесплатне карте од клубова, које могу да поклањају или продају, организују путовања на утакмице у земљи и иностранству и на томе зарађују. И у Србији постоје чврсте везе између екстремних навијача и управа клубова, на формалном и неформалном нивоу. Неки од вођа навијача баве се препродајом фудбалера, неформално учествују на политику клубова, или су чланови управних одбора клубова и других клупских тела и за то добијају новац. На тај начин хулигани су у Србији успешно преузели барем једну спортску дисциплину и то не било коју, већ по традицији најгледанију – професионални фудбал.

У једном истраживању²³ спроведеном током 2012. године, утврђено је, да је од стране МУП Републике Србије, против 30 вођа навијачких група у Србији, укупно поднето 279 кривичних пријава због извршених кривичних дела, што значи да је у просеку један вођа навијачке групе извршио 9,3 кривична дела и то у временском периоду од 8,52 године. Од 30 вођа који су чинили узорак, 26 је вршило кривична дела насиља, 11 насиље на спортској приредби, а 16 кривична дела против државних органа. У складу са напред наведеним подацима, конзистентни су и подаци о кривичним делима повезаним са опојним дрогама, која је од укупног узорка извршило 12 вођа навијача и кривична дела имовинског криминалитета (22 вође навијача). Вође навијача из нашег узорка извршили су три убиства, с тим да је један од 30 анализираних вођа навијача убијен у јулу 2012. године (убиство до данас није разјашњено).

Другим речима, управљање фудбалским клубовима и навијање за исте, неретко представљају смоквин лист за озбиљне криминалне делатности. Криминалне групе маскиране навијачким шаловима, баве се прањем новца, корупцијом, наркокриминалом, утајом пореза и другим облицима организованог криминала. Без обзира на смене генерација на свим нивоима у фудбалу, па и генерацијске смене вођа навијача, насиље навијача и криминал у вези

23 Симоновић, Б. Ђурђевић, З. Оташевић, Б. (2012), подаци из необјављеног рада.

са фудбалом опстају као константе, што указује да није проблем у појединцима, већ у систему. Нема сумње да би овакав приступ отворио значајна питања за будућа социолошка и криминолошка истраживања о многострукој вези фудбала и криминала.

Друштво треба више да буде заинтересовано за популацију младих који посећују фудбалске утакмице и да предузима адекватне мере на њиховој заштити. Масовност навијачког окупљања исувише је озбиљна појава, да би се препустила криминалу склоним особама, које манипулишу младима, утичући на развој њихових личности и усмеравајући њихову будућност у правцу криминала.

Многе државе захваћене глобалном кризом нису у стању (нити су вољне, нити су у могућности) да се озбиљно суоче са узроцима криминалитета и да успешно развијају базичне превентивне програме, засноване на имплементацији мера социјалне превенције. Жеље за унапређењем превенције, у најбољем случају, заступљене само у „великим речима“ и „добрим жељама“, у усвојеним националним, стратешким и акционим плановима и резолуцијама. У Србији је проблем још израженији, где изостају не само мере социјалне и ситуационе превенције, већ и мере ефикасне репресије и судске финализације кривичних поступака против фудбалских хулигана, који су, по правилу, лица са дебелим криминалним досијеом (Симоновић, Оташевић, Ђурђевић, 2011: 687).

Литература

1. Алексић, Ж. Шукулић, М. & Жарковић, М. (2004). Лексикон криминологије. Београд.
2. Bodin, D. Robene, L. Heas, S. (2007). Sport i nasilje u Evropi, Knjiga trgovina d.o.o. Zagreb.
3. Бошковић, М. (1999). Криминолошки лексикон, Матица Српска, Нови Сад.
4. Bouchard, M. Spindler, A. (2010). Groups, gangs, and delinquency: Does organization matter? *Journal of Criminal Justice*, 38(5), pp. 920—930.
5. Божовић, Р. (2006). Лексикон културологије, Агенција Матић, Београд.
6. Бузов, Ж. Магдаленић, И. Перасовић, Б. Радин, Ф. (1989). Навијачко племе, посебан сепарат часописа Питања, Загреб.
7. Cox, R. Vamplew, W. Russell, D. (2002). *Encyclopedia of British Football*. Routledge. London.
8. De Vreese, S. (2000). Hooliganism under the Statistical Magnifying Glass, A Belgian Case Study, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8 (2), pp. 201—223.
9. Dunning, E. (2000). Towards a Sociological Understanding of Football, Hooliganism as a World Phenomenon, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8(2), pp. 141—162.
10. Ђорић, М. (2012). Хулиганизам-насиље и спорт, Удружење „НАУКА И ДРУШТВО СРБИЈЕ“, Београд.
11. Ђурђевић, Н. (2010). Krivična odgovornost za nasilje i nedolično ponašanje na sportskim priredbama u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47(2), str. 285—308.
12. Earle, R. (2011). Boys' zone stories: Perspectives from a young men's prison. *Criminology and Criminal Justice*, 11(2), pp. 129—143.
13. Göral, M. (2008). Violence and Fair Play in Sport, *Pakistan Journal of Social Sciences*, 5 (6), pp. 502—513.
14. Guttman, A. (2003). Sport, Politics and the Engaged Historian, *Journal of Contemporary History*, 38(3), pp. 355—361.

15. Haidt, J. Seder, J.P. Kesebir, S. (2008) Hive Psychology, Happiness, and Public Policy, *The Journal of Legal Studies*, 37(52). str. 133—166.
16. Hirsch, D. E. Kett, J. Trefil, J. (2002) The new dictionary of cultural literacy. Houghton Mifflin, Boston.
17. Игњатовић, Ђ. (2002). Криминолошки аспект деликата насиља, Деликти насиља – кривичноправни и криминолошки аспект, зборник радова, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 259—271.
18. Игњатовић, Ђ. (2011). Криминологија, Досије студио, Београд.
19. Југовић, А. (2002). Вандализам као тип друштвеног насиља, Деликти насиља – кривичноправни и криминолошки аспект, зборник радова, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 355—361.
20. Керековић, А. (1983) Неки социолошки аспекти насиља у спорту, *Физичка култура*, 37(5), стр. 340—352.
21. Коковић, Д. (2000). Социјологија спорта, Спортска академија, Београд.
22. Коковић, Д. (2001). Насиље спортске публике, *Дефендологија*, 4(10), стр. 9—29.
23. Константиновић-Вилић, С. Николић-Ристановић, В. Костић, М. (2009). Криминологија, Пеликан принт д.о.о. Ниш.
24. Kontos, L. Brotherton, D. (2008). *Encyclopedia of gangs*, Greenwood Press, Westport.
25. Костић, М. (2008). Криминолошка обележја насиља у спорту, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 53—73.
26. Краговић, Б. (2012). Од Монтевидеа до Ђенове – две слике спорта, *Безбедност*, 53(1), стр. 197—208.
27. Лазаревић, Љ. (2002). Деликти насиља – кривичноправни аспект, Деликти насиља – кривичноправни и криминолошки аспект, зборник радова, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 11—22.
28. Le Bon, G. (1989). *Psihologija gomila*, Globus, Zagreb.
29. Liberman, A. (2005). *Word origins – and how we know them: etymology for everyone*, Oxford University Press, Oxford, New York.
30. Madensen, T. Eck, J. (2008). Spectator Violence in Stadiums, POP Center, Guide No. 54., http://www.popcenter.org/problems/spectator_violence/, (01. 09. 2011).
31. Михајловић, С. (1997). Пат је почео на Максимиру, Медиа центар, Београд.
32. Mille, L. (1997). *Sport Business Managment*, Aspen Publishers Inc Gaithersburg.
33. Милосављевић, М. (2003). Девијације и друштво, Издавачка кућа Драганић, Београд.
34. Мимица, А. Богдановић, М. (2007). Социолошки речник, Завод за уџбенике, Београд.
35. Мисић, З. (2010) Насиље и недолично понашање навијача као фактор угрожавања безбедности. Магистарски рад, Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд.
36. Murray, T. (2006). *Violence in America s schools: understanding, preventions and response*, Conn, Westport.
37. Оташевић, Б. (2009). Фудбалски хулиганизам у пракси и законодавству Србије, *Избор из судске праксе*, 17(10), стр.11—27.
38. Оташевић, Б. (2010). Урбано окружење и насиље у спорту, *Безбедност* 52 (3), стр. 267—281.
39. Оташевић, Б. (2010а). Друштвени аспекти насиља на спортским приредбама у Републици Србији, *Правни живот*, 59 (9), стр. 517—529.
40. Оташевић, Б. Протић, А. (2012). „Вандали у зидинама” – Хулиганизам у Србији, *Безбедност*, 54(1), стр. 72—86.
41. Оташевић, Б. Субошић, Д. (2010). Насиље навијачких група, Право и форензика у криминалистици, зборник радова, КПА, Београд, стр. 371—380.
42. Oxford dictionary. (1979). Oxford University Press.
43. Pätzold, B. Kaempf, C. (2012). Sicherheitspartnerschaft der Dresdner Polizei mit dem Fussballverein SG Dynamo Dresden E.V. *Kriminalistik*, 66 (4), pp. 217—226.
44. Петровић, К. (1992). Насиље и спорт, *Култура*, 24(88), стр. 58—72.
45. Прокопије, Тајна историја, Превод: Поповић, Ђ. (1988). Стварност, Загреб.
46. Reicher, S. Stott, C. Cronin, P. & Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 27(4), pp. 558—572.

-
47. Roversi, A. Balestri. C. (2000). Italian Ultras Today: Change or Decline? *European Journal on Criminal Policy and Research*, 8 (2), pp. 183—199.
 48. Russell, E. Ward, J. (2002). Fan violence Social problem or moral panic, *Aggression and Violent Behavior*, No. 7. pp. 453–475.
 49. Russell, G. W. (2004). Sport riots: A social-psychological review, *Aggression and Violent Behavior*, 9 (4), pp. 54—61.
 50. Schwarz, E. C. Hall, S. A. Shibli, S. (2010). Sport Facility Operations Management: A Global Perspective. Burlington, MA. Butterworth-Heinemann.
 51. Симоновић, Б. Ђурђевић, З. Оташевић, Б. (2011). Имплементација стандарда у спречавању насиља на спортским приредбама у Републици Србији. *Правни живот: часопис за правну теорију и праксу*, 60(9), стр. 687—704.
 52. Spaaij, R. (2005). The Prevention of Football Hooliganism: A Transnational Perspective. In: J. aquesolo ed. *Actas del X Congreso Internacional de Historia del Deporte*. Seville: CESH. pp. 1—10.
 53. Шљукић, С. (2001). Обесмишљавање спортске игре кроз насиље, *Дефендологија*, 4 (10), стр. 127—141.
 54. Штакић, Ђ. (1996). Социологија физичке културе, Факултет физичке културе, Београд.
 55. Шупут, Д. (2012). Проблеми у примени прописа намењених борби против насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама, *НБП-Журнал за криминалистику и право*, 16(2), стр. 93—103.
 56. Видановић, И. (2006). Речник социјалног рада, Удружење стручних радника социјалне заштите Србије, Друштво социјалних радника Србије, Асоцијација центра за социјални рад Србије, Унија студената социјалног рада, Београд.
 57. Vrcan, S. (1990). Sport i nasilje danas u nas, Naprijed, Zagreb.
 58. Williams, J. Dunning, E. Murphy, P. (1986). Hooligans Abroad. Routledge, London, New York.
 59. Жужак, М. (2010). Насиље навијачких група као вид политичког насиља у Републици Србији, *Правни информатор*, 13(5), стр. 9—11.

3. Полицијске мере у супротстављању хулиганизму

Полицијске организације у различитим државама, на различите начине се супротстављају хулиганизму на спортским приредбама. На почетку супротстављања хулиганизму, полицијске снаге првенствено су користиле репресивне мере (*традиционални модел супротстављања*), а када су касније уочиле да те мере не доносе адекватне резултате, чак у неким ситуацијама и подстичу насиље, почеле су да примењују проактивне мере. Нормално, репресивне мере нису, нити ће икада бити, потпуно избачене из употребе, већ су допуњене проактивним мерама, у областима где резултата није било, или су они били веома лоши.

3.1. Традиционални модел супротстављања хулиганизму

Од када постоји проблем са хулиганизмом, полиција је примењивала традиционални модел супротстављања, где се репресивним мерама и силом настоји сузбити насиље на спортским приредбама. Због тога су полицијске јединице редовно трпеле критике јавности. Појединим полицијским организацијама, посебно у јужној и источној Европи, као и у Латинској Америци, замерена је употреба неселективног насиља према навијачима (Spraaij, 2005: 4). Полицијско деловање на проблем хулиганизма, често је изгледало као проста реакција полиције, на проблем који се изненада појавио. Међутим, репресивне мере су често имале контраефекат, јер се репресијом насиље не сузбија, него напротив, подстиче. Примена традиционалног модела од стране полицијских јединица, имала је доста недостатака: одсуство комуникације, неповезаност активности, жеља за оснаживањем сопствених капацитета, понављање активности у ланцу на различите начине, постојање предрасуда код про-

¹ Поглавље представља презентацију дела резултата истраживања на пројекту „Структура и функционисање полицијске организације – традиција, стање и перспективе“, који се реализује на Криминалистичко-полицијској академији у Београду.

фесионалаца, искључивање или неукључивање других у процес превенције, неспремност да се на дужи рок и темељно учествује у пројектима и слично (Трамошљанин и Латиновић, 2011: 80).

У суштини, полицијске снаге су своју стратегију супротстављања насиљу на спортским приредбама, заснивале на такозваном „бенг” ефекту, који се манифестује кроз жељу државе и њених органа да дејством правних норми и кроз драматичне полицијске операције (у спортском објекту и његовој околини, на дан одржавања спортске приредбе), постигне такав одјек у јавности, који ће стимулисати осећања код грађана да су државни ограни у супротстављању криминалу, на конкретан, видљив и ефективан начин, постигли значајне резултате. Такав приступ, међутим, садржи следеће недостатке:

- краткорочност мера;
- незнатан утицај на извршиоце;
- омогућавање трансформације извршиоца, ка криминалним активностима;
- стварање несигурности код грађана;
- не утиче на редукцију страха од криминала;
- појава великог броја повређених грађана;
- трошење много више средстава из државног буџета;
- захтева веће ангажовање људских и материјалних ресурса државних органа на откривању извршилаца;
- краткорочно изграђивање поверења јавности у државне институције и јавну безбедност (Трамошљанин и Латиновић, 2011: 81).

Обезбеђење спортских приредби и спречавање нереда на њима, уопште није једноставан задатак. Коришћење полицијских снага биће успешно, ако је засновано на темељном познавању локалних прилика и терена, али и доброј информисаности о намерама навијача, јачини и саставу навијачких група, као и о снагама које ће им се придружити, или их подржати, у случају ескалације насиља. Степени насиља који се могу појавити на спортским приредбама су различити и они зависе од многих фактора. Полицијске јединице морају размотрити све факторе, приликом планирања обезбеђења спортске приредбе. Разумевање фактора који доприносе настајању насиља, помоћи ће приликом анализе проблема, утврђивању ефективности мера, препознавању кључних тачака где треба интервенисати, а затим на крају и при избору адекватних одговора на насиље. Сваку спортску приредбу карактеришу различити фактори – на поједине полицијске јединице могу да утичу, на друге не могу, али је битно да их препознају.

3.2. Фактори који доприносе насиљу на спортским приредбама

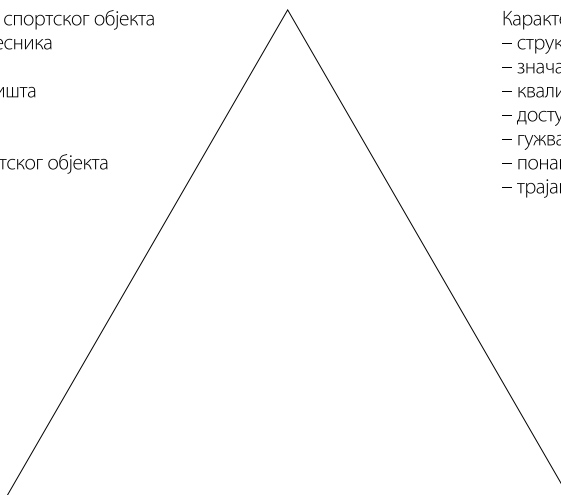
Анализом сваке спортске приредбе, припадници полиције могу открити и утврдити факторе који могу изазвати насиље, или који доприносе његовом развијању. Анализа треба да се заснива на „троуглу насиља на спортским приредбама” (Јанковић, 2010: 132), у којем су садржани главни елементи једног спортског догађаја. Овај троугао је модификација „криминалног троугла” (Симоновић, 2006: 229), који се користи у анализи проблема везаних за криминал. Релативни значај сваке стране троугла разликоваће се од догађаја до догађаја. Поправљањем проблематичних карактеристика, на било којој страни троугла, може се смањити вероватноћа настајања насиља на спортским приредбама. Исправком проблема на више страна троугла, вероватноћа настајања насиља се такође може смањити. На слици број 1. приказане су специфичне карактеристике места одржавања спортске приредбе, односно спортског објекта, карактеристике догађаја и карактеристике особља. Како је на неке од ових фактора тешко или немогуће утицати, или их изменити, важно је да полицијске јединице разумеју, како сваки од њих доприноси вероватноћи настајања агресије.

Карактеристике спортског објекта

- удаљеност учесника
- ниво буке
- распоред седишта
- углед места
- температура
- локација спортског објекта

Карактеристике догађаја

- структура гледалаца
- значај догађаја
- квалитет игре
- доступност алкохола
- гужва
- понашање учесника
- трајање догађаја

Карактеристике особља

- тренинг
- искуство
- присуство
- комуникација

Слика број 1: „Троугао насиља на спортским приредбама”

Сваки спортски објекат је прича за себе, односно има низ специфичности и карактеристика, по којима се разликује од других. Рецимо, ако су на спортском објекту гледаоци смештени у близини терена, то је могућност настајања насиља већа. Претпоставка је, да је већа могућност да ће до насиља доћи, када постоји мања физичка удаљеност између гледалаца и учесника спортске приредбе. Такође, постоји већа вероватноћа да ће насиље настати на спортским манифестацијама где је ниво буке веома висок, или у делу гледалишта који је ближи систему озвучења, јер су истраживања показала, да се на местима где је бука екстремно висока, повећава агесија међу људима (Милојевић и Јанковић, 2012а: 317). Иста истраживања указују да виши ниво буке може да охрабри гледаоце на гласније навијање и да их подстакне да се недолично понашају. Даље, ако на објекту сваки посматрач има своје нумерисано седиште, то умањује могућност настајања насиља, док се на местима где нису предвиђена седишта, где су предвиђена само места за стајање, та могућност повећава. Празан простор, без седишта, може омогућити да се насиље најпре појави на том делу трибина.

Ако се на одређеном објекту стално дешава насиље, његов негативан углед може допринети настајању новог насиља, односно то може привући друге агресивне навијачке групе које желе сукобе, учествовање у тучама ради медијског експонирања, или чак може да подстакне насилно и недолично понашање међу просечним гледаоцима. Стога не чуди, да се на неким спортским објектима догађа више насиља него на другим. Ако се оставе нерешени, блажи облици насиља, на сваком појединачном објекту могу проузроковати негативну репутацију, или би могао да се створи утисак да се на њему насиље толерише, или да се пак на њему може очекивати насиље. На овакве блаже облике насиља треба применити стратегију „нулте толеранције” – „Уколико се при малим ометањима јавног реда и мира, више консеквентно понаша (реагује), утолико ће мање тешких кривичних дела да се дешава у области (околини)” (Симоновић, 2006: 32).

Настајање насиља на неком стадиону може се десити и услед топлог времена, јер је општепозната чињеница постојања узајамне везе између повећане температуре и агесије, како навијача, тако и учесника спортске игре. Значи, како се повећава температура на спортском објекту, тако се повећава могућност настајања насиља. Када је у питању хладно време, тада навијачи могу пити више алкохолних пића, како би се по њиховом мишљењу „загрејали”, чиме се такође повећава вероватноћа настајања агресивног понашања. Поред свих наведених фактора, приликом планирања спортске приредбе мора се узети у обзир и локација самог објекта, јер није исто организовати манифестацију на објекту који се налази у граду, на градској периферији, или ван насељеног места, јер су различити проблеми у организацији, почев од градског саобраћаја, заштите објекта (амбасада, банака, продавница, бензинских пумпи), који могу бити угрожени насилним деловањем хулигана итд, (Милојевић и Јанковић, 2012а: 318).

Све напред речено је било везано за сам спортски објекат, али је такође битно и који спортски догађај ће бити одигран, између којих клубова, пред колико навијача и др. Није исто, да ли ће на спортском догађају бити више осо-

ба мушког или женског пола, јер је већа вероватноћа да ће мушкарци пре да се укључе у насилно понашање. У делу објекта на којем се налази више гледалаца мушког пола, нарочито млађег узраста, већа је вероватноћа да се генерише насиље, него у делу публике где је мешовито гледалиште, или где се налазе целокупне породице са децом. Такође, ако је на неком догађају мање гостујућих навијача, или их уопште нема, мања је вероватноћа да ће доћи до насиља.

Треба увек имати на уму, да је већа могућност настајања насиља ако се на истом спортском објекту налази неколико различитих, супротстављених навијачких група, или чак неколико фракција унутар једне навијачке групе². Један од најдрастичнијих примера неадекватног полицијског поступања, када овај фактор није озбиљно размотрен у безбедносним проценама, јесте трагедија у Бриселу 1985. године, на стадиону Хејсел. Иако је било мањих навијачких окршаја у финалној утакмици Купа првака, између Ливерпула и Јувентуса, играњом на стадиону Хејсел, сукоби нису у толикој мери били разлог смрти 39 гледаоца и повреде још 600 људи, колико је то био пропуст полиције и припадника обезбеђења у поступању са гледаоцима и навијачима два клуба. Нема места другачијој интерпретацији одлуке, којом се допустило супарничким навијачким групама, да заузму исту трибину два сата пре почетка утакмице. Делила их је само ограда, а пред њима је било пуно времена до почетног ударца. Исход је био изванредан: у повишеној атмосфери спортског ривалства, чекање, досада и физичка близина две навијачке групе неминовно су проузроковали провокативно понашање, увреде и застрашивање.

У тој фази била је учињена прва организациона грешка – навијачке групе нису биле међусобно довољно добро раздвојене. У контексту надзора масе у урбаном подручју, разумљиво је да су навијачи врло рано пуштени на стадион. Али, на прву грешку надовезала се друга: италијански навијачи у задњим редовима почели су паничити и спуштати се низ трибину, притискајући велики број својих другова, који нису схватили шта се догађа иза њих, уз ограду у подножју. Припадницима полиције и обезбеђења требало је неколико дугих минута да отворе пролазе у огради на дну трибине. Да је одлука брже донета, као брз одговор на оно што се догађало и на опасност, навијачи не би били згњечени до смрти. Полиција и редари вероватно су оклевали, бојећи се упада на терен и сукоба навијачких група. Поприлично је јасно, да се трагедија на Хејселу

2 У Републици Србији најпознатији пример, где постоји велика могућност настајања насиља између различитих фракција исте навијачке групе, представља сукоб између навијача фудбалског клуба Партизан. Наиме, у оквиру навијачке групе „Гробари југ“ постоји фракција „Алкатраз“, која представља једну од највећих фракција. Временом, из навијачке групе „Гробари југ“ издвојила се фракција, која себе назива „Забрањени“. Полицији у Србији добро је позната чињеница, да између наведених група постоји непремостиви сукоб, па се приликом обезбеђења сваке фудбалске утакмице води рачуна да „Забрањени“ буду смештени на посебној трибини и увек раздвојени кордоном полиције, или агенцијама за обезбеђење. Пример лошег познавања ових прилика, односно непоседовања адекватних обавештајних информација, могао се видети августа 2013. године, на утакмици УЕФА Лиге Европе, између ФК „Тун“ и ФК „Партизан“. За време одигравања те утакмице, домаћини очигледно нису били добро обавештени о фракцијама унутар навијачког покрета црно-белих, па је заказало обезбеђење и поступање швајцарске полиције, односно дошло је до сукоба партизанових навијачких фракција. Наведени догађај указује, да је услед слабе међународне полицијске сарадње, као једног од битнијих елемената који може допринети ниском интензитету настајања насиља, између полиција Швајцарске и Србије, дошло до слабог протока битних обавештајних података, због чега је дошло до пропуста у обезбеђењу фудбалске утакмице.

догодила, јер полиција није на адекватан начин извршила правилну безбедно-сну процену могућег сукоба између две навијачке групе.

Полицијске снаге приликом обезбеђења морају узети у обзир да спортски догађај који се сматра значајним, може изазвати повећану агресивност код гледалаца³. На пример, важна победа може да произведе немире, у оквиру прославе на објекту, или на улицама у његовој близини. Квалитет спортске игре, такође може допринети настајању насиља. Ако се очекивања гледалаца не испуне, њихов тим игра слабо, навијачи могу да испоље незадовољство, звиждањем, бацањем предмета у терен, уништавањем инвентара, а у екстремним случајевима, може доћи и до физичког обрачуна са играчима. Такође и други фактори, као што су присуство алкохола, негативно понашање играча на терену, велика гужва на стадиону и слично, могу допринети настајању насиља.

Осим што се приликом организације једне спортске приредбе морају узети у обзир карактеристике објекта и самог догађаја, битно је знати и које особље организује и обезбеђује спортску приредбу. Када говоримо о особљу које учествује у организацији утакмице, говоримо о полицији, приватним агенцијама за обезбеђење, члановима управе клуба и другом помоћном персоналу. Особље мора бити добро обучено, у сталном тренингу за предузимање одговарајућих мера приликом организације спортских приредби. Припадници обезбеђења могу бити мање ефикасни, ако запослени претходно нису обучени за поступање у таквим ситуацијама. Полицијско особље има искуство у таквим ситуацијама, али је и њима потребна посебна обука, посебно на потенцијалним тачкама спортског објекта, на којима се могу очекивати конфликтне ситуације⁴.

Неискусно особље може смањити ефективност стратегије управљања организацијом утакмица. Такви кадрови не могу да идентификују потенцијалне опасности и не могу да одреагују на адекватан начин. У неким ситуацијама, неадекватна реакција приликом појаве насиља, може подстаћи настајање наси-

3 Према степену значаја догађаја, спортски догађаји се деле на оне који су високог и нормалног ризика. Према члану 9 Правилника о безбедности и сигурности на фудбалским утакмицама Фудбалског савеза Србије, (Правилник, 2007), утакмице високог ризика су: све утакмице клупских УЕФА такмичења, као и све утакмице квалификационог и финалног дела Европског и Светског првенства; све утакмице које су као такве проглашене од стране УЕФА и ФСС, на бази процене ранијих инцидената изазваних од стране једне, или обе екипе, односно због неких других сличних разлога; све финалне утакмице Купа Србије; све утакмице за које се оцењује да ће број навијача гостујуће екипе бити већи од 5% капацитета стадиона; све утакмице које привлаче пажњу великог броја страних држављана, тј. ако постоје индиције да би могли изазвати nerede и угрозити безбедност на утакмици; све утакмице између клубова чији је ривалитет познат од раније, односно уколико код њихових навијача постоје антагонизми и нетрпелјивост; све утакмице које указују на објективну опасност од националистичких ексцеса и негативних понашања већих група гледалаца (стање погоршаних међунационалних односа и слично), и све утакмице „баража“ за улазак у виши степен такмичења.

4 У државама које се већ у дужем временском периоду сусрећу са проблемом хулиганизма, успостављан је стални, континуирани, систем едукације полицијских службеника. Постављени су одређени стандарди које полицијски службеници морају да испуне, да би се бавили обезбеђењем фудбалских утакмица. Такав пример је Велика Британија, која је имала велики проблем са хулиганима, али која га је свела на минимум уз помоћ широког спектра мера, између осталих и квалитетном едукацијом полицијских службеника. Полицијски службеници се, након завршене одређене полицијске школе, у служби обучавају кроз три нивоа обуке, у зависности од послова јединице у којој су запослени, почев од базичне обуке за одржавање јавног реда (ниво 3), до специјализоване обуке која је више оријентисана на одређене специфичне обуке и која се користи у деликатнијим ситуацијама (ниво 1).

ља. Неискусно особље, чак иако је прошло обуку, може бити напетог, или нервозно, у високостресним ситуацијама. Неретко полицијске снаге, својим негативним ставовима и прекомерном употребом средстава принуде, могу подстицати насиље. Такође, присуство полицијских снага и редарске службе, може утицати на насиље на неколико начина. Прво, да би се обезбедио спортски догађај, мора да буде присутан адекватан број припадника полиције и обезбеђења. Друго, приликом планирања догађаја, мора се направити баланс између потребе за уочљивим снагама, униформисаним припадницима полиције и обезбеђења, који ће превентивно деловати на гледаоце и тога, да претерано присуство униформисаних лица може негативно да утиче на навијаче. Поред простог присуства снага безбедности, предузимање великог броја полицијских мера, може подстаћи агресивност код навијача. Преглед сваког возила, пролазак кроз метал-детекторе, преглед сваког навијача, коришћење службених паса, може довести до повећања фрустрација код навијача и допринети настајању насиља. И последње, али не мање битно, приликом одржавања реда на спортским објектима, мора се водити рачуна о ефикасном командовању и успешној комуникацији у ланцу командовања. Јасан ланац командовања се мора успоставити тако, да полицијски службеници обављајући различите функције, примају јасна наређења у вези постављених задатака и да повратно извештавају о потенцијалним, или непосредним опасностима.

3.3. Међународна полицијска сарадња у супротстављању хулиганизму

У претходном делу текста наведени су фактори који могу допринети настајању насиља. На неке од њих полиција може утицати, на неке не може, али је битно да их разуме и да су они присутни, како би се установило, како настаје насиље. Међутим, полицијске јединице које обављају обезбеђење спортских приредби, могу да предузму одређене мере, које могу утицати на факторе који доприносе настајању насиља, односно полицијске мере могу допринети ниском интензитету нарушавања јавног реда, нарочито на међународним утакмицама (Adang and Clifford, 2011: 5).

Научна сазнања, до којих се дошло путем више научних истраживања, показала су да проактивно деловање свих субјеката, а првенствено полиције, при супротстављању хулиганизму, у садејству са репресивним мерама, дају много ефикасније и прихватљивије резултате, него раније искључиво репресивно деловање (Adang and Brown, 2008). Једно од истраживања је показало, да постоји одређена група полицијских мера које доприносе да степен насиља на спортским приредбама буде ниског интензитета, или да га уопште не буде. На следећем дијаграму су приказане полицијске мере које доприносе смањењу насиља на спортским приредбама.

Слика број 2: Полицијске мере које доприносе смањењу насиља на спортским приредбама

Као што се могло приметити, наведено је осам фактора који доприносе ниском интензитету нарушавања јавног реда, међу којима је и висок степен међународне полицијске сарадње. Сви наведени фактори не могу се сврстати у исту групу, али такође се не може направити потпуна градација од најважнијих, ка онима који су мање битни. Може се само само констатовати, да је степен међународне полицијске сарадње један од битнијих фактора који доприноси да до насиља не дође⁵. Због тога ће у овом делу текста бити посебно размотрена међународна полицијска сарадња, а остале полицијске мере, које доприносе смањењу насиља, биће размотрене и приказане опширније у делу где

⁵ Негативан пример када овај фактор није био узет у обзир, јесте приликом инцидента 2010. године на стадиону „Луиђи Ферари“ у Ђенови, на фудбалској утакмици између репрезентација Италије и Србије, који су изазвали српски хулигани, услед којег је дошло до прекида утакмице и нереда на улицама града. Сигурно би било другачије, да је приликом планирања обезбеђења ове утакмице узет озбиљније у разматрање овај фактор, јер би тада била смањена могућност настајања насиља на стадиону и у самом граду.

су приказани начини обезбеђења европских фудбалских првенстава, на којима су све наведене мере, први пут, у ширем обиму и примењене у пракси.

Способност одређене полицијске организације, земље организатора спортске приредбе, да се успешно супротстави хулиганизму, умногоме зависи од подршке коју ће добити од других иностраних полицијских организација, како из земаља из којих долазе гостујући навијачи, тако и из других држава које имају информације, или искуства у организацији међународних утакмица. Тачније, међународна полицијска сарадња може помоћи у обезбеђивању пуне безбедности догађаја, путем активности како домаћих, тако и иностраних полицијских снага, при чему свако од њих има специфичан степен одговорности. Нормално, првенствени носилац полицијских активности јесу домаће полицијске јединице, али и иностране полиције су одговорне за пружање информација, израду анализе ризика својих навијача, као и друге начине пружања помоћи домаћим снагама. Обим активности страних полицијских екипа за одређену спортску манифестацију одређује се у консултацијама између полицијских организација (Adang and Cuvelier, 2001:21). Величина иностраних полицијских снага које се ангажују неће бити увек иста, односно зависиће од анализе ризика који носе са собом гостујући навијачи.

Међународна полицијска сарадња обично започиње захтевом за пружање помоћи земље домаћина, благовремено упућеног преко надлежног министарства за унутрашње послове. У Европској унији је предвиђено да такав захтев мора да се упуту најмање три недеље пре одређене међународне фудбалске утакмице, а у зависности од степена процењеног ризика за ту утакмицу, рок би требало да буде и дужи, док је за међународне фудбалске турнире тај рок ограничен на најмање 16 недеља пре почетка (Council Resolution, 2010: 15). Поред тога што мора да буде благовремен, у захтеву мора да буде прецизиран обим подршке и састав полицијских снага које су потребне за испомоћ.

Успостављање међународне полицијске сарадње на плану супротстављања хулиганизму има два кључна циља. Прво, побољшање размене искустава између држава, односно њихових полицијских организација, у циљу успостављања заједничких стандарда безбедности и одржавања јавног реда. Друго, циљ је унапређење сарадње између држава, посебно у размени информација о навијачима, њиховом кретању, као и класификовање навијача, на оне који су ризични и на оне који то нису. Да би се ови циљеви остварили, одлуком Савета ЕУ из 2002. године (Council Decision, 2002), предложено је свакој чланици да оснује Националну канцеларију за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (NFIP), која ће бити надлежна за сарадњу приликом организације догађаја, који укључују више од једне државе ЕУ. Због чега је донета одлука да се оснује Канцеларија која се односи на фудбалска такмиче-

ња? Због тога што се насиље може видети на готово свим спортским приредбама, али се оно највише везује за фудбал⁶.

Међународна полицијска сарадња на терену може се одвијати на неколико начина, у зависности од природе скупа који се организује, као и од потреба полиције земље домаћина, а одвија се у неколико праваца:

1. прикупљање и размена обавештајних података о навијачима;
2. извиђање, уочавање и дужност пратње (оперативни полицијски надзор навијача од почетка њиховог путовања, за време утакмице и након њеног завршетка – *spotting*);
3. стављање навијача под полицијску контролу, и
4. комуникација са навијачима (Council Resolution, 2006).

Поред међународне полицијске сарадње везане за конкретну спортску приредбу, она се може одвијати и у континуитету, неvezано за одређени спортски догађај, путем размене кадрова, или учествовања целокупних полицијских јединица у успостављању нарушеног јавног реда у заједничким вежбама, као и покретањем заједничких семинара, или конференција полицијских јединица различитих земаља. Пример таквих семинара, у којима је учествовало неколико полицијских јединица из различитих европских држава је радионица коју је организовала Европска комисија, марта 2011. године у Београду, на тему „Радионица о суочавању са фудбалским хулиганима и полицијске тактике на фудбалским утакмицама”. Радионица је првенствено била намењена припадницима српске жандармерије, како би се упознали са новим трендовима у техникама решавања конфликтних ситуација, у различитим ситуацијама повезаним са насиљем на фудбалским утакмицама (European Commission, 2011). Циљ таквих међународних полицијских семинара је размена искустава у примени полицијских тактика, као и подстицање њених учесника, да у својим земљама покрену доношење нових подзаконских прописа, који ће подржати национални напор, да се стане на пут оваквом виду насиља. Поред семинара и вежби, припадницима иностраних полицијских снага омогућено је да присуствују одређеним спортским приредбама, на којима ће посматрати организацију и активност полицијских јединица на терену, као и понашање и реакцију домаћих навијача.

Да би се у потпуности остварила међународна полицијска сарадња, неопходно је извршити адекватне припреме за њено спровођење. У припремама морају да учествују, како земља домаћин, тако и друге земље, рецимо земље транзита навијача, као и оне државе које поседују одређене обавештајне податке о навијачима, или друге значајне информације о организацији спортског дога-

⁶ Да се насиље највише везује за фудбалске терене показало је и доношење акта „Европска конвенција о насиљу и недолжном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама” (Међународни уговори, 1990). Конвенција се односи на спречавање насиља на свим спортским манифестацијама, али посебно препознаје проблем насиља на фудбалским утакмицама, које је најизраженије, што се види из самог њеног назива.

ђаја. Носилац наведених припрема свакако треба да буде земља организатор спортске приредбе, али обавезе имају и друге државе. Обавезе других држава се састоје у прикупљању и благовременом достављању обавештајних података, контроли навијача на својој територији, као и припреми својих тимова, који ће бити упућени на испомоћ у земљу домаћина. Међутим, да би се успешно извршиле све припреме, мора постојати стални дијалог између држава, путем посебних телефонских линија, одржавања састанака, конференција и радних посета.

Земља домаћин мора да изврши адекватне припреме за међународну полицијску сарадњу на централном, али и на локалном нивоу (градови и регије где се одржавају спортске приредбе). У том смислу, морају се организовати радне посете иностраних полицијских тимова, из држава са којима ће бити успостављена полицијска сарадња, у циљу размене обавештајних података, али и ради успостављања адекватних контаката и непосредног упознавања учесника. Радне посете су веома важан фактор за упознавање радне околине, у којима ће боравити иностране делегације. Током тих посета успостављају се формални и неформални контакти, који могу допринети успешној међународној полицијској сарадњи. Циљ посета је, да се делегације, на централном нивоу, упознају са полицијским системом одређене државе, руководиоцима полицијске организације, као и са радом Националне канцеларије за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (НФИП), али је циљ и посета градовима у којима ће се одиграти спортске приредбе, са намером да се упознају са локалним полицијским руководиоцима и другим полицијским службеницима са којима ће сарађивати, као и са стадионима где ће се одиграти утакмице и са самим градом одржавања спортске приредбе.

Овакав вид припрема био је примењен на неколико већих фудбалских такмичења и наведене посете показале су се као велика предност у даљој успешној полицијској сарадњи. Приликом тих посета, поред информација које су добиле од домаћина, иностране полицијске делегације, често су носиле опрему за снимање и обраду података (камере, фотоапарати, рачунари) и на лицу места прикупљали неопходне додатне информације (Adang and Cuvelier, 2001: 21).

Покретање међународне полицијске сарадње је задатак земље домаћина која организује спортску приредбу. Министар надлежан за унутрашње послове, мора да упути званичан захтев за успостављање полицијске сарадње, уколико полиција земље организатора процени да јој је инострана помоћ неопходна. Захтев за међународну полицијску сарадњу неопходно је упутити на време, како би иностране полицијске организације могле да изврше благовремене припреме. У складу са *Приручником са препорукама за међународну полицијску сарадњу и мерама за спречавање и контролу насиља и нереда на фудбалским утакмицама са међународном димензијом*, у којима је укључена најмање једна држава чланица Европске уније, предвиђено је, да такав захтев мора да се достави другој земљи најмање 16 недеља пре одржавања фудбалског турни-

ра, а најмање три недеље пре појединачне међународне фудбалске утакмице⁷. Захтев ће бити упућен и оним државама за које се процени да могу помоћи полицији земље организатора.

Процену, да ли иностране полицијске организације могу пружити адекватну помоћ, треба размотрити кроз неколико фактора: професионално искуство у вези са спортским насиљем, поседовање информација о степену ризика навијача, могућност обезбеђивања адекватних оперативних информација и др. Иностране полиције морају поступити по захтеву, првенствено у пружању анализе ризика навијача, држава из којих долазе. Анализа ризика мора бити достављена најмање две недеље пре одржавања утакмице, или најмање осам недеља пре одржавања одређеног великог спортског догађаја, као што су европска првенства у фудбалу, са проценама из свих области на које се односи међународна полицијска сарадња: прикупљање и размена обавештајних података о навијачима; извиђање, уочавање и дужност пратње (оперативни полицијски надзор навијача од почетка њиховог путовања, за време утакмице и након њеног завршетка – *spotting*); стављање навијача под полицијску контролу и комуникација са навијачима. Анализа ризика може помоћи утврђивању области, у којој се може остварити најбоља међународна полицијска сарадња. На упућени захтев, земља која треба да пружи помоћ и подршку, у одговору мора да се изјасни, у којој мери је способна да испуни захтеве и у којој од наведених области међународне помоћи.

Сарадња између полиција различитих држава током одређене фудбалске утакмице, или фудбалског првенства, може се одвијати на неколико нивоа. Највиши ниво сарадње се одвија између Националних канцеларија за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (НФИП), између којих се размењују све новопристигле информације, које су интересантне за безбедно одвијање једне фудбалске манифестације. Један део размене информација одвија се и преко иностраних полицијских официра за везу, који се могу налазити у штабу полиције домаћина, а други, на нижем нивоу, преко полицијских официра који се у жаргону називају „осматрачи” (*Spotters*), чија је улога праћење понашања и кретања својих навијача, од тренутка њиховог окупљања, преласка државне границе и њиховог кретања у иностранству, као и прослеђивање информација полицијским штабовима. Поред иностраних „осматрача”, потребно је да и полиција земље домаћина има своје „осматраче”, за своје навијаче. Иностранци полицијски тимови нису никад самостални, већ су они допуњени домаћим полицијским снагама, са којима успостављају непосредну сарадњу. Да би се успешно одвијала сарадња између иностраних и домаћих полицијских снага, неопходно је одредити које ће послове обављати поједини полицијски службеници, како би се успешно успоставила и реализова-

7 Прву верзију тог приручника Савет европске уније је донео 1999. године, под називом „Приручник за међународну полицијску сарадњу и мере за спречавање и контролу насилничког понашања повезаних са међународним фудбалским мечевима”. Следећи приручник, из 2001. године, носио је назив „Приручник са препорукама за међународну полицијску сарадњу и мере за спречавање и контролу насиља и нереда на фудбалским утакмицама са међународном димензијом, у којима је укључена најмање једна држава чланица Европске уније”. Унапређене верзије приручника под истим називом су донете 2006. и 2010. године.

ла међународна полицијска сарадња. Иностране полицијске делегације, упућене као испомоћ у државу која организује међународну фудбалску утакмицу или турнир, могу бити различитог састава, у зависности како је договорено на припремним састанцима. Упућене делегације могу бити састављене од вође делегације, официра за везу, „осматрача” (*spotters*), оперативног координатора, а у зависности од ситуације делегације могу бити и ширег састава.

Вођа делегације иностраног полицијског тима је у сваком погледу лидер, у знању, поседовању вештина, понашању, полицајац са великим искуством у међународној полицијској сарадњи. Он мора бити обучен на пољу стратешких, тактичких и оперативних техника, у погледу обезбеђења јавних скупова, а посебно фудбалских утакмица. Вођа делегације треба да има високе моралне и личне квалитете и да буде пример другим припадницима иностраних полицијских тимова. Он мора да показује флексибилност у раду у различитим околностима, независно да ли је у питању редовна ситуација, или је тренутак када се ради под великим притиском. Мора да поседује вештину комуникације, како би на конструктиван начин могао да се уклопи без већих проблема у инострану полицијску организацију и супкултуру.

Као што је већ наведено, *официр за везу* из сваке земље има задатак да обезбеди проток информација између штаба земље домаћина и матичне земље. Он је у сталној вези са тимовима осматрача, од којих добија информације са терена, али и са вођом делегације од којег добија стратешке информације. Пожељно је да официр за везу буде полицајац са искуством у области међународне полицијске сарадње, са добром вештином комуникације и одређеним статусом, који му дозвољава да консултује све релевантне изворе у својој земљи. Од њега се очекује да буду креативан у тражењу решења за добијање специфичних информација и да у сваком тренутку пронађе алтернативне изворе информација. Официр за везу је полицајац од кога се очекује да прикупи, обради и презентује висококвалитетне информације.

Данас је један од главних метода путем којих полиција долази до информација о навијачима, коришћење полицијских службеника који се у жаргону називају „осматрачи” (*spotters*). Они могу бити од велике помоћи земљи организатору одређене фудбалске утакмице јер достављају информације из прве руке, са терена, из непосредног контакта са навијачима. Систем „осматрача” је замишљен тако, да сваки полицијски службеник који обавља ту делатност буде везан за одређени клуб. Његов задатак је да идентификује и надгледа хулигане одређеног клуба, поготово када путују на гостујуће утакмице. Ови службеници остварују блиске везе са својим локалним клубовима, са вођама навијачких група, као и са регистрованим хулиганима. Они би полицијским снагама земље организатора могли да помогну на веома креативан начин, у оквиру правних норми одређене државе.

„Осматрача” морају да карактеришу објективност и толерантнији став, него било ког другог полицајца. Посебно је важно да поседује вештине неопходне да се одржи комуникација у свим околностима, као и вештине за успоста-

вљање, развој и одржавање контаката на разним друштвеним нивоима. Он би у свом раду морао да се уздржи од било које активности, која би на било који начин угрозила његов кредибилитет, његов лични, или физички интегритет других полицајаца. То је полицајац који поседује специјализована знања о навијачима, њиховим навикама и обичајима, који поседује податке о идентитету посебно ризичних навијача, о тактикама и стратегијама које навијачи појединих клубова предузимају. Његов примарни задатак је да сакупља и доставља релевантне обавештајне податке, како би се спречило насиље на фудбалским утакмицама. Секундарни задатак је да, ако до насиља дође, пружи помоћ полицијским и судским органима у идентификацији осумњичених и обезбеђењу доказа против изазивача насиља.

Улога *оперативног координатора* у иностраној делегацији је да координира сва оперативна поступања на терену и да обезбеди контакте између полицајаца, који се налазе на терену и официра за везу, који се налази у штабу земље организатора. Такође, он има улогу да успостави везу између иностраних полицијских тимова на терену, са локалним полицијским снагама земље домаћина. Он мора бити у сталном контакту са вођом делегације, са којим координира сва поступања иностраног тима.

Земља домаћин треба максимално да искористи подршку коју добија од иностране полицијске делегације. Али пре тога, организатори морају иностраним полицијским тимовима обезбедити адекватне услове за њихов боравак и рад. Ту се пре свега мисли на личну безбедност иностраних делегација, обезбеђење адекватних информација неопходних за њихов рад, по потреби преводиоца, домаћих полицијских официра за везу, комуникационе опреме, смештајних капацитета и др.

Размена информација о хулиганizmu између држава је од изузетне важности у супротстављању насиљу повезаним са спортским приредбама. Као што је већ напоменуто, одлуком Савета ЕУ из 2002. године, предложено је свакој чланици да оснује Националну канцеларију за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (НФИП). Одлуком није препоручено, како би таква канцеларија требало организационо да изгледа, већ је начин њеног уређења остављен свакој држави за себе. Њихово оснивање у свакој држави је неопходно, како би се олакшала међународна полицијска сарадња на овом проблему. Канцеларија сваке државе би морала, у сваком тренутку да поседује ажуриране анализе ризика навијача фудбалских клубова и репрезентација, како би на ефикасан начин могла да одговори на захтев других држава за достављање релевантних информација о навијачима, као и личних података о високо-ризичним навијачима и хулиганима.⁸

8 „Ризични навијачи су позната или непозната лица која могу представљати потенцијални ризик за нарушавање јавног реда, или асоцијална понашања на фудбалским утакмицама и у вези њих, без обзира да ли су планирана или су спонтано настала. Навијачи који нису ризични су позната или непозната лица која не представљају ризик за настајање насиља или нереда на фудбалским утакмицама и у вези њих, без обзира да ли су планирани или су спонтано настали” (Council Resolution, 2006: 18).

Одлука из 2002. године, допуњена је 2007. године, када је договорено, да свака чланица својој канцеларији омогући приступ различитим базама података о „ризицима“ лицима, које се углавном налазе у поседу министарства унутрашњих послова, као и да се државе чланице постарају да канцеларије започну размену анализа критичних ситуација које су се догодиле на, до тада одржаним такмичењима. Најзад, договорено је и да свака канцеларија мора да израђује листу препорука (генерисану из до садашњих искустава), коју ће потом учинити доступном партнерима, путем Интернет презентације канцеларије, или преко захтева (Савковић и Ђорђевић, 2010: 20).

Приликом размене обавештајних података мора се направити разлика између општих и личних података. Прва група информација односи се на оне које дефинишу догађај у свим његовим димензијама, са посебном пажњом на безбедност и безбедносне ризике (стратешке информације), информације које помажу полицијским службеницима у прављењу анализе ризика (оперативне информације) и информације које помажу да се адекватно одговори на све безбедносне проблеме, који могу да се јаве у току догађаја (тактичке информације). Лични подаци се односе на информације о појединцима за које се претпоставља да могу представљати потенцијални ризик за безбедност одржавања догађаја. Оне могу да садрже податке и о појединцима који су претходно изазвали насиље и nerede, или су учествовали у њима, а повезани су са спортским приредбама.

Информације се могу размењивати пре, током и после догађаја. Те три фазе не морају увек да буду строго одвојене. Пре одигравања догађаја, задатак НФИП земље организатора је да на стратешком нивоу формулише и упути, једној или на адресу више држава, захтев за добијање информација о навијачима. Оне морају садржати анализу ризика навијача и друге релевантне информације везане за безбедност одржавања манифестације, као и опис претњи које угрожавају спортску приредбу. На оперативном нивоу, НФИП државе која доставља информације, треба да упути тачне и правовремене податке о кретањима навијача, како ризичних, тако и оних који нису ризични, о продаји карата и о другим релевантним информацијама. Држава која поседује релевантне информације о навијачима, мора да их достави другим земљама, иако не постоји захтев за прикупљање података. Током самог одржавања спортског такмичења, НФИП организатора може захтевати потврду информација које су претходно достављене и упутити захтев за ажурирање анализе ризика. Држава организатор мора да достави информације о повратку навијача, којима је улазак у земљу забрањен, или су протерани, земљама порекла или транзита. Након догађаја, држава организатор мора другим земљама да достави информације о понашању навијача, тако да би државе порекла могле да ажурирају анализе ризика о навијачима појединих фудбалских клубова или репрезентације, као и детаље о евентуалним инцидентима у којима су учествовали, или су их изазвали гостујући навијачи.

Националне полицијске јединице у Европској унији, које се баве проблемом хулиганизма, све више сарађују разменом обавештајних података, посебно у

треницима када се организују велика фудбалска такмичења, или приликом одржавања међународних утакмица. Наведени концепт полицијског рада вероватно ће бити проширен и на друге државе због проширења Европске уније, као и због прихватања таквог концепта, унутар спортских асоцијација, које све више пажње посвећују безбедности на спортским објектима.

3.4. Проактивне полицијске тактике примењене у обезбеђењу светских и европских фудбалских првенстава

У претходним излагањима посебно је било речи о међународној полицијској сарадњи, као једној од битнијих полицијских мера које доприносе ниском интензитету нарушавања јавног реда. На овом месту биће речи о осталим факторима, који су међусобно повезани. Они ће бити приказани кроз примере добре праксе, у организацији великих фудбалских турнира.

Насупрот традиционалном моделу деловања полиције, последњих година сведоци смо пораста популарности проактивног деловања полиције, који се заснива, пре свега на обавештајном раду, али и на предузимању других мера, пре ескалације проблема, уз комбинацију са репресивним мерама. Неколико истраживања је показало да проактивни приступ полиције даје боље резултате него, раније реактивно деловање полиције (Adang and Brown, 2008).

3.4.1. ЕУРО 2000

Први пут такав профил деловања полиције примењен је, у ширим размерама, на Европском првенству у фудбалу 2000. године, које је одржано у Белгији и Холандији⁹, а на основу практичних искустава и истраживања. У сржи профила је била идеја да се према навијачима полиција понаша пријатељски, али да им се јасно стави до знања да неће толерисати било какве облике хулиганизма. Тај приступ је укључивао коришћење малих полицијских јединица које су надзирале навијачке групе, а своју делатност су обављале у редовним униформама, уз одржавање активног контакта са навијачима. Посебне јединице за интервенцију, са њиховом опремом за разбијање нереда, специјалним возилима, службеним псима, воденим топовима и другим, биле су, колико је то могуће, ван видокруга навијачких група. Тај полицијски приступ се заснивао на препознавању потенцијално насилних ситуација и правовременим интервенцијама, док насиље не ескалира.

⁹ Европско првенство у фудбалу 2000. одржано је од 10. јуна до 2. јула, у Белгији и Холандији, што је било први пут у историји да Европско првенство организују две државе.

Током одржавања наведеног првенства, коришћена су два модела обезбеђења догађаја. Први модел (примењивао се у три града) могао би се назвати „високи профил” одржавања реда, чија карактеристика је била одржавање јавног реда са великим и видљивим присуством полиције на терену. Други модел, „ниски профил” (у пет градова), подразумевао је одржавање јавног реда са малим, слабо уочљивим, полицијским снагама.

„Низак профил” предвиђао је 10 видљивих полицајаца на 100 навијача, на местима где су се окупљали у великом броју. „Високи профил” обухватао је присуство три пута више полицајаца на 100 навијача. Разлика између модела се састојала, осим у бројчаном присуству полицајаца и у томе, да су полицајци у „ниском профилу” лакше остваривали контакт са навијачима, показивали су више поштовања према различитим културама и националностима, имали су значајну улогу у превенцији насиља и били флексибилнији, односно лакше су се прилагођавали различитим приступима деловања према навијачима. Међутим, треба нагласити да „низак профил” није подразумевао „мекку” реакцију полиције на насиље и хулиганство. На преступе се реаговало одмах, применом принципа нулте толеранције према насиљу. Распоред полиције у „ниском профилу” заснивао се на обавештајним подацима, добијеним од обавештајних тимова на терену и информацијама добијеним од полиција других држава. У „високом профилу” било је три пута више, углавном уочљивих полицајаца, са опремом за разбијање демонстрација, уз присуство специјалних возила, груписаних у веће полицијске јединице, што је отежавало успостављање контакта са навијачима.

Супротно полицијским проценама, током првенства се десио незнатан број мањих инцидената. Могло се закључити да је распоређивање полицијских снага допринело безбедном одвијању манифестације, односно да је одабрана полицијска тактика имала очекивани ефекат. Међутим, није утврђена корелација између великог броја присутних полицајаца и смањеног броја инцидената. Анализе су показале да повећано присуство полицајаца не мора нужно да доведе до смањења инцидената. Резултати су, такође показали да је могуће одржавање јавног реда помоћу модела „ниског профила”, без стварања опасног стања, или без претераног ометања активности навијача, али то се могло постићи једино са полицајцима који су обаљали своју делатност у малим групама и који су остваривали активан контакт са навијачима. Тим начином се лакше долазило до информација, а била је смањена могућност да вође хулигана остану анонимни, односно да касније не буду откривени. Са друге стране, навијачима је јасно стављено до знања шта смеју да раде, а шта не, тако да је смањена могућност ескалације насиља.

3.4.2. ЕУРО 2004

Полицијске стратегије за обезбеђење Европског првенства у фудбалу 2004. године, биле су засноване на претходном искуству полиција Холандије и Белгије, које су обезбеђивале ЕУРО 2000, али и на принципима контроле масе од стра-

не полицијских јединица које је формулисао Рајхер (Reicher, et al. 2004: 559). Полазни модел за разраду ових принципа заснован је на моделу друштвеног идентитета (ESIM), у коме се наводи, да масовни нереди настају услед испољавања заједничког друштвеног идентитета учесника у маси. Дефинисање димензије овог идентитета служи да се објасне нормативна ограничења колективног деловања (шта људи раде), степен учешћа (ко се прикључио маси, а ко није) током масовних скупова.

Да би се спречили масовни нереди, Рајхер (Reicher) идентификује четири кључна принципа која полицијске јединице морају да поштују, како би успешно контролисале масу: *едукација, приступачност, комуникација и диференцијација*.

Едукација: Како групе делују на основу друштвених идентитета и како је маса сачињена од неколико друштвених група, од великог практичног значаја је да полицијске организације едукују своје службенике о друштвеним идентитетима различитих група: о њиховим вредностима и стандардима, њиховим циљевима, њиховом осећају шта је исправно и одговарајуће, њиховим стереотипима и очекивањима од других група, ранијим интеракцијама са другим групама и о свим осталим посебним карактеристикама, које су везане за једну групу.

Обавештајни рад полиције не треба да буде усмерен само на насилне појединце и њихове планове, већ и на разумевање друштвеног идентитета група, да се сазнају њихови циљеви, њихове потенцијалне реакције на поједине полицијске акције и акције које би их усмериле ка насилним елементима масе. Исти напор, који се предузима да се добију информације о насилним појединцима, треба једнако усмерити и на добијању информација о разумевању групног идентитета. На сваком састанку (брифингу), пре одржавања спортске приредбе, када се презентују прикупљени обавештајни подаци, треба једнако размотрити информације о насилним члановима, али и о друштвеном идентитету групе.

Приступачност: У свим фазама полицијских акција треба изнаћи могућност, ако је то могуће, да групе остваре своје легитимне циљеве, а не на први захтев дати негативан одговор и на тај начин фрустрирати појединце у групи. У планирању обезбеђења спортске приредбе, полицијске снаге треба да идентификују легитимне циљеве појединаца у маси, ради разматрања да ли је и на који начин могуће организовати полицијске јединице, како би им се омогућило испуњење циљева. Ако постоје одређени разлози због којих се они не могу испунити, не може се просто само дати негативан одговор, већ је неопходно да се на заједничким састанцима покаже креативност у проналажењу алтернативних начина испуњења циљева. За испуњење овог принципа неопходна је добра комуникација, која уједно и представља следећи принцип, који полицијске снаге треба да узму у обзир приликом планирања обезбеђења спортских приредби.

Комуникација: Један од парадокса обезбеђења спортских, масовних приредби је, да постаје све важније комуницирати са публиком, од које се тражи да избегава потенцијални конфликтни однос, али баш у тим конфликтним ситуацијама, навијачи ће најмање веровати управо полицији, нарочито онда када постоји дуга историја сукоба. Међутим, веома је важан начин одвијања комуникације између навијача и полиције. Представник навијача мора бити поштован од стране већине навијача. Међутим, важно је да они нису „самозвани” представници, већ да заступају већину навијача. Да би комуникација била ефикасна, ови „комуникатори” би требало да буду доступни и активни на местима почетног насиља (или непосредно пре почетка догађаја). Све ово говори да треба успоставити равнотежу између репресије и тактика у којима комуникација има значајну улогу, односно да се повећа улога комуникационих технологија. Велики екрани и комуникациони системи некада могу бити много кориснији, него употреба водених топова, приликом обезбеђења великих спортских приредби.

Диференцијација: При обезбеђењу спортских приредби, полицијске снаге морају узети у обзир различите идентитете група, њихове акције и реакције. Оно што је најбитније је, да се направи разлика између људи на основу онога шта они заправо раде, а не на основу припадности одређеној групи. Ако појединци у групи предузимају акте насиља, не би се смела применити сила према свим члановима групе, већ само према онима који врше насиље. То је веома тешко, јер су људи иначе склони да групе посматрају као хомогене целине, односно, ако се појединци у групи понашају негативно, сматра се да је и цела група таква. Да би се могле направити разлике, морају се развити и користити различите диференцијалне полицијске тактике, које ће омогућити раздвајање насилних навијача од осталих делова групе. Принцип диференцијације мора се разматрати приликом доношења сваке тактичке, или стратешке одлуке, приликом сваке обуке, планирања, опремања и операција које се спроводе у маси.

Један од главних фактора у доношењу тактичких одлука, јесте свест навијача о адекватном присуству полицијских снага, пропорционално нивоу ризика настајања насиља на одређеној спортској приредби (Adang and Brown, 2008: 210). Навијачи су сами свесни нивоа ризика који они представљају за јавни ред и често сматрају, да процене засноване на овом аргументу представљају „стварне” нивое ризика одређене спортске приредбе. У складу са наведеним, готово да постоји директна веза између масовних нередра и перцепције навијача о адекватности полицијског поступања приликом обезбеђења спортских приредби. Сходно наведеном, полицијске тактике морају одржавати равнотежу између уоченог нивоа ризика и разлога размештаја полицијских јединица. Ако је равнотежа успостављена, онда навијачи унутар своје групе, обично маргинализују хулиганске елементе, односно изостаје подршка за анти-друштвене активности међу навијачима. Ако равнотежа није успостављена, онда настају одређене последице: перцепција неадекватног полицијског поступања и присутности, повећање подршке за антисоцијалне активности, као и појава јединствене и генерализоване агресије.

Сви наведени принципи су касније коришћени од стране Португалске националне полиције у припремама за Европско првенство у фудбалу, које је одржано 2004. године у Португалу. Током Европског првенства примењен је стратешки приступ, који се заснивао на „ниском профилу” обезбеђења јавног реда. На захтев Португалске националне полиције спроведена је независна студија (Adang and Brown, 2008: 214) о понашању навијача и поступању полицијских јединица током Европског првенства 2004. године. Студија је показала, да су у просеку 4 полицајца надгледала 100 навијача, како на уобичајеним, тако и на утакмицама са повећаним ризиком. Та бројка је нешто нижа у односу на Европско првенство 2000. године, када је у просеку 6 полицајца надгледало 100 навијача. На Европском првенству 2000. године, постојала је разлика између „ниског” и „високог” профила, док у Португалу те разлике није било. Такође, констатована је чињеница, да је у Португалу била већа активност полицајца у цивилу, који су покривали места где се окупљају навијачи у већем броју. На местима где је полиција била присутна, она није била у пуној интервентној опреми, односно опреми за разбијање демонстрација. За време првенства 2000. године, било је знатно веће присуство полицијских јединица за разбијање демонстрација – кад год се користио „високи профил” обезбеђења реда, као и у ситуацијама где су након извршене анализе, безбедносне процене указивале на повећани степен ризика. У Португалу није постојала разлика између „високог” и „ниског профила” одржавања реда, у погледу видљивости интервентних јединица, јер су оне биле у близини локација где су се навијачи окупљали, али су биле позициониране на такав начин, да нису биле директно, или лако видљиве од стране навијача. Такође је констатована и чињеница, да током првенства у Португалу скоро да није било већих инцидената.

Првенство одржано 2000. године, оцењено је као успешно организовано, јер је регистрована ниска фреквенција насиља, док је у Португалу забележено одсуство инцидената. Поставља се питање како је португалска полиција успела да спречи дивљања хулигана, када другим полицијама то раније није успело? Једно од објашњења може се потражити и у сарадњи са другим европским полицијама, пре свега, Енглеске и Немачке, који су спречиле долазак регистрованих хулигана. Међутим, спречен је долазак једног броја хулигана, али не свих, а инцидената ипак није било. Брза и циљана интервенција полиције на ситне чарке између навијача, или ситуације које личе на потенцијалне сукобе, један је од кључних разлога изостајања већих сукоба. На тај начин, навијачима су јасно постављена правила понашања, која не могу да прекораче. Примењене полицијске стратегије и тактике, засноване на „ниском профилу” одржавања јавног реда, показале су се успешним и допринеле су безбедном одвијању првенства у Португалу, наравно уз допринос других фактора.

Искуства стечена на првенствима 2000. и 2004. године, коришћена су касније на наредним међународним фудбалским турнирима. Такође, искуства су усвојена и у актима Европске уније, првенствено кроз унапређену верзију *Приручника са препорукама за међународну полицијску сарадњу и мерама за спречавање и контролу насиља и нереда на фудбалским утакмицама са ме-*

ђународном димензијом, у којима је укључена најмање једна држава чланица Европске уније.

3.4.3. Светско првенство 2006. године

Група истраживача из Шведске (Jern and Näslund, 2009: 117) је 2006. године, током одржавања Светског првенства у фудбалу у Немачкој, истраживала проактивни приступ полиције према хулиганима, приликом организације високоризичних утакмица. Истраживања су била усмерена на два града, Франкфурт и Дортмунд. Стратегија полиције у Франкфурту, као и у другим градовима, у којима су се одигравале утакмице, заснивала се на класичном концепту раздвајања навијача, односно спречавања контаката између навијачких група, ради спречавања хулиганских испада.

Насупрот приступу у Франкфурту, стратегија у Дортмунду је била другачија. Полиција је покушала да омогући сусрет навијача пре утакмице, али под контролисаним условима, односно под надзором полиције. Та стратегија је касније оцењена као успешан пример проактивног приступа у супротстављању насиљу, односно хулиганizmu (Нац, 2008: 1). Приступ се заснивао на развоју комуникације између полиције и навијача и у основи је проистекао из програма, који је развила полиција у Дортмунду осамдесетих година XX века, ради супротстављања хулиганима фудбалског клуба Борусија из Дортмунда. Полиција је, у сарадњи са локалном управом, која је финансирала програм, одредила велике отворене просторе, тргове, или паркове, где су се навијачи могли окупити и где су се сусретали навијачи различитих фудбалских тимова. На тим просторима навијачи су могли да конзумирају храну и пиће, те да се веселе, пре и после утакмице. Врло често су се у тим приликама одржавали и концерти. Дакле, контакти међу различитим навијачким групама су постојали, али под контролисаним условима, које је одредила полиција. Велики број полицајаца у цивилу био је помешан међу навијаче, са задатком да прикупљају информације, али и да врше контролу активности појединих хулигана, или насилних група. Са друге стране, на тим локацијама је био веома мали број униформисаних полицајаца и њихов задатак је био да ставе до знања навијачима, да је полиција присутна и да жели да успостави контакт са њима.

Полиција је деловала у складу са моделом „ниског профила”, што је подразумевало флексибилан одговор на поступања навијача и деловање у зависности од њиховог понашања. Та флексибилност је престајала у тренуцима када су навијачи испољавали насилно понашање и тада је полиција енергично реаговала према хулиганима. Полиција у Дортмунду није приказивала велики број видљивих полицијских снага, а оне које су биле уочљиве, остваривале су веома близак контакт са навијачима и информисале их, због чега предузимају поједине мере и активности, како навијачи не би стекли погрешну слику и због тога се узнемирили. Оперативни полицијски службеници у цивилу били су унутар навијачких група, и прикупљали информације о хулиганским активностима, те обавештавали остале полицијске јединице када се нешто де-

шава. Тада су акције предузимале посебно опремљене јединице, које су у зависности од ситуације прилагођавале своју тактику, односно нису одмах употребљавале силу, нити су одмах приводиле лица. И тада, у критичним ситуацијама, била је веома битна комуникација са навијачима. Међутим, када би се догодио конкретан акт насиља, полиција је одмах, врло енергично и ефикасно реаговала.

Наведена тактика је примењена и 2006. године на Светском првенству. Основна замисао је била, да се направе места састанка навијача под контролом полиције, што би олакшало рад полицијских службеника, односно, не би се морало јурити са једне на другу страну града ради „гашења пожара”. Део замисли је био, да полицијски службеници обављају индивидуалне разговоре са потенцијалним хулиганима, у намери да им ставе до знања, да полиција мотри на њих. Замисао је предвиђала, да тимови полицијских службеника који раде на терену буду у фиксном саставу. То је значило, да су тимови током целог Светског првенства били састављени од истих полицајаца. Сваки тим је извршавао другу групу задатака, али је састав тимова био исти током целог првенства. На такав начин се код чланова тима изграђивала рутина и стицала сигурност у оно што су радили. Као резултат тога, они су своје задатке извршавали успешније, мирније и професионалније. У тимовима су били полицајци који су имали доста искуства у раду на фудбалским утакмицама и знања да процене понашање навијача. Присуство различитих врста полицијских јединица гарантовало је флексибилну реакцију полиције, у зависности од реакције навијача. Полицајци у цивилу пратили су кретање навијача и сигнализирали о евентуалним насилним активностима. У исто време, униформисане полицијске снаге су биле постављене у различитим деловима града.

Током Светског првенства у Немачкој, послове обезбеђења такмичења обављало је пет различитих врста полицијских јединица (Нац, 2006: 9), и то:

- *Обавештајне снаге*: припадници полиције у цивилу, који су познавали навијачке групе, одржавали контакте са фудбалским клубовима, који су могли да препознају проблематичне навијаче. Саставни део ових полицијских група били су и припадници пољске полиције.
- *Безбедносне снаге*: задужене за поједине градске области, тзв. „снаге присуства”, које су носиле редовну униформу, жуте боје. Њихов задатак је, пре свега био, да својим видљивим присуством делују превентивно на навијаче, а друге јединице су биле задужене за сузбијање насталог насиља;
- *Мобилне снаге*: полицијске јединице опремљене за разбијање демонстрација. Оне су биле задужене за веће географске области (тамнозелене униформе, са бетркамa на главама);
- *Снаге за специјалне операције* (СЕК, црне униформе), биле су задужене за опасне ситуације, делујући снажно и професионално, када се јављају нереди. Оне су ангажоване изузетно, када је требало изоловати и ухапсити поједине вође навијачких група, обично са де-

бљим криминалним досијеом. Осим акција према насилним навијачима, оне су имале умирујући ефекат на остале навијаче.

- *Снаге за комуникацију* су биле задужене за помоћ навијачима у појединим ситуацијама и за комуникацију са њима.

3.4.4. ЕУРО 2008

Још децембра 2002. године, Аустрија и Швајцарска добиле су заједничку организацију Европског првенства у фудбалу 2008. године. За обе државе, обезбеђење ЕУРО 2008 представљало је највећу полицијску операцију у њиховој историји. Због тога су биле неопходне адекватне припреме полицијских организација, како би догађај прошао без великих безбедносних проблема.

Готово 27.000 аустријских полицајаца је на неки начин учествовало у обезбеђењу првенства (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2011a: 3). Аустријска полиција је приликом припрема за првенство схватила да самостално, без међународне полицијске помоћи, не може на адекватан начин да обезбеди безбедност такмичења. Током првенства у Аустрији, поред домаћих полицијских снага, било је распоређено и око 1.100 полицајаца из целе Европе (850 полицајаца из Немачке је непосредно спроводило закон на терену (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2011a: 4). Смернице за обезбеђење првенства, биле су тактике које су примењивале полицијске јединице током обезбеђења ЕУРО 2004 у Португалу и Светског првенства у фудбалу 2006. године у Немачкој.

Аустријске власти су пре почетка ЕУРО 2008 прошириле полицијска овлашћења на пољу супротстављања фудбалском хулиганизму. Те мере су се односиле на следеће:

- Локалне полицијске снаге, могле су одредити да око стадиона буду посебне безбедносне зоне, у максималном полупречнику од око 500 метара од стадиона, у случајевима када је био повећан безбедносни ризик одржавања појединих утакмица;
- Да се над лицима спроведу тзв. „навијачки интервјуи” (*Gefährderansprachen*) усмерени на навијаче који су означени као „ризични” ;
- Формирање базе података „ризичних” навијача;
- Да задрже у полицијским станицама посебно ризичне навијаче, за време одигравања мечева њихових тимова.

Ради ефикасног обезбеђења првенства била је неопходна интензивна међународна сарадња. Током одржавања ЕУРО 2008 у аустријској полицији одржавање контакта са иностраним полицијским организацијама и размена обавештајних података вршена је преко Националне канцеларије за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (НФИП). Канцеларија је основана 2003. године, у оквиру Савезног министарства за унутрашње посло-

ве, спајањем две целине, Одељења за спортска питања и Одељења II/2 – задуженог за посебне операције (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2006: 20). Преко Канцеларије су размењиване стратешке, оперативне и тактичке информације, а она је била одговорна и за прекограничну полицијску сарадњу, у сфери обезбеђења фудбалских утакмица.

Што се тиче швајцарске полиције, она је на располагању имала око 16.000 полицајаца, око 2.000 припадника граничне гарде (*Border Guard Corps, BGC*) и око 200 припадника граничне полиције. Осим тога, парламент Швајцарске одобрио је ангажовање војске, првенствено, као логистичку помоћ полицијским снагама. Одобрено је максимално ангажовање, до 15 000 војника, чији задатак није био да патролирају градовима, сузбијају нереде, приводе и хапсе хулигане, већ искључиво пружање логистике, командне подршке, координирање медицинских услуга, пружање саобраћајног обезбеђења итд.

У припремама за организацију ЕУРО 2008, домаћинима је препоручено да у својим безбедносним стратегијама усвоје позитивна искуства која су примењивана у Португалу 2004. године. Швајцарска је до добијања организације, фудбалске мечеве обезбеђивала великим бројем униформисаних полицајаца, постављеним на видљивим локацијама, што је било прихватљиво за домаће навијаче. Међутим, организаторима је саветовано да промене начин обезбеђења, који се заснивао на претерано уочљивим полицијским снагама, јер навијачи из других држава, можда не би разумели поступања швајцарске полиције.

Због наведеног, током првенства у Швајцарској, полиција је у контакту са навијачима, примењивала 3Д стратегију. Доследна примена 3Д полицијске стратегије, као пријатељски, али чврст приступ полицијских снага, дала је значајан допринос да атмосфера током турнира буде безбедна и опуштена. Посебно се показала успешном, тактика изолације проблематичних навијача из гомиле. Полицијска стратегија 3Д заснивала се на три принципа: *дијалог*, *деескалација* и *драстична акција*.

Дијалог: Прво Д представља скраћеницу за дијалог. Током првенства полицајци су имали пријатељски наступ према навијачима, пружали им подршку, били корисни представници реда и закона, а све у циљу превентивног деловања, опсервирације, прикупљања информација и пружања помоћи. То су радили током патролирања, у редовним униформама, пешачким или моторизованим патролама.

Деескалација: Друго Д представља скраћеницу за деескалацију, односно полицијске мере и радње на успостављању рано нарушеног, или мањег обима нарушавања јавног реда. Деескалација се спроводила кроз комуникацију, путем речи и сигнала, са појединим навијачима који су били у опасности да прекрше правне норме, било из разлога што су у слављеничком расположењу, или су фрустрирани због пораза свог тима. Она се спроводила кроз присуство редовних полицијских снага, и/или посебних полицијских јединица.

Драстична акција/одлучност: Ако су навијачи нарушавали јавни ред, или ако су намеравали то да учине, полиција је предузимала оштре мере. То је значило: систематска интервенција против изазивача нереда и хулигана. У зависности од размештаја масе, полицијске снаге биле су у већим групама, предузимајући, ако је то било неопходно, посебне оперативне мере. Циљ полицијске акције био је, да се ситуација смири, ухапсе подстрекачи и вође насиља, обезбеде докази и осигура безбедност на простору, који је био захваћен насиљем.

Швајцарске снаге безбедности су биле подржане од својих страних колега. Полиције држава учесника, транзитних и суседних земаља, између осталог, биле су распоређене као осматрачи (*spotters*), или су у цивилу биле у пратњи возова у којима су се налазили навијачи. Ови задаци су се, у принципу, спроводили под вођством и надзором швајцарске полиције. Иностранци полицијски службеници, који су говорили матерњим језиком својих навијачких група, подржавали су швајцарску полицију, нарочито око стадиона и на местима где је било организовано јавно гледање утакмица. Њихова дужност била је да превентивно покажу своје присуство, одржавају контакт са својим навијачима и буду деескалациони елемент. Разговором са навијачима земаља из којих долазе и подизањем њихове свести, превентивно су деловали да до насиља не дође.

Како је Швајцарска проценила да нема довољно полицијских снага за обезбеђење првенства, затражена је помоћ од иностраних полицијских организација. Тако је априла 2008. године, потписан споразум са Немачком око распоређивања полицијских јединица немачке полиције, намењених за одржавање јавног реда. Уговором је предвиђено распоређивање полицијских јединица из немачких покрајина Баден-Витемберг и Хесен, које би биле стациониране у Базелу. Сличан документ је потписан и са Француском. Градови домаћини, Базел и Цирих су за сваки меч могли да рачунају на подршку од 200 до 600, док је Женева могла да рачуна на подршку од 80 до 320 припадника француске полиције. Швајцарска Савезна влада је за ангажовање француских и немачких полицајаца платила 6,5 милиона швајцарских франака.

Иностраним полицијским јединицама су током боравка у Швајцарској додељена одређена полицијска овлашћења. Она су додељена на основу релевантног унутрашњег и међународног права, које се примењује у Швајцарској. Распоређивање немачких полицајаца у Швајцарској током ЕУРО 2008, базирало се на потписаном билатералном споразуму са Немачком 1999. године. Члан 22 наведеног споразума, предвиђа могућност да немачке полицијске јединице могу бити стављене под команду швајцарске полиције у изузетним ситуацијама, а обезбеђење велике спортске приредбе као што је ЕУРО 2008, управо је представљало ту изузетну ситуацију. Према наведеном члану, немачке полицијске јединице могу бити ангажоване на пословима одржавања јавног реда и за супротстављање криминалним активностима. То би значило, да су они могли да предузимају сва полицијска овлашћења, али под швајцарском командом, у складу са швајцарским законима.

Распоређивање француских полицијских јединица било је засновано на полицијском споразуму потписаном 1998. године. Према члану 25 овог споразума, полицијске јединице једне државе, могу се ставити на располагање другој држави, ради извршења одређених полицијских послова. Међутим, током распоређивања у другој држави полицијске јединице подлежу законима и прописима државе из које потичу, а не државе у коју су упућени да обављају полицијске послове. Према уговору упућене полицијске јединице немају суверену власт. Међутим, они имају право да предузму полицијска овлашћења ради сопствене одбране, или хапшења појединаца у ургентним ситуацијама. Активности француских полицајаца у Швајцарској су биле ограничене на надзор навијача, као и помоћ швајцарским полицијским јединицама, без употребе суверене власти. Француске полицијске снаге су могле да се користе за контролу масе, само у ситуацијама док не дође до нарушавања јавног реда (мирна контрола масе).

Поред ангажовања француских и немачких полицајаца, током ЕУРО 2008 ангажовани су, у мањој мери и припадници полиција других држава. То су пре свега били полицајци из суседних држава, држава транзита и држава из којих долазе репрезентације учесника. Они су обављали послове осматрача (spotters), униформисаних полицајаца и официра за везу. Они нису имали суверени ауторитет. Њихове активности су се одвијале у сарадњи са швајцарским колегама, никако самостално и биле су ограничене на консултације и подршку локалним полицијским снагама. Распоређивање ових полицијских јединица је било у складу са *Европском конвенцијом о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама*, као и одговарајућим смерницама ЕУ.

3.4.5. ЕУРО 2012

Пољска и Украјина су 2012. године биле суорганизатори Европског првенства у фудбалу. Полиције обе државе морале су да предузму опсежне мере, како би адекватно могле да обезбеде наведени догађај и да прихвате велики број иностраних навијача.

Пољска је пре одржавања ЕУРО 2012 имала велике проблеме са домаћим хулиганима, нарочито током одигравања пољског првенства у фудбалу. Због тога је њихова полиција предузела низ мера, ради припреме за наведено првенство.

Закон о безбедности масовних догађаја, који се односи и на фудбалске утакмице, донет 2009. године, унео је низ новина у поступање пољске полиције, али и у одређивање одговорности субјеката за безбедност масовних догађаја (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2011б: 3). Закон се посебно односио на организацију фудбалских утакмица и третирао их је као јавне скупове са повећаним ризиком. Због тога су морале да се предузму додатне активности на обезбеђењу тих манифестација. Улога полиције је била, да анали-

зира могуће претње и да предвиди све могуће сценарије, па и оне најпесимистичније. Ти сценарији су укључивали путовања навијача у град, у којем се одиграва фудбалска утакмица, њихов боравак у граду пре утакмице и само одигравање фудбалске утакмице. На основу спроведених анализа ризика одређиване су мере безбедности, број службеника неопходних за обезбеђење, врста опреме која ће се користити, као и начин примене те опреме. На основу извршене процене, полиција је одређивала и степен висине ризика за одређену фудбалску утакмицу. Одређена висина ризика, налагала је организатору да ангажује одређени број припадника обезбеђења и да користи напредна техничка средства, укључујући видео надзор, као и систем за идентификацију гледалаца. Закон о безбедности масовних догађаја, одређивао је број неопходних припадника обезбеђења које клубови морају да ангажују, пропорционално броју седишта на стадиону. Такође, сви полицијски службеници који су се бавили обезбеђењем фудбалских утакмица, морали су да имају завршену специфичну обуку, као и да буду лиценцирани за обезбеђење таквих манифестација, што је важило и за припаднике служби обезбеђења (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2011b: 10).

У складу са одредбама Закона о безбедности масовних догађаја, полицијске снаге нису биле директно укључене у непосредно обезбеђење фудбалских утакмица. Полицијске јединице су биле стациониране изван стадиона и њихов задатак је био да обезбеде прилазе стадиону и маршруте кретања учесника. Само руководиоца полицијских снага могао је да буде присутан на стадиону, у циљу надгледања дешавања на јавном скупу и одржавања контакта и размене информација са главним менаџером обезбеђења скупа. Планом је било предвиђено, да у случајевима нарушавања јавног реда на самом стадиону, прво интервенишу припадници обезбеђења, а ако њихова интервенција не би била успешна, тада би се укључиле полицијске снаге, док би сви припадници обезбеђења били подређени полицијској команди. Поред активности на обезбеђењу околине стадиона и саме утакмице, полиција је била укључена у разне активности, које су омогућавале безбедно путовање навијача, што је укључивало и надзор организованих навијачких група, које су путовале возовима, аутобусима, или приватним аутомобилима.

Полиција Пољске је, попут већине европских полиција, основала Националну контакт тачку за међународну размену обавештајних информација о хулиганима и информација о насиљу на фудбалским утакмицама. Имајући у виду да је Пољска имала велики проблем са хулиганима, а у складу са припремама Пољске за организацију Европског првенства у фудбалу 2012. године, усвојен је концепт, који су примењивале неке од европских полиција, односно концепт који се заснивао на посебним полицијским службеницима – „осматрачима” (*spotters*). Како би наведени концепт могао да заживи, било је неопходно да се формирају посебни курсеви, што је и урађено, на којима су се обучавали полицијски службеници за обављање послова „осматрача”. Улога „осматрача” је била да превентивно и едукативно делују у циљу приближавања навијачким групама. Задаци „осматрача” су били двострани. Са једне стране, задатак им је био, да међу навијачима промовишу пожељна навијачка понашања и из на-

вијачких група изолују појединце, чије је понашање нежељено, а са друге стране, да обезбеде заштиту навијачким групама са којима сарађују. План пољске полиције је био, да се „осматрачи” распореде у свим фудбалским клубовима, чији навијачи могу да изазову проблеме.

Непосредно пре првенства, пољска полиција је усвојила нову стратегију, коју је применила током ЕУРО 2012. Нова стратегија је предвиђала смањење могућности настајања насиља током првенства. Овај приступ је назван „3×Т” и заснивао се на три активности:

Брига (пољски *Troska*) – Полицијске снаге су као прво, обезбеђивале свим навијачима заштиту, али и информације о организацији фудбалске утакмице, транспорту, рутама, важним објектима, могућим проблемима, а посебно је навијачима из иностранства био омогућен приступ тим информацијама.

Толеранција (пољски *Tolerancja*) – полиција је имала разумевања за навијаче који су се само „забављали”, чак и ако су изражавали своје емоције гласно и на неконвенционалан начин.

Сузбијање (пољски *Tłumienie*) – Последња мера коју је према навијачима примењивала пољска полиција, након што прве две нису имале ефекта, била је употреба средстава принуде, разбијање група навијача, које су нарушавале јавни ред и њихово хапшење, али на начин, да се то радило брзом интервенцијом, професионално, тачно, при чему се правила јасна разлика између навијача који нису правили инциденте и хулигана. Након брзе интервенције, полиција се повлачила и покушавала да доведе ситуацију у претходно стање.

Осим у примени нових тактика, пољска полиција је у припремама за ЕУРО 2012, увела низ иновација и на плану едукације својих припадника у супротстављању хулиганизму. Пољска полиција је добила уникатни симулатор, који јој је помагао да њени припадници савладају умеће спречавања и растурања хулиганских нередата током фудбалских утакмица. Симулатор се могао користити и код других насилних демонстрација, као и претњи терористичким нападима. Симулатор је сличан оном, који пилоти користе да увежбају разне критичне ситуације током лета. За пољску полицију тренажер је развила Виша полицијска школа у Шћећину, заједно са компанијом „*Aerospace industries*”, која се бави развојем симулатора и тренажера за авио саобраћај. У неколико сала опремљених компјутерима и мониторима, пољски полицајци увежбавали су у виртуелној реалности вештину „савлађивања разјарене агресивне масе фудбалских хулигана”. Симулатор је имао детаљне, прецизне мапе градова, у којима су се играле утакмице Европског првенства. Обука је омогућила, између осталог, идентификацију грешака и недостатака у акционим плановима руководиоца полицијских операција, плановима сачињеним као одговор на кризне ситуације, тренутну реакцију система на направљене грешке, као и учење рада у тимовима (Milojevic and Jankovic, 2012: 622). Систем је могао истовремено да симулира понашање чак 15.000 особа, реалне услове и омогућавао је развијање способности полицијских службеника да

на креативан начин пронађу решења и доносе веома брзе одлуке у стресним ситуацијама. Истраживање и развој тог полицијског „антихулиганског” симулатора, финансирало је Министарство науке Пољске у износу од 1,8 милиона евра. Обука на овом симулатору је извођена у Вишој полицијској школи у Шћећину, где су се полицијске јединице иначе спремале за ЕУРО 2012 (Milojevic and Jankovic, 2012: 622).

Осим што је развила нове стратегије сузбијања хулиганизма и нове облике едукације сопствених снага, пољска полиција је активно учествовала и самостално спроводила превентивне програме, који су усмерени на едукацију навијача млађе популације средњих школа (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2011в: 13). Примера ради, програм „Хулиган” се спроводио кроз низ предавања, од стране припадника полиције у средњим школама, уз учешће званичника и играча различитих клубова, чији су навијачи непријатељски расположени једни према другима. Други програм који је спроводила пољска полиција назван је „Отмени навијач” и намењен је млађим разредима средњих школа. Његови главни циљеви су били смањење хулиганског понашања на стадионима, повећавањем свести ученика о правном контексту овог проблема, предочавањем санкција за испољавање незаконитог понашања на фудбалским утакмицама, као и промовисање ненасилне, позитивне подршке својим клубовима. Програм намењен ученицима млађих разреда средњих школа назван „Ја могу да подржим ЕУРО 2012”, био је спроведен пре почетка Европског првенства и обухватао је, између осталог, сусрете ученика, фудбалера и припадника полиције. Ученицима су играчи преносили своја осећања о насиљу на фудбалским стадионима, као и о санкцијама које се изричу за хулиганизам на утакмицама.

Друга држава, суорганизатор Европског првенства 2012. године, Украјина, спровела је посебне мере како би се наведени догађај одржао у безбедном окружењу. Национални безбедносни концепт, који је примењиван током ЕУРО 2012, усвојен је Одлуком Кабинета Министара Украјине. У изради концепта коришћена су искуства домаћина претходних европских првенстава (Белгије и Холандије 2000. године, Португала 2004. године, Аустрије и Швајцарске 2008. године) и светског првенства у фудбалу 2006. године, које је одржано у Немачкој. Концепт је предвиђао могућност сарадње са страним полицијама и другим међународним организацијама, као и коришћење могућности које нуди НФИП. Сигурност и безбедност током одржавања ЕУРО 2012, заснивала се на следећем принципу: *Безбедност и сигурност су најважнији*.

Организациони одбор „Украјина 2012”, још 2010. године сачинио је „пасош безбедности” за објекте који се користе током одржавања првенства. То је била листа од 200 тачака. Поштовање ових тачака је било обавезно на свим објектима, који се користе током одржавања Европског првенства. Ови стандарди баве се квалитетом техничке стране безбедности објеката, радом особља и координацијом између служби безбедности и полицијских организација. Део стандарда се односио и на полицијске јединице, а најважнији од њих су били:

-
- Најнижа видљивост полиције на стадионима
 - Укључивање страних полицијских снага

Први захтев је био заступљен у свим европским стратегијама, у намери да се значајно смањи степен опасности, узроковане локацијом униформисаних припадника полиције у видокругу навијача. Како би се то постигло, била је неопходна јасна координација активности између полиције и агенција за обезбеђење. У складу са наведеним, полицијске јединице су се налазиле ван стадиона, у њиховој близини, како би имале могућност да реагују на евентуалне ванредне ситуације, а у исто време ван видокруга навијача. Бројност припадника полиције се смањивала, како се прилазило стадиону, где су главну улогу преузимале агенције за обезбеђење и стјуарди.

Укључивање страних полицијских снага у обезбеђење првенства, био је други безбедносни захтев упућен украјинској полицији. Обезбеђење целог првенства у Украјини спроведено је са домаћим полицијским јединицама, али у неким ситуацијама, то није било могуће без помоћи страних полицијских снага. Зато су били предвиђени послови и задаци које су извршавали припадници иностраних полицијских јединица, чије су репрезентације учествовале на првенству, држава транзита и суседних држава. Они су могли да обављају следеће послове:

- Официра за везу, и
- „осматрача” (*spotters*).

Одговорност за обезбеђивање јавног реда током одржавања ЕУРО 2012, била је првенствено на Одељењу јавне безбедности Министарства унутрашњих послова. За потребе одржавања првенства, формирано је посебно тело под именом Полицијски информативни и координациони центар (PICC – *Police Information and Coordination Centre*). То је било централно тело надлежно за координацију свих активности полиције и за сарадњу са другим агенцијама за спровођење закона и страних полицијских органа за време турнира. Украјинска полиција је имала довољно средстава да осигура јавни ред током турнира, али није, наравно, користила све своје ресурсе у једном тренутку. Министарство унутрашњих послова Украјине је пре почетка првенства представило списак лица, која су починила кривична дела, повезана са одржавањем спортских догађаја. Припадници полиције на терену имали су задатак, да на терену посебно обратe пажњу на наведена лица.

Број полицијских службеника на улицама зависио је од ситуације у градовима, у складу са проценом ризика одређене утакмице. Остали припадници полиције били су у приправности, спремни за тренутну интервенцију, где је то било потребно. У циљу обезбеђења одговарајућег нивоа распоређености полицијских снага, један део припадника полиције је био у цивилу и њихов задатак је био уочавање навијачких група и праћење њиховог понашања. Формиране су и пратеће групе полицијских службеника у редовним униформама, које су, ако је било потребно, пратиле навијаче на одређеним правцима.

Што се тиче непосредног обезбеђења фудбалских утакмица, простора око стадиона и самог стадиона, током ЕУРО 2012, одговорност између полицијских јединица и приватног сектора безбедности, била је подељена на следећи начин:

- Безбедност ван стадиона – одговорност полиције;
- Контрола карата при уласку – одговорност стјуарда, али полиција је вршила општи надзор;
- Контрола уласка – одговорност стјуарда, уз подршку полиције, у случајевима када је то неопходно;
- Контрола на трибинама – одговорност стјуарда;
- Спречавање уласка у спортски терен – одговорност стјуарда.

Међународна полицијска сарадња, у области супротстављања фудбалском насиљу, одвијала се преко Националне канцеларије за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (НФИП), која се налази у оквиру Бироа за сарадњу са ИНТЕРПОЛ, Министарства унутрашњих послова. Канцеларија је основана непуне две године пре одржавања првенства. Како запослени у Канцеларији нису имали довољно ранијег искуства у супротстављању хулиганizmu, остварени су контакти са представницима полиција, чије су државе раније били организатори сличних такмичења. Пре свега, остварена је сарадња са аустријском и швајцарском полицијом, размењана су искуства, а један број припадника био је послат на обуку у наведене полицијске организације.

Из досадашњих разматрања деловања полиција током обезбеђења европских и светских првенстава у фудбалу, од 2000 – 2012. године и различитих варијација њиховог проактивног деловања, могу се генерализовати основни принципи проактивности, при супротстављању хулиганizmu на спортским приредбама:

- Баланс – При проактивном приступу супротстављања фудбалском хулиганizmu, показало се, да је изузетно важно, да се одржи равнотежа између потребе за уочљивим снагама, униформисаним припадницима полиције, који ће превентивно деловати на гледаоце и чињенице да претерано присуство униформисаних лица може негативно да утиче на навијаче. Поред превеликог присуства снага безбедности, предузимање великог броја полицијских мера, такође може подстаћи агресивност код навијача.
- Процена – За успешно одржавање јавног реда кључно је, да деловање полиције буде у складу са релевантном проценом ризика, јер се на тај начин смањује могућност настајања инцидента. Од великог практичног значаја је, да се изврши што тачнија процена социјалног идентитета навијачких група – вредности и стандарда, циљева, осећаја за оно шта је за њих исправно, стереотипа и очекивања од других навијачких група, ранијих инцидента (времена, места, објекта, начина испољавања) и др.

-
- Комуникација – Да би се избегле конфликтне ситуације, важно је да се успостави комуникација са навијачима на проактиван начин. Кад год је могуће комуникацију са навијачима треба да обављају полицијски службеници, који су упознати са навијачким групама, или су чак стекли и поверење навијача. У сваком случају, важно је да се комуникација обавља на језику који навијачи разумеју и на недвосмислен начин.
 - Приступачност навијачима – У свакој фази рада, где и када је то могуће, поступања полиције треба да буду таква, да се олакша испуњење намера и циљева навијача, уколико су они разумни и легитимни. Када полиција треба да спроведе одређена ограничења према понашањима навијача, важно је да им се објасне разлози спровођења ограничења и да им се омогуће друга алтернативна средства, путем којих могу да испуне своје легитимне циљеве.
 - Диференцијација – Приликом планирања и доношења одлука о деловању полиције, морају се уважити специфичности између различитих група фудбалских навијача по различитим параметрима (националност, број, циљеви, културолошке специфичности и др.). Уколико се те различитости не узму у разматрање, а планирању деловања полиције се приступи шаблонски и рутински, ризик од избијања инцидената се увелико повећава.

Заједничка одлика свих претходно поменутих варијанти деловања полиције је, да су оне биле првенствено проактивне, а тек су секундарно имале репресивни карактер. Приликом настајања насиља, полиција је примењивала циљане и брзе интервенције, како би јасно ставила до знања која су правила понашања прихватљива, а која не и како би спречила ескалацију насиља. У свим варијантама деловања, мале јединице за надзор, у редовним униформама, су биле способне да лако приђу и остваре активан контакт са навијачима. Такође, постојале су и децентрализоване јединице за интервенцију (са специјалном опремом, возилима за разбијање демонстрација, службеним псима, воденим топовима) лоциране, колико год је то могуће даље од места окупљања навијача, или одигравања меча. У датим примерима планирање деловања полиције се заснивало на брзом протоку информација, које су добијене од тимова на терену, или од других иностраних полицијских организација, уз коришћење знања и искуства иностраних полиција, са којима је остварена сарадња. Основ свих варијанти деловања полиције је коришћење концепта „рад полиције у заједници”, као додаток традиционалном „криминалистичко обавештајном/истражном приступу”. У приступу рада полиције у заједници, фокус је на управљању дешавањима на јавним скуповима, кроз директну и отворену интеракцију са навијачима.

3.5. Поступање полиције у појединим европским државама

У претходним излагањима изнета су искуства полицијских организација у обезбеђењу великих, међународних, спортских манифестација, као што су светска и европска првенства у фудбалу. Међутим, рад полиције на супротстављању хулиганизму се донекле разликује, када су у питању дешавања унутар једне државе, за време националних првенстава, нарочито фудбалских, где су хулиганске групе много опасније, компактније, а не тако ретко, то су у ствари криминалне банде, које се скривају иза плашта фудбалских навијача. Због тога су полицијске тактике у појединим земљама специфичне и донекле се разликују у односу на оне, које се примењују током великих међународних турнира. Многи поменути принципи супротстављања хулиганизму се примењују и у овим случајевима, али ипак постоје одређене специфичности.

Полиције различитих држава примењују различите мере, активности и поступке при супротстављању хулиганизму, у зависности, између осталог, од политичких приоритета, обучености припадника полиције и других карактеристика. Због тога је неопходно видети на који начин то раде поједине полицијске организације, у државама где постоји проблем са хулиганизмом на спортским приредбама. За пример су узете Велика Британија (првенствено Енглеска), Италија и Србија. Због чега су баш ове државе узете у разматрање? Велика Британија, јер је некада имала велике проблеме са навијачима, које је данас успешно решила. Такође, дат је приказ и Италије, која је имала велики проблем са навијачима, али која је у последњих неколико година постигла највећи напредак у супротстављању хулиганизму (Milojevic and Jankovic, 2012: 613). И на крају, дат је приказ мера и радњи које предузима МУП Републике Србије, у циљу смањења насиља на фудбалским утакмицама, јер се из последњих статистички показатеља, може приметити да Србија и даље има велики проблем са екстремним навијачима.

3.5.1. Велика Британија

Полицијске јединице широм Велике Британије развиле су веома добре механизме за супротстављање насиљу на фудбалским утакмицама. Оне не реагују самостално, већ је успостављен систем који се бави овим проблемом. Министарство унутрашњих послова Велике Британије укључено је, на највишем нивоу у супротстављање хулиганизму, а задужено је за координацију мулти-агенцијског рада на стварању стратегије за супротстављање насиљу на спортским приредбама, унутар земље и у иностранству, као и за координацију активности приликом припрема за одређену утакмицу у држави, или у иностранству.

У координационој групи за супротстављање фудбалском насиљу, поред представника Министарства унутрашњих послова учествују и представници:

Министарства иностраних послова, Фудбалског савеза Енглеске, Шкотске, Велса и Северне Ирске, фудбалских удружења, специјализованих Фудбалских полицијских јединица (*UK Football Policing Unit*), тужилаштва, Олимпијског комитета, а по потреби и други субјекти (Council of Europe, 2011: 4). Централну улогу у супротстављању фудбалском хулиганизму има Фудбалска полицијска јединица (*UK Football Policing Unit*), коју је основало Министарство унутрашњих послова 2005. године. Јединица је одговорна за:

- Развијање националне политике у раду полиције током супротстављања фудбалском насиљу;
- Националну координацију приликом припрема за обезбеђење фудбалске утакмице и спровођење акција на утакмицама које се одигравају у иностранству;
- Развијање националне стратегије за делатност полиције на праћењу међународних репрезентативних и клупских мечева у иностранству;
- Координацију размене обавештајних података на националном нивоу;
- Спровођење обуке и давање смерница фудбалским обавештајним официрима;
- Размену полицијских информација, обавештајних података и анализа ризика за утакмице са међународним карактером, јер јединица представља националну тачку контакта за размену информација са другим државама (National Policing Improvement Agency, 2010: 21).

Још једна полицијска јединица у Великој Британији има важну улогу у супротстављању хулиганизму. Ради се о Британској транспортној полицији (*ВТР*), националној полицијској служби, задуженој за безбедност путника у железничком саобраћају у Енглеској, Шкотској и Велсу, у којој је запослено 2.835 полицијских службеника и 1.455 помоћног особља, чији је рад подељен на седам територијалних области (Milojevic and Jankovic, 2012: 616). Успостављање овакве полицијске организације било је неопходно, јер Велика Британија има разгранату и добро развијену железницу, која датира још из XIX века, а користи је велики број грађана. Ова полицијска јединица задужена је и за праћење фудбалских навијача, који масовно користе услуге железнице, како би пратили своје клубове у гостима. На овом задатку су ангажовани полицијски службеници, који имају претходно искуство у раду са фудбалским навијачима. Приликом планирања ширих фудбалских операција, на већој територији, у њихово планирање увек се укључује и Британска транспортна полиција. У оквиру ње постоји и посебна Фудбалска обавештајна јединица, задужена за прикупљање података о свим навијачима, чији су припадници деташирани широм државе. Припадници Британске транспортне полиције предузимају низ активности како би сви путници, укључујући и фудбалске навијаче, безбедно путовали железницом. Неке од тих активности су:

- Надгледање броја навијача, траса њиховог кретања, њиховог понашања током целе руте кретања, како би полицијски службеници,

који се налазе на крајњем одредишту путовања, знали шта да очекују од пристиглих навијача и које мере да предузму, како би их на адекватан начин прихватили, односно, како би имали припремљен одговор на понашање навијача;

- Прагња возова са навијачима, који саобраћају кроз целу Велику Британију и метроа у Лондону, како би могли моментално да реагују на нарушавање јавног реда, вандализам и хулиганизам, ради лишавања слободе извршилаца тих насилних аката, уколико је то у том тренутку изводљиво и могуће;¹⁰
- Одржавање везе са оператерима железнице, како би на адекватан начин одговорили на потребу за укључивање додатних возова и вагона, услед повећаног броја навијача, који се превозе железницом. Некада ово може бити од виталног значаја за спречавање конфликтних ситуација између две противничке групе навијача.
- Одржавање „сувих возова”. Овај жаргонски појам означава, да је улога полицијских службеника спречавање да се у возове, којима се превозе фудбалски навијачи, не уноси, не продаје и не конзумира алкохол, јер је добро позната чињеница, да је он главни узрок настајања навијачког насиља. За „суве возове” се не проглашавају све композиције, већ само они возови где се процени да је то потребно, јер би у супротном железнички оператери били у великом финансијском губитку, када би алкохол био забрањен и на комерцијалним линијама које не превозе навијаче (Sport Events Act, 1985).

Полицијске снаге које обезбеђују утакмице одговорне су за сузбијање и спречавање разних облика криминалитета унутар стадиона (укључујући нарушавање јавног реда и мира у већем обиму) и пружање асистенције клубу у његовим надлежностима које се односе на безбедност и усмеравање масе на стадиону. Такође, њихова одговорност се тиче јавне безбедности и сигурности имовине и лица изван подручја фудбалског стадиона. За безбедност на фудбалским утакмицама, које се одигравају у Великој Британији, одговорни су локални полицијски командири, на чијој територији се оне одигравају. Да би руководили обезбеђењем фудбалске утакмице, они морају имати претходно искуство у обезбеђењу фудбалских утакмица и праћењу навијача, завршене одговарајуће обуке и акредитације за наведени посао. Од њих се захтева да заврше курс „Национални стандарди за велике спортске догађаје” (Drew, 2007), након чега не могу одмах самостално да обављају руководећу делатност, већ

10 Пример доброг рада Британске транспортне полиције у супротстављању фудбалском хулиганизму, може се видети из операције назване „Midas”, када је лишено слободе девет фудбалских хулигана Чарлтон Атлетика (енглеска 3. лига), који су 07.01.2012. године, враћајући се из Фулама, са фудбалске утакмице ФА купа, испољавали насилничко понашање и певали расистичке песме. Поступајући по пријави забринutih путника у возу, Британска транспортна полиција је отворила истрагу о овом догађају. Докази прикупљени у истрази, добијени су из успешне сарадње са фудбалским клубом Чартлон Атлетик, у комбинацији са веома dobrим фотографијама добијеним из видео надзора, којим је покривен стадион, обавештајних извора и изјавама сведока који су се налазили у возу. Након двонедељне истраге припадници БТП су у раним јутарњим сатима лишили слободе девет хулигана, за које су имали доказе да су се насилнички понашали. Опширније: <http://www.btp.presscentre.com/Media-Releases/Early-morning-arrests-see-nine-football-fans-detained-following-investigation-into-racist-chants-south-London-18a8.aspx>, 27.01.2012.

се извесно време практично обучавају уз искуснијег колегу, који је успешно завршио поменути курс и има искуства у обезбеђењу фудбалских утакмица.

Које ће мере полиција предузети и на ком нивоу, за одређену фудбалску утакмицу, зависи од претходно урађене анализе ризика. Полиција израђује анализу ризика, на основу претходно прикупљених обавештајних података. У складу са претходно урађеном анализом ризика, полиција у Великој Британији разврстава фудбалске утакмице у неколико категорија, у зависности од степена угрожености насиљем, и то:

- Категорија CS (*Club Security Only*) – које се одржавају без присуства полиције, а обезбеђују их само редарске службе фудбалских клубова. У Великој Британији се око 40% фудбалских утакмица одигра без присуства полиције (Council of Europe, 2011: 4), нормално уз претходну анализу ризика сваке утакмице засебно;
- Категорија А – низак ризик настајања насиља;
- Категорија Б – средњи ризик настајања насиља;
- Категорија Ц – висок ризик настајања насиља;
- Категорија Д – представља категорију Ц са увећаним ризиком настајања насиља (National Policing Improvement Agency, 2010: 21).

Као што је наведено, да би се урадила адекватна анализа ризика потребни су релевантни обавештајни подаци. Током прикупљања тих података главну улогу имају две врсте полицијских службеника, обавештајни официри и „осматрачи” (*spotters*). Обавештајни официр прикупља, оцењује, анализира и даље дистрибуира обавештајне податке, у циљу смањења ризика настајања фудбалског насиља. Ови обавештајни подаци помажу при одређивању стратегије деловања, конкретних мера, активности и поступака, који ће се применити током обезбеђења фудбалске утакмице и нивоа неопходних ресурса (људства и опреме) за реализацију обезбеђења. „Осматрачи” су полицијски службеници чији је задатак да идентификују и надгледају хулигане одређеног клуба, поготово када путују на гостујуће утакмице. Ти службеници остварују блиске везе са локалним клубовима, са вођама навијачких група, као и са регистрованим хулиганима (Milojevic and Jankovic, 2011: 743). Њихов основни задатак је обезбеђење ажурних и тачних информација и обавештајних података о навијачким групама, које даље анализира и дистрибуира обавештајни официр. Такође, њихова улога је и успостављање везе између полиције и навијача.

Веома важну улогу има и полицијски фудбалски официр за везу, који је овлашћено лице за комуникацију између полиције, фудбалских клубова и других заинтересованих субјеката. Он прати које безбедносне мере спроводи клуб, који организује утакмицу. Приликом организације утакмице, клубовима даје савете које мере треба предузети и на који начин их треба спровести. Када се адаптира, или реконструише одређени стадион, даје препоруке клубовима око безбедносних захтева, које један стадион треба да испуни. За време одигравања утакмица, најчешће је позициониран у посебним контролним собама изграђеним на стадионима, на којима се играју утакмице највишег степе-

на такмичења, из којих се путем видео надзора прати стање унутар, али и у околини стадиона (Јанковић, 2010: 143). У тим просторијама, официр за везу остварује контакт и сарадњу са представницима хитне помоћи, ватрогасца и других служби, чије је присуство неопходно за безбедно одржавање фудбалске утакмице.

У Великој Британији се доста пажње посвећује и едукацији припадника полиције, везано за обезбеђење спортских приредби, нарочито фудбалских утакмица, које су најзаступљеније. Полицијски службеници се након завршене одређене полицијске школе, у служби обучавају кроз три нивоа обуке, у зависности од послова јединице у којој су запослени, почев од базичне обуке за одржавање јавног реда (ниво 3), до специјализоване обуке, која се користи у деликатнијим ситуацијама (ниво 1), (Her Majesty's Chief Inspector of Constabulary, 2009: 93). Полицијски службеници који су завршили било који ниво обуке, могу бити распоређени у полицијским јединицама које одржавају јавни ред, укључујући и обезбеђења фудбалских утакмица, али они који нису завршили минимално други ниво обуке, не могу бити упућени на задатке ван територије коју његова јединица примарно покрива.

Сви униформисани полицијски службеници завршавају основни ниво обуке, који обухвата основна питања о јавном реду, а такође су обучени за извршење основних тактика, као на пример основних кордона, који се користе за решавање ненасилних протеста. Ови основни задаци се обављају у свакодневној радној униформи, у којој свакодневно обављају, рецимо патролну делатност, док се задаци постављени на другом и трећем нивоу обуке извршавају у посебним интервентним униформама, са пратећом заштитном опремом. Други ниво обуке завршавају полицијски службеници, који су претходно завршили трећи ниво обуке. Овај ниво обуке обухвата додатну едукацију полицијских службеника у тактикама одржавања реда на јавним скуповима, посебно на фудбалским утакмицама. Ниво 1 обуке, представља највиши степен обуке, који се односи на одржавање јавног реда. Овај степен обуке завршавају полицијски службеници који су претходно завршили други ниво обуке и имају редовне и константне тренинге, са темама које обухвата други ниво. Они се обучавају за додатне специјалне тактике у спровођењу јавног реда, било на својој територији, или као испомоћ другим полицијским јединицама, унутар своје државе, или у иностранству. Полицијски службеници на овом нивоу обуке могу да буду у саставу специјалних тимова намењених супротстављању фудбалским хулиганима, као што су, на пример, истурени обавештајни тимови за прикупљање информација, тактичке групе за подршку, или јединице за оперативну подршку.

3.5.2. Италија

Основни концепт рада италијанске полиције, приликом обезбеђења фудбалских утакмица, заснива се на израженом партнерству између свих субјеката који су одговорни за организовање и управљање фудбалским утакми-

цама. Приликом обезбеђења фудбалских утакмица, носилац ових послова је „Questore” – шеф локалне полиције на регионалном нивоу, одговоран за стање јавног реда, а самим тим и за безбедност на спортским догађајима (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2008: 13). Он је руководиолац канцеларије (*Questura*), одговорне за усклађивање рада свих полицијских јединица на територији одређене покрајине, Државне полиције, Карабињера, Финансијске полиције и других полицијских организација. Током припрема за фудбалску утакмицу, он често захтева мишљење „Безбедносне оперативне групе” (*GOS*), о свим проблемима који се могу јавити приликом организације те утакмице. Групу сачињавају полицијски официри које је именовоао „Questore”, представници ватрогасне службе, комесари за безбедност фудбалских клубова, представници здравствених установа, представници комуналне полиције, и други, када је то потребно.

За конкретну фудбалску утакмицу, као што је напоменуто, носилац послова је шеф локалне полиције, који се налази на челу канцеларије (*Questura*). Међутим, да би се обезбедио један фудбалски меч неопходно је располагати релевантним информацијама, почев од броја навијача, да ли су насилни, или не, која превозна средства користе, руте доласка и др. Канцеларија располаже само делом тих информација, углавном локалног карактера.

Ради прикупљања и размене потребних информација, у Италији је основан Национални мониторинг центар, који се налази у саставу Министарства унутрашњих послова, конкретно, у оквиру Одељења за јавну безбедност. Између осталог, улога Националног мониторинг центра је и одржавања двосмерних веза између свих актера одговорних за спровођење законских одредби и организационих мера усмерених ка превенцији насиља на фудбалским утакмицама. Центар представља техничко и административно, саветодавно тело Министарства унутрашњих послова, нарочито у изражавању мишљења у погледу предлагања и усвајања мера заштите очувања јавног реда и безбедности. Он процењује ниво озбиљности и степен значаја одређеног спортског догађаја, као и ризике које он са собом носи, с посебним освртом на фудбалске утакмице. Центар исказује своје мишљење о свим општим питањима, која се односе на организацију спортских манифестација, нарочито фудбалских утакмица, те превенцију и сузбијање насиља на спортским приредбама. Осим тога, Национални центар за мониторинг може да изрази своје мишљење, на захтев било ког државног органа, или агенција одговорних за спровођење мера на спортским манифестацијама. У оквиру својих недељних састанака, Центар даје безбедносну процену (процену ризика) за фудбалске утакмице, које ће бити одигране за две недеље од момента када се састанак одржава. Процена обухвата следеће елементе:

- Могућност сукоба између супротстављених насилних навијачких група;
- Могуће тензије између навијача и спортских удружења и клубова;
- Могуће сукобе са припадницима полицијских снага и другим органима који спроводе закон.

На основу процене ризика, које изради Национални мониторинг центар, непосредни организатори фудбалске утакмице предузимају одговарајуће безбедносне мере. Свака линија рада која се налази у Центру, апелује на своје радне линије, које су укључене у организацију конкретне фудбалске утакмице, да издају смернице, како би се омогућило безбедно одвијање спортског догађаја.

У оквиру Јединица за генералне истраге и специјалне операције DIGOS¹¹ (итал. *Divisione Investigazioni Generali e Operazioni Speciali*), формирана је посебна оперативна јединица за праћење најекстремнијих (*ultras*) навијачких група, спречавање и сузбијање насиља на фудбалским стадионима, названа „Навијачка јединица”. Главни задатак јединице је да делује проактивно, односно да обезбеди тачне и благовремене информације пре утакмице (о фудбалским клубовима, навијачима, њиховом кретању, коришћењу транспортних средстава, евентуалним планираним међусобним сукобима и друге информације), потребне за безбедно одржавање фудбалске утакмице, како би се смањила могућност настајања насиља. Прикупљене информације јединица дистрибуира другим полицијским јединицама које се баве обезбеђењем фудбалских утакмица. У ситуацијама када дође до хулиганског насиља, задатак јединице је, да спроведе истрагу о насталим инцидентима. Након утакмице припадници јединице прегледају видео снимке које су снимиле сигурносне камере на фудбалским стадионима, како би се идентификовали изгредници.

На дан одржавања фудбалске утакмице полицијске јединице предузимају мере дугог, средњег и кратког домета, у циљу оптимизације активности на провери, прегледу, идентификацији насилних навијача и њихове изолације од осталих навијача. Посебан задатак је идентификација хулигана којима је забрањен улазак на фудбалске утакмице, због ранијих хулиганских испада. Да би се сви наведени задаци спровели, предузимају се посебне мере унутар и изван стадиона. Унутар стадиона полицијске мере предузимају се веома пажљиво и дискретно. Најчешће их предузима редовна униформисана полиција, размештена у довољном броју за евентуалну интервенцију, али тако, да не угрожава безбедност осталих навијача. Ван стадиона и у његовом непосредном окружењу, стриктну контролу и надзор навијача спроводе редовни састав униформисане полиције и специјалне јединице за разбијање демонстрација, по унапред одређеним областима:

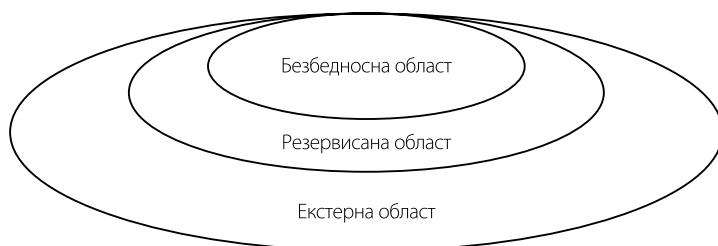
Екстерна област обухвата приступне саобраћајнице граду у којем се одиграва фудбалска утакмица. У овој области успостављају се контролни пунктови за надзор доласка навијача. Контролни пунктови се успостављају на прилазним путевима, железничким и аутобуским станицама, аеродромима, наплат-

11 DIGOS – Јединица за генералне истраге и специјалне операције задужена за спровођење истрага у посебно осетљивим случајевима, као што су тероризам, организовање криминал, тешка кривична дела, попут отмица и изнуда. То је специјални оперативни део Државне полиције, која је територијално организована и налази се у оквиру покрајинских канцеларија одговорних за полицијске снаге (*Questura* на челу канцеларије се налази шеф полиције, *Questore*).

ним рампама и другим местима где се очекује долазак навијача. На тим местима се врши прва филтрација навијача. Одвајају се различите навијачке групе и посебним рутама спроводе до стадиона, како би се спречили евентуални сукоби. Полицијске снаге прате организоване навијачке групе целом маршрутом, од тачке доласка до стадиона.

Резервисана област (препрегледна фаза) је простор намењен за контролу и надзор навијача који долазе на стадион. Овај простор је привремено ограђен оградом која усмерава долазак навијача, у зависности којој навијачкој групи припадају. У овој области се врши провера, да ли навијачи имају право уласка у објекат, односно, да ли поседују карте за одређени део стадиона и да ли им је забрањен улазак на стадион услед ранијих хулиганских испада. Ову контролу спроводе стјуарди клубова уз надзор полиције, понекад и уз присуство специјалних јединица када је то неопходно. У овој фази се спроводи и издвајање навијача који показују видну алкохолисаност, или насилничко понашање.

Безбедносна област представља простор на самом стадиону, односно на уласку у стадион, у коме се врши детаљна контрола уласка навијача на стадион. Ту се врши детаљан преглед навијача и забрањује се унос недозвољених предмета и супстанци, као и приступ навијачима, који су поседовали те предмете. У овој области контрола навијача је најдетаљнија.

Слика 3: Области контроле италијанске полиције приликом одржавања фудбалских утакмица

Безбедносне провере гледалаца, приликом одржавања фудбалских утакмица су у искључивој надлежности италијанске полиције, у циљу смањења могућности да се наруши приватност гледалаца и могућности настајања евентуалних непријатности, које би могле да наступе, када би те провере спроводила приватна обезбеђења. Провере се спроводе на различитим нивоима:

- Аудио – визуелне провере: сви фудбалски стадиони, прве и друге лиге, су опремљени телевизијом затвореног круга, која омогућава осматрање и снимање током фудбалских утакмица, како унутар стадиона, тако и у непосредној околини. Систем видео надзора омогућава надзирање публике унутар стадиона, али и осматрање спољних зона ради филтрације навијача приликом уласка на стадион;

-
- Метал-детектори – контрола уласка у стадион се врши путем метал-детектора у циљу филтрирања гледалаца и превенције уношења забрањених предмета у стадион;
 - Провера улазница: при уласку на стадион проверавају се власници улазница, јер се на њима налазе лични подаци. Карте су заштићене кодовима од могућег фалсификовања. Приликом уласка у стадион, улазнице се проверавају помоћу специјалне електронске опреме, која се налази на улазним капијама. Улазнице су различито обојене, у зависности од сектора на стадиону где се седиште налази (Council of Europe, Standing Committee (T-RV), 2008: 15).

3.5.3. Србија

Министарство унутрашњих послова Републике Србије тек у последње време покушава да се насиљу хулигана на спортским приредбама супростави на озбиљнији начин. До сада је основни начин супротстављања хулиганизму био репресивним мерама, када се насиље догоди, употребом јединица за одржавање јавног реда, пре свега Жандармерије, Интервентних јединица полиције и Полицијске бригаде ПУ за град Београд. Српска полиција је приликом обезбеђења спортских приредби примењивала један од већ поменутих модела обезбеђења, који се може назвати „високи профил” одржавања реда (Milojevic and Jankovic, 2011: 738). Основна карактеристика овог модела је ангажовање великих и видљивих полицијских снага на терену, приликом обезбеђења спортских приредби. Колико је велико присуство полиције приликом обезбеђења фудбалских утакмица у Републици Србији, сведоче подаци да је на утакмици између ФК „Партизан” и ФК „Црвена Звезда” из Београда, одиграној 16. 10. 2004. године на стадиону Партизана, присуствовало око 25.000 гледалаца, а скуп је обезбеђивало 1.378 полицијских службеника, што значи присуство једног полицајца на 18 гледалаца. Пет и по година касније, 16. 4. 2010. године, на стадиону Црвене Звезде, било је око 38.000 гледалаца, док су на обезбеђењу ангажована 2.843 полицијска службеника, што значи присуство једног полицајца на 13 гледалаца (Оташевић и Исаковић, 2011: 433).

Из наведених података може се уочити, да није изражена само појава обимног ангажовања полицијских службеника на обезбеђењу спортских приредби високог ризика, већ је, из године у годину, изражен и тренд пораста њиховог броја, посебно у односу на навијачку популацију. Док је у Србији, према наведеним подацима, ангажован један полицајац на 13 до 18 гледалаца, тај број је у неким другим европским државама мањи. На пример, у Португалу 2004. године, током одржавања Европског првенства у фудбалу, у просеку је био ангажован 1 полицајац на 25 навијача (Adang, and Brown, 2008: 214). У сваком случају, полиција у Србији ће у будућности, приликом планирања догађаја и примене нових проактивних тактика, морати да направи баланс између потребе за уочљивим снагама, униформисаним припадницима полиције, који ће превентивно деловати на гледаоце, и тога, да претерано присуство униформиса-

них лица може негативно да утиче на навијаче, односно да их подстакне на вршење насиља, првенствено усмереног ка полицијским снагама.

Настојања полиције Србије да уведе савремене европске стандарде полицијског поступања при контроли насиља на спортским манифестацијама, започето је 05.05.2011. године, када је Влада Републике Србије донела закључак (Јанковић и Милојевић, 2011: 158), да се у оквиру МУП Републике Србије, у Управи полиције, оснује посебно Одељење за праћење и спречавање насиља на спортским приредбама, које представља српски NFIP¹², у Србији назван Национални фудбалски информациони центар (НФИЦ). Центар (НФИЦ) је одговоран за координацију и побољшање размене информација у вези са фудбалским мечевима са међународним карактером и функционише као централна и јединствена тачка контакта за размену релевантних информација о фудбалским мечевима међународног карактера и развој међународне сарадње полиције, која се тиче фудбалских мечева¹³. Размена информација преко НФИЦ спроводи се уз поштовање националних и међународних прописа. НФИЦ може, уколико је то потребно, да прошири размену информација, које доприносе сигурности и безбедности и са другим органима. Он није обавештајна служба, већ део полицијске организације, тако да у складу са тим, НФИЦ не размењује тајне податке.

На националном нивоу, НФИЦ делује као информациони центар. Одељење за праћење и спречавање насиља на спортским приредбама у свом саставу има: Одсек за планирање и праћење мера безбедности на спортским приредбама и Одсек за праћење навијачких група и размену информација о спортским приредбама (МУП Републике Србије, 2011: 19). Иста структура је пренета и у ПУ за град Београд, односно у Управу полиције. У ПУ за град Београд постоје иста два одсека. Други одсек је задужен за прикупљање информација о навијачима на терену. У осталим полицијским управама одређени су официри у одељењима полиције, задужени за прикупљање и дистрибуцију информација и координацију рада у вези са навијачким насиљем.

Такође, у оквиру МУП Републике Србије, оформљена је база података „Евиденција екстремних навијача”, како би се на адекватан начин пратили екстремни навијачи. Тренутно у полицији Републике Србије не постоје полицијски службеници који би имали улогу „осматрача” (*spotters*), односно који би били везани за одређене клубове. Такође, осим у ПУ за град Београд, не по-

12 Одлуком Савета ЕУ из 2002. године предложено је свакој чланици да оснује Националну канцеларију за размену информација о безбедности фудбалских такмичења (NFIP), која ће бити надлежна за сарадњу приликом организације догађаја, који укључују више од једне државе ЕУ (Council decision, 2002).

13 Постоје две групе информација које се размењују преко НФИЦ и то општи и лични подаци. Прва група информација би се односила на оне које дефинишу догађају свим његовим димензијама, са посебном пажњом на безбедност и безбедносне ризике (стратешке информације), информације које помажу полицијским службеницима у прављењу анализе ризика (оперативне информације) и информације које помажу да се адекватно одговори на све безбедносне проблеме, који се јаве у току догађаја (тактичке информације). Лични подаци се односе на информације о појединцима за које се претпоставља да могу представљати потенцијални ризик за безбедност одржавања догађаја. Оне могу да садрже податке о појединцима који су претходно изазвали насиље, nerede или су учествовали у њима, на фудбалским утакмицама.

стоје специјализоване полицијске јединице, које би на терену прикупљале информације о навијачима, нарочито о оним екстремним. На свим обезбеђењима фудбалских утакмица у Србији ангажује се велики број полицијских службеника (Оташевић и Исаковић, 2011: 433), а полиција је главни, а неретко и једини носилац обезбеђења. Наиме, Закон о приватном обезбеђењу још увек није усвојен у Републици Србији, чиме није решен низ отворених питања у вези са ангажовањем агенција за приватно обезбеђење, као носиоца обезбеђења спортских приредби.

Место и улога српске полиције у обезбеђењу спортских приредби може се уочити из резултата добијених у једном од спроведених истраживања (Јанковић, 2010: 137), у којем је извршено анонимно анкетирање одређеног броја полицијских службеника Интервентних јединица Министарства унутрашњих послова Републике Србије (укупно 75 полицијских службеника) који обезбеђују спортске манифестације. Направљен је упитник који се односи на њихова запажања, приликом обезбеђења спортских манифестација на којима су ангажовани. Анализом добијених резултата уочене су одређене карактеристике насиља на спортским приредбама у Републици Србији. Приликом ангажовања ове јединице полицијски службеници су уочили, да је најчешћи облик испољавања насиља – вербално, затим бацање пиротехничких средстава и других предмета у терен, потом физичко насиље и на крају, уништење имовине. На постављено питање, да ли је јединица реаговала на вербално насиље, добијен је забрињавајући одговор, односно 94% испитаника је одговорило да није. Овај податак говори, да полиција не реагује на најблаже, почетне облике насиља, иако је законски овај облик насиља санкционисан, што може довести до развијања још тежих облика насиља и проузроковати теже последице. Од укупног броја, 51% припадника интервентне јединице су се изјаснили, да никада нису употребили средство принуде приликом обезбеђења спортске приредбе. Овде треба напоменути, да приликом употребе средстава принуде, није употребљено ватрено оружје, као најтежи облик принуде. Приликом употребе средстава принуде, у 83% случајева није било повређених лица, код 15% је било лица која су задобила лаке телесне повреде, код 2% она су задобила тешке телесне повреде, а погинулих није било.

Такође је постављено питање које се односило на присуство агенција за обезбеђење, где се 45% полицијских службеника изјаснило, да су оне присутне на спортским приредбама, 34%, да су углавном присутне, а 21%, да нису присутне. Установљено је да приликом настајања насиља на спортским приредбама прво реагује полиција самостално (75%), у 15% случајева реагују заједно полиција и агенције за обезбеђење, у 10% случајева реагују агенције самостално. Занимљиво је, да ниједан одговор није потврдио, да прво гледаоци реагују на насиље. Преглед лица приликом уласка на спортски објекат, углавном заједно обављају полиција и агенције за обезбеђење (64%), у 19% случајева полиција самостално, а у 17% само агенције за обезбеђење. Полицијски службеници су се у анкети изјаснили (81%), да их на састанцима пре обезбеђења спортских приредби упознају са информацијама везаним за догађај, што је добро, јер без претходне добро урађене припреме, нема квалитетно извршеног задатка.

Најзанимљивија су запажања припадника јединице која се односе на узраст лица која врше насиље. Они су се у 94% случајева изјаснили, да су то лица узраста од 14 до 25 година, у 6% случајева да су то лица од 25 до 35 година. Овај податак забрињава, јер показује да су извршиоци насиља веома млади људи, са којима се најлакше може манипулисати. Податак може послужити, да се рад са навијачима усмери ка наведеној популацији. Полицијски службеници су мишљења (89%), да иза навијача који врше насиље стоје клубови који им дају подршку и скоро никада не осуђују њихове акте насиља. Веома је занимљив податак, да полицијски службеници који припадају државном апарату, који их плаћа, немају превише поверења у државу, да може да се обрачуна са овим проблемом. Њих 55% се изјаснило, да је држава делимично спремна да се обрачуна са насиљем, 28%, да она није спремна, а само 17%, да је потпуно спремна.

Полицијске снаге свих држава које су разматране, теже ка проактивном, а мање ка репресивном деловању, с главним циљем да до насиља не дође. Велика Британија и Италија имају позитивне резултате у супротстављању насиљу на спортским приредбама. Поставља се питање, због чега полиција Србије није на том путу? Одговор се може потражити у чињеници, да су наведене државе много раније започеле примену модерних полицијских активности, мера и поступака. Проактивно поступање полиције при супротстављању фудбалском хулиганизму, не може дати резултате одмах. Нажалост, промене у приступу проблему насиља на спортским манифестацијама у Србији почињу тек 2011. године, формирањем посебног Одељења за праћење и спречавање насиља на спортским приредбама. Ово је узроковало да у Србији, за разлику од великог броја других европских земаља још увек:

- нема довољно посебних полицијских јединица, распрострањених на целој територији Републике Србије, које на терену прикупљају обавештајне податке и информације о навијачима, посебно о хулиганима. У полицији Републике Србије не постоје полицијски службеници, који би имали улогу „осматрача” (*spotters*), односно, који би били везани за одређене клубове. Дакле, за ефикасну примену мера проактивног поступања полиције при супротстављању хулиганизму на спортским приредбама, неопходне су даље организационе промене у Министарству унутрашњих послова;
- не постоји специјализовано усавршавање полицијских службеника, који би радили на проблему насиља на спортским манифестацијама. У Србији је и даље остала стара пракса, да сви знају све, а специјализација кадрова и стално професионално усавршавање изостаје. Није довољно да само руководиоци, путем студијских путовања, обиђу иностране полицијске организације, већ је неопходно да сви полицијски службеници који се баве овим проблемом, заврше

специјализоване обуке и да добију потребне лиценце¹⁴. У свим поменутиим државама, сви полицијски службеници који обављају послове обезбеђења спортских приредби, похађају и завршавају посебне курсеве и морају проћи лиценцирање, да би уопште могли да се баве овом делатношћу;

- не постоје у довољној мери развијене проактивне мере, засноване на прикупљеним обавештајним подацима, у супротстављању насиљу на спортским приредбама. Полиција и даље, углавном, примењује репресивне мере (Milojevic and Jankovic, 2012: 625).

14 Припадници приватног обезбеђења, како је и предвиђено, предлогом Закона о приватном обезбеђењу, који ће у најскорије време вероватно бити усвојен у Скупштини Републике Србије, за обављање било ког посла из домена приватног обезбеђења, морају успешно завршити одговарајућу обуку и добити лиценцу као доказ оспособљености. Између осталог, уколико се приватна агенција за обезбеђење жели бавити и пословима обезбеђења спортских манифестација, њени службеници морају бити лиценцирани за те послове. Нонсенс је да припадници приватних обезбеђења имају посебну обуку и посебне лиценце за послове обезбеђења спортских манифестација, а полицијски службеници не.

Литература

Књиге и чланци

1. Adang, O, Clifford, S. End of Award Report Crowd dynamics, policing and hooliganism at Euro2004 Grant reference: RES-000-23-0617, http://www.esrc.ac.uk/Image/Crowd_Dynamics_Hooliganism_tcm11-9419.pdf, (11.03.2011)
2. Adang, O, Cuvelier, C. (2001). Policing Euro 2000 International police co-operation, information management and police deployment, Police Academy of the Netherlands, Apeldoorn.
3. Adang, O, Brown, E. (2008). Policing Football in Europe, Politie academie Apeldoorn.
4. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence, (2011). 2009—2010 Annual Report of the Standing Committee, Part II – questionnaire on recent trends, Strasbourg.
5. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence (2008). Italy The Evaluation Team, Project on Compliance with Commitments Italy's compliance, with the Convention, Strasbourg.
6. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence (2011). Poland The Advisory Team, Consultative visit to Poland on the implementation of the Convention (Stewarding in the context of sports events security), Strasbourg.
7. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches (T-RV) (2011). Follow-Up Report by Austria on the recommendations of the Standing Committee following the Evaluation visit on 29—31 March 2005, Strasbourg.
8. Council of Europe, Standing Committee (T-RV) – European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in particular at Football Matches (T-RV) (2006). Project on Compliance with Commitments Austria's compliance with Convention, Strasbourg.
9. Country Profile UK, http://www.coe.int/t/dg4/sport/Source/T-RV/Country_profiles/UK_EN.pdf, (14.12.2011).
10. Drew, B. (2007). Stewarding: An Exchange of European Experiences-presentation, Rome.
11. Hau, S. (2008). Communication as the most important Police Strategy at the Football World Cup Final 2006 (FOG-Report no 61). Linköping: Department of Behavioural Sciences and Learning (IBL), Linköping University, Linköping.
12. Her Majesty's Chief Inspector of Constabulary (2009). Adapting to Protest – Nurturing the British Model of Policing, London.
13. Јанковић, Б. (2010). Превенција насиља на спортским приредбама, Гласник права, 1(3), стр. 129—154.
14. Јанковић, Б. Милојевић, С. (2011). Међународна полицијска сарадња у борби против насиља на фудбалским утакмицама, Зборник радова, „Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње, Тара, стр. 149—161.
15. Jern, S. Näslund, J. (2009). Inter-group play and symbols of a mass event at the World Cup in football 2006, The 6th Nordic Conference on Group and Social Psychology- Dynamics Within and Outside the Lab, Lund, pp. 111—130.
16. Milojević, S. Janković, B. (2011). Proactive approach of police in combat against football hooliganism, International Scientific Conference, Arcibald reiss days, Belgrade, pp. 737—749.
17. Milojevic, S. Jankovic, B.(2012b). Police measures and actions in confronting football hooliganism in some European countries, International Scientific Conference, Arcibald reiss days, Belgrade, 2012, pp. 613—629.
18. Милојевић, С. Јанковић, Б. (2012а). Превенција насиља на фудбалским утакмицама, Тематски зборник радова националног значаја Друштвена реакција на савремене облике угрожавања безбједности, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, стр. 315—325.
19. Министарство унутрашњих послова Републике Србије (2011), Информатор о раду Министарства унутрашњих послова, Београд.
20. Morning arrests, <http://www.btp.presscentre.com/Media-Releases/Early-morning-arrests-see-nine-football-fans-detained-following-investigation-into-racist-chants-south-London-18a8.aspx>, (27.01.2012).
21. National Policing Improvement Agency (2010), Guidance on Policing Football, London.

22. Оташевић, Б. С. Исаковић, Г. (2011). Полицијска тактика сузбијања насиља на спортским приредбама, Зборник радова, Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње, Тара, стр. 429—439.
23. Reicher, S. Stott, C. Cronin, P. & Adang, O (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*. 27(4), pp. 558—572.
24. Savković, M. Đorđević, S. (2010). Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd.
25. Симоновић, Б. (2006). Рад полиције у заједници (Community policing), Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
26. Spaaij, R. (2005). The Prevention of Football Hooliganism: A Transnational Perspective. In: J. aquesolo ed. *Actas del X Congreso Internacional de Historia del Deporte*. Seville: CESH. pp. 1—10.
27. Spectator Violence in Stadiums, http://www.popcenter.org/problems/spectator_violence/, (01.03. 2010).
28. Трамошљанин, Б. Латиновић, Б. (2011), Насиље у спорту с освртом на агресију омладине на спортским манифестацијама, зборник радова Насиље и спорт, Европски дефендологија центар, Бања Лука, стр. 69—84.
29. Workshop on Dealing with football hooliganism/police tactics at football games, http://ec.europa.eu/enlargement/taix/dyn/taix-events/detail_en.jsp?EventID=44284, (01.04.2011).

Прописи

1. Council Resolution concerning an updated handbook with recommendations for international police cooperation and measures to prevent and control violence and disturbances in connection with football matches with an international dimension, in which at least one Member State is involved, *Official Journal of the European Union* (2010/C 165/01).
2. Council decision of 25 April 2002, concerning security in connection with football matches with an international dimension, *Official Journal of the European Union* (2002/348/JHA).
3. Council Resolution of 4 December 2006 concerning an updated handbook with recommendations for international police cooperation and measures to prevent and control violence and disturbances in connection with football matches with an international dimension, in which at least one Member State is involved, *Official Journal C 322*, 29/12/2006 P. 0001 – 0039.
4. Council Resolution concerning an updated handbook with recommendations for international police cooperation and measures to prevent and control violence and disturbances in connection with football matches with an international dimension, in which at least one Member State is involved, *Official Journal of the European Union* (2006/C 322/01).
5. Council decision of 25 April 2002, concerning security in connection with football matches with an international dimension, *Official Journal of the European Union* (2002/348/JHA).
6. Европска конвенција о насиљу и недолжном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, „Сл. лист СФРЈ” – „Међународни уговори”, бр. 9/90.
7. Правилник о безбедности и сигурности на фудбалским утакмицама Фудбалског савеза Србије, Сл. лист ФСС „Фудбал”, бр. 2/2007.
8. Sporting Events (Control of Alcohol etc.) Act 1985, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/57>, 09.09.2011.

4. Казненоправни оквир регулисања проблема хулиганизма на спортским манифестацијама у државама бивше Југославије и другим европским земљама

Ескалација насиља на спортским манифестацијама последњих година неминовно је довела до реакције законодаваца широм Европе. Сматра се, да је до наглог повећања кривичних поступака у вези са насиљем у спорту дошло почетком 90-их година прошлог века, мада није познато, да ли је тада дошло само до повећања броја суђења, или и до већег броја инцидената (Kerr, 2009: 41). Насиље у спорту се може посматрати тројако, као насиље унутар такмичења, затим као насиље ван спортске манифестације, али се најчешће сматра да је то друштвени проблем настао од стране гледалаца (Muzur & Rinčić, 2011: 146; Lalić & Biti, 2008: 253). Иако насиље у спорту представља само један од облика насиља уопште, те не представља опасност по друштво као његови други видови, ипак на њега треба обратити већу пажњу, како због тога што је у сталном порасту, тако и због чињенице, да се у њему све више појављују малолетници као извршиоци кривичних дела (Јанковић, 2005: 317). Хулиганизам младих на спортским трибинама, постао је, нажалост, редовна појава, која се све чешће виђа на оваквим догађајима¹.

Начини на који се државе супротстављају овом проблему су свакако, различити, те се предузимају разноврсне мере превентивног и репресивног карактера². Кривично право се, као *ultima ratio*, примењује у оном моменту, кад сва остала средства заштите друштва нису донела одговарајући резултат.

1 Овде је, ипак, незаобилазно споменути недоследност и непостојање конзистентности државне политике према младима, јер, са једне стране, имамо претерано заштитнички став према њима, који се огледа чак и у забрани родитељима да кажњавају децу, док, са друге стране, постоје изјаве о намери државе за најоштријим кажњавањем навијача (Гирић, 2012: 216).

2 Нажалост, истиче се, да се у пракси превентивним активностима више бавимо декларативно, док се у стварности више бавимо последицама. Ипак, сматра се, да је једна од могућих превентивних активности, нарочито међу младима, организовано бављење управо спортским активностима (Torbarina, 2011: 73).

Дакле, као и већина других европских земаља и Србија је морала да одреагује кривичним законодавством на нарастајући хулиганизам на спортским манифестацијама. Сматра се, да за овакав потез законодавца постоје три основна разлога (Шупут, 2011а: 64). На првом месту налазе се вредности спорта, које се огледају у неспорним користима које бављење спортом доноси друштву. Друго, у области спорта јављају се разни облици девијантних понашања, међу којима се издвајају: намештање спортских резултата, намерно проузроковање повреда противничких играча, употреба допинг средстава итд. Коначно, трећи разлог за успостављање казненоправне заштите спорта, оличен је у потреби за заштитом и развојем моралних основа друштва кроз спорт, као друштвено-корисну делатност (Шупут, 2011а: 64—67). Због свега наведеног, законодавци у готово свим државама Европе су успоставили одређене механизме казненоправне заштите спорта, међу којима се нарочито издвајају они који су везани за спречавање хулиганизма на спортским трибинама, а чија ћемо решења поменути на овом месту. Како су у различитим државама заступљена различита законских решења, детаљно ћемо обрадити казненоправни оквир у Србији, а потом ћемо пажњу обратити на регулисање ове материје у законодавствима осталих држава бивше Југославије, те Енглеске и Италије, као земаља које заузимају неславна прва места по овом проблему у Европи.

4.1. Србија

Будући да су у Републици Србији велики спортски догађаји потенцијална могућност озбиљног нарушавања јавног реда и ескалације насиља, које је увек праћено уништавањем имовине, лакшим и тешким телесним повредама, а понекад и смрћу (Оташевић, 2009: 11), било је неопходно одреаговати и кривичноправно. Законодавац је то учинио прописивањем, пре свега, одговарајућег кривичног дела у Кривичном законнику Републике Србије (Закон, 2005/2009/2012), као и доношењем низа закона којима се детаљније регулише сфера спорта, будући да је то област у којој реформа представља сложен и дуготрајан процес, нарочито у државама које се налазе у транзицији (Шупут, 2008: 107).

4.1.1. Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу

Као што је то случај са већим бројем области које се штите казненоправно, тако се и деликти у сфери спорта могу поделити у три категорије. То су кривична дела, прекршаји и дисциплинске повреде спортских правила. Не улазећи овде у разлике међу деликтима у овој троедној подели, довољно је истаћи само чињеницу, да прописивање кривичног дела представља крајњи и најтежи аспект заштите спорта, а самим тим и друштва. Иако нереди на утакмицама

нису појава новијег датума, закони којима се спречава насиље су почели да се доносе тек у последње две деценије XX века, док је законодавац у Србији на нарастајућу ескалацију насиља реаговао тек у реформском подухвату започетом почетком XXI века, или тачније, 2003. године. До тог момента, радње извршене на спортским сусретима, које се могу оквалификовати као кривично дело, кажњаване су кроз друга кривична дела, у чију радњу су могле да се сврстају, као што је кривично дело насилничког понашања, тешке телесне повреде и сл.

Доношењем Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (Закон, 2003/2005/2007), више пута мењаног и допуњаваног, добили смо кривично дело насилничког понашања на спортским приредбама. У јеку реформе кривичног законодавства, начин регулисања овог кривичног дела трпео је сталне промене. Пре свега, била је потребна храброст да законодавац уопште уђе у крупне реформске подухвате, или, као што је то лепо речено, законодавац ће допустити готово све, толерисати скоро све, пре него што се усуди да крене у реформске подухвате (Langbein, 1978: 19), иако је то било итекако потребно. Потоње нарочито важи за конзервативније правне системе, мање свикле променама. Међутим, српски законодавац је отишао у супротност, па га у последње време карактерише изузетно изражена спремност за мењање закона у свим областима права, а то се огледа и у овој сфери. Због боље прегледности рада, анализираћемо сва законска решења којима је регулисан хулиганизам на спортским манифестацијама, почев од првог, из 2003. године, до тренутно важећег. Такође, будући да је непотребно објашњавати решење по решење, због њихових сличности, прво ћемо навести сва решења, уз кратко указивање на разлике међу њима, а потом ћемо детаљно разрадити ово кривично дело према позитивним законским прописима.

Превасходно, законодавац је, Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, прописао кривично дело насилничког понашања, које је извршено на истим³. Радњу овог кривичног дела чини лице које неовлашћено уђе на спортски терен, или уласком у спортски терен, или део гледалишта намењен противничким навијачима изазове насиље, физички нападне, или се физички обрачунава са учесницима спортске приредбе, врши насиље приликом доласка, или одласка са спортске приредбе, унесе у спортски објекат, или баца на спортски терен, или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства, или друге експлозивне, запаљиве, или шкодљиве супстанце које могу да изазову телесне повреде, или угрозе здравље учесника спортске приредбе, оштећује спортски објекат, његову опрему, уређаје и инсталације, те које својим понашањем, или паролама на спортској приредби изазива националну, расну и верску мржњу или нетрпељивост, услед чега дође до насиља, или физичког обрачуна на спортској приредби. За овај, основни

3 Иначе, под насилничким понашањем се подразумева оно понашање које карактерише агресивно и брутално понашање учиниоца, односно, где елемент насиља има доминантан карактер, без обзира да ли је дело начин извршења, или представља неки други битан елемент конкретног кривичног дела (Алексић, Шкулић, & Жарковић, 2004: 191; Алексић & Миловановић, 1995: 177).

облик кривичног дела, била је забрањена казна затвора од шест месеци до пет година (Закон, 2003/2005/2007: 20(1)). Будући да је овде саучесништво готово редован облик извршења кривичног дела, то је законодавац санкционисао извршење дела у групи као тежи облик, са забрањеном казном затвора од једне до осам година (Закон, 2003/2005/2007: 20(2)). Санкционисање вође групе је предвиђено као најтежи облик, за који је била забрањена затворска казна од једне до десет година (Закон, 2003/2005/2007: 20(3)). У случају када би из основног облика проистекла последица која се огледа у тешкој телесној повреди неког лица, или у оштећењу имовине већег обима, тада би се такође радило о тежем облику извршења дела, за који је била забрањена казна затвора од једне до осам година (Закон, 2003/2005/2007: 20(4)). Најлакши облик би чинило службено, или одговорно лице, које при организовању спортске приредбе не би предузело мере обезбеђења, како би се онемогућио или спречио напад, па услед тога буду угрожени живот, или тело већег броја људи, или имовина већег обима (Закон, 2003/2005/2007: 20(5)).

Ово кривично дело пренето је у КЗС тек Законом о изменама и допунама Кривичног законика 2009. године, али не у потпуности идентично. У овом изразито кратком периоду, радњу извршења кривичног дела чинило је лице које неовлашћено уђе на спортски терен, или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазове насиље, физички нападне, или се физички обрачунава са учесницима спортске приредбе, врши насиље приликом доласка, или одласка са спортске приредбе, унесе у спортски објекат, или баца на спортски терен или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или шкодљиве супстанце, које могу да изазову телесне повреде или угрозе здравље учесника спортске приредбе, оштећује спортски објекат, његову опрему, уређаје и инсталације, онај ко својим понашањем или паролама на спортској приредби изазива националну, расну и верску мржњу или нетрпељивост, услед чега дође до насиља или физичког обрачуна са учесницима спортске приредбе. Извршење дела од стране групе, остало је регулисано на истоветан начин, али је за коловођу поштрено кажњавање, те је забрањена казна затвора од три до дванаест година. Исти случај је и када је извршењем кривичног дела неком лицу нанета тешка телесна повреда, или је оштећена имовина већег обима, где је поштрена забрањена затворска казна на две до десет година. Дакле, законодавац је поштрио казне за извршење овог дела, те данас српско законодавство у овом домену остаје најстроже у Европи, што не гарантује да ће проблем насиља на спортским приредбама бити решен (Шупут, 2011б: 84).

За сада, крај промена у прописивању овог кривичног дела, дочекан је новим изменама и допунама КЗС, такође из 2009. године. Пре свега, промењен је сам назив кривичног дела у насилничко понашање на спортској приредби или јавном скупу, које је предвиђено чланом 344а КЗС. Затим, промењена је радња извршења кривичног дела, па ће ово кривично дело извршити лице које физички нападне, или се физички обрачунава са учесницима спортске приредбе или јавног скупа, врши насиље, или оштећује имовину веће вредности приликом доласка или одласка са спортске приредбе или

јавног скупа, унесе у спортски објекат, или баца на спортски терен, међу гледаоце или учеснике јавног скупа, предмете, пиротехничка средства или друге експлозивне, запаљиве или шкодљиве супстанце, које могу да изазову телесне повреде, или угрозе здравље учесника спортске приредбе или јавног скупа, неовлашћено уђе на спортски терен, или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазове насиље, оштећује спортски објекат, његову опрему, уређаје и инсталације, својим понашањем или паролама на спортској приредби или јавном скупу изазива националну, расну, верску или другу мржњу и нетрпељивост засновану на неком дискриминаторном основу, услед чега дође до насиља, или физичког обрачуна са учесницима. Што се тиче забрањене казне затвора, она је остала идентична, дакле, од шест месеци до пет година, при чему се сматра да Србија овде прати енглески модел, али не у потпуности (Litavski, 2010: 24), с тим што је додато и кажњавање новчаном казном. Када је у питању радња службеног или одговорног лица, такође је прописано кумулативно кажњавање затворском и новчаном казном. Новину представља обавезно изрицање мере безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама лицу које изврши ово дело, док је у осталим деловима ово кривично дело остало неизмењено.

4.1.2. Анализа радње кривичног дела

Као што можемо да приметимо, појавни облици извршења кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби, или јавном скупу су разноврсни, из чега следи, да оно може бити извршено на различите начине. Чињеница која већ на почетку упада у очи, јесте да КЗС више није предвиђено само извршење дела на спортској приредби, већ је исто проширено и на област јавног окупљања, чиме је законодавац изашао из зоне кажњавања спорта, проширујући инкриминацију на друге, различите области живота. Будући да сам Предлог закона о изменама и допунама КЗС није предвиђао овакво решење, већ је до тога дошло у скупштинској процедури, исправно се сматра, да је то акт инспирисан политичким мотивима, а не стварном потребом унапређења кривичноправног механизма заштите спорта (Шупут, 2011а: 191). Иако је неспорна чињеница, да су у више прилика навијачи били управо ти који су ометали јавне скупове попут „Параде поноса”, сматрамо да је мешање објекта заштите у овом случају неоправдано, те да ово кривично дело треба искључиво да буде у сврси заштите спорта. Уметање политичких идеја у циљу прикупљања гласова у озбиљан законски текст као што је КЗС, не само да је штетно, већ може да произведе и озбиљне последице, о чему ћемо детаљније говорити када дођемо до конкретног облика радње извршења овог кривичног дела.

Превасходно, ово кривично дело припада групи дела која не могу бити извршена у било које време и на било ком месту, већ је децидирано одређено како време, тако и место његовог извршења. Међутим, будући да је инкриминација проширена и на насилничко понашање на јавним скуповима, а КЗС није одређено како време, тако ни место одржавања наведених

активности, то је за одређивање ових појмова неопходно проверити њихово значење у Закону о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама и Закону о окупљању грађана (Закон, 2005). Дакле, кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу, може бити извршено само у време, у којем се одржава спортска приредба или јавни скуп и на простору у коме, или на којем се одржава спортска манифестација, или јавни скуп. Прво, време одржавања спортске приредбе је временски интервал од два часа пре почетка спортске приредбе, до два часа након њеног завршетка, а у случају када се одржавају спортске приредбе повећаног ризика, то је временски интервал од четири часа пре почетка спортске приредбе, до четири часа након њеног завршетка. Друго, спортски објекат, то јест, простор на којем се одржава спортска приредба је објекат намењен за одржавање спортских приредби, који поред спортског терена има простор за гледалиште и који може имати и пратећи простор, као што је санитарни, гардеробни, спремишни и сл. Да би се одредило, да ли је ово кривично дело извршено или не, на време мора бити одређено, да ли се ради о манифестацији која носи повећан ризик или не, јер од тога зависи постојање дела⁴. Међутим, његово непостојање не искључује постојање неког другог, сродног кривичног дела. На истоветан начин се одређује и ситуација, када до извршења дела дође изван времена прописаног за одржавање спортске манифестације, у ком случају ће се такође радити о неком другом кривичном делу. И треће, када су у питању јавни скупови, простором примереним за одржавање јавног скупа, сматра се простор који је приступачан и погодан за окупљање лица, чији број и идентитет нису унапред одређени и на коме окупљање грађана не доводи до ометања јавног саобраћаја, угрожавања здравља, јавног морала, или безбедности људи и имовине, као и простор на коме се одвија јавни саобраћај превозним средствима, кад је могуће додатним мерама обезбедити привремену измену режима саобраћаја, као и заштиту здравља и безбедност људи и имовине. Овако широко одређен простор за одржавање јавног скупа такође покреће питање оправданости проширења бића кривичног дела и на насилничко понашање на јавном скупу, што представља изузетно редак случај и у упоредним законодавствима (Шупут, 2011а: 193). У литератури се наглашава и да се сам назив кривичног дела може ставити под знак питања, јер спортска приредба у сваком случају представља својеврстан јавни скуп (Шупут, 2011а: 193)⁵.

Дакле, радња извршења кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби, или јавном скупу је алтернативно одређена. Први начин извршења дела, јесте физички напад, или физички обрачун са учесницима спортске приредбе, или јавног скупа. Шта представља физички напад и физички

4 Надлежни спортски савез Републике Србије, односно организатор спортске приредбе проглашава спортску приредбу повећаног ризика, на основу акта надлежног спортског савеза, или на препоруку Министарства, кад посебне околности указују да на њој може доћи до насиља или недоличног понашања гледалаца (Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, 6).

5 Ово нарочито добија на снази када се узме у обзир чињеница, да се на организовање спортских приредби примењују и прописи о организовању грађана. Видети Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, члан 5.

обрачун са другим учесницима на овим манифестацијама, није неопходно посебно објашњавати, а сама радња се може извршити на различите начине. Можемо запазити да је почетни облик радње битно измењен у односу на раније решење, када је превасходно било санкционирано неовлашћено улажење на спортски терен. Потоња инкриминација је премештена у средишњи део могућих алтернативно предвиђених облика, будући да се ипак физички напад и обрачун сматрају знатно озбиљнијим обликом извршења дела. Тако, Виши суд у Крагујевцу је окривљеног огласио кривим, зато што је на фудбалском игралишту физички напао учесника спортске приредбе, на тај начин, што је након завршетка фудбалске утакмице друге градске лиге одигране између ФК Младост из Теферича и ФК Добраче из Добраче, којој је присуствовао као гледалац, прескочио заштитну ограду, пришао главном судији утакмице и гађао га мобилним телефоном, погодивши га при том у лакат десне руке, којом приликом му је нанео лаку телесну повреду у виду огреботине, чиме је извршио кривично дело „насилничко понашање на спортској приредби, или јавном скупу” (пресуда Вишег суда у Крагујевцу ЗК-185/12 од 25.01.2013. године, необјављено). Када је доказима изведеним на главном претресу утврђено да је након прекида фудбалске утакмице дошло до физичког напада на судију коме је нанета лака телесна повреда, радиће се о овом кривичном делу, при чему је без значаја чињеница, иако је и она доказана, да је дошло до nanoшења лаке телесне повреде, јер је за постојање дела довољно да постоји физички напад на оштећеног (пресуда Округног суда у Суботици Кж. 351/08 од 16.09.2008. године, наведено према: Калаба, 2011: 48—49). Дакле, за постојање овог облика кривичног дела неопходно је, да је наступила последица у облику телесне повреде, при чему се ради о лакој телесној повреди, јер у случају да наступи тешка телесна повреда, радиће се о тежем облику овог кривичног дела. Иначе, као последица физичког насиља најчешће и долази до последице у облику лаке телесне повреде (Оташевић, Суботић, & Вуковић, 2012: 747).

Међутим, иако то на први поглед делује једноставно, није увек лако доказати извршење овог кривичног дела. Рецимо, Виши суд у Крагујевцу је окривљеног ослободио од оптужбе, да је физички напао учесника спортске приредбе, на тај начин што је приликом одигравања фудбалске утакмице између ФК Шумадија и ФК Поповић, у својству капитена и играча ФК Поповић, у шездесетом минуту утакмице, незадовољан одлуком главног фудбалског судије, пришао истом, након чега га је ударио отвореном шаком у пределу усне, обема рукама ухватио за врат и главу, више пута плънуо у пределу лица, два до три пута ударио шаком у пределу врата, да би, након што су га остали играчи одвојили од оштећеног, узео балон са водом и поново пришао оштећеном, након чега га је полио водом из напред наведеног балона, чиме би извршио ово кривично дело. У наведеном предмету, суд је оценом свих доказа, доводећи их у везу са одбраном окривљеног и осталим доказима, дошао до закључка, да је одбрана окривљеног, којом негира извршење кривичног дела које му се ставља на терет, искрена, доследна, у целом поступку идентична и да је поткрепљују искази сведока, односно, да се они интегришу у целину, заједно са одбраном окривљеног којој суд верује. Суд је имајући у виду изведене доказе, а на

основу њих и утврђено чињенично стање, мишљења, да током поступка није изведен ниједан доказ на којем би могао засновати осуђујућу пресуду и који би у потпуности потврдио наводе оптужног предлога, нарочито у делу који се односи на наношење телесних повреда оштећеном, због чега је окривљеног ослободио од оптужбе (пресуда Вишег суда у Крагујевцу ЗК-85/11 од 27.02.2012. године, необјављено).

Следећи облик радње извршења овог кривичног дела, јесте чињење аката насиља, или оштећења имовине веће вредности приликом доласка, или одласка са спортске приредбе, или јавног скупа. Овако прописана радња извршења дела је изузетно карактеристична, будући да то значи, да се може извршити, како ван времена одржавања спортске манифестације, или јавног скупа, тако и ван простора њиховог одржавања (Шупут, 2011а: 183), што вуче посебне проблеме приликом доказивања у кривичном поступку. Међутим, њено увођење је исправан потез законодавца и то у правцу омогућавања кажњавања криминалних понашања која су у вези са хулиганизмом у спорту, а која се нису могла сврстати у понашања на спортским трибинама. Због тога се, приликом доказивања, морају употребљавати одређени објективни критеријуми, па се у литератури спомиње, да то може бити чињеница, да се група навијача организовано упутила на спортску приредбу, или да су у питању појединци који су кренули, са купљеним картама, односно, навијачком опремом, ка месту одржавања спортске манифестације и слично (Шупут, 2011а: 183). Али, по овом питању је у пракси било колебања, па су такве радње биле квалификоване као неко друго кривично дело, а не ово (Јанковић, 2005: 326). То је свакако неосновано и безразложно, јер је описана радња кривичног дела уведена, управо како би се санкционисале овакве ситуације.

Наредни алтернативно предвиђен основни облик радње, чини онај ко унесе у спортски објекат, или баца на спортски терен, међу гледаоце, или учеснике јавног скупа, предмете, пиротехничка средства, или друге експлозивне, запаљиве или шкодљиве супстанце, које могу да изазову телесне повреде, или угрозе здравље учесника спортске приредбе, или јавног скупа⁶. Дакле, овде постоји изузетно широк дијапазон радњи које могу потпасти под ову форму дела. Прво, радња извршења дела је свршена самим уношењем у спортски објекат наведених средстава, при чему није неопходно да је и дошло до бацања истих на спортски терен, међу гледаоце. Друго, предвиђање како уношења, тако и бацања на спортски терен је оправдано, због тога што је кроз судску праксу видљиво да се на терен, или у гледаоце често бацају предмети, који се већ налазе у спортском објекту, као што су столице и сл. Начин уношења није релевантан за постојање дела, при чему није реткост да учиниоци имају помоћ приликом уношења предмета, пиротехничких средстава и других супстанци. Учиниоци ове предмете могу да унесу прикривене на одређени

6 И овде, као и код још неких облика дела, постоји преклапање радње, која је прописана као прекршај и као кривично дело. Тако, у случају да је окривљени унео бакљу на терен, те њоме реметио мирно гледање спортске манифестације, иако је није бацао на терен или у гледалиште, већ је спустио поред себе када је изгорела, постојаће и прекршај (пресуда Врховног суда Србије 746/2005 од 26.10.2006. године, база Paragraflex).

начин у руци, затим у цеповима, ранцу, патикама, па чак и грицкалицама које купе на улазу у спортски објекат. У пракси је запажено да се ови материјали унесу на трибине дан или два раније, те да се залепе са доње стране гледалачке столице, тако да на дан одржавања манифестације навијачи уђу без икаквих предмета, који их у ствари већ чекају у спортском објекту. Због тога редари имају велику одговорност, да објекат пажљиво прегледају пре почетка спортског сусрета. Законодавац је приликом прописивања овог облика дела, номотехнички испустио да наведе, да је и бацање ових средстава на гледаоце спортске приредбе кривично дело, а не само на гледаоце јавног скупа, иако би само језичким тумачењем могли да дођемо до другачијег схватања (Ђурђевић, 2010: 300). Ипак, готово свако лоше законско решење судска пракса може да исправи, па се то дешава и приликом суђења за ово кривично дело. Последица овог облика извршења дела се огледа у наступању апстрактне опасности по живот и здравље људи, па је кривично дело свршено самим уношењем, или бацањем на терен ових супстанци, без обзира на то, да ли је дошло до настанка телесних повреда, или угрожавања здравља људи. На пример, окривљени је извршио ово кривично дело, тако што је бацио столицу на спортски терен (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2325/06 од 12.09.2006. године и пресуда Другог општинског суда у Београду К. 1730/05 од 07.04.2006. године (Симић & Трешњев, 2008: 234; Билтен Окружног суда у Београду број 74, 2006)), или према заштитној огради, ка терену у правцу жандармерије (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 1767/06 од 28.06.2006. године и пресуда Другог општинског суда у Београду К. 776/05 од 21.06.2005. године (Симић & Трешњев, 2008: 233), или, када је ломио столице и тако одломљене предмете бацао на спортски терен (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2802/05 од 10.11.2005. године и пресуда Другог општинског суда у Београду К. 240/05 од 30.06.2005. године; пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2325/06 од 12.09.2006. године и пресуда Другог општинског суда у Београду К. 1730/05 од 07.04.2006. године, наведено према: (Калаба, 2011: 50—51).

Шта су пиротехничка средства, прописано је Законом о експлозивним материјама, запаљивим течностима и гасовима (Закон, 1993/1994/2005). Она представљају једну од врста експлозивних материја, под којим се подразумевају средства која се употребљавају за ватромете, противградне и друге ракете, које се користе у научне, привредне и друге сврхе, као и предмети који садрже експлозивне састојке, прскаве састојке са дејством експлозива, или друге састојке, који служе за постизање ефеката разарања, ватре, светлости, пуцања, или дима. Тако, Виши суд у Крагујевцу је окривљеног огласио кривим, зато што је на стадиону Чика Дача приликом одигравања фудбалске утакмице између ФК Раднички и ФК БАСК, у спортски објекат унео и бацио на спортски терен пиротехничко средство, које може да изазове телесне повреде и угрози здравље учесника спортске приредбе, на тај начин, што је на јужну страну стадиона унео бакљу, коју је током утакмице активирао паљењем и истом махао изнад глава других лица, која су се налазила у публици, а затим је одбацио, чиме је извршио кривично дело „насилничко понашање на спортској приредби, или јавном скупу” (пресуда Вишег суда у Крагујевцу 2К-67/13 од 24.04.2013. године, необјављено). Слично је окривљени извршио

ово кривично дело, када је у намери да изазове насиље, бацио на спортски терен пиротехничко средство, које може да изазове телесне повреде и угрози здравље учесника спортске приредбе, тако што је на финалној утакмици фудбалског купа запалио и бацио бакљу на терен (решење Окружног суда у Београду Кж. 2450/06 од 02.10.2006. године и решење Другог општинског суда у Београду К. 1434/05 од 20.04.2006. године (Симић & Трешњев, 2008: 235—236).

Основни облик овог кривичног дела може да се изврши и неовлашћеним уласком на спортски терен, или део гледалишта намењен противничким навијачима и изазивањем насиља. Након почетних недоумица и мењања овог облика радње дела, када се могло извршити и самим неовлашћеним уласком на терен⁷, без последице која се огледа у изазивању насиља, према позитивним законским прописима, неовлашћен улаз на спортски терен, или део гледалишта намењен противничким играчима, у вези је са чињењем насиља, тако да само неовлашћен улаз, при чему није дошло до изазивања насиља, сада представља прекршај. За њега је кумулативно прописана казна затвора од 30 до 60 дана и новчана казна од 50.000 до 150.000 динара (Закон, 2003/2005/2007: 23(2)). Ово решење је, по нашем мишљењу прихватљивије, јер је инкриминисање само неовлашћеног улаза на спортски терен престога, при чему кривично право губи један од својих основних циљева, а то је да наступа као последње средство реаговања. Овлашћење за улаз имају особе на основу посебних прописа, или на основу усмених, или писмених одобрења.

Овај облик дела се најчешће среће у судској пракси, али у спречи са неким другим обликом дела. Тако, Виши суд у Крагујевцу је окривљеног огласио кривим, зато што је неовлашћено ушао на спортски терен и физички напао учесника спортске приредбе – судију утакмице, на тај начин, што је непосредно након завршетка фудбалске утакмице сишао са трибине на фудбалски терен где су стајали делегат и фудбалске судије, почео да пљује оштећеног у пределу лица, након чега је ухватио оштећеног у пределу носа, вређао га и упутио му претње, после чега је отишао до капије игралишта, а када су фудбалске судије кренуле као игралишту, поново је пришао и пљунуо оштећеног, потом га одгурнуо ка огради и наставио да прети и да вређа, чиме је извршио ово кривично дело (пресуда Вишег суда у Крагујевцу ЗК-192/10 од 26.04.2012. године, необјављено). Виши суд у Крагујевцу је двојицу окривљених огласио кривим за извршење описаних кривичних дела, и то првоокривљеног, зато што је неовлашћено ушао на спортски терен и физички напао учеснике спортске приредбе, на тај начин што је у другом полувремену фудбалске утакмице, која се одигравала између ФК Виногради и ФК Крагујевац, ушао на спортски терен и шутнуо ногом оштећеног – играча ФК Крагујевац у пределу тела, услед чега је оштећени пао. Другоокривљени је оглашен кривим, зато што је уласком на спортски терен и то као играч ФК Виногради, физички напао учесника

7 Приликом прописивања неовлашћеног уласка на спортски терен законодавац је био руковођен, пре свега, упоредноправном праксом (Шупут, 2011а: 178).

спортске приредбе на тај начин, што је на истој фудбалској утакмици у другом полувремену, а након што је оштећени – играч ФК Крагујевац начинио фаул оштро стартујући у игри на играча противничке екипе, пришао оштећеном и одгурнуо га у пределу груди, услед чега је исти пао (пресуда Вишег суда у Крагујевцу 1К-189/10 од 05.08.2010. године, необјављено). Односно, Виши суд у Крагујевцу је двојицу окривљених огласио кривим, зато што су за време одржавања одбојкашке утакмице између ОК Раднички Крагујевац и ОК Црвена Звезда Београд прескочили заштитну ограду на западној трибини хале и неовлашћено ушли на спортски терен где се одиграла утакмица и покушали да изазову насиље којем би сви учесници спортске приредбе могли бити изложени, у чему су били спречени од стране ПУ Крагујевац (пресуда Вишег суда у Крагујевцу 2К-449/10 од 18.01.2011. године, необјављено).

Радња извршења кривичног дела обухвата и оштећивање спортског објекта, његове опреме, уређаја и инсталација. Будући да законодавац ниједном одредбом није прописао којим се све радњама може проузроковати оштећење објекта, то у пракси може бити било која радња којом се спортски објекат у целини, те његова опрема, уређаји и инсталације доводе у стање мање употребне вредности, док степен оштећења представља околност која је од значаја приликом одмеравања казне за извршење овог облика дела. Самим тим, уколико дође до потпуног уништења конкретног предмета, та чињеница ће представљати тежу околност по учиниоца, него уколико је дошло само до његовог оштећења. Генерално, предмети до чијег оштећења, или чешће, уништења, долази на спортским манифестацијама било ког типа, јесу седишта на трибинама. Међутим, када обратимо пажњу на судску праксу, можемо да приметимо, да се ово кривично дело често врши бацањем столица ка игралишту, из чега произилази закључак, да ће се, у случају да дође само до ломљења столица, радити о овом облику дела, а у случају да столица буде и бачена ка терену, или другом делу гледалишта, о једном од објашњених облика кривичног дела, за који у сваком случају учиниоца треба строже казнити.

Последњи начин извршења основног облика овог кривичног дела, везан је за изазивање националне, расне, верске или друге мржње и нетрпељивости засноване на неком дискриминаторном основу. Услед овог понашања, треба да дође до насиља, или физичког обрачуна са учесницима, како би се радило о овом делу. Прво што упада у очи, јесте изразита сличност са кривичним делом изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, пре свега по називу и садржини, али међу њима постоје и битне разлике. Тако, радња извршења кривичног дела изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости се састоји у изазивању, или распиривању националне, расне или верске мржње и нетрпељивости међу народима, или етничким заједницама које живе у Србији (Закон, 2005/2009/2012: 317(1)). Када је реч о регулисању ових облика понашања на спортским трибинама, примећујемо да недостаје један од облика извршења, а то је распиривање мржње и нетрпељивости засноване на неком од наведених основа. Изазивање представља произвођење мржње и нетрпељивости, док је за њихово распиривање неопходно да исте већ постоје. Није у потпуности јасно, због чега се законодавац одлучио на

овај корак. У пракси ће много чешће долазити до распиривања већ изазване мржње и нетрпељивости, док је много мања вероватноћа да оне буду изазване на спортској манифестацији (Шупут, 2011а: 187). Последица код ова два кривична дела је такође различита. Тако, код кривичног дела у вези са спортом, последица наступа када дође до насиља, док је поредбено кривично дело свршено самим моментом изазивања, или распиривања националне, расне, верске мржње, или нетрпељивости. Коначно, исправно је запажено, да се изазивање расне, верске и националне мржње, или нетрпељивости, може проузроковати само када се паролe и сличне активности понављају у одређеном временском периоду, јер се само на тај начин може створити такво осећање, те изазвати насиље, док је проузроковање наведене последице фактички немогуће извести само једном радњом и то на конкретној спортској манифестацији (Шупут, 2011б: 78).

Као што смо навели на почетку анализе радње овог кривичног дела, последњим изменама и допунама, уведена је било која нетрпељивост заснована на неком дискриминаторном основу. Тиме је, неосновано и из превасходно политичких разлога везаних за број гласова на изборима, кривичноправно заштићена било која група са одређењима која одступају од редовних, из било ког разлога и по било ком основу, почев од сексуалних. Затим, чињеница која упада у очи јесте место на коме је инкриминисана заштита ових група. Наиме, заштита је предвиђена у кривичном делу везаном на спорт, иако је можда далеко боље место за то кривично дело изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости. Законодавац није пошао тим путем, па штавише, можемо да закључимо да је заштита оваквих група уведена на мање-више прикривеном месту.

Извршилац кривичног дела „насилничко понашање на спортској приредби, или јавном скупу” може бити било које лице. То значи, да својство извршиоца овог дела може имати не само гледалац, већ и друга лица, која се у одређеном својству налазе на спортској манифестацији, па чак и играчи и тренер спортске екипе. Тако, пресудом је више окривљених играча оглашено кривим, зато што су на спортској приредби, кошаркашкој утакмици, након прекида игре, услед почињеног фаула, учествовали у међусобном физичком обрачуна (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2783/06 од 10.11.2006. године и пресуда Првог општинског суда у Београду К. 2338/05 од 18.04.2006. године (Симић & Трешњев, 2008: 234)). Односно, окривљени су оглашени кривим због тога што је првоокривљени, након досуђеног пенала, физички напао главног судију и ударио га руком у предео леђа, псујући му мајку, након чега га је другооптужени гађао лоптом у главу (пресуда Окружног суда у Чачку Кж. 137/08 од 19.03.2008. године и пресуда Општинског суда у Чачку К. 264/06 од 31.12.2007. године (Калаба, 2011: 51—52)). Чињеница да ли је окривљени у моменту извршења кривичног дела био у игри, или је био искључен, нема утицаја на постојање кривичног дела, па ће у случају када се искључени играч придружи навијачима свог тима и пробације импровизовани кордон редарске службе, те утрчи у део гледалишта намењен противничким навијачима, где дође до сукоба са потоњим, бити извршено ово дело (пресуда Вишег суда у

Ваљеву, К. 49/2012 од 31.8.2012. године). Слично је учинилац оглашен кривим за ово кривично дело, због тога што је напао учесника спортске приредбе, на тај начин што се као тренер кошаркашког клуба, када је дисквалификован, а због чега је требало да напусти терен и спортску халу, вратио на терен и ударио судију столицом, услед чега је овај задобио лаке телесне повреде (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 32/06 од 31.01.2006. године и пресуда Четвртог општинског суда у Београду К. 62/05 од 08.11.2005. године (Симић & Трешњев, 2007: 203—204)). Штавише, у судској пракси се заузима став, да чињеница да је извршилац овог кривичног дела тренер једне од екипа, треба узети као отежавајућу околност. Тако, чињеница да је окривљени тренер једног од фудбалских тимова, у ком својству је починио ово кривично дело, представља околност која делу даје посебну тежину и захтева строже кажњавање, него када је реч о другим извршиоцима овог кривичног дела. У конкретном случају, тренер је након фудбалске утакмице одигране између ФК „Борац” из Адрана и ФК „Тавник” из Тавника, стајао на центру терена и чекао да играчи оду у свлачионице, након чега је пришао судији, упутио ми више увреда, псујући га, ухватио га руком за лице и врат и нанео му лаке телесне повреде у виду огреботина коже испод очног капка и на десној вилици, а потом га три пута ошамарио. Суд је сматрао, да треба у довољној мери вредновати тежину дела, те упорност и дрскост испољену од стране окривљеног, а посебно чињеницу да је ово лице тренер једног од тимова, због чега је био у обавези да посебно води рачуна о понашању, јер је у том својству био одговоран за васпитање фудбалера и у обавези да критички утиче на њихово евентуално лоше понашање. Ову обавезу је окривљени занемарио и без датог повода и разлога насрнуо на оштећеног као фудбалског судију (пресуда Вишег суда у Краљеву 2К. 186/10 од 27.09.2010. године и пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж. 1-5836/10 од 27.01.2011. године (Билтен судске праксе Вишег суда у Краљеву, број 1, 2011: 62—63)).

Заштитни објект код овог кривичног дела није живот и тело појединца који присуствују спортској приредби, него спортска приредба и јавни скуп (Чејовић & Кулић, 2011: 555), односно, сигурност и безбедност свих учесника спортске приредбе од насиља којем би сви учесници спортске приредбе могли бити изложени (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 3401/06 од 14.02.2007. године и пресуда Општинског суда у Обреновцу К. 205/05 од 13.04.2006. године (Билтен Окружног суда у Београду број 77, 2008; Симић & Трешњев, 2008: 237); решење Окружног суда у Београду Кж. 2755/06 од 28.02.2007. године и пресуда Другог општинског суда у Београду К. 117/06 од 07.08.2006. године (Симић & Трешњев, 2008: 236). Будући да се ово дело састоји од више алтернативно постављених радњи извршења, које се при том могу извршити само са умишљајем (Чејовић & Кулић, 2011: 555), то је једно време било колебања у пракси, да ли је намера изазивања насиља битан елемент за постојање кривичног дела. На једној страни имамо одлуке у којима је заузет став, да свака радња побројана у опису кривичног дела треба да садржи намеру да се изазове насиље (решење Окружног суда у Београду Кж. 2755/06 од 28.02.2007. године (Калаба, 2011: 49—50)), док на другој страни постоје пресуде, да је једино радња уласка на спортски терен морала да садржи намеру

за изазивање насиља (пресуда Окружног суда у Београду Кж. 2783/06 од 10.11.2006. године и пресуда Првог општинског суда у Београду К. 2338/05 од 18.04.2006. године (Симић & Трешњев, 2008: 234—235)). Међутим, будући да је намеру било неопходно доказивати и то само за један облик радње дела, док се за остале алтернативно прописане облике није захтевала (Пресуда Вишег суда у Краљеву 1К. 24/11 од 27.5.2011. године и пресуда Апелационог суда у Крагујевцу Кж. 1- 2938/11 од 9.8.2011. године (Билтен Вишег суда у Краљеву број 3, 2011)), законодавац је напустио овакво решење, те према позитивним прописима, у бићу кривичног дела није садржана намера за изазивање насиља на спортској манифестацији. Коначно, за овај основни облик кривичног дела забрањене су кумулативно казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна. Дакле, кажњив је и покушај извршења овог кривичног дела.

Није реткост да се ово кривично дело врши у саучесништву. Због тога је законодавац предвидео тежи облик кривичног дела, које постоји када је исто извршено у групи. Према КЗС, групу представљају најмање три лица која су повезана ради трајног, или повремениг вршења кривичних дела и која не мора да има дефинисане улоге својих чланова, континуитет чланства, нити развијену структуру (Закон, 2005/2009/2012: 112(22)). Према томе, да би се радило о тежем облику извршења овог кривичног дела, неопходна је умишљајна повезаност најмање три лица (Шупут, 2011: 195), због важења општих правила о саучесништву. За извршење овог облика дела забрањена је казна затвора од једне до осам година. Најтежи облик извршења дела је када га изврши лице у својству коловође, а за њега је забрањена затворска казна од три до дванаест година. И ова околност такође мора бити обухваћена умишљајем извршиоца, то јест, коловођа мора да има свест и вољу да то буде, те да се тако и понаша.

Тежи облик дела постоји и у случају да је приликом извршења кривичног дела дошло до наношења теже телесне повреде неком лицу, или је оштећена имовина већег обима. Дакле, први облик постоји уколико је нанета тешка телесна повреда. Наношење лаке телесне повреде представља, као што смо навели, форму извршења основног облика овог кривичног дела⁸. Да би се радило о тежем облику дела, није од значаја чињеница ко је оштећено лице, будући да тешка телесна повреда може бити нанета како другом навијачу, играчу, гледаоцу, случајном пролазнику и сл. У сваком случају, радиће се о тежем облику кривичног дела. Са субјективне стране, не тражи се постојање умишљаја, већ је довољно и постојање нехата као облика кривице. Овај облик кривице се тражи и када се последица огледа у оштећењу имовине већег обима. Иако у пракси могу настати недоумице око тога шта представља имовина већег обима, сматра се да као оријентир може да послужи правно

8 О неким другим виктимолошким аспектима извршења овог кривичног дела, видети Оташевић, Суботић, & Вуковић, 2012: 735—750. При том, не сме се занемарити чињеница да нису само навијачи и полицијаци жртве насиља на спортским теренима, већ су то сви учесници, а број напада на судије се константно повећава, па их је, тако, 2009. године било 75, а 2010. године 110 (Субошић, Оташевић, & Мијалковић, 2011: 305), а што смо приказали кроз неке пресуде.

схватање Кривичног одељења Врховног касационог суда Србије, по ком се имовином већег обима код кривичних дела сматра: злоупотреба права на штрајк, изазивање опште опасности, изазивање опасности необезбеђењем мера заштите на раду, непрописно и неправилно извођење грађевинских радова, неотклањање опасности, угрожавање јавног саобраћаја, угрожавање саобраћаја опасном радњом и опасним средством, несавесно вршење надзора над јавним саобраћајем и учествовање у групи која изврши кривично дело, када њена вредност прелази износ од 1.200.000,00 динара (Шупут, 2011: 197). Коначно, за овај облик кривичног дела је забрањена казна затвора од две до десет година, а у случају извршења било ког од наведених облика извршења кривичног дела, обавезно се изриче мера безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама.

Посебан облик кривичног дела чини службено или одговорно лице, које при организовању спортске приредбе, или јавног скупа, не предузме мере обезбеђења, како би се онемогућио, или спречио неред, па услед тога буду угрожени живот, или тело већег броја људи, или имовина већег обима. За овај облик дела кумулативно је забрањено изрицање казне затвора у трајању од три месеца до три године и новчане казне. Као што је очигледно, овај облик дела у ствари представља посебно кривично дело прописано у склопу овог, а које је некада чинило посебно кривично дело под називом „неспречавање нереда на спортском такмичењу, или другом јавном скупу”, првобитно уведено у кривично законодавство 2002. године, а потом уклоњено, како би ускоро поново била инкриминисана кривична одговорност службеног и одговорног лица.

Дакле, овде се ради о кривичном делу нечињења, које се састоји у непредузимању мера обезбеђења, како би се напад онемогућио, или избегао. Будући да су правила о обезбеђењу спортског објекта и манифестације изричито законски постављена, самим тим пропуштање предузимања наведених радњи, доводи до извршења овог облика дела. Али, да би постојало дело, не мора да дође до телесне повреде неког лица, или имовине већег обима, већ је кривично дело свршено самим наступањем опасности. За разлику од других облика овог кривичног дела, које може извршити било које лице, овде је неопходно да његов извршилац буде службено, или одговорно лице. У случају да услед непредузимања мера обезбеђења, не дође до угрожавања живота, или тела већег броја људи, или имовине веће вредности, неће постојати кривична, али ипак постоји прекршајна одговорност (Ђурђевић, 2010: 290). Објект заштите овог облика кривичног дела су живот и тело човека, те имовина већег обима, а само дело може бити извршено, како са умишљајем тако и из нехата⁹.

9 Међутим, постоје и схватања да се дело може извршити само са умишљајем. Видети: Ђурђевић, 2010: 292.

4.1.3. Мера безбедности забране присуствовања одређеним спортским приредбама

Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама представља меру, која се у српском казненом законодавству појављује у два облика и то као мера безбедности у Кривичном законнику и као заштитна мера у Закону о прекршајима. Иако имају веома сличну садржину, на овом месту ћемо обрадити само меру безбедности, док ћемо заштитну меру објаснити у делу, у којем ћемо се бавити прекршајима у овој области.

Према КЗС, суд може учиниоцу кривичног дела изрећи меру забране присуствовања одређеним спортским приредбама, када је то неопходно ради заштите опште безбедности (Закон, 2005/2009/2012: 896(1)). Мера се изриче уз казну, или условну осуду и то факултативно. Будући да КЗ није одређено за која се све кривична дела ова мера може изрећи, то ће најчешће бити случај, када је у питању кривично дело насилничког понашања на спортској приредби, када се мера изриче обавезно, што представља једини случај, да је прописано обавезно изрицање мере. Међутим, сматра се да то може бити и неко друго кривично дело против јавног реда и мира, живота и тела, имовине и слично, које се може догодити на спортској манифестацији, или у вези са њом (Ђорђевић, 2011: 160).

Она се извршава на тај начин, што је учинилац кривичног дела дужан да се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби лично јави одређеном службеном лицу у подручној полицијској управи, односно, полицијској станици, на подручју на коме се учинилац затекао и да борави у њиховим просторијама за време одржавања конкретне спортске манифестације (Закон, 2005/2009/2012: 896(2)). Посебан проблем представља одређивање на које ће се спортске приредбе односити забрана. Будући да ниједним законским текстом није одређено на које ће се спортске приредбе забрана односити, то се сматра, да сам суд приликом њеног изрицања треба и да одреди круг спортских манифестација, јер забрана која би се односила на широк круг приредби, не би била сврсисходна и претворила би се у неку врсту лишења слободе (Ђорђевић, 2011: 160). Овде је отворено и питање, да ли лице коме је мера изречена, треба само да води рачуна о томе када се и где одржава спортска приредба за коју му је изречена забрана, или га надлежни орган обавештава о томе. Нереално је очекивати од осуђеног да он брине о свакој спортској приредби и самим тим, да сноси евентуалне последице уколико пропусти да се обавести о времену одржавања манифестације на коју му је забрањен приступ, а у сваком случају, одређени орган треба да води евиденцију, како о лицима којима је ова мера изречена, тако и о кругу приредби које су забрањене (Ђорђевић, 2011: 161). Посебан проблем настаје у извршењу ове мере. Наиме, осуђени мора да одређено време проведе у полицијској станици, чији су смештајни капацитети изузетно ограничени, а то омета и нормалан рад лица запослених у њој (Стојановић, 2012: 317). Ова мера безбедности се одређује за време, које не може бити краће од једне, нити дуже од пет година, рачунајући од дана правноснажности одлуке, с тим да се време проведено у

затвору не урачунава у време њеног трајања (Закон, 2005/2009/2012: 896(3)). Ако суд изрекне условну осуду, одредиће да се та осуда опозове, ако учинилац прекрши забрану присуствовања одређеним спортским приредбама, односно, ако се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби лично не јави службеном лицу у подручној полицијској управи, односно, полицијској станици, на подручју на којем се затекао, да би боравио у њиховим просторијама за време одржавања спортске приредбе (Закон, 2005/2009/2012: 896(4)). Ако после издржане казне затвора учинилац прекрши забрану, односно, не изврши наведену дужност, суд који је изрекао ову меру безбедности, може га казнити затвором од тридесет дана до три месеца (Закон, 2005/2009/2012: 896(5)). Кршење забране води факултативној могућности суда да казни ово лице затворском казном, у трајању од 30 дана до три месеца. Овде је дошло до прописивања посебног кривичног дела у општем делу КЗ, што је неприхватљиво (Стојановић, 2012: 317), посебно уколико се крене од чињенице, да се овде не ради о извршењу кривичног дела, него о непоштовању наметнуте забране (Ђорђевић, 2011: 163). Остало је нејасно и због чега је законодавац прописао ову могућност кажњавања, само након издржане казне затвора, а не и у случају када је изречена уз неку другу казну. Међутим, као што ћемо касније сагледати, прописивање кажњавања због непоштовања забране је решење које постоји и у упоредном праву, и то пре свега енглеском. Али, због различитости ова два правна система, није било прихватљиво санкционисати на идентичан начин кршење забране.

Законом се може одредити обавезна забрана присуствовања одређеним спортским приредбама (Закон, 2005/2009/2012: 896(6)). Будући да се овде ради о релативно новој мери безбедности, сматра се да је још увек рано говорити о њеним ефектима (Чејовић & Кулић, 2011: 738). Досадашња искуства нам не говоре ништа о томе, да ли је уопште, а уколико јесте, колико је заиста ова мера допринела сузбијању кривичних дела која се врше на и у вези са спортским такмичењима (Стојановић, 2012: 316). Као што смо навели, за сад је прописано обавезно изрицање ове мере само за једно кривично дело, којим смо се бавили у овом делу рада.

4.1.4. Прекршаји

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама и јавним скуповима предвиђа десет прекршаја који се могу изрећи физичком лицу. То су:

1. бацање предмета у спортски терен, или гледалиште;
2. уништавање имовине приликом доласка, или одласка са спортске приредбе;
3. неовлашћено улажење у спортски терен, односно у службене просторије и службене пролазе спортског објекта, или у део гледалишта спортског објекта који је намењен противничким навијачима;

4. уношење, или покушај уношења, поседовање, или употреба у спортском објекту алкохола, или других опојних средстава;
5. уношење, или покушај уношења у спортски објекат, или коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима се може ометати ток спортске приредбе;
6. паљење навијачких реквизита, или других предмета;
7. ношење навијачког шала, капе, или других предмета у намери сакривања идентитета;
8. непоступање по налозима редарске службе;
9. препродаја улазница противно забрани и
10. продаја алкохолних пића супротно забрани (Закон, 2003/2005/2007: 23(1)).

Запрећена казна за извршење неког од наведених прекршаја је казна затвора, у трајању од 30 до 60 дана и новчана казна у износу од 50.000 до 150.000 динара (Закон, 2003/2005/2007: 23(1)). Дакле, на озбиљност извршења ових прекршаја упућују и кумулативно запрећене казне затвора и новчане казне, али се уз њих обавезно изриче и заштитна мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама (Закон, 2003/2005/2007: 23(2)). Такође, за извршење прекршаја из тачака 4, 5 и 9 односно, за уношење, или покушај уношења, поседовање, или употребу у спортском објекту алкохола, или других опојних средстава, те уношење, или покушај уношења у спортски објекат, или коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима се може ометати ток спортске приредбе и препродају улазница противно забрани, може се изрећи заштитна мера одузимања предмета (Закон, 2005/2008/2009/2013: 23(3)). Међутим, изрицање ове мере није обавезно, већ факултативног карактера, иако би исправније било прописати обавезно одузимање наведених предмета.

4.1.5. Заштитна мера

Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама је релативно нова заштитна мера, која је прописана у Закону о прекршајима, а састоји се у обавези учиниоца прекршаја, да се непосредно пре почетка времена одржавања одређених спортских приредби јави лично одређеном службеном лицу у подручној полицијској управи, односно полицијској станици, на подручју на којем се учинилац прекршаја затекао и да борави у њиховим просторијама за време одржавања спортске приредбе (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(1)). Заштитна мера се може изрећи у трајању од једне до осам година (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(2)), а време проведено на издржавању казне затвора се не урачунава у време трајања ове мере (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(3)). Међутим, уколико лице не изврши ову обавезу, дакле, уколико се не јави надлежном лицу, биће кажњено затвором, у трајању од 30 до 60 дана (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(4)), то јест, казном која је прописана за извршење прекршаја од стране физичког лица, чиме само себи погоршава ситуацију, док изречена заштитна мера остаје на снази. Будући да није прописано колико се

пута на овај начин кажњено лице може поново казнити, то води закључку, да ће се оно наћи увек у истој позицији када прекрши задате обавезе. Такође, ово је знатно строжа одредба од оне која је важила приликом уношења у законодавство описане заштитне мере, када се она могла изрећи у трајању од једне до три године. Посебно пада у очи чињеница да заштитна мера за извршен прекршај може да траје дуже од мере безбедности истог назива, што већ на први поглед није логично и изазива недоумице, јер може довести до оштријег кажњавања учиниоца прекршаја, него учиниоца кривичног дела. И овде је прописана могућност кажњавања, што је јединствен случај у овом законском тексту, са истим примедбама које стоје и за кривично законодавство. О изреченој заштитној мери, суд је у обавези да обавести подручну полицијску управу према месту пребивалишта кажњеног лица (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(5)). Коначно, Законом о прекршајима је предвиђено, да се прописом којим се одређује прекршај, може предвидети обавезно изрицање заштитне мере забране присуствовања одређеним спортским приредбама (Закон, 2005/2008/2009/2013: 63(6)), а што је учињено Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама.

4.1.6. Напомене о малолетним лицима као учиниоцима прекршаја и кривичног дела

Малолетници се често појављују као учиниоци лакших кривичних дела, па тако и оних који су у вези са хулиганизмом на спортским трибинама, будући да „временска димензија малолетства, по природи ствари најчешће искључује малолетнике као учиниоце кривичних дела тешког криминалитета као посебне криминолошке категорије, посматрано са аспекта тежине и природе кривичних дела” (Соковић, 2013: 489). Код младе генерације, поготово оне која у реалном животу не задовољава потребе према својим аспирацијама, спортски стадиони постају „арене за испољавање нагомилане и потиснуте агресије, која лако експлодира у најсуровије облике насиља” (Воžовић, 2007: 103). У периоду 1990—2010. године, евидентирано је 328 малолетних учинилаца кривичног дела насилничког понашања на спортским приредбама, од којих је само један био женског пола (Милашиновић & Милашиновић, 2011: 501). Као типичан извршилац овог кривичног дела, јавља се старији малолетник, а као начин извршења који је заступљен у највише случајева и то под дејством алкохола, наводи се ломљење столица на фудбалским и кошаркашким утакмицама и њихово бацање у правцу редара, гледалаца, или на терен, као и бацање каменица ка противничким навијачима (Милашиновић & Милашиновић, 2011: 502). Због тога је овде незаобилазно дати одређене напомене о законским решењима која су у вези са кажњавањем малолетника уопште. Као и стари Закон о прекршајима и нови садржи поједине одредбе, које се итекако могу ставити под знак питања, а да у суштини није једноставно одредити, који има веће недостатке. Према тренутно важећем закону, старијем малолетнику се може изрећи казна, само ако је у време када је учинио прекршај према својој душевној развијености могао схватити значај своје радње и

управљати својим поступцима и ако због тежих последица прекршаја, или већег степена кривице не би било оправдано применити васпитну меру (Закон, 2005/2008/2009/2013: 81(1)). Казна малолетничког затвора старијем малолетнику може се изрећи изузетно, при чему се мора имати у виду природа прекршаја, личне особине и понашање малолетника, а не може трајати дуже од 30 дана (Закон, 2005/2008/2009/2013: 81(2—3)). Исправно је решење по коме се малолетном учиниоцу прекршаја, не може изречена новчана казна заменити казном малолетничког затвора, већ ће се наплатити принудним путем (Закон, 2005/2008/2009/2013: 81(4)), а прекршајни суд је обавезан, да орган старатељства надлежан према пребивалишту малолетника обавести о изреченој васпитној мери, или казни малолетном учиниоцу прекршаја (Закон, 2005/2008/2009/2013: 81(5)). Према пређашњем решењу, изречена новчана казна се могла заменити казном затвора до 15 дана, а то је свакако био најдужи период, на који се уопште могла изрећи казна малолетничког затвора (Закон, 2005/2008/2009: 73(3)). Велики недостатак овако прописаног решења се огледао у томе, што нигде није било прописано на који се затвор мисли, из чега је произлазио закључак, да се малолетнику новчана казна замењивала казном обичног затвора, што је било апсурдно!

Али, све наведено не би било толико спорно, кад не би постојао закон који регулише искључиво материју малолетничког криминалитета. То је Закон о малолетним учиниоцима кривичних дела и кривичноправној заштити малолетника, којим је до детаља регулисана казна малолетничког затвора. А она се може изрећи само старијем малолетнику и то за кривична дела, за која се може изрећи казна затвора већа од пет година. Изриче се на пуне године и месеце, а може да траје најмање шест месеци, а најдуже пет година, изузетно десет. Оцењено је да се прописивање општег минимума од шест месеци темељи на сазнању, да је то најкраће време боравка у установи које је потребно за постизање одређених ефеката током извршења (Соковић & Бејатовић, 2009: 100) (тзв. „згуснути третман” (Перић, 2005: 88), то јест за примену и организовање третмана у казнено-поправном заводу (Бановић & Јоксић, 2012: 29). У другим законодавствима, попут Републике Српске, најмања казна малолетничког затвора износи годину дана (Митровић & Грбић, 2008: 550), с тим што суд није везан минимумом запрећене казне за конкретно кривично дело (Митровић et al, 2010: 97). Како је онда уопште било могуће да законодавац Законом о прекршајима пропише казну малолетничког затвора у трајању краћем од шест месеци? Такво решење у прекршајном законодавству је вишеструко штетно, упркос чињеници да га судска пракса може исправити, односно, да га не примењује, али ипак оно не сме опстати у закону, мада морамо навести да постоје и схватања, да ће ова мера моћи да оствари свој сврху у прекршајном поступку, делујући позитивно на малолетника (Милић, 2013: 26—27). Као последица усвојених и прихваћених међународних стандарда, прописано је колико најмање може трајати казна малолетничког затвора, што Закон о прекршајима не може и не сме да мења. Општа сврха ове кривичне санкције, на тај начин не може бити остварена.

4.2. Босна и Херцеговина

Као и друге европске земље, ни Босна и Херцеговина није поштеђена хулиганизма на спортским трибинама, до чије ескалације долази, поред свих других разлога и због националне и верске подељености, будући да је ово држава која се састоји из два ентитета и Брчко Дистрикта, а у којој живе три конститутивна народа, по много чему различита, а која су међусобни ратови још више удаљили. Сматра се да се и тешка економска ситуација одсликава у насиљу на спортским манифестацијама, будући да је земља непрестано изложена материјалним и економским тешкоћама, приликом чега многобројни инциденти искачу из оквира стадиона и прелазе на политичке догађаје и слична окупљања грађана (Шетка & Амићић, 2012: 187). Посебну забринутост изазива чињеница, да се у овој земљи не види политичка воља, да се описани проблем решава на бољи начин, што се огледа и у законским решењима. Наиме, за ову област карактеристично је прописивање само прекршаја и то са релативно благим запрећеним казнама. Такође, неопходно је напоменути, да на нивоу државе нема законског текста који регулише ову област. У Републици Српској, још 2004. године, донет је Закон о спречавању насиља на спортским приредбама (Закон, 2004), док је 2010. године донет Закон о измјенама и допунама Закона о спречавању насиља на спортским приредбама (Закон, 2010).

До доношења измена и допуна овог законског текста, било је могуће изрицати казну затвора алтернативно са новчаном казном. Међутим, будући да казна затвора више не фигурира у законодавству као санкција за прекршаје, дошло је до њеног укидања. Све прекршаје за физичка лица можемо поделити на две групе и то по критеријуму обавезности изрицања мере забране присуствовања спортским приредбама. Као прекршај је наведено:

1. учествовање у физичком обрачуну између гледалаца на спортској приредби;
2. учествовање у физичком обрачуну између учесника-такмичара спортске приредбе;
3. недолучно и увредљиво понашање учесника-спортисте на спортској приредби према гледалишту, судијама и службеним лицима;
4. бацање било каквог предмета на спортски терен, или ометање одвијања спортске приредбе посебним техничким средствима, или другим направама;
5. оштећивање спортског објекта на којем се одвија спортска приредба, његове опреме, уређаја, инсталације и другог инвентара;
6. изазивање мржње, или нетрпељивости узвикивањем слогана и парола непристојне и увредљиве садржине, уношење, или истицање транспарената и других обележја;
7. неовлашћено улажење на спортски терен;
8. за време одржавања спортске приредбе, као и непосредно пре, или после спортске приредбе, неовлашћено улажење у службене

-
- просторије и службене пролазе спортског објекта на којем се одвија спортска приредба;
9. за време одржавања спортске приредбе уношење у спортски објекат, употребљавање алкохола, или опојних средстава;
 10. улажење у део гледалишта намењен противничким навијачима;
 11. позивање и подстицање на тучу, или на напад на друге гледаоце, редаре, раднике полиције, припаднике агенције за обезбеђење људи и имовине, службена лица организатора такмичења, спортисте и друге учеснике у спортском такмичењу;
 12. непоступање по налозима службеног лица (Закон, 2004, 22).

За наведене прекршаје прописано је изрицање новчане казне у износу од 600,00 КМ до 1.500,00 КМ, а уз њу се може факултативно изрећи заштитна мера забране присуствовања спортским приредбама, у трајању од шест месеци до годину дана (Закон, 2010, :3).

Законодавац је прописао много мање тежих прекршаја. Ова врста прекршаја ће постојати у случају да физичко лице:

1. физички нападне учесника спортске приредбе-такмичара;
2. учествује у физичком обрачуну између гледалаца на спортској приредби у којем учествује преко пет лица;
3. физички нападне судију, делегата и службено лице на спортској приредби;
4. физички нападне раднике полиције, или припаднике агенције који врше обезбеђење спортске приредбе;
5. физички нападне редаре и службена лица организатора такмичења (Закон, 2004: 23);
6. присуствује спортској приредби за време трајања заштитне мере забране присуствовања спортским приредбама (Закон, 2010: 4(1)).

За ову групу прекршаја забрањено је изрицање новчане казне у износу од 1.000,00 КМ до 3.000,00 КМ, а лицу коме је изречена ова казна обавезно се изриче заштитна мера забране присуствовања спортским приредбама, у трајању од шест месеци до две године (Закон, 2010: 4(1—2)).

Сматра се, да је у Босни и Херцеговини велика неусаглашеност између онога што је прописано и онога што се у пракси примењује, а нарочито се критикује одредба по којој тежа врста прекршаја постоји, у случају да учинилац прекрши заштитну меру забране присуствовања спортским приредбама. Наиме, у пракси није забележен ниједан случај њене примене, а постоји знатан број лица који и поред изречене забране посећују спортске приредбе (Шетка & Амиџић, 2012: 188). Посебан проблем у овој области представља неефикасност правосуђа, будући да процеси обично трају око две године, што је свакако превише дуг период, јер може да делује мотивишуће на учиниоца (Шетка & Амиџић, 2012: 188—189).

4.3. Хрватска

У Хрватској су кривична дела и прекршаји у вези са насиљем на спортским приредбама прописани Законом о спречавању нереда на спортским натјечањима (Закон, 2003/2006/2009/2011), који је, као и у земљама у окружењу, више пута новелиран. Последњим изменама овог законског текста уведена су у законодавство кривична дела, којих до тог момента није било и то са не тако благим запрећеним казнама. Наведено представља последицу мноштва критика које су упућене хрватском законодавству, због мноштва прописаних прекршajних понашања, без иједног кривичног дела, а са изразито благим запрећеним казнама (Šurup, 2010: 246). Овај закон се у одређеној мери разликује од законских текстова земаља региона, више по систематизацији, него по садржају (Milenković & Todorčić, 2011: 15), али од последњих измена, преваходно у броју прописаних кривичних дела. Лепезу кривичних дела чине:

1. учествовање у тучи, или нападу на гледаоце, или друге особе,
2. организовање насиља на спортским такмичењима,
3. уништавање ствари, или имовине на спортском такмичењу и
4. непоштовање мера и забрана.

4.3.1. Кривична дела

Основно кривично дело из ове области представља судјеловање у тучњави, или нападу на гледатеље, или друге особе. Радњу овог кривичног дела представља учествовање у тучи, или нападу на друге гледаоце, редаре, службена лица организатора такмичења, спортисте, или друга лица, приликом доласка на спортско такмичење, за време његовог трајања, или приликом одласка са истог, при чему је неко лице тешко телесно повређено. За овај, основни облик извршења кривичног дела, запрећено је изрицање казне затвора у распону од три месеца до три године (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.a(1)). Тежи облик извршења постоји у случају да се последица основног облика огледа у смрти неког лица, у ком случају ће се извршилац само због учествовања, казнити затворском казном у трајању од шест месеци до пет година (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.a(2)). Идућа два тежа облика везана су за организатора, односно, вођу групе која изврши неко од претходних дела. Тако, у случају извршења првог облика дела, то јест када дође до тешке телесне повреде неког лица, организатор групе ће бити кажњен затворском казном у трајању од једне до осам година (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.a(3)), а уколико дође до настанка смртне последице, ово лице ће бити кажњено затвором у распону од три до десет година ((Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.a(4)). Коначно, прописано је да не постоји кривично дело, у случају да је лице које је учествовало у тучи, увучено у њу без своје кривице, или само због тога што се бранило, или раздвајало друге учеснике у тучи (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.a(5)).

Кривично дело организовања насиља на спортским такмичењима, чини лице које организује или води групу људи која заједнички, за време одласка на спортско такмичење, током његовог трајања, или повратка са истог, учествује у тучи или нападу на друге гледаоце, редаре, службена лица организатора, спортисте или друга лица, а услед чега је неко лице телесно повређено, или је дошло до оштећења или уништења туђе ствари, или имовине веће вредности. За ово кривично дело је запређена казна затвора од једне до пет година (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.б). Кривично дело уништавања ствари, или имовине на спортском такмичењу чини лице, које за време одласка на спортско такмичење, током његовог трајања или повратка са њега, оштети, изобличи, или учини неупотребљивом туђу ствар или имовину веће вредности. За извршење овог кривичног дела запређене су алтернативно, казна затвора до три године и новчана казна (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.ц). Коначно, кривично дело непоштовања мера и забрана, чини лице које се за време трајања заштитне мере, мере безбедности, или забране присуствовања спортском такмичењу, затекне на простору спортског објекта, или се његова присутност утврди на други начин. И у случају извршења овог кривичног дела алтернативно су запређене новчана казна и казна затвора до једне године (Закон, 2003/2006/2009/2011: 31.д).

4.3.2. Прекршаји

Све прекршаје у вези са насиљем на спортским манифестацијама у Хрватској можемо поделити у две групе, и то на лакше и теже прекршаје, према критеријуму запређене казне. У прву групу потпада:

1. поседовање, или конзумирање алкохола и других пића, која садрже више од 6% алкохола, дроге и пиротехничких средстава, оружја и других средстава подобних за ношење повреда, као и за стварање нереда, или насиља;
2. уношење, или покушај уношења у спортски објекат алкохолних пића, дроге, пиротехничких средстава, оружја, или других средстава подобних за ношење повреда, као и за стварање нереда или насиља;
3. долазак, покушај улажења, или борављење у спортском објекту под дејством алкохола, изнад 0,50 г/кг, односно, одговарајући износ милиграма у литру издахнутог ваздуха;
4. маскирање лица ради прикривања идентитета;
5. покушај уношења, или уношење и истицање у спортском објекту транспарента, заставе, или другог предмета којим се исказује, или подстиче мржња или насиље, по основу расне, националне, регионалне или верске припадности;
6. борављење и задржавање на месту у гледалишту, за које не поседује улазницу нити одговарајућу исправу, издату од стране организатора.

За извршење неког од наведених прекршаја забрањено је изрицање новчане казне у распону од 2.000,00 до 15.000,00 куна, или казне затвора до 30 дана (Закон, 2003/2006/2009/2011: 39(1)). Посебно је регулисано да ће се за прекршај казнити физичко и правно лице које прибави, или омогући куповину, или прибављање улазнице лицу коме је изречена заштитна мера забране присуствовања спортском такмичењу. Забрањена је, за физичко лице, новчана казна од 1.000,00 до 10.000,00 куна, или казна затвора до 30 дана, док је за правно лице забрањено изрицање новчане казне у износу од 5.000,00 до 30.000,00 куна (Закон, 2003/2006/2009/2011: 39(2)).

У другу групу улазе следећи прекршаји:

1. бацање предмета у простор за такмичење, или у гледалиште;
2. певање песама, или добацивање такмичарима, или другим гледаоцима, порука чији садржај исказује, или подстиче на мржњу по основу расне, националне, регионалне, или верске припадности;
3. паљење или бацање пиротехничких средстава;
4. паљење, или на други начин уништавање навијачких реквизита, или других предмета;
5. покушај неовлашћеног улаза, неовлашћен улазак у простор за такмичење, или гледалиште, као и у простор који је намењен судијама, или другим лицима која учествују у спортском такмичењу.

За извршење неког од ових, тежих прекршаја, забрањено је алтернативно изрицање новчане казне у распону од 5.000,00 до 25.000,00 куна и казне затвора у трајању од најмање 30, а највише 60 дана (Закон, 2003/2006/2009/2011: 39.a(1)). Истом казном ће се казнити лице коме је изречена заштитна мера, а које није поступило у складу са наметнутим обавезама (Закон, 2003/2006/2009/2011: 39.a(2)), док ће се новчаном казном у износу од 5.000,00 до 50.000,00 куна, или казном затвора у трајању од најмање 30, а највише 60 дана, казнити лице које је два или више пута од дана извршења прекршаја, у раздобљу од две године уназад, правоснажно оглашено кривим за извршење неког од наведених прекршаја (Закон, 2003/2006/2009/2011: 39.a(3)).

4.3.3. Заштитне мере, мере опреза и мере безбедности

Извршење неког од наведених кривичних дела и прекршаја повлачи за собом могућност да суд његовом извршиоцу, поред заштитних мера и мера опреза¹⁰, може изрећи заштитну меру:

10 Хрватски законодавац је предвидео шест оваквих мера: забрану напуштања боравишта без дозволе суда, забрану посеђивања одређеног места или подручја, забрану приближавања одређеном лицу и забрану успостављања, или одржавања контакта са одређеним лицем, забрану предузимања одређене пословне активности, привремено одузимање путне и друге исправе за прелаз државне границе и привремено одузимање возачке дозволе за управљање возилом или дозволе за управљање пловилом, ваздухопловом или другим превозним средством (*Prekršajni zakon* – ПЗ, 130).

1. забране присуствовања одређеним спортским такмичењима на подручју Хрватске, са обавезом јављања у полицијску станицу;
2. забране присуствовања одређеним спортским такмичењима на подручју Хрватске, са обавезом боравка у полицијској станици и
3. забрану одласка на одређена спортска такмичења у иностранству на којима учествују хрватске репрезентације, или спортски клубови, са обавезом јављања у полицијску станицу и са обавезом предавања путне исправе (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (1)).

Ове заштитне мере се изричу на време које не може бити краће од једне, нити дуже од две године (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (2)). Затим, прописано је да се обавезно изриче мера безбедности одузимања предмета (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (3)). Правоснажну пресуду у којој је изречена једна од наведених заштитних мера, суд, осим подносиоцу оптужног предлога, доставља и националном спортском савезу, који је о томе дужан да обавести организатора спортског такмичења, односно уговорног дистрибутера овлашћеног за продају улазница, односно удружење навијача (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (4)). Организатор такмичења, или уговорни дистрибутер ће одбити продају, или доделу улазница за одређено такмичење лицу коме је изречена заштитна мера, или мера опреза, за време њеног трајања (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (5)).

Затим, дужан је предузети мере за онемогућавање приступа на простор спортског објекта лицу за које је знао, или је дужан да зна да му је изречена заштитна мера, односно, мера безбедности забране присуствовања одређеним спортским такмичењима, или мера опреза (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (6)). Такође, организатор, или дистрибутер ће одбити да прода, или додели улазницу за одређено спортско такмичење и лицу за које постоје сазнања да се раније противправно понашало, те ће предузети мере за онемогућавање његовог приступа на простор спортског објекта (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32. (7)).

Уколико је лицу изречена забрана присуствовања одређеним спортским такмичењима на подручју Хрватске, са обавезом јављања у полицијску станицу, онда се она извршава тако, што је то лице дужно да се најкасније два сата пре почетка одређеног спортског такмичења, јави дежурном полицијском службенику у полицијској станици, према месту пребивалишта. Уколико је одсутно из тог места, лице је дужно да се јави у најближу полицијску станицу и да дежурног службеника извести о адреси на којој ће се налазити за време трајања одређеног спортског такмичења, два сата након његовог завршетка (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (1)). Ова адреса не може бити унутар подручја од два километра од спортског објекта на коме се одржава спортска манифестација, за коју јој је изречена заштитна мера, осим у случају да то лице има пребивалиште, или боравиште у том подручју, односно место рада, или има друге оправдане разлоге да се налази на тој адреси (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (2)).

Када је одређеном лицу изречена забрана присуствовања одређеним спортским такмичењима на подручју Хрватске, са обавезом боравка у полицијској станици, оно је дужно, најкасније два сата пре почетка конкретног спортског такмичења, да приступи у надлежну полицијску станицу, према месту пребивалишта. Ако је одсутно из места пребивалишта, а налази се у Хрватској, тада мора да се јави у најближу полицијску станицу, где је дужно да борави у службеним, или другим погодним просторијама, до истека два сата после завршетка спортског такмичења (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (3)). На крају, када је лицу изречена забрана одласка на одређена спортска такмичења у иностранству, на којима учествују хрватске репрезентације, или спортски клубови, са обавезом јављања у полицијску станицу и са обавезом предавања путне исправе, ово лице је дужно, најкасније пола сата пре почетка одређеног такмичења, да приступи у надлежну полицијску станицу, према месту пребивалишта. Ако је одсутно из места пребивалишта, а налази се у Хрватској, тада је дужно да се јави у најближу полицијску станицу, дежурном полицијском службенику, те да га извести о адреси на којој ће се налазити за време трајања одређеног спортског такмичења, као и за време до истека два сата после завршетка тог такмичења. Седам дана пре његовог одржавања је дужно да преда путну исправу у полицијску станицу, према месту пребивалишта (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (4)).

У случају да лице коме је изречена нека од описаних мера, из оправданих разлога, због здравственог стања, или професионалних обавеза које не трпе одгађање, није у могућности да дође у полицијску станицу, дужно је да се јави телефоном у полицијску станицу, према месту пребивалишта и извести је о адреси на којој се налази (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (6)). У сваком случају, полиција увек има овлашћење да провери да ли се лице налази на датој адреси (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (6)). У случају да то није адреса на којој се налази, полиција може да распише потрагу за њим, ради довођења (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (7)). Међутим, полиција ће увек привести ово лице уколико је затечено на простору спортског објекта, или је његова присутност утврђена прегледом записа видео-надзора спортског објекта, или видео надзора који је обавила полиција (Закон, 2003/2006/2009/2011: 32а (8)).

Поред заштитних мера, лицу може бити изречена и једна мера опреза која је прописана у прекршајном законодавству – забрана посећивања одређеног места, или подручја. Будући да у том случају, лице коме је мера изречена, нема обавезу јављања у полицијску станицу, запажено је да га она ставља у повољнији положај у односу на лице коме је изречена заштитна мера (Žigante-Živković, 2010: 193—194).

Хрватски законодавац је прописао занимљиво решење које се тиче присуства прекршајног судије одређеном спортском догађају. Тако, у ситуацији када је оцењено да се у конкретном случају ради о спортском сусрету са високим степеном ризика од избијања нереда и насиља, на захтев полиције, председник прекршајног суда ће осигурати присуство прекршајног судије и записничара, уколико спортски објекат располаже одговарајућим просторијама за њихов

рад. У супротном, председник суда ће осигурати њихово дежурство у надлежном суду, најближем месту одржавања спортске манифестације (Закон, 2003/2006/2009/2011: 33(1—3)).

Као и у Републици Србији, тако је и хрватски законодавац увео у законодавство нову меру безбедности – забрану присуствовања одређеним спортским такмичењима. Извршиоцу кривичног дела, извршеног за време одржавања спортског такмичења, суд може, поред казне и других мера безбедности, изрећи и ову меру у трајању које не може бити краће од једне, нити дуже од пет година, с тим што се време издржавања казне затвора не урачунава у време трајања ове мере. У вези са начином њеног извршења, законодавац упућује на одредбе које регулишу извршење заштитних мера које смо малопре описали, па се те одредбе аналогно примењују (Закон, 2003/2006/2009/2011: 34(1—2)).

Занимљиво је решење хрватског законодавца да лицу, за које постоји сазнање да се већ противправно понашало за време доласка, одржавања или одласка са спортског такмичења, прекршајни суд, на предлог полицијске управе, надлежне за место одржавања спортског такмичења, или за подручје на коме се налази његово пребивалиште, може изрећи забрану присуствовања одређеном спортском такмичењу, или забрану присуствовања спортским такмичењима, за време које не може бити краће од шест месеци, нити дуже од годину дана (Закон, 2003/2006/2009/2011: 34а (1)). Наведено решење у Хрватској потврдио је и Уставни суд (Žigante-Živković, 2010: 194). Иначе, преузето је из упоредног права, јер овакво решење имамо и у енглеском праву, што ћемо приказати нешто касније. Ово лице је дужно најкасније два сата пре почетка одређеног спортског такмичења, да дође у надлежну полицијску станицу, према месту пребивалишта, односно у најближу полицијску станицу, уколико је одсутно из места пребивалишта, али се налази у Републици Хрватској, те да се јави дежурном полицијском службенику, кога ће известити о адреси на којој ће се налазити за време трајања спортског сусрета и два сата после његовог завршетка (Закон, 2003/2006/2009/2011: 34а (2)). Ова адреса не може бити у кругу од два километра од спортског објекта на коме се одржава такмичење, за које му је изречена забрана, осим у случају да у том подручју има пребивалиште, боравиште, запослење, или уколико су у питању други оправдани случајеви (Закон, 2003/2006/2009/2011: 34а (3)). Коначно, полиција ће за малолетна лица, за која је оценила или утврдила да су се противправно понашала, обавестити њихове родитеље, односно старатеље, те Центар за социјални рад (Закон, 2003/2006/2009/2011: 36).

4.4. Црна Гора

Црна Гора је Закон о спрјечавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама (Закон, 2007/2010/2011) донела 2007. године, а законски текст је у међувремену више пута новелиран. Као што је то случај и са Босном и

Херцеговином, тако ни у Црној Гори не постоје прописана кривична дела за хулиганизам на спортским трибинама, већ је само дата листа прекршаја, али је прописана и заштитна мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама. Законом је прописано свега седам прекршаја које може да почини физичко лице, а због којих се прети казном затвора до 60 дана. То су следећи прекршаји:

1. Оштећивање, или уништавање делова спортског објекта на коме се одвија спортска приредба, те његових уређаја, опреме, или инсталација;
2. Изазивање нереди приликом доласка, одласка, или присуства у спортском објекту, ремећење тока спортске приредбе, или угрожавање безбедности учесника спортске приредбе, или трећих лица;
3. Неовлашћено улажење у спортски терен;
4. Неовлашћено улажење у службене просторије и службене пролазе спортског објекта у коме се одржава спортска приредба;
5. Уношење у спортски објекат и употребљавање алкохола и других опојних средстава;
6. Уношење у спортски објекат, односно, коришћење пиротехничких средстава и других предмета којима може да се угрози безбедност учесника на спортској приредби, или омета њен ток;
7. Неовлашћено улажење у део гледалишта који је намењен супарничким навијачима (Закон, 2007/2010/2011: 23(1)).

Мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама може бити изречена обавезно и факултативно, а критеријум за то јесте, да ли одређено лице прекршај врши први пут, или се ради о повратнику. Према томе, уз казну за неки од наведених прекршаја, физичком лицу се факултативно изриче мера забране у трајању од једног месеца, до годину дана (Закон, 2007/2010/2011: 23(2)), а за поновљени прекршај изриче се обавезно (Закон, 2007/2010/2011: 23(3)).

Лице коме је изречена заштитна мера је дужно, најкасније два сата пре почетка одређене спортске приредбе, да се лично јави овлашћеном службеном лицу, надлежном по месту пребивалишта и да га обавести о адреси на којој ће се налазити за време трајања одређене спортске приредбе, као и за време, које протекне од његовог одласка од службеног лица до истека два сата, након завршетка спортске приредбе. У случају да је у томе спречен због здравственог стања, или професионалних обавеза које не трпе одлагања, дужно је да се јави телефоном и обавести о адреси на којој се налази, а ако је одсутно из места пребивалишта и не налази се у Црној Гори, дужно је да се лично јави овлашћеном службеном лицу најближег надлежног органа, по месту боравишта и да га обавести о адреси на којој се налази (Закон, 2007/2010/2011: 24(1)). Овлашћено службено лице може да провери, да ли се лице које је пријавило своју адресу, заиста и налази на истој (Закон, 2007/2010/2011: 24(2)). Уколико се ово лице ипак није јавило службеном лицу, или се провером утврди да се не налази

на пријављеној адреси, службено лице може расписати потрагу због његовог довођења подручном органу за прекршаје (Закон, 2007/2010/2011: 24(3)). Коначно, службено лице ће га обавезно привести, уколико је оно затечено у простору спортског објекта, или је његово присуство утврђено прегледом записа видео надзора (Закон, 2007/2010/2011: 24(4)).

4.5. Словенија

Ни Словенија, као донедавно једина држава бивше Југославије која је постала чланица Европске уније, није поштеђена хулиганизма и насиља на спортским трибинама, где је борба против свакодневног насиља кључни политички проблем (Plahuta & Šimuničić, 2008/2009: 11, 30). Међутим, Словенија ипак нема до те мере изражен овај проблем, као што је то случај у осталим државама бивше Југославије, а и Европе, што се огледа и у непостојању посебног законског текста којим би се регулисала искључиво ова материја. Због тога ћемо дати само кратак кроки решавања хулиганизма у ово земљи. Проблем насиља на спортским трибинама у Словенији је почео да се јавља пред распад Југославије, и то лета 1989. године, на фудбалском сусрету у Љубљани између Олимпије и Црвене звезде (Glas, 2005: 29).

Као што смо навели, Словенија нема посебан законски текст којим је регулисана материја насиља на спортским манифестацијама. Због тога, основни закон, од ког треба кренути приликом разматрања мера које се предузимају, како би се спречио хулиганизам на спортским трибинама у Словенији је Закон о јавним окупљањима. Њиме законодавац забрањује организовање скупова, или догађаја, у циљу позивања на вршење кривичних дела, или изазивања насиља, нарушавања јавног реда, или ометања јавног саобраћаја (Закон, 2002: 6), а приликом организовања оваквих манифестација обавезно је присуство полиције. Међутим, њено присуство није неопходно по Закону о спорту (Закон, 1998), који ипак сувише уско и скромно регулише ову материју, не испуњавајући очекивања полиције, која жели детаљнију и експлицитнију посвећеност организатора за спровођење мера безбедности учесника на спортском догађају, услед чега је неопходно примењивати Закон о јавним окупљањима. Једна од одредаба којима се спречава хулиганизам, јесте забрана ношења пиротехничких средстава којима може да се угрози безбедност спортиста, гледалаца, или других учесника спортских приредби (Glas, 2005: 39). Затим, према Уредби о општим мерама у спортским објектима, организатор је дужан, у случају очекиваног доласка организованих група навијача, за које се претпоставља да би могли озбиљно да прекрше јавну безбедност, да обавести надлежну полицијску станицу и да током спортске приредбе сарађује са полицијом, како би се обезбедио ред и сигурност учесника спортске приредбе и имовине (Уредба, 2003: 16).

Међу најчешћим кривичним делима која се извршавају на спортским приредбама наводе се: лака телесна повреда, претња опасним оруђем у тучи, или свађи, крађа, тешка крађа, разбојничка крађа, оштећење туђе ствари, насилничко понашање, учествовање у групи која је извршила кривично дело, спречавање службеног лица у вршењу службене дужности, напад на службено лице у вршењу службене дужности и учествовање у групи која спречава службено лице, у вршењу службене дужности (Коџић, 1997: 28). Када су у питању прекршаји, најчешће се помињу учествовање у тучи, као и дрско, безобзирно и увредљиво понашање; свађа и други облици недоличног понашања на јавном месту и недолично понашање службених лица у вршењу службене дужности (Коџић, 1997: 28).

4.6. Македонија

И македонски законодавац је одреаговао на хулиганизам на спортским трибинама, отприлике у исто време као што је то случај и у другим државама бивше Југославије, доносећи 2004. године, Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (Законот за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари – Закон, 2004/2008/2011). Закон је два пута новелиран, а последњим изменама законског текста, унето је кривично дело насилничког понашања на спортским приредбама, док су до тада постојали само прекршаји из ове области.

4.6.1. Кривично дело

Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби (насилничко однесување на спортски натпревар), чини лице које, у намери да изврши насиље, неовлашћено уђе на спортски терен, или уласком на спортски терен изазове насиље, физички нападне учесника спортског такмичења, улази у спортски објект, баца на спортски терен, или међу гледаоце предмете, пиротехничка средства, или друге експлозивне и запаљиве супстанце и проузрокује телесну повреду и угрози живот, или здравље учесника спортског такмичења, или учествује у тучи. За овај облик кривичног дела је запрећена казна затвора од три месеца, до једне године (Закон, 2004/2008/2011: 12-а(1)). Тежи облик дела постоји у случају извршења истог у групи, при чему ће се извршилац казнити затвором у трајању од шест месеци, до три године (Закон, 2004/2008/2011: 12-а(2)), док ће се организатор групе казнити затвором од једне, до пет година (ЗСНСП МК, 12-а(3)).

4.6.2. Прекршаји

Македонски законодавац не наводи изричито прекршаје, већ одредбом којом прописује шта се сматра насиљем и недоличним понашањем, истовремено одређује и прекршаје, што представља јединствену технику њиховог одређивања на просторима бивше Југославије. Наиме и друге државе у својим законодавствима су одредиле шта сматрају недостојним понашањем, али су прекршаје посебно одвојиле. Будући да због тога нема потребе да набрајамо шта се сматра недостојним понашањем, овде ћемо навести само прекршаје, којих је мноштво.

Према законском тексту, као прекршај прописано је:

1. Поседовање, или конзумирање алкохолних пића, или опојних дрога, као и поседовање пиротехничких средстава, која су погодна за наношење повреда и изазивање насиља, од стране лица које долази на спортско такмичење, за време његовог трајања и након истог;
2. Уношење и употреба у спортском објекту алкохолних пића, опојних дрога, пиротехничких средстава, оружја и других средстава погодних за наношење повреда, или подстицање насиља;
3. Уношење и истицање транспарената, застава и других предмета са текстом, сликом, знаком, као и певање песама и скандирање, који изазивају и подстичу мржњу, или насиље, засновано на раси, националној и верској припадности, или по основу других особина¹¹;
4. Бацање предмета у гледалиште које припада противничким навијачима, а који могу да угрозе живот, физички интегритет лица, или имовину;
5. Паљење и бацање петарди;
6. Паљење навијачких реквизита, заставе друге државе, или клуба и других предмета;
7. Подстицање туче и учествовање у њој, или напад на спортисте, гледаоце, редаре, функционере, организаторе такмичења и друге учеснике у спортској приредби;
8. Сукоб између учесника спортског догађаја;
9. Неовлашћен улазак у део гледалишта намењен противничким навијачима;
10. Оштећење, или уништење спортске опреме и других делова спортског објекта и превозних средстава, приликом доласка на такмичење, за време његовог трајања и након тога, за временски период од два сата пре почетка спортске приредбе и два сата после њеног завршетка;

¹¹ Овде треба напоменути да је у овом прекршају садржан говор мржње, који у Македонији представља обележје више кривичних дела. У 2011. години, овај облик извршења прекршаја био је изузетно заступљен, што је било видљиво праћењем спортских догађаја (Камбовски & Лазарова-Трајковска, 2012: 48).

-
11. Неовлашћен улазак у део спортског објекта који је намењен противничким навијачима;
 12. Боравак навијача, или њихово задржавање, у делу гледалишта за који не поседују улазницу, или пропусницу, издату од стране организатора такмичења;
 13. Неовлашћен улазак навијача у део намењен за одржавање спортског догађаја (Закон, 2004/2008/2011: 3(1)).

Сви наведени прекршаји добијају тежи облик уколико буду извршени од стране маскиране особе (Закон, 2004/2008/2011: 3(2)). За све прекршаје прописано је изрицање новчане казне, али у различитом износу. Тако, у случају извршења прекршаја из тачака 1 и 2, прописано је изрицање новчане казне у износу од 500 евра, у денарској противвредности, док је у случају извршења неког од осталих прекршаја запређена новчана казна у распону од 550 до 750 евра, у денарској противвредности. Коначно, за најтеже облике прекршаја, то јест када су извршени од стране маскираних лица, запређена је новчана казна у распону од 600 до 1.000 евра, у денарској противвредности (Закон, 2004/2008/2011: 13(1—3)).

4.7. Велика Британија

Енглеска се наводи као прва држава Европе која је позната по хулиганизму на спортским приредбама, по чему се сврстава на прво место, услед чега је њен законодавац јако рано реаговао на овај проблем. Први закон, донет у овој области, представља Закон о фудбалским навијачима из 1989. године (Football Spectators Act-FSA, 1989), којим је прописано више кажњивих понашања учињених од стране навијача. После овог закона, донето је више прописа како би се што детаљније регулисала ова област, као што је Закон о прекршајима и нередима на фудбалским утакмицама (Football (Offences and Disorder) Act -FODA, 1998), Закон о нередима на фудбалским утакмицама (Football (Disorder) Act – FDA, 2000) и Закон о изменама Закона о нередима на фудбалским утакмицама (Football (Disorder) (Amendment) Act, 2002). Пре него што пређемо на приказивање у кратким цртама неких прекршаја у овом законодавству, неопходно је напоменути да се овде под насиљем подразумева насиље против лица, или имовине, укључујући претње насиљем и било који чин који угрожава живот било ког лица (FDA: 14Ц(1)), док се под нередом подразумева подгревање мржње против одређене групе, на основу боје коже, националности (укључујући држављанство), или етничке припадности, односно против појединца као припадника такве групе, као и коришћење претњи, злонамерних, или увредљивих речи, али и приказивања таквог написаног садржаја (FDA: 14Ц(2)). Посебно је наглашено да ови појмови нису ограничени искључиво на фудбал, упркос називу закона (FDA: 14Ц(3)).

Као један од основних и најстаријих прекршаја прописано је неовлашћено присуствовање одређеним фудбалским мечевима, лица које није овлашћени гледалац, а које улази, или остаје у спортском објекту као гледалац, у временском периоду који је релевантан за одржавање спортског догађаја (FSA: 2(1)). Које је то време, рећи ћемо нешто касније. Уколико ово лице не успе да докаже да је имало овлашћење да се ту налази, подлеже казненој одговорности, а запређено је изрицање казне затвора до месец дана, или новчане казне, с тим што је могуће обе изрећи кумулативно (FSA: 2(2—3)). Затим, као прекршај релевантан за ову материју, прописан је прекршај по Закону о јавном реду (Public Order Act – POA, 1986), уколико је почињен у времену одређеном за одржавање спортске манифестације. По овом законском тексту, лице је одговорно за прекршај уколико употребљава претеће, злонамерне, или увредљиве речи, или се непрописно понаша, односно, приказује писмено, знаком, или на било који видљив начин, садржај који је претећи, увредљив, или злонамеран, што за последицу има узнемиреност неког лица. Међутим, уколико оптужени није имао основ да верује да ће неко лице у његовом кругу бити узнемирено због његовог чињења, или уколико се налазио у свом стану, те ако је његово понашање било разумно, неће се радити о прекршају, а прописана је казна затвора до једног месеца, или новчана казна чији је горњи лимит 1.000 фунти (POA: 5), односно, након поштравања казнене политике, казна затвора до шест месеци, или новчана казна до 50.000,00 фунти (FODA: 8). Дакле, овај прекршај се аналогно примењује када до описаног понашања дође на спортском догађају. Такође, у исту групу спада и употреба насиља, или претња употребе насиља према одређеном лицу, или имовини, те продаја карата од стране неовлашћеног лица. Кажњив је и покушај извршења ових дела, као и подстрекивање и помагање на исто (FODA: 2). Како би се радило о прекршају извршеном у вези са спортским догађајем, неопходно је да буде извршен, или током одржавања самог догађаја, или и у одређеном времену пре и после њега. У првом закону који је регулисао ову област, било је прописано да је то период од два часа пре почетка манифестације, или два сата пре планираног времена почетка спортског догађаја, и сат времена након његовог завршетка (FSA: 1(8)). Међутим, законом из 1999. године, одређено је да то буде период од 24 часа пре и после завршетка спортског догађаја (FODA: 2).

Извршење неког од наведених прекршаја повлачи за собом могућност, али не и обавезу, да његовом учиниоцу суд изрекне забрану присуствовања спортским манифестацијама, а уколико оцени да постоји разуман основ за веровање да ће та мера да делује превентивно на насиље, или нереди на спортским догађајима (FODA: 6; FDA: 14A(4)). Уколико суд буде сматрао да нема основ да изрекне забрану, тада ће на рочишту да предочи своје разлоге за такву одлуку. Такође, забрана може бити изречена и за спортске догађаје који се одржавају ван територије Енглеске и Велса, а у том случају, лице коме је изречена је у обавези да се јавља надлежној полицијској станици. У првом случају, мера може трајати најмање шест, а највише десет година, док је у другом случају минимум забране три, а максимум пет година (FDA: 14Ф(3)). Посебно је занимљиво да забрана може бити изречена и лицу за које је утврђено да је допринело насиљу, или га узроковало, без обзира на чињеницу

да ли се то десило у Великој Британији, или у некој другој држави. Овај захтев суду подноси командант полицијске станице, по месту пребивалишта, или боравишта лица коме треба да се изрекне, а суд ће му удовољити уколико сматра да ће на тај начин спречити насиље, или нередне на спортском догађају (FDA: 14Б). У том случају мера може да траје најмање две, а највише три године (FDA: 14Ф(5)).

Након истека две трећине издржане забране, лице коме је она изречена може поднети суду молбу за окончање исте, коју суд може усвојити, или одбити. Приликом одлучивања, суд се води различитим критеријумима, почев од личности лица коме је изречена, његовог понашања за време трајања мере, природе прекршаја, до свих других релевантних околности које су од значаја за одлуку. Уколико суд одбије молбу, нова не може бити поднета у периоду од шест месеци, од дана одбијања претходне (FDA: 14Х). Међутим, непоштовање изречене забране представља прекршај, за који је прописана казна затвора до шест месеци и новчана казна до 50.000,00 фунти (FDA: 14Ј).

Конечно, на крају Закона о нередима на фудбалским утакмицама, законодавац је дао списак понашања која се сматрају прекршајима, уколико су учињена на, или у вези са спортским догађајем, а то је суштински проширена листа која је настала доношењем Закона о фудбалским навијачима. Ту се издваја употреба алкохола, или пиротехничких средстава; прекршаји по Закону о јавном реду; насиље против лица, или имовине на спортској манифестацији, те на путу ка, или са исте; употреба, ношење, или поседовање оружја, или пиротехничких средстава, као и остављање и покушај остављања ових предмета у спортском објекту; привођење лица пронађеног под дејством алкохола на путу ка, или са спортског догађаја; вожња под дејством алкохола, или опојних дрога на путу ка, или са спортског догађаја, итд. Као што видимо, енглески законодавац је специфичном законодавном техником санкционисао мноштво понашања, која су у вези са спортским приредбама, а његова решења су сасвим сигурно утицала на стварање нормативне особе за борбу против хулиганизма на спортским трибинама, у другим европским државама.

4.8. Италија

После Енглеске, Италија се наводи као друга држава у којој је насиље на спортским приредбама велики проблем (Roversi, 1991), где до њега долази у отприлике 10% фудбалских мечева (Ward, 2002: 454). Једно од објашњења за настанак хулиганизма у Италији се проналази у градском партикуларизму и подели између северног и јужног дела земље (Spaaij & Anderson, 2010: 571). Италијански законодавац је релативно рано реаговао на проблем насиља на спортским трибинама, те је већ 1989. године, донет Закон број 401 (Закон, 1989/2001/2003), којим је регулисана ова материја, а који је више пута мењан. Њиме су прописани различити облици кажњивих понашања, а оно што је

карактеристично, јесте да се ове одредбе примењују, само у случају да није извршено неко теже дело. У овој држави је изгласано и једно интересантно решење, које је везано за лишење слободе лица и његово задржавање до 48 часова, само на основу сумње да је учествовало у насиљу на спортским приредбама (Garraffa, 2010).

Један од основних облика насиља представља бацање пиротехничких средстава, или неовлашћен улазак на спортски терен прескакањем оградe. Први облик чини лице које баца тупе, или друге сличне предмете, као и пиротехнику, на месту на коме се одржава спортски догађај и тиме изазове опасност по безбедност људи. За овај облик дела је забрањена казна затвора у трајању од шест месеци до три године (Закон, 1989/2001/2003: 6-бис(1)). Други облик насиља чини лице, које на месту где се одржава спортска манифестација прескаче ограду, или друге баријере, које служе за одвајање од терена и тиме угрози одвијање спортске приредбе и створи озбиљну опасност по безбедност људи. За овај облик дела забрањена је казна затвора до шест месеци и новчана казна (Закон, 1989/2001/2003: 6-бис(2)). За ова дела предвиђено је спровођење хитног поступка (Закон, 1989/2001/2003: 8-бис). Посебно кривично дело у овом закону представља поседовање пиротехничких средстава. Њега чини лице, у чијем се поседу, на местима на којима се одржавају спортске приредбе, налазе пиротехничка средства попут петарди и ватромета, или друга средства за прављење дима, или видљивог гаса. За ово дело прописана је казна затвора у трајању од 3 до 18 месеци и новчана казна у распону од 150 до 500 евра (Закон, 1989/2001/2003: 6-тер).

Затим, посебно кривично дело представља ометање нормалног одвијања спортског догађаја, а за његово извршење прописана је новчана казна, коју изриче префект (Закон, 1989/2001/2003: 7). У изузетним случајевима, уколико постоји опасност од озбиљног ремећења одржавања спортске приредбе, или уколико то сматра потребним, префект, после консултација са Покрајинским комитетом за јавни ред и безбедност, може одлучити, да одложи одржавање спортског догађаја, најдуже на период од месец дана (Закон, 1989/2001/2003: 7).

Италијански законодавац такође предвиђа меру забране одређеним спортским приредбама. Тако полиција може лицима, за које сумња да учествују у насиљу против лица или имовине, у вези са спортским догађајима, или којима је у последњих пет година изречена неправоснажна пресуда за одређена кривична дела, ускратити приступ местима на којима се одржавају конкретно наведене спортске активности (Закон, 1989/2001/2003: 6(1)). Овим лицима полиција може прописати обавезу, да се лично јаве једном, или више пута у назначено време надлежној полицијској управи према месту пребивалишта, у дану у којем се одржавају спортске приредбе за које је изречена забрана (Закон, 1989/2001/2003: 6(2)). Против одлуке о изрицању ове мере дозвољени су редовни правни лекови, а у последњој инстанци, о истој може да одлучује Врховни суд. Забрана не може да траје дуже од три године, а у међувремену може да се укине или измени, уколико су се променили услови који су довели до њеног изрицања (Закон, 1989/2001/2003: 6(3—5)).

Будући да наведена законска решења нису дала задовољавајући резултат, јер је дошло до нове ескалације насиља, италијански законодавац је 2007. године, донео Закон о борби против насиља на фудбалским утакмицама, за чије је усвајање гласало 244 посланика, уз двадесет уздржаних и само једним против, што говори о свести политичара о нужности хитног решавања овог проблема (Шупут, 2010: 244). Јавност је нарочито тражила промену и поштравање закона, након што је у сукобу полиције и навијача дошло до погибије полицијског службеника и једног навијача 2007. године (Scalia, 2009: 41). Тај закон прави свеобухватан оквир против насиља у спорту, дајући знатно већа овлашћења полицији и суду, предвиђајући низ нових правила (Colucci, 2010: 44).

Пре свега, законодавац дефинише шта сматра насилничким понашањем и насиљем на спортским теренима, на одговарајући начин упућујући на Кривични законик, а то су:

1. кривична дела против живота и тела;
2. казна у складу са чланом 144;
3. принуда према члану 181;
4. намерно изазивање пожара из члана 221;
5. експлозија на основу члана 223;
6. јавно подстицање на насиље, или на извршење кривичног дела из члана 259;
7. побуна из члана 260 и
8. насиље, или претња насиљем према власти, или њеним званичницима из члана 285 (Закон, 1989/2001/2003: 3(1)).

Такође, под насилничким понашањем сматра се ношење, или коришћење ватреног оружја, експлозива, барута и пиротехничких средстава на спортским приредбама, као и при доласку и одласку са истих (Закон, 1989/2001/2003: 3(2)).

У овом закону посебно је прописана забрана приступа одређеној спортској приредби. Према истој, надлежни орган може да забрани некој особи приступ у одређено време, у тачно одређеној области, у околини конкретног спортског догађаја (забрањена зона), ако је већ покушала да учествује у насилничким актима против лица, или имовине. Ова забрана може да важи највише годину дана. Забрану изриче орган државе у којој ово лице има пребивалиште, или у којој су се десили акти насиља, с тим што потоња има предност (Закон, 1989/2001/2003: 4(1—3)).

Литература

Књиге и чланци

1. Алексић, Ж. Миловановић, З. (1995). *Лексикон криминалистике*. Београд
2. Алексић, Ж. Шкулић, М. & Жарковић, М. (2004). *Лексикон криминалистике*. Београд.
3. Бановић, Б. Јоксић, И. (2012). *Малолетнички затвор*, Факултет безбедности, Београд.
4. Bodin, D. Robene, L. Heas, S. (2007). Sport i nasilje u Evropi, *Knjiga trgovina d.o.o.* Zagreb.
5. Božović, R. (2007). Agresija i nasilje u sportu. *Sociološka luča*, I(2), str. 100—112.
6. Brimson, D. (2006). Tajne nogometnog huliganizma, Celeber, Zagreb.
7. Clucci, M. (2010). Sports Law in Italy, *Kluwer Law International*, Aspen.
8. Чејовић, Б. Кулић, М. (2011). *Кривично право*, Досије, Београд.
9. Тирић, Ј. (2012). Две приче о два дечака. *Ревија за криминологију и кривично право*, 50(1—2), стр. 205—218.
10. Ђорђевић, Ђ. (2011). Забрана присуствовања одређеним спортским приредбама, *Казнена реакција у Србији, први део*. Правни факултет, Београд, стр. 158—166.
11. Ђурђевић, Н. (2010). Krivična odgovornost za nasilje i nedolično ponašanje na sportskim priredbama u Republici Srbiji. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 47(2), str. 285—308.
12. Garraffa, P. (2010). Recenti Sviluppi sulla normativa contro la violenza negli stadi. *Rivista di diritto ed economia dello sport*, VI(3), pp. 13—33.
13. Glas, M. (2005). Nasilje na športnih terenih – primerjava Sloveje in Hrvške, *diplomski rad*. Ljubljana.
14. Göral, M. (2008). Violence and Fair Ply in Sport, *Pakistan Journal of Social Sciences*, 5(6), pp. 502—513.
15. Јанковић Б. (2010). Превенција насиља на спортским приредбама, *Гласник права*, 1(3), стр. 129—154.
16. Јанковић, С. (2005). Сузбијање насиља у спорту. *Правни живот*, 54(9), стр. 317—328.
17. Калаба, Д. (2011). Кривично дело насилничко понашање на спортској приредби. *Билтен судске праксе Вишег суда у Краљеву*, 1, стр. 45—53.
18. Камбовски, В. Лазарова-Трајковска, М. (2012). *Правна анализа на концептот на казненото дело на омраза и говорот на омраза*, Скопје.
19. Kerr, J. (2009). Analysis of Recent Incidents of On-Field Violence in Sport: Legal Decisions and Additional Considerations From Psychology, *Aggressive Behavior*, 35(1), pp. 41—48.
20. Košir, M. (1997). Analiza – Nasilje na športnih prireditvah in vloga policije pri preprečevanju nasilnega obnašanja navijačev v Sloveniji, *MNZ RS*, Ljubljana.
21. Lalić, D. Biti, O. (2008). Četverokut sporta, nasilja, politike i društva: znanstveni uvid u Europi i u Hrvatskoj, *Politička misao*, 15(3—4), str. 247—272.
22. Langbein, J. (1978). Torture and Plea Bargain, *The University of Chicago Law Review*, 46(1), pp. 3—22.
23. Litavski, J. (2010). The role of the police in the prevention of violence at sport events, *Collection of Policy Papers on Police Reform in Serbia*, 2, pp. 21—27.
24. Milenković, D. Todorčić, V. (2011). Pravni okvir sprečavanja nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, *Beograd*.
25. Милић, Љ. (2013). Материјално-правне одредбе о малолетницима у новом Закону о прекршајима, *Поступање са малолетницима у прекршајном поступку*, Београд, стр. 7—34.
26. Милошевић, Г. Милашиновић, С. (2011). Насиље навijaчких група у Србији и криминалитет малолетника. *Теме*, 35(2), стр. 495—510.
27. Митровић, Љ. Грбић, Н. (2008). Малољетници у казненом законодавству Републике Српске и Босне и Херцеговине, *Правна ријеч*, 15/2008, стр. 537—556.
28. Митровић, Љ, Селман, Џ, Улетиловић, Д, Мирковић, Н, Шаин, Д. (2010). *Поступање са дјецом и малољетницима у кривичном поступку*, Бања Лука.

Прописи

1. Football Spectators Act 1989, <http://www.legislation.gov.uk/all?title=Football%20Spectators%20Act>, (05.03.2013).
2. Football (Offences and Disorder) Act 1999, <http://www.legislation.gov.uk/all?title=Football%20%28Offences%20and%20Disorder%29%20Act%201999>, (05.03.2013).
3. Football (Disorder) Act 2000, <http://www.legislation.gov.uk/all?title=Football%20%28Disorder%29%20Act%202000>, (05.03.2013).
4. Football (Disorder) (Amendment) Act 2002, <http://www.legislation.gov.uk/all?title=Football%20%28Disorder%29%20%28Amendment%29%20Act%202002>, (05.03.2013).
5. Кривични закон Републике Србије, Сл. гласник РС, број 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009 и 111/2009, 121/2012.
6. Kazenski zakonik Slovenije, *Uradni list* број 55/08.
7. Public Order Act 1986, <http://www.legislation.gov.uk/all?title=Public%20Order%20Act%201986>, (05.03.2013).
8. Sporting Events (Control of Alcohol etc.) Act 1985, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/57>, 09.09.2011.
9. Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Сл. Гласник РС, број 67/2003, 101/2005, 90/2007, 72/2009, 111/2009.
10. Закон о окупљању грађана, Сл. гласник РС, број 1/92, 53/93, 67/93, 48/94 и 101/05.
11. Закон о експлозивним материјама, запаљивим течностима и гасовима, Сл. гласник РС, број 53/93, 67/93, 48/94.
12. Закон о прекршајима, Сл. гласник РС, број 101/2005, 116/2008, 111/2009 и 65/2013.
13. Закон о спречавању насиља на спортским приредбама Републике Српске, Службени гласник РС, број 14/04 и 13/10.
14. Закон о спрјечавању *nereda* на *športskim natjecanjima*, *Narodne novine RH*, број 71/06, 43/09 и 34/11.
15. Закон о спрјечавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Сл. гласник РЦГ, 27/07, 73/10 и 44/11.
16. Законот за спречување на насилството и недостојното однесување на спортските натпревари, Сл. весник на Република Македонија, бр. 89/04, 142/08, 135/11.

5. Превентивни начини супротстављања хулиганизму у спорту

5.1. Превенција хулиганског понашања

У раздобљу од неколико последњих деценија српско друштво је оптерећено ескалацијом насиља на свим нивоима и у различитим формама (у саобраћају, породици, на јавним местима). Насиље се испољава на различите начине (убиствима, телесним повређивањем жртве, говором мржње, угрожавањем сигурности). Оно се среће на радном месту (мобинг), у политици, медијима, на улици, на стадионима. Посебно су забрињавајући насиље и агресија који се испољавају код школске омладине, при чему се користе и опасна средства, оруђа и оружја (Ђурђевић & Коларевић 2011). Агресија младих понеки пут прераста у насиље извршено у групи, према недужнима, према стварима, у спортско насиље, насиље чији мотиви често нису лако објашњиви рационалним разлозима, попримајући обележја хулиганског понашања.

Хулиганско понашање се карактерише изразитом асоцијалношћу и (или) антисоцијалношћу извршиоца. Тенденција (склоност) ка оваквом понашању се по правилу уочава у раном школском узрасту, у виду адолесцентне агресивности и неприлагођености, склоности ка малтретирању слабијих, претежно вршњака, сакаћењу животиња, безразложном оштећењу и уништењу ствари. Више него код других форми антисоцијалних понашања, овде се уочава постојање специфичних карактеристика личности извршиоца, која поседује генератор потенцијалне опасности по околину. Удруживање, тенденција предузимања опаснијих и све озбиљнијих форми насиља, једна је од генералних одредница ових лица. Због тога се поставља питање оптималне стратегије у друштвеној реакцији и одбрани од понашања која се могу окарактерисати као хулиганска. То је посебно значајно у области насиља повезаног са понашањем навијача.

5.1.1. Проблеми репресивног приступа хулиганском понашању

Српско друштво се показало као веома неефикасно у контроли и сузбијању хулиганског понашања. Најчешћи одговор на хулиганско понашање је бурна реакција медија потпомогнута ватреним говорима и обећањима политичара, да се таква понашања више неће толерисати. Убрзо се случајеви „забораве” и препусте прекршајним и кривичним судовима, до нове прилике.

Тужилаштва и судови су веома неефикасни у процесуирању и пресуђењу хулиганских деликата. У многим случајевима, судски процеси уопште нису покретани према хулиганима (посебно у фудбалу), али ако су изузетно и покретани, нису се окончали ни после више година, или је изречена блага казна, која није ни приближно сразмерна „делу”. Уколико се и изриче казна затвора, она је или условна, или је око законског минимума. Оваквом судском праксом, не може се мерама кривичноправне репресије ефикасно деловати на сузбијање хулиганског понашања.

Пракса показује, да санкције према овим лицима немају довољан ефекат застрашивања и суздржавања од будућих хулиганских понашања. Благе санкције које се изричу, дуго након извршеног насилничког понашања, могу да имају само контрапродуктиван ефекат. О проблему ефикасности кажњавања лица која су склона хулиганском понашању, вршена су истраживања у иностранству. Она указују да је велики проблем деловање на личност окорелих насилника, како би се они преваспитали, или спречили да и убудуће врше насиље. У принципу, према окорелим, већ формираним насилницима, не показују се као делотворне превентивне методе, којима се покушава њихово преваспитавање. Међутим и казнена политика се појављује као неделотворна. Да би казне према овом типу учинилаца могле да имају ефекат, потребно је да испуњавају неке услове.

Докази научних истраживања сугеришу, да казна може да врши снажан утицај и оствари дуготрајан ефекат у односу на насилнике, само уколико су постигнуте следећи услови: 1) непосредно кажњавање – казна мора да следи агресивном понашању што је могуће брже; 2) тежина казне – она мора да буде довољно оштра, да би постигла позитиван, одвраћајући ефекат у односу на извршиоца; 3) висока вероватноћа кажњавања – мора да прати непожељно понашање, скоро у свакој прилици када се деси (Varon, et al. 1988: 197). Водинелић је истицао, да су хулигани, по правилу, страшљивци као и сви агресивни људи. Брзо и строго кажњавање првих насилничких испољавања, још пре него што се изврше озбиљнији насилнички акти, па међу њима и убиство, могу да услове повлачење агесије и страх од казне. Брзо и ефикасно кажњавање првих насилничких понашања, представља најбољи вид превенције (Водинелић, 1981: 196).

У једном међународном истраживању констатују, да се кажњавање агресивног акта у већини земаља не остварује у складу са наведеним принципима.

Интервал између извршења насилничког кривичног дела и кажњавања често је сувише дуг. Разлика у кажњавању је веома велика, бивајући по неки пут строга у неким срединама, а блага у другим. Вероватноћа откривања и кажњавања за извршени акт насиља је у просеку веома мала (Baron, et al, 1988: 198).

Савремена сазнања и пракса приступа контроли хулиганског понашања, пре свега у спорту, указују да репресивне мере не могу да реше све проблеме у вези са овим деликтима и да понеки пут могу да буду контрапродуктивне (Gabriel, 2012: 227). Због тога је веома важно разумети психодинамику, социолошку и криминолошку позадину хулиганског понашања и у складу са тим, према потенцијалним извршиоцима применити, пре свега према младима у ризику, најпре протективне, тј. превентивне мере и програме. Данас је општеприхваћено мишљење да примена само репресивних мера не може да обезбеди трајнији успех.

5.1.2. Форензичко-психолошке и криминолошке карактеристике генезе насилничког и хулиганског понашања у младом узрасту и адолесценцији

Насилничко понашање и хулиганизам, као једна од његових екстремних форми, имају своју генезу и развој, који се не смеју изгубити из вида. Насиље и хулиганизам не дешавају се у вакуму. Они имају своје корене, услове који им погодују, директне и индиректне факторе, спољне и унутрашње, који доприносе појави, прогресији и ескалацији. Уколико би се, као почетна тачка (позиција) у анализи и започињању пројеката превенције хулиганизма, одредило манифестовано хулиганско понашање, односно формирана личност агресивног насилника као извршиоца кривичних дела, изгубило би се много на стратешком нивоу могућег друштвеног деловања. Веома су ограничене могућности деловања на већ формираног хроничног агресивног насилника, који се може дефинисати као хулиган. Исправан стратешки приступ подразумева уочавање (детектовање) и деловање у раним фазама формирања једне личности, када се уочи да одређена особа (пре свега дете), поседује факторе ризика и манифестује неке форме понашања које, ако се не спрече, могу довести до ескалације и формирања насилне личности склоне хулиганизму.

Лонгитудиналне студије указују на исправност таквог стратешког приступа у превенцији хулиганизма. Један од објективних индикатора за дефинисање адекватних мера превенције и прогнозу насилничког понашања, требало би да буду резултати истраживања узрока насиља младих, модели формирања насилне личности и насилничког понашања. Спроведена су лонгитудинална истраживања ради добијања одговора на питање, да ли се дете које је испољило насилничко понашање у раном узрасту, тако понаша и као адолесцент, односно, да ли ће адолесцент који врши кривична дела са елементима насиља, то чинити и као пунолетно лице. Оваква истраживања представљају квалитетну основу за разумевање и прогнозу индивидуалног насилничког понашања и

прогнозу могућих трендова кривичних дела са елементима насиља. Она су веома значајна за сачињавање превентивних стратегија.

Резултати неколико студија су показали, да насиље детета представља добар индикатор за прогнозу насиља у адолесцентском узрасту и првим годинама периода пунолетства. У студији спроведеној у Шведској, две трећине узорка, око 1.000 мушкараца, који су испољили агресивно (насилничко) понашање до своје 26 године, као учиниоци насиља регистровани су већ са својих 10 до 13 година. Такође, доказ континуитета агресивног понашања представљају и резултати студије реализоване у Колумбусу, Охајо, САД. Од укупног броја лица која су до своје 18 године лишавана слободе због неког извршеног кривичног дела са елементима насиља, 59% их је поново лишавано слободе као пунолетна лица, а 42% њих су извршили неко од тежих кривичних дела насиља, као што су убиство, тешке телесне повреде и силовање (Ђурђевић & Коларевић, 2011).

5.1.3. Фактори ризика који доводе до склоности ка насилничком понашању у процесу формирања личности

На формирање особина личности детета у раном школском узрасту, које га могу предиспонирати ка агресивном насилничком понашању у периоду адолесценције, делује читав низ фактора, који могу да буду лични (персонални), (и) или условљени породичним утицајима и (или) неповољним социјалним окружењем, или комбинацијом свих, или неких од наведених у различитим варијацијама и интензитету.

Индивидуални и персонални фактори ризика

Бројне личне (персоналне) карактеристике испољене у најранијем узрасту повезане су са насилничким понашањем младих. На пример, неспутани темперамент формиран у детињству, повезан је са агресивним понашањем у адолесценцији. Иницирање, подстицање агресивног понашања у раном периоду детињства садржи велики ризик за касније насилничко понашање у адолесценцији. (Kashani, et al. 1999: 201).

Емпиријски докази и студије указују, да рани емотивни проблеми и проблеми понашања утичу на делинквентско понашање у каснијим животним фазама. Они могу да буду предиктори (основа за доношење прогноза) у вези са каснијом делинквенцијом и (или) употребом дрога. Предикторе из ове групе чине: неприлагођена понашања у детињству (проблеми у понашању), проблеми са пажњом, хиперактивност у периоду детињства, проблеми са депресијом, пркос и супротстављање ауторитетима. Уколико се овим проблемима који се манифестују у детињству не посвети пажња и не предузму профилактичке мере, имаће тенденцију да прогресирају у доба адолесценције (Sullivan, 2006: 293—294).

Когнитивни и ментални проблеми уочени су код младих који испољавају насилничко понашање. Насилни адолесценти поседују нижи ниво моралног резоновања, теже решавају проблеме у свакодневним животним ситуацијама, у односу на малолетнике који не испољавају агресивно понашање. Истраживачи су међу агресивним младима уочили нижи вербални IQ скор. Такође, међу малолетним насилницима уочени су израженији модели агресивног приступа решавању животних ситуација (hostile attributional biases), у односу на некриминалне вршњаке. Ови модели условљавају неадекватну интерпретацију (тумачење) понашања других као агресивног (угрожавајућег), мада у реалности иста немају непријатељске тенденције (намере). Америчка психијатријска асоцијација закључила је, да се понашања агресивних младих могу најчешће подвести под следеће дијагнозе поремећеног понашања: проблеми на релацији родитељи-деца; поремећаји пажње (дефицит); хиперактивност (Hyperactivity Disorder – ADHD) и депресивни поремећаји (Kashani, et al., 1999: 201).

Поред психолошких фактора ризика који доприносе настанку агресивног понашања младих, постоје и биолошки фактори ризика, односно биолошке предиспозиције за насилничко понашање (ниска активност серотонина, мали ниво кортизола, висок тестостерон, мање физичке деформације, оштећења мозга, перинатална оштећења, недостатак појединих витамина, итд.), које се у неповољним животним ситуацијама испољавају посебно у оквиру психодинамике односа родитеља према деци (Kashani, et al. 1999: 201). Биолошким предиспозицијама неће бити посвећена посебна пажња у овом раду.

Породица као фактор ризика

Многи породични фактори повезани су са насилничким понашањем међу младима. Посебно су значајне варијабле: породична историја криминалног понашања, присуство насиља, болести зависности родитеља, лоша организација породице, конфликти у породици. Проблем је у томе што родитељи агресивне деце подстичу и подржавају такво понашање и не усмеравају га на просоцијално понашање. Престрога родитељска дисциплина и недостатак контроле повезани су са агресивним понашањем младих. Породице агресивне деце показују мањак топлине, слабу кохезију и висок степен брачних конфликта (Kashani, et al., 1999: 202).

Проблематичне породице се појављују као један од најснажнијих фактора ризика за појаву насилничког понашања код младих. Многи аутори указују, да недостатак контроле у односу на децу представља снажан предиктор насилничког понашања и малолетничке делинквенције. Поред тога, разбијене породице, породице у којима родитељи немају изграђене вештине опхођења са децом и младима, недоследно поступање (кажњавање), претерана попустљивост, такође садрже повећан степен ризика настанка малолетничке делинквенције (Sullivan, 2006: 294).

Насиље у оквиру породице посебно је значајан психосоцијални фактор ризика. Деца која су доживљавала насиље од својих родитеља, више су склона

криминалном понашању него деца која нису била злостављана у породици. Адолесценти који су одрасли у породицама, у којима су биле изражене различите форме насиља (насиље између супружника, насиље према деци), показују значајно већи степен насилничког понашања од малолетних делинквентата који су одрастали у породицама са мање израженим насиљем. У питању су стечене фрустрације и научени модели понашања (Kashani, et al. 1999: 202—203; Farmer, et al. 2007: 199; Purcel & Arrigo, наведено по: Ђурђевић, et al. 2012).

Озбиљна примарна превенција насилничког понашања малолетника, скоро да није могућа без сарадње и ангажовања породице. Постоје бројни превентивни програми и породичне терапије укључивања породице, како би се решили проблеми у вези са агресивним, насилничким понашањем младих (Sullivan, 2006: 304). Међутим, највећи проблем је у томе, што родитељи најчешће нису спремни да се укључе у програме превенције помоћи својој деци, не прихватају да проблем постоји, или су незаинтересовани.

Школа као фактор ризика

Више фактора који чине школско окружење, повезани су са настанком агресије код младих, укључујући строга и нефлексибилна правила понашања у оквиру разреда, непријатељски став наставника, лошу организација рада у оквиру разреда. Млади у пренатрпаним школама су агресивнији према вршњацима, него млади у школама које нису пребукиране. Агресивна деца више ометају рад на часу, него неагресивна, што може да буде значајан индикатор који указује на љаке са проблематичним понашањем, ка којима треба усмерити пажњу и превентивни рад (Kashani, et al. 1999: 203).

Вршњаци као фактор ризика

Дружење са малолетницима склони криминалу и агресији, један је од значајних предиктора будућег криминалног понашања малолетника, као и будућег коришћења алкохола и дроге (Sullivan, 2006: 295). Деца и адолесценти који испољавају вербално и физичко агресивно понашање нису прихваћени од младих, који су просоцијални. Због тога, млади који су агресивни имају тенденцију да се приклањају другим младима који су слични њима и на тај начин долази до међусобног подстицања агресивности. Агресивни адолесценти показују мањи степен агресивности када се нађу у групи неагресивних вршњака, али када се поново нађу у групи агресивних вршњака, они поново регресирају на агресивне моделе понашања који су им блиски. (Kashani, et al. 1999: 203; Farmer, et al. 2007: 199).

Остали социјални фактори ризика

Постоје бројна истраживања која указују на још неке варијабле које се тичу заједнице, а повезане су са насиљем младих. Пре свега треба истаћи доступност оружја, дрога и алкохола. Малолетници који поседују оружје врше више насилничких деликата (са употребом, или без употребе оружја), од оних ко-

ји не носе оружје. Делинквентни малолетници који користе дроге врше више насиља, него њихови вршњаци који су такође склони криминалу, али не конзумирају дроге. Поред тога, културни ниво заједнице и суседства који карактерише сиромаштво, дезорганизација, генерално насиље, слаб осећај припадности локалној заједници, утиче на експанзију малолетничке делинквенције (Kashani, et al. 1999: 203).

Поред тога, више истраживања је показало да медији имају негативан ефекат и да извештавања у медијима о агресији малолетника, доприноси (води) ка додатном агресивном понашању међу њима. (Kashani, et al. 1999: 203).

5.1.4. Мотивација хулиганског понашања

Мотиви хулиганског понашања нису сразмерни поводу. Због тога се у литератури називају „неадекватни” мотиви кривичних дела. Појам „неадекватни мотиви кривичног дела” у науку су увели совјетски криминолози, а карактерише их то, да је претпостављени, или наведени мотив у очигледној супротности са тежином извршеног кривичног дела (Кудрјавцев, et al. 1981: 160). Код неадекватних мотива, одлучујући динамизирајући фактор представљају подсвесни процеси, који најчешће произилазе из неуротске, или психопатске структуре личности, коју карактерише висок степен егоцентризма и агресивности. Мотиви кривичних дела насилника, тј. хулигана, представљају само један вид испољавања неадекватних мотива кривичних дела. Према томе нису сви неадекватни мотиви кривичних дела из групе хулиганских мотива, већ само један део. Постоје неадекватни мотиви кривичних дела који не улазе у групу хулиганских (насилничких) мотива, али се срећу код других врста (пре свега) агресивног криминалног понашања.¹

У погледу хулиганских (насилничких) мотива, као подврсти неадекватних мотива у науци, истиче се следеће: „У криминолошкој и судскопсихолошкој литератури се наглашава, да се немотивисаност, односно постојање неадекватних мотива код насилничког понашања, може објаснити тиме, што се претпоставке које одређују садржај мотива у одређеним случајевима не појављују, пре свега, као спољни поводи и стимули, колико као унутрашња стања и побуде које произилазе из искривљеног система моралних вредности и ставова и у основи представљају покушај доказивања себе, било којим средствима

¹ У криминолошкој литератури разликују се два типична начина испољавања антисоцијалне агресије: а) неконтролисана агресија; и б) спутана агресија (Füllgrabe, 1983: 115). Прва врста је неконтролисана агресија, која се испољава константно у понашању делинквента, као одговор на безначајне поводе. Она је типична за насилнике (хулигане) и код ње се среће једна врста неадекватних мотива. Друга врста је спутана агресија, односно спутавање агресивних тенденција у конфликтним ситуацијама. Уколико је таква личност изложена дуготрајној фрустрацији, а не празни агресивни набој кроз друштвено прихватљиве форме понашања, добиће до кумулације агресивног набоја. У једној ситуацији безначајног повода, код оваквог типа личности може доћи до експлозије агресивног набоја и до извршења тешког кривичног дела (нпр. убиства) и према недужној особи (феномен: „кап која је прелила чашу воде”). И у овом случају је дошло до убиства због безначајног повода и овде је дело извршено услед неадекватних мотива, али ипак није у питању хулиганско убиство. Тип личности ових извршилаца убиства као и мотивациони процес криминалног понашања је сасвим другачији, него код учинилаца хулиганских убиства.

ма (па и криминалним понашањем) у сопственим, као и у очима других људи. Сиromаштво и деформисаност социјално-психолошког садржаја личности, у сагласности су са непредвиђањем могућих последица и доводе ова лица до извршења насилничких деликата, као средства за доказивање другима своје силе итд. Неадекватни мотиви се срећу, по правилу, код насилничког понашања и хулиганских деликата (*али не само код њих – примедба БС*). Код имовинских кривичних дела, ови мотиви се не појављују (Кудрјавцев, et al. 1981: 71—72).

Теоријски и практично, важно је питање мотива кривичног дела, у случајевима извршења убистава при хулиганском понашању (на пример, у оквиру насиља навијача). Независно од прихватљивости и уверљивости мишљења, да хулигански мотиви (код убистава и насилничког понашања) представљају подврсту испољавања неадекватних мотива, па их самим тим ни учинилац није до краја, или уопште није спознао, поставља се питање, шта је садржина, шта је права природа ових мотива? Одговор на ово питање има вишеструки значај, како са аспекта правне квалификације ових кривичних дела (у специфичним случајевима), индивидуализације казне, спровођења третмана ресоцијализације, као и превенције испољене агресивности у раним фазама (пре свега код младих).

Једна група аутора сматра, да су мотиви убистава при безобзирном насилничком понашању (односно код насилничког понашања уопште) једносмерни и да никад не постоји сноп мотива. Разлике постоје у погледу садржаја тог мотива. Тако Вукашин Пешић помиње обест као један од честих мотива убистава, који покреће учиниоце овог кривичног дела. Додаје, да алкохолизам представља значајан фактор у генези мотивационог процеса ка извршењу убистава (Пешић, 1972: 114—115). Слично Пешићу, поједини совјетски аутори су истичали, да је основни мотив ове врсте убистава и хулиганског понашања уопште, распуштеност, распојасаност, разуданост (реч „озорство” – на руском језику). Ове мотиве карактерише својеврсно стремљење за „забавом”, за „пакошћу из шале”, „просто се ухватити за ситницу у односу на неког”, „побунити се”, „подсмевати се” и слично (Дањшин: 1971: 87). Друга група аутора сматра, да садржину хулиганских мотива чини злоба, освета, љубомора (Тарарухин: 1974: 97). Трећа група аутора истиче, да мотив хулиганства није једнозначан, већ напротив, има много облика испољавања. Он се појављује у различитим ситуацијама, у разним видовима. Као садржина хулиганских мотива (код убистава и насилничког понашања уопште) не појављује се један, већ по правилу, сноп мотива. Хулигански мотиви су многообразни и поред распуштености њих чине: показивање презира ка личном достојанству човека и његовом раду, егоизам, тежња за надмоћи над другима, бахатост, показивање неустрашивости и физичке снаге и томе слично (Тузов: 1982: 119). Поред наведеног, мотиви хулиганског понашања, што се среће код екстремних фудбалских навијача, имају и „системску позадину”, односно насиље је средство за изградњу позиција у преступничкој средини, или на другој страни, може да има за циљ остварење економских погодности (Ђурђевић & Коларевић, 2011), што је везано са протурањем наркотика у оквиру навијачке популације.

Судска пракса и криминалнопсихолошка истраживања² несумњиво показују, да не постоји један хулигански мотив, у пракси се често среће мотивациони сноп, тј. више мотива који истовремено подстичу агресивно понашање учиниоца. Хулигански мотиви представљају групу сродних мотива, а не индивидуализован мотив. Да би се разумело понашање ове врсте делинквената, није довољно задржати се само на питању мотива, зато што су они најчешће различити у сваком конкретном случају (мада сачињавају исту групу). У одређивању мотивационог процеса (процеса формирања мотива) и мотива (као резултата тог процеса) код ове врсте кривичних дела (убиство при безобзирном насилничком понашању и насилничко понашање као основно кривично дело), треба поћи корак уназад у сагледавању мотивационог процеса³, то јест од потреба⁴. Потребне су оно, што ово кривично дело криминолошки и психолошки разликују од свих других кривичних дела. Ова кривична дела (убиство при насилничком понашању и насилничко понашање) карактеристична су по *потребама за самодоказивањем учиниоца* пред самим собом и (или) пред другима, или по потреби за „контролисањем ситуације”, како наводе неки савремени аутори.

Код ових кривичних дела, јасно се види како потреба за самодоказивањем у оквиру специфичне структуре личности доводи до формирања специфичних мотива хулиганског (насилничког) понашања. Карактеристика и специфичност потребе за самодоказивањем код овог кривичног дела је у томе, да најчешће није спозната од стране самог учиниоца. Имајући у виду антисоцијално, често и психопатско устројство личности извршиоца, ова потреба се реализује, оживотворује у нихилистичком, деструктивном, агресивном, рушилачком, садистичком односу учиниоца према друштвеним вредностима, тј. лицима и стварима (код основног облика насилничког понашања). Потреба за самодоказивањем у личности са негативном социјалном оријентацијом, остварује се на антисоцијални, агресиван начин, формирајући разне мотиве (односно преображавајући се у разне мотиве) који сачињавају групу тзв. хулиганских мотива. То могу да буду мотиви садистичког уживања у патњама других, доказивање своје снаге и одважности, показивање своје личности и ауторитета, заштита својих интереса, итд.

Карактеристика мотивационог процеса (процеса формирања мотива) за убиство при безобзирном насилничком понашању је у непостојању сразмере из-

2 У једном узорку испитиваних малолетних хулигана утврђено је, да су се у основи њихових радњи налазили следећи мотиви: доказивање престижа у 36%; деловање за „друштво” у 30%; изражавање неуважавања ка присутним особама у 34%. Независно од различитих мотива, код свих њих је у мањем, или већем степену, постојао елемент самодоказивања, Тузов, А. П., оп. цит, стр. 117.

3 Према водећим теоријама личности, тумачење личности преступника захтева трагање за раним узрочницима актуелног понашања, без обзира, да ли је реч о специјалној организацији инстиката, траумама, о раном учењу, стварању првих навика, о фрустрацији итд. Поред тога, рани узроци актуелног понашања најчешће су недоступни свести самог испитаника, они су несвесни и због тога њихово откривање захтева примену посебних метода и велику опрезност испитивача приликом тумачења (Поповић, 1965: 539).

4 Потреба представља потенцијално, или актуелно постојање неопходности код личности, да предузме делатност или поједину радњу (персонално динамизирајући фактор) која је изазвана социјалним, психичким, или биолошким факторима, при чему треба нагласити социјалне утицаје у њеном формирању, испољавању и начину задовољавања.

међу повода за убиство и самог убијања, односно у непостојању адекватног повода. Због тога поједини аутори погрешно тврде, да су ова убиства немотивисана. *Грешка овог схватања је у томе, што његови заступници идентификују (поистовећују) непостојање повода за убиство, са мотивом за извршење убиства.* Међутим извршиоци овог убиства имају своје мотиве који се могу егзактно утврдити и они су по правилу неадекватни. Карактеристика виктимолошког односа код ове врсте убиства је у томе, да жртва својим понашањем није допринела (или не битно) настанку (формирању) одлуке о извршењу убиства. Односно, допринос жртве не постоји⁵, или је мали и безначајан, у односу на последицу кривичног дела. Уколико то није тако, убиство се не може ни квалификовати као убиство извршено при безобзирном и насилничком понашању. Доминантан фактор у настанку овог кривичног дела није неповољна спољна ситуација дела, односно постојање и кулминирање конфликта између извршиоца и жртве, већ једино личност извршиоца и специфичности његове, по правилу, психопатске структуре.

Карактеристике мотивационог процеса код кривичних дела убистава из хулиганских мотива су⁶: 1) *Постојање тзв. кратких мотивација у односу на извршено конкретно кривично дело* (конкретно убиство није раније планирано, тј. одлука за убијање је донета у моменту, у оквиру конфликтне ситуације – може да буде доминантан само унутрашњи конфликт, без спољњег конфликта са жртвом); 2) *Постојање мотивационих диспозиција, као трајне усмерености мотивационе структуре личности, ка извршењу насилничких деликата уопште.* Независно од постојања тзв. кратких мотивација, у односу на конкретно кривично дело, код ових учинилаца неретко постоји трајна диспозиција ка вршењу хулиганских (насилничких) деликата. Они су психички и физички спремни за вршење ових деликата, прихватају насиље и не само да користе сваку прилику, већ је активно и траже (термин у народу „кавгације“). У складу са својим мотивационим диспозицијама за вршење насилничких деликата, најекстремнији од њих са собом носе разна оружја (боксере, ножеве „скакавце“, чакије, сајле за ударање, итд; 3) *Доминација персоналних мотива, (диспозиционих, хабитуелних мотивација),* када су у питању мотиви који сачиња-

5 У овој категорији случајева до погибије је дошло само зато, што су се учинилац и жртва физички сусрели. Да су се мимоишли, злочина не би било. Жртва се претходно није налазила у било каквом односу са учиниоцем. Њена личност није играла улогу у генези кривичног дела. Ту не постоји виктимогенеза, него само криминогенеза. Свако је могао да постане жртва, а што се она управо у том моменту затекла на лицу места, чиста је случајност (Водинелић-Симић, 1968: 57).

6 Дањшин наводи следеће карактеристике мотива ових дела: За хулиганске мотиве својствена је изненадност појављивања и брзина формирања. Хулиган врши кривично дело неочекивано, често без икакве припреме. У томе је суштина прве црте хулиганских мотива. Друга црта се заснива у очигледном непостојању повода, или у његовој несразмери са учињеном радњом. Ова особеност хулиганских побуда може да се одреди термином „незнатост мотива“. Хулиганска кривична дела се у највећем броју врше при безначајном поводу, или непостојању повода. Жртва хулигана је случајна. Хулиган с њом није имао у највећем броју случајева ништа заједничко, она није дала никакав озбиљан повод за насиље. Хулиган у највећем броју случајева није ни познавао своју жртву. Она му је „пала под руку“, „запала за очи“ и то је хулигану довољно за насиље. У вези са тим, хулиганске радње можемо окарактерисати као неадекватни одговор при понашању хулигана. Трећа карактеристика хулиганских мотива се састоји у релативној површности мотивације хулиганских радњи. Као што је познато, свако вољно делање је резултат борбе мотива „за“ или „против“ предузимања одређеног акта. Хулиган у потпуности спознаје штетне последице својих радњи, но представа о њима не доводи до активирања вољних процеса, који би могли да задрже вољне процесе за извршење дела. Дањшин И. Н. оп. цит, стр. 92.

вају структуру личности, настају као вид антисоцијалног и агресивног карактерног склопа личности, а нису ситуационо условљени као одговор на неповољну спољну ситуацију дела, или провокацију жртве, односно ранији међусобни однос између њих; 4) *На мотивациону структуру личности убице при извршењу овог кривичног дела изразито стимулишући ефекат има стање алкохолисаности.* Највећи број убиства при безобзирном насилничком понашању (и хулиганских деликата уопште), врши се у стању алкохолисаности⁷. 5) *Мотиви ових кривичних дела су покретачи неинструменталне агресије*⁸.

Имајући у виду, да је за свако убиство карактерично насиље и да је убиство, по правилу, безобзиран насилнички чин, то је потребно ући у анализу психичких покретача личности убице у конкретном случају. Уколико су учиниоца у извршењу конкретног кривичног дела покретали мотиви који представљају законско обележје неког другог облика убиства, онда неће постојати кривично дело убиства при безобзирном и насилничком понашању, него неко друго (нпр. убиство из освете, љубоморе, користољубља). Уколико постоји сразмера између повода и мотива убиства, уколико између убице и убијеног постоји динамика пређашњих поремећених односа, односно уколико постоји пропорција, међусобни однос између криминогенезе и виктимогенезе који је кулминирао у убиству, тада се не може применити кривичноправна квалификација убиства при безобзирном насилничком понашању, па макар убиство по својој спољној манифестацији и личило на убиство при насилничком понашању.

5.1.5. Утицај алкохола и малолетничког удруживања на насилничко понашање

Алкохол подстиче насиље, тј. постоји чврста веза између алкохола и насиља. Та веза је на нивоу *психофармаколошког*, односно, интоксикација алкохолом директно подстиче насиље; на нивоу је *психолошке* везе, јер алкохол ослобађа „стеге“ које намећу друштвено прихваћени модели понашања. Алкохол делује на нивоу *когнитивног*, јер отежава расуђивање и сагледавање могућих последица агресивног понашања, итд.

Постоји више новијих истраживања која указују на међусобну условљеност алкохола и насилничког понашања младих. У једном истраживању, наводи се да је употреба алкохола повезана са најтежим кривичним делима малолетника у оквиру америчког правног система (убиства, силовања, тешка телесна по-

7 Поремећаји структуре личности, настали услед злоупотребе алкохола, условљавају да њоме овлада криминогена диспозиција. Ова категорија учинилаца припада експлозивним типовима, код којих, када су у алкохолисаном стању, снажни афекти избијају елементарном снагом, попут удара грома, или земљотреса. Управо услед деловања алкохола, испољава се афективна напетост, чије избијање криминолози називају експлозивном дијатезом (склоност, диспозиција). Водинелић Владимир-Симић Илија, Убиства у Београду и алкохол, „13 мај“, 4/1968, стр. 57.

8 Важно је навести Heckhausenову поделу агресије на реактивну и спонтану. Спонтана агресија се не појављује као реакција на конкретну ситуацију и настаје из жеље за доминацијом, мучењем другог, што карактерише ову врсту кривичних дела. Реактивна агресија се појављује као одговор на конкретну криминогену ситуацију и среће се, на пример, код афективних кривичних дела (Heckhausen, 1980: 367).

вређивања жртве). Рана употреба алкохола представља предиктор (предсказивач) каснијег криминалног и агресивног понашања. На другој страни, употреба алкохола од стране малолетних делинквената, један је од најснажнијих фактора предвиђања рецидивизма (Mouttara, et al. 2010: 72). Једно друго истраживање, такође указује да постоји међусобна условљеност алкохола и насилничког криминала. Већа је вероватноћа, да ће млади који користе алкохол у великим количинама, почети да врше тешка насилничка кривична дела, него млади из контролне групе који не користе алкохол, или га не користе у претераним количинама. Рано манифестовано насиље, сигуран је предзнак касније употребе алкохола и даље ескалације насиља. Веза настаје посебно у периоду између 15 и 19 година старости и перзистира на каснијем узрасту. На другој страни, резултати истраживања показују да рана агресија (нпр. групне туче, насиље над наставним особљем, употреба хладног и ватреног оружја) представља сигуран предзнак касније прекомерне употребе алкохола, као што рана употреба алкохола, представља предзнак каснијег насилничког понашања (Maldonado-Molina, et al. 2011: 100). Посебно је важно запажање, да је виши ниво агресије уочен међу адолесцентима који су почели да користе алкохол у млађем узрасту. Код оних малолетника, који су већ склони агресији, интоксикација има *појачавајући (додатни) ефекат* на агресивно понашање (Kashani, et al. 1999: 203).

Поред наведених, важни су резултати истраживања којима је утврђено постојање везе између прекомерне употребе алкохола, емоције љутње (гнева), која се испољавала приликом вршења кривичних дела и психичког идентификовања малолетних делинквената са криминалним насилничким гангом коме припадају. Испољавање снажне емоције гнева при стању алкохолисаности, независно је од кривичног дела које су малолетници вршили у таквом психичком стању. Љутња и идентификација са члановима криминалних група вршњака, повезана је са (редовним) прекомерним конзумирањем алкохола. Релација – љутња – алкохол – ганг, уочена је и код криминалних група пунолетних извршилаца у истраживањима која су спроведена у различитим државама света (Mouttara, et al. 2010: 72, 77).

Малолетничке групе склоне насиљу, и екстремне навијачке групе повезује осећај припадности групи, поседовање истог система вредности, култ насиља, јаке негативне емоције према онима који су различити, што је додатно подстакнуто прекомерним конзумирањем алкохола. Удруживање малолетника склоних агресији, умањује осећај одговорности, услед чега су у стању да изврше кривична дела, на која би се тешко одлучили изван групе. Због тога је веома важно да полиција пре почетка утакмице спречи уношење алкохола на стадион. Такође, не би требало да пусти навијаче који су очигледно под утицајем алкохола да присуствују утакмици.

Код младих који су склони прекомерној употреби алкохола и криминалном удруживању, утврђено је постојање два начина психичког идентификовања са гангом малолетних хулигана: а) један ниво се среће код малолетних делинквената који су активни чланови малолетног делинквентског ганга, и б) други

се уочава код малолетника који нису реални чланови криминалног ганга, већ се само психички идентификују с њим, независно од стварног (реалног) учешћа у криминалним активностима криминалне групе. При том, треба напоменути да се малолетници који нису активни чланови криминалног ганга (нису уопште, или нису у пуном капацитету), идентификују са реалним члановима ганга и усвајају неке типичне карактеристике понашања активних чланова криминалне групе, нпр. агресивно понашање, употреба алкохола и дрога (Mouttapa, et al. 2010: 72).

Важно је сазнање које произилази из наведеног истраживања, да психичка идентификација са гангом, аутоматски не мора да значи и ступање у чланство ганга. Због тога је важно идентификовати оне младе, који идеализују гангове, али још нису постали чланови неког и на њих деловати пружањем других идентификационих модела уз редукцију конзумирања алкохола (Mouttapa, et al. 2010: 79).

Ово сазнање веома је значајно за развој пројеката превенције спречавања насиља екстремних навијача. Важно је уочити (идентификовати) међу навијачима оне, који нису чланови екстремног језгра и оне који су само симпатизери, па на њих деловати пројектима превенције, тако што би им се понудили некриминални узорци, који код њих могу да имају ауторитет и изазову психолошку идентификацију уз појачану кампању против конзумирања алкохола и других средстава која изазивају зависност. На тај начин би се одвојили (дистанцирали) од екстремних навијача, чиме би се спречила њихова озбиљнија криминализација и ескалација агресивности.

У вези са тим, значајно је поменути, да је Амерички центар за лечење болести зависности (The National Center on Addiction and Substance Abuse at Columbia University, 2004) указао на велики превентивни значај лечења зависности од дрога и алкохола, у циљу превенције тешких облика агресивног криминала извршеног у оквиру криминалних група. Резултати показују да успешан третман ових лица драматично редукује криминалну активност у периоду адолесценције (Mouttapa, et al. 2010: 78).

Треба напоменути, да као што је константна употреба алкохола од стране малолетника снажан предиктор насилничког понашања, тако је и некоришћење алкохола снажан протективни (заштитни) фактор ненасилног понашања. Према томе, одустајање од алкохола малолетних насилника, снажан је предиктор одустајања од насилничког понашања. Напори на превенцији употребе алкохола, могу снажно да допринесу умањењу насилничке делинквенције. Због тога се указује на велики значај превентивне интервенције, у циљу одустајања коришћења алкохола у младим годинама. Програме превенције употребе алкохола треба почети од основне школе и ране адолесценције, а у њих треба укључити школе, родитеље и заједницу (Maldonado-Molina, et al. 2011: 107—109).

5.2. Превентивни програми усмерени према омладини

5.2.1. Уопште о програмима превенције насилничког (хулиганског) понашања који су усмерени на омладину

У криминологији постоји мишљење, да се на већ формиране извршиоце насилничког понашања тешко може ефикасно деловати прекршајним и кривичним казнама. Посебно се истиче, да су благе казне неделотворне према овом типу извршилаца. Због тога се потенцирају методе утврђивања раних индикатора агресивности код предшколске и школске деце, или се пак дијагностикују услови и узроци који утичу на формирање личности овог типа учинилаца. Након тога се различитим програмима превенције делује на ове малолетнике, или на целу популацију малолетника, како би се предупредило започињање са озбиљнијим формама насилничког понашања, што би изазвало читав низ негативних друштвених последица и третирање насилника системом прекршајне и кривичне одговорности (који се већ показао као неделотворан).

Превенција насилничког понашања представља веома озбиљан проблем и захтева системски и мултидимензиони приступ, који обухвата широку лезезу формирања и спровођења програма превенције насилничке делинквенције уопште, малолетничког насилничког криминалитета, као и програме спречавања алкохолизма, јер се као једна од последица његовог прекомерног конзумирања, појављује и насилничко понашање. Превенцију насиља у једном друштву треба отпочети доношењем једне „кровне” стратегије, која ће да заокружи и постави основе целовитом систему и приступу сузбијања ове врсте криминала. На основу целовите, треба донети појединачне стратегије и програме које се тичу превенције у оквиру специфичних подручја испољавања насиља. У вези са тим, важно је указати на мишљење Ђурђевића и Коларевића, да се без националне стратегије за супротстављање насиљу, једна држава не може легитимисати, као држава владавине права. Насиље се не може парцијално разматрати (породично насиље, насиље у школи, итд.). Приступ насиљу мора бити целовит, а конкретни превентивни програми усмерени ка одређеној врсти насиља. Лице склоно насиљу ће такво понашање манифестовати, како у школи, тако и на утакмици, па и у породици. Зато се проблем таквог насиља не може решавати само у школи, а да у то не буду укључени центри за социјални рад, породица и целокупна друштвена заједница (Ђурђевић и Коларевић, 2011), нити се може решавати само у суженом оквиру посматрања насиља, у вези са конкретном облашћу друштвеног живота, у којој се оно у датом моменту испољило, односно у којој је у конкретном случају уочено (регистровано) од стране институција друштвене контроле. Лице склоно агресији, насилничком понашању, понашаће се у складу са усвојеним моделима решавања свакодневних и (или) конфликтних ситуација у породици, у саобраћају, на послу, на стадиону, у кафани. Питање је само у ком ће моменту и у ко-

joј области животних улога (контексту), његов агресивни и насилни стил понашања (живљења) бити уочен од стране органа друштвене контроле. У зависности од тога, говориће се о насилнику у саобраћају, о насилнику у породици, о спортском хулигану. Због тога сматрамо, да је парцијални приступ насиљу у друштвеној заједници, у коме се одвојено (независно једна од друге) доносе стратегије о насиљу у породици, насиљу у спорту итд. сумњиве вредности, а да при том, многе области у којима се испољава насиље нису ни дотакнуте, нпр. насиље у медијима, у јавном наступу, у саобраћају. У питању је исти тип личности који се испољава у различитим областима друштвеног живота, у складу са специфичностима дате ситуације и околности. Исти су услови који су допринели формирању такве, насилне личности, што је посебно значајно за пројекте превенције.

Горе наведени приступ, за који се опредељујемо у овом раду, нема само теоријски значај, већ указује на могуће практичне стратегије целовитог приступа проблему насиља у друштву и пружа најмање три практичне могућности. Под један, проблему *насиља у друштву треба приступити целовито, системски*, са аспекта једне *кровне стратегије*, а онда након тога треба гранати мере превенције и адекватне репресије у складу са специфичностима датог подручја његовог испољавања, специфичностима личности насилника и расположивим превентивним потенцијалом. На тај начин се не губи целина и омогућава се лакше међуресорно синхронизовање, размена информација и искустава (анализа добре и лоше праксе), уштеда ресурса, финансијских средстава, итд. Превенција насилничког понашања подразумева интегрисан приступ различитих министарстава и институција друштва: школа, центара за социјални рад, спортских савеза и клубова, полиције, медија, итд. Програми превенције насиља дају шансу, да се на истом задатку укључе и сарађују институције државе и цивилног друштва и то на различитим нивоима, почевши од владе и министарстава, па до школа, суседства, спортских клубова и појединаца. У складу са тим, значајно је финансирање и имплементирање различитих пројеката на различитим нивоима, са учешћем различитих правних лица, примена пројеката у различитим областима (зависно од врсте проблема), различитим територијама. У вези са тим, држава би могла да поред „кровних програма превенције”, које директно организује и спроводи, расписује и тендере за конкурисање са различитим пројектима превенције, на које би могли да се јављају заинтересовани субјекти (правна и физичка лица). На тај начин би се ставили у функцију неискоришћени друштвени потенцијали и подстакла креативност (пре свега младих и незапослених стручњака).

Под два, *мере превенције треба да буду усмерене на суштину*, а то значи на: а) узроке насиља у једном друштву, посматрано у целини; и б) на узроке формирања и развоја агресивних личности. Ако су стратегије и превентивни програми усмерени само на форме друштвених односа у којима се манифестовало насиље (насиље у породици, насиље у вези са спортом, итд.) дошло је погрешног стратешког приступа, јер се пажња институција и друштва фокусира на консеквенце, односно последице, на форме испољавања насиља, а не на узроке. До испољавања насиља у различитим друштвеним ситуацијама (породи-

ца, саобраћај, спорт, итд.), доводе исти узроци. Глобално гледано, то су односи у једном друштву и друштвени став према насиљу. Појединачно посматрано, то су специфични типови личности насилника. Доношење неповезаних и независних стратегија и програма превенције насиља у појединим областима, прикрива дубље друштвене корене насиља, односе и услове који погодују насиљу и формирању насилних личности. Појединачни програми превенције не могу да буду довољно ефикасни, јер не погађају суштину (целину проблема) и на другој страни, често представљају узалудно трошење друштвених ресурса, јер парцијалним приступом не доводе до жељених резултата. Делимичан узрок сепарираних приступа превенцији насиља, произилази из парцијализације друштва по различитим ресурсима, министарствима, буџетским ставкама финансирања, итд. На другој страни, проблем је у томе, што „савремена“ цивилизација, на најглобалнијем светском нивоу посматрања, прикрива „класну суштину“, тржишну организацију друштва која у својој основи продукује, подстиче и толерише насиље (тржишна привреда, неспутана друштвена конкуренција, слобода медија заснована на тржишним принципима, што подстиче сензационализам, све веће бескурпулозно богаћење мањине и сиромашење већине, незапосленост, форсирање хедонизма, итд.).

Под три, теоријски став да исти услови и узроци, типови личности продукују агресију и насиље у различитим областима, може да буде искоришћен при формирању база података које би објединиле корисне информације од значаја за стратешки и интегрисани приступ превентивног и репресивног третирања насиља у друштву. На пример, формирање јединствене компјутерске базе података регистрованих насилника, која би повезивала поднете полицијске пријаве за насиље било које врсте против одређених лица, прекршајну и кривичну одговорност истих, омогућило би реалнији увид у ову популацију делинквената (али и у рад државних органа). На тај начин би се могло видети, да један регистровани насилник у породици, поступа на исти начин (агресивно) у саобраћају и на стадиону, итд. Видело би се да је против једног истог лица поднето више пријава за насиље различитих врста, а да није донета ни једна прекршајна, или кривична пресуда (што је у Србији правило када су у питању фудбалски хулигани). То би налагало продубљено истраживање, контролу рада полиције и судова у вези са појединим предметима, или појединим лицима (пријављеним насилницима). Јединственом базом података лакше би се пратила генеза ескалације агресивних типова личности и омогућило би се предузимање адекватних мера превенције у ранијим фазама манифестовања, или би избор репресивних мера могао бити адекватнији исказаном криминалном потенцијалу.

Конкретни програми превенције насилничког понашања требало би да буду резултат претходно спроведених истраживања и анализа, које помажу у идентификацији проблема на основу чега се врши:

- дефинисање проблема (идентификација величине проблема и различитих облика његове манифестације);
- идентификација природе и узрока насиља у конкретном подручју;

-
- дефинисање фактора ризика, од појединачног до друштвеног нивоа (криминогени и виктимогени) и фактора заштите у складу са моделом за идентификацију ризика;
 - јасно дефинисање циљева и предмета засновано на интердисциплинарној анализи проблема и његове ширине;
 - предлагање мера (конкретне мере, имплементација заснована на циљевима и предмету интервенција, циљна популација);
 - успостављање логистичке и административне инфраструктуре;
 - оцена резултата (евалуација-резултат, смањење кривичних дела насила, Ђурђевић & Коларевић, 2011).

Сазнање да мотиви насилничког (хулиганског) понашања имају свој дубоки корен у задовољењу потребе за самодоказивањем и контролом, може да буде од значаја приликом прављења стратегија и програма превенције насилничке малолетничке делинквенције, која је у вези са спортом. Потребно је размишљати о начинима преусмеравања и каналисању потреба за самодоказивањем у социјално прихватљивом правцу. Формула на којој би се могла градити стратегија успешне превенције ових деликата је у раном учовању агресивних испољавања код лица са насилничким склоностима (применом тестова и индикатора за рано утврђивање агресивности код школске омладине) и након тога у педагошком, социјалном и психолошком усмеравању њихових потреба за самодоказивањем, у правцу испољавања личности (па и агесије) у социјално дозвољеном правцу, путем укључивања у спортске клубове, појачани надзор друштвене заједнице, (школе, завода за социјално старање, родитеља, полицијског одсека за превенцију малолетничке делинквенције итд). На пример, у свету постоји успешна пракса рада са овим категоријама лица, тако што су укључивани у спортска удружења (нпр. борилачке вештине) под патронатом, или контролом полиције, или других организованих друштвених институција, или пројеката.

Постоје бројне поделе и класификације програма превенције насилничке делинквенције. Превентивни програми спречавања насилничког понашања могу да буду усмерени ка: а) *Потенцијалним жртвама* (упознавање грађана преко масовних медија о овим кривичним делима, криминолошким и социјално-психолошким карактеристикама насилника, обележјима по којима се могу препознати, начинима избегавања конфликтних ситуација и оптималним начинима понашања уколико се грађанин нађе у високоризичној ситуацији, оптималним начинима поступања у ситуацијама сукоба навијача са полицијом, итд.); б) *Потенцијалним делинквентима*, односно ка лицима која су већ вршила прекршаје и кривична дела из области агресивне делинквенције. Познавање типичних социопсихолошких и криминолошких особина ове врсте делинквената је значајно за спровођење мера и програма превенције. Посебно је значајно применити мере социјалне (криминолошке) превенције према малолетницима код којих су регистровани први симптоми агресивног, насилничког, девијантног понашања; в) *Социјалном окружењу* из којег се најчешће појављују извршиоци ових кривичних дела (истраживања показују да насилници најчешће потичу из специфичних и препознатљивих породи-

ца⁹); г) *Повећању ефикасности превентивне и репресивне делатности полицијских и правосудних органа*, као и мера које они спроводе (ефикаснији полицијски надзор, бољи полицијски рад на сектору и сарадња са грађанима на нивоу локалне заједнице у припреми одржавања фудбалских утакмица са великим ризиком, итд.).

На пример, Дањшин је поделио све превентивне мере у сузбијању хулиганских понашања на више врста: а) организационе мере (организација правосудне и оперативне делатности, координација делатности свих органа који се сусрећу са овим деликтима); б) општенадзорне мере; в) оперативне мере (повећање ефикасности полиције, односно служби које се сусрећу са овим делима, нпр. евиденције ових лица и појачан надзор над њима, појачана контрола места на којима се скупљају ова лица); г) васпитне и информативне мере упућене грађанима о овим делима, особинама извршилаца и оптималном понашању људи у критичним ситуацијама; д) кривично-процесне мере, тј. повећање ефикасности судског поступка у овим случајевима (Дањшин, 154).

У односу на циљну групу, према којој су превентивне мере усмерене, превентивни програми могу бити:

Универзални (општи), усмерени према општој популацији, без сагледавања индивидуалних ризика; пример су програми превенције насиља кроз наставне програме и планове, усмерени према свим ученицима, или деци одређеног узраста, али и медијска кампања усмерена према заједници.

Програми усмерени ка потенцијалним учиниоцима, ученицима код којих постоје неки од фактора ризика за насиље. Пример таквих програма је едукација родитеља, (самохрани родитељи).

Програми усмерени ка лицима која су већ регистрована као извршиоци неке од радњи насиља, или су били жртва насиља.

Овим програмима треба додати и програме усмерене ка потенцијалним жртвама, смањењу виктимогених детерминанти које могу утицати да неко лице постане жртва насиља, едукацији како се понашати у конфликтним ситуацијама да би се насиље избегло, или насилнички потенцијал учиниоца смањено. (Tolan, наведено по Ђурђевићу & Коларевићу, 2011).

9 Истиче се да починиоци кривичних дела извршених насиљем потичу махом из породица веома ниског образовног и квалификационог нивоа; професионални статус родитеља насилника је веома низак; економски статус породица из којих насилници потичу је врло низак; у породицама насилника је много алкохоличара и нагпросечан проценат душевно оболелих и поремећених чланова; образовни ниво насилника је веома низак, а тако је и са њиховим професионалним нивоом; међу њима је много незапослених; знатан проценат насилника потиче из непотпуних и разорених породица, посебно из оних у којима недостаје отац; велики проценат насилника су алкохоличари, или су на путу да то постану; међу насилницима је много скитница, беспосличара и особа са осталим симптомима социопатског и асоцијалног понашања, нагпросечан је проценат психопата и неуротичара међу њима.

5.2.2. Програми превенције насиља код школске омладине

У превенцији насилничког понашања уопште и насиља навијача у вези са спортским приредбама, веома је важно отпочети са програмима превенције насиља школске омладине. Програми превенције насиља код школске омладине могу значајно да утичу на факторе ризика у формирању личности малолетника. У оквиру школског система могу да се отклоне (до извесне мере) евентуалне слабости које су настале у оквиру породичног васпитања, под условом да је школа окренута не само едукацији и образовању, већ и васпитању својих ђака. Школа и школски систем може на једној страни да делује на ризике који доводе до насилничког понашања, а на другој страни и сама може да продукује ризике који ће допринети резигнацији, фрустрацији и осећању одбачености код појединих категорија ђака, што доприноси даљој деградацији деце и младих који се налазе у ризику, њиховог усмеравања ка улици, лошем друштву, малолетничкој делинквенцији и насиљу.

Школа као институција мора да буде усмерена ка превенцији насиља и обезбеђењу сигурности деце која су јој поверена. Школа и њени ђаци јесу потенцијалне, могуће и реалне мете остварења разних криминалних циљева и интересантни су за криминалце различитог профила, ради извршења палете различитих кривичних дела, односно изложени су различитим безбедносним ризицима (терористички напади, отмице деце, продаја дроге, педофилија и разне сексуалне настраности, компјутерски криминал, имовински криминал, безбедност у вези са саобраћајем у окружењу школе, итд.). Школа није угрожена од криминалних ризика само споља већ и изнутра, јер се безбедносни ризици, угрожавања и кривична дела, дешавају и у оквиру ње (компјутерски криминал, сексуална кривична дела где се као извршиоци појављују ђаци и школско особље, крађе, оштећење имовине, насиље разних врста, корупција, уцене, претње, па чак и убиства). Са свим наведеним ризицима, школски систем у целини и свака поједина школа морају да се суоче и да имају изграђен систем унутрашње и спољне самозаштите и контроле. Да би школа могла да постигне и одржи одговарајући систем безбедности, она мора да сарађује са локалном друштвеном заједницом, полицијом и другим институцијама државе и друштва.

Према томе, програми превенције насиља у школама само су један ужи сегмент безбедносног менаџмента у оквиру школе. Мере и програми превенције насиља у оквиру школа могу да се поделе на оне који су усмерени на спречавање насиља у самој школи, или објектима и просторима који су јој поверени и на другој страни, на уочавању ђака који су у ризику (као жртве, или као насилници) и предузимању мера како би им се помогло да превазиђу неповољну ситуацију, или фазу у развоју личности. У литератури се истиче да превенција школског насиља треба да се посматра као холистички напор који се предузима, како на индивидуалном нивоу, тако и на нивоу читаве школе. Интервенције на индивидуалном нивоу (према ђацима у ризику) треба да

се предузимају, не само у односу на њихове проблематичне карактере, већ и на њихов развојни контекст (Farmer, et al. 2007: 204).

У изграђивању безбедносног менаџмента, усмереног на спречавање и превенцију насиља у оквиру школе, посебно је важно изграђивање опште климе поверења и свести о томе, да је насиље било које врсте недопустиво и да су сви унутар школе свесни, спремни и обучени да препознају насиље и знају процедуре поступања када уоче његове прве знаке. Савремени концепт превенције школског насиља ставља акценат на тзв. микроеколошки модел безбедности (социјална екологија), потенцирајући изграђивање осећаја безбедности као целине, у оквиру школе као микро-географског простора. То је важније него само ослањање на појединачне мере, као што су на пример, метал детектори за откривање оружја, или оградe око школе (Booren, et al. 2011: 174).

Превенција насиља школске омладине наилази на многе тешкоће и системске слабости које доводе до тога да се не остварују превентивни ефекти. Школе више воде рачуна о едукативној, образовној страни процеса, а запостављају васпитну, која треба да има за циљ постизање ширих друштвених циљева. То је велики недостатак школа у Србији и озбиљна слабост школског система као целине. Школа може и мора да реализује и другу друштвену улогу, а то је допринос изграђивању здравих личности и пружање помоћи онима који су у ризику. Користећи школски систем друштвена заједница има могућност, потенцијале и ресурсе да да свој допринос изграђивању здравих личности својих ђака, који ће бити обучени, спремни и ментално способни, да се носе са изазовима, стресовима и фрустрацијама које живот са собом носи.

Међутим, у пракси се и то не само у Србији, проблему насиља у школама приступа на површан начин, применом „брзих” солуција. Често школе прикривају проблеме насиља које се у њима одвија, због очувања репутације, не делују на проблем, или неадекватно реагују, што доводи до даље ескалације. Понекад и школе својом лошом организацијом, лошим одлукама, лошим кадровима, или мерама, доприносе отуђености и фрустрацији ђака, повећању њихове агресивности, која се испољава како у школи, тако и изван ње. За поједине категорије ђака који су у проблему, школа није сигурно прибежиште, већ место у коме не могу да нађу позитивну идентификацију и самопотврду и због тога из ње беже у загрљај улице, малолетничке делинквенције, насилничких група. Поред тога, приликом покушаја имплементирања програма превенције насилничке делинквенције, наилази се на организационе баријере, проблеме унутрашње организације, школску бирократију, или незаинтересованост (на пример, Greene, 2005: 237).

У литератури која је посвећена превенцији насилничког понашања, усмереног на школску омладину, обрађују се следеће стратегије: универзалне стратегије, селективне стратегије и усмерене стратегије. Препоручује се њихово синхронизовано (истовремено) примењивање у односу на различите категорије ризика.

Универзалне стратегије су превентивне стратегије које су усмерене према свим ђацима и имају за циљ остварење позитивног ефекта, у односу на општу популацију. Оне имају три генерална нивоа деловања (образовни, понашање и социјални аспект). Предузимају се у оквиру школског контекста са циљем да утичу на факторе који могу да допринесу (довећу) до конфликта и агресије. Могу да предвиде и стандардне процедуре у циљу остварења позитивних ефеката. Најчешће се заснивају на спровођењу тренинга и едукације школске омладине, у циљу унапређења општих социјалних вештина у суочавању са проблемима и њиховом решавању, изградњи социјалних мрежа у оквиру интервенција, разумевању хијерархија социјалних структура, стратегија промоције толеранције и прихватања у оквиру група вршњака (Farmer, et al. 2007: 201). У оквиру ових стратегија могу се развијати програми едукације ђака, у вези са културом навијања на спортским сусретима, спортским фер-плејом који искључује насиље према противничком тиму, или његовим навијачима. У оквиру програма ове врсте, могу се организовати групе навијача који ће организовано посећивати фудбалске утакмице и чије ће се навијање темељити на сасвим другим вредностима, од екстремних навијачких хулиганских група. Програми овакве врсте спроводе се у појединим државама у сарадњи школа и министарства спорта, или појединих клубова, о чему ће касније бити речи.

Селективне стратегије, подразумевају интервенције које су усмерене ка појединим ђацима, код којих су уочени ризици и развојни проблеми, већи од просечних. Програми ове врсте имају задатак да подрже ђаке који имају проблеме, са циљем да ојачају њихове снаге и вештине, како би се они успешно суочили са тешкоћама у којима се налазе и како би их превазишли. Таквим ђацима се одређују један или два ментора из реда наставног особља, који имају задатак да им саветима, сугестијама и дружењем пруже подршку. Ментори имају задатак да контактирају и друге наставнике, како би се ђацима у проблему помогло да испуне школске захтеве и остваре потребне резултате. Ментори имају задатак да помогну овој деци да се укључе у групе вршњака које имају позитивне и просоцијалне ставове, као и да одржавају контакте са родитељима такве деце, како би им се помогло да превазиђу проблеме, чији је узрок изван школског система. Поред тога ментори имају задатак да таквој деци помогну да пронађу нове снаге и могућности, при чему се посебно истиче укључивање ђака у спортске клубове и активности, или друге секције у складу са њиховим способностима (Farmer, et al. 2007: 202). Успешна примена пројеката ове врсте може да буде веома значајна, јер помаже деци са развојним и породичним проблемима и обезбеђује њихово укључивање у оквиру школског система, дајући им позитивне узоре и јачајући поверење у школу. На тај начин се млади који су у проблему чувају, да не оду на другу страну тј. у малолетничку делинквенцију и резигнацију, што води ка болестима зависности и насилничком понашању.

Индикативне стратегије се усмеравају према младима који манифестују озбиљне симптоме поремећаја у понашању. Према младима из ове категорије предузимају се мере и програми који захтевају ангажовање стручњака различитих специјалности, ради дефинисања развојних проблема и на основу то-

га, имплементирању индивидуализованих програма, који ће довести до измене постојећег система вредности, модела понашања и социјалног реаговања. Програми помоћи овој категорији малолетника, подразумевају синхронизовано ангажовање различитих сектора и агенција (школа, специјална едукација, стручњаци за ментално здравље, здравствене институције, центри за социјални рад, спортска друштва, или рекреативне секције, малолетнички судови). Суштина програма ове врсте је да треба да буду динамични, прилагођени малолетнику који је у проблему и одрживи. Стратегија подразумева и укључивање координатора који ће да прати и координира примену програма у односу на конкретну личност (Farmer, et al. 2007: 204).

5.2.3. Деловање на факторе ризика који доводе до насилничког понашања младих и увођење протективних фактора

Насилничко понашање младих повезано је са многобројним психосоцијалним факторима који могу да буду различите природе. У раном узрасту формирања личности детета, најзначајнији су неповољни породични, психосоцијални и биолошки фактори. Са одрастањем, лепеза неповољних фактора се шири.

На формирање агресивне (насилничке) личности малолетника и (или) експонирање већ формиране агресивне личности (адолесцента, или одраслог), утичу и веома сложени шири друштвени (социјални) фактори, у које улазе општа друштвена клима, толерисање агресије у друштву, постојање група склоних агресији и насиљу, медији, непостојање превенције и (или) недвосмислене (безрезервне) јавне осуде насиља, неефикасност судова и блага казнена политика, економске и друге кризе, итд.

Фактори који неповољно утичу на развој личности малолетника и условљавају формирање насилничке (агресивне) личности, или омогућавају њено експонирање, називају се факторима ризика. Суштинска интенција свих пројеката превенције насиља у друштву је покушај организованог (осмишљеног) деловања, на један, или више фактора ризика који доприносе насиљу. У науци се сматра да су најнефективнији третмани и програми превенције, они који делују на више фактора ризика истовремено, тј. на више фактора који генеришу насиље младих. Да би се то остварило, мора да се развија мултисистемски приступ деловања на факторе ризика (Kashani, et al. 1999: 205).

Потребно је нагласити, да уочавање фактора ризика у сваком конкретном случају и деловање на њих осмишљеним програмима превенције није ни мало једноставно, а неки пут није ни могуће. Примера ради, неки неповољни фактори деловали су веома кратко време и престали су да делују у моменту када се доноси одлука за интервенцијом, али су оставили веома тешке и трајне последице по личност детета, или малолетника. Типични случајеви су сексуално насиље над децом, или појединачна тешка траума изазвана конкретним

догађајем (отмица, тешко насиље и понижење, итд.). На неке неповољне факторе ризика није ни могуће деловати у свим случајевима, а као пример служе родитељи који одбијају сарадњу (родитељи су и сами насилни, зависници су од алкохола и дрога). Могућност деловања на неке негативне факторе је веома ограничена, посебно ако су повезани са још неким неповољним факторима (нпр. психопатија, алкохолизам, сиромаштво), а исто тако није једноставно деловати ни на неке шире друштвене факторе који подстичу агресију, или је не спречавају у довољној мери. На формирање агресивне личности малолетника може да делује више неповољних фактора истовремено, у различитим комбинацијама. С обзиром, да на ширење агресије и насиља у друштву утиче читава лепеза фактора ризика (индивидуални, персонални, породични, ужи и шири социјални, најшири друштвено економски и политички), то и мере и програми превенције морају да обухватају широку лепезу деловања, на бар неке најзначајније факторе ризика. Утврђивање фактора ризика и деловање на њих осмишљеним програмима превенције захтева веома организовано друштво са довољно ресурса.

У последње време се у науци указује и на једну другу превентивну стратегију за спречавање малолетничког насиља, која подразумева *јачање протективних фактора*, чиме се повећава отпорност малолетника на неповољне факторе ризика. Према томе, стратешки се не делује на ризике, већ се у живот малолетника покушавају увести протективни (заштитни) фактори, како би се потиснуло, или умањило дејство негативних фактора ризика, уколико на њих није могуће деловати у конкретном случају.

У свету су се почеле изводити студије, истраживања и пројекти, који имају за циљ проверу ефикасности теорије о јачању отпорности у сучељавању са факторима ризика, који доприносе агресивном понашању младих. Назив ових студија је *Resilience research*, (Jain, et al. 2012: 109). По мишљењу аутора који истражују ефекте стратегије, она је једина обећавајућа шанса у случајевима када породица одбија сарадњу, а постоји садејство других неповољних фактора (нпр. сиромаштво). Неколико лонгитудиналних студија емпиријски је доказало да је на развој личности насилних малолетника, велики позитивни ефекат имало увођење протективних фактора. Овај поступак, код младих који су испољавали насилничко понашање, имао је терапеутски ефекат и умањило је негативно деловање фактора ризика, дајући шансу за позитиван исход у правцу промене асоцијалних и антисоцијалних, као и прихватање просоцијалних (друштвено прихватљивих) ставова (Jain, et al. 2012:108). По мишљењу Саливана (Sullivan), ова стратегија може да пружи позитивне резултате и у случајевима персоналних ризика (укључујући тежак темперамент, негативна расположења, рану депресију, агресивно понашање, хиперактивност), који могу у неповољним социјалним околностима да доведу до хроничног агресивног понашања код младих (Sullivan, 2006: 292).

Протективни фактори су позитивне везе, активности, модели понашања, личности, за које се може узети малолетник који се понашао агресивно. У суштини, представљају извлачење малолетника са улице, из лошег друштва, одвла-

чење од асоцијалних и антисоцијалних начина понашања и вредности, као и укључивање у позитивне активности које су подобне да га привуку, ангажују, изазову код њега интересовање, мотивацију и позитивну идентификацију. То може да буде укључивање малолетника у спортске активности, у неки спортски клуб, музичку групу, у друштво вршњака који нису криминализовани, активности везане за боравак у природи и слично. Пружање подршке таквим малолетницима од стране одраслих супервизора и укључивање у позитивне активности са неагресивним вршњацима, може да измени њихове негативне моделе понашања и ставове, истичу аутори који се баве овим истраживањима (Farmer, et al. 2007; Jain, et al. 2012). Исправност ове стратегије потврђена је резултатима истраживања по којима малолетници, који имају чврсте везе са социјалним институцијама и проводе више времена ангажовани на друштвено прихватљивим активностима, имају мању шансу да се усмере ка малолетничкој делинквенцији, хулиганизму и пороцима. На основама истраживања које је објавио Hirschi's још 1969. године (наведено по: Peguero, 2009: 301), развијена је стратегија, која се описује у новијим радовима.

Према томе, у превенцији насилничког понашања код младих, важно је емпиријски, у сваком конкретном случају идентификовати ризике и установити *протективне факторе*. На ризике треба деловати, уколико је могуће. Уз помоћ протективних фактора (активности), малолетник се извлачи из кризе, лошег друштва и лоших модела понашања, а при том се код њега покушавају усадити позитивни ставови и модели понашања (Sullivan, 2006: 292).

Горе наведена разматрања од великог су значаја за организовање пројеката превенције спортског хулиганизма и дају јасне стратегије, како у правцу деловања на ризике, тако и у правцу укључивања протективних фактора, којима би се покушало изграђивање другачијих модела, интересовања и ставова. Ови модели и превентивне стратегије су несумњиво примењиве код адолесцената који нису у ризику, или у случајевима када ризик и исказана агресивна персонална доминанта није ескалирала до хроничног хулиганизма и дубоке криминализованости. Код ових последњих, једину шансу на успех имају тзв. индикативне стратегије, које су приказане у раду, као и мере репресије.

Имплементација сваког програма превенције, па и програма који су усмерени на превенцију насилничке делинквенције навијача, у вези са спортским приредбама, пролази кроз неколико критичних фаза. Најпре се ствара тим који ће прикупити податке и одредити се за стратешки приступ, дефинишу се основни циљеви, саставља се план и ради се на његовој имплементацији. При дефинисању фаза пројекта, најбоље је поћи од модела SARA. Слово „S” значи скенирање проблема. То је први корак и подразумева прикупљање података о проблему на који се жели деловати, прикупљање података о дотадашњим ецесима, насилничким групама и групама екстремних навијача, о броју, обиму, компактности, члановима језгра. Прикупљају се подаци о броју ђака из конкретне школе који су чланови навијачких група и који су учествовали у насиљу, подаци о породицама тих ђака, ризицима које поседују, итд. Поред тога, потребно је прикупити и податке који се тичу конкретне локалне ситуације,

као и потенцијала са којима се у моменту планирања пројекта располаже и на које се може рачунати, попут финансијског аспекта пројекта, итд. Слово „А” (Analysis) значи анализу, процену проблема на основу прикупљених података. Проблем се анализира са аспекта квалитативног и квантитативног приступа. Анализом се обухватају дотадашњи покушаји третирања проблема, уочавају се слабости, тешкоће, проблеми у његовом третирању. На основу анализе проблема, расположивих ресурса, реалних могућности деловања, преиспитују се циљеви, дефинише се стратегија деловања и на њеним основама сачињава се и усваја план програма превенције и план имплементације (са навођењем извршилаца активности, појединачних задатака, дефинисаних рокова). Трећи корак представља реакцију на проблем (слово „R” у формули). То значи имплементацију плана. Имплементација плана представља апсолутно најкритичнију фазу. Код нас су многи добри планови превенције сачињени (или су само преписани из иностраних извора), међутим у фази имплементације долази до многобројних проблема. Имплементација сваког плана подразумева предузимање читавог низа конкретних активности, додатно прикупљање података, корекције у фази имплементације, прилагођавање измењеним условима, улагање великог напора, рада и времена, одрицања. Када се суоче са напорима и тешкоћама, када пресакне ентузијазам и оптимизам, многи чланови имплементационог тима се умарају, повлаче, не извршавају своје обавезе и програм улази у кризу, или се гаси. Ово је општа пракса у Србији! Последња фаза плана је евалуација постигнутих резултата (последње „А” (assessment) у формули SARA). У овој фази се врши анализа постигнутих резултата, мери се њихова ефикасност, уочавају се проблеми везани за дефинисање плана, или његову имплементацију, на основу чега се врше корекције и замена чланова имплементационог тима, итд. Потребно је нагласити да је евалуација плана такође критична фаза. Евалуација плана најчешће се врши „прагматично”, на основу утиска, без примене научних метода које обезбеђују егзактност и тачност остварених резултата. Да би се наведене грешке избегле, корисно је консултовати упутства у вези са сачињавањем стратешког плана превенције насилничке делинквенције, која се могу се наћи на Интернету.¹⁰

Потребно је нагласити да имплементација програма превенције насилничког понашања младих, као и програма насилничког понашања навијача захтева, по правилу, мултидисциплинарни приступ, што подразумева заједнички рад на пројекту више субјеката, односно институција. У имплементацији пројекта поред школа, може да учествује полиција, центар за социјални рад, фудбалски клубови, невладине организације, поједина удружења навијача, итд. Када је потребна сарадња представника више институција у раду на једном пројекту, веома често у пракси могу да се појаве проблеми координације, (не) извршавања преузетих обавеза, испуњавања рокова. Због тога би било корисно да сачињавање пројекта превенције буде праћено и протоколом о сарадњи на пројекту, који би потписали руководиоци у име својих институција. У оквиру

10 На пример, веома корисно упутство је на сајту: http://findyouthinfo.gov/docs/NFYVP_Toolkit_LKP.pdf, (25.10.2013).

протокола треба предвидети решења за спорне ситуације, које се могу појавити у току имплементације пројекта.

Са аспекта успешности пројеката превенције насилничког понашања младих, потребно је указати на поделу пројеката (и стратешких приступа), на оне код којих је измерен позитиван ефекат (*ефективни пројекти*) и на оне код којих није измерен позитиван ефекат (*неефективни пројекти*). Постоји и једна међугрупа пројеката са аспекта ефикасности, који се одређују као „обећавајући”.

Уочавање програма који дају позитивне ефекте веома је значајно, јер се на основу тога дефинише позитивна пракса, која може да се даље усавршава, или шири. Међутим, неки су се програми показали као неефективни и нису донели очекиване резултате. Разлози неуспешности ових пројеката могу да буду различити. На пример, фактори ризика су у конкретном пројекту погрешно одређени, па је самим тим пројекат „промашио мету”, односно није имао шансе да у конкретном случају оствари позитиван резултат. Могуће је да нису обезбеђена довољна средства, неопходна за имплементацију пројекта, да су га спроводили нестручни кадрови, да није било потребне мотивације за превазилажење напора на које се наишло. Могуће је да добро осмишљен пројекат не да позитивне (очекиване) резултате, због грешака и слабости у имплементацији. Дешава се, да једни пројекти у неким државама или срединама, дају одличне резултате, а у другима се покажу као неуспешни. Разлози неуспеха могу да буду у неприлагођености пројеката факторима ризика и условима конкретне средине, или је имплементација била лоша. Неки пројекти дају позитивне резултате, који су били толико мали, да се нису квантитативно исказали. Неки пут пројекти не дају квантитативно позитивне резултате, али је у њиховој имплементацији дошло до бољег повезивања и сарадње између институција, створена је повољнија клима и општи утисак, тако да се они могу сматрати у основи успешним (мада није остварен ефекат који се очекивао). Дешава се у Србији да се погрешно приказују резултати пројекта, тако да се исти представљају у медијима, на састанцима институција и у форумима као веома успешни, а у стварности то уопште није случај. Проблем је у томе, што у Србији не постоји независна, ригорозна, стручна и прецизна евалуација пројекта.

Веома је важно направити разлику између ефективних и неефективних пројеката. И неефективни пројекти су значајни као примери лоше праксе. Анализом неефективних пројеката превенције, могу се уочити грешке, разлози неуспеха, конкретни пројекти се могу преформулисати или одбацити, као суштински неефикасни у покушају деловања на проблем. На тај начин се избегавају грешке у будућности, штеде се ресурси, не губи се време на покушаје који нису дали позитивне резултате, итд.

У прављењу разлике између ефективних и неефективних програма, најдаље се отишло у Сједињеним Америчким Државама. Институти, владине агенције које се баве превенцијом и факултети, спровели су обимна и дугогодишња истраживања у вези са ефикасношћу пројеката превенције. На осно-

ву спроведених процеса евалуације, сачињене су листе пројеката који улазе у групу ефективних и пројеката који улазе у групу неефективних. У вези с тим, треба поменути извештај који је сачинио Национални институт правде, обима преко 450 страница, који је поднет конгресу САД. Назив извештаја је „Превенција криминала, шта делује, шта не делује, а шта обећава” (Preventing Crime: What Works, What doesn't, What's Promising”). Извештај је преточен у књигу (Sherman, et al. 2002).

5.3. Програми превенције насилничког понашања који се примењују у Сједињеним Америчким Државама

5.3.1. Уопштено о програмима превенције насилничког понашања младих у САД

У Сједињеним Америчким Државама проблем насиља је одувек веома изражен. Посебно је у сталном порасту било омладинско насиље. Истиче се да у САД сваки дан буде убијено, у просеку, шест или седам малолетника. Највећи проблем у САД је безбедност ђака у школама, јер се периодично догађају трагедије, у којима ђаци врше масовна убиства својих школских другова и наставника, најчешће из ватреног оружја. Поред тога, учестале су и друге врсте насиља (физичког и психичког), која врше малолетници у оквиру школе, или суседства у коме живе. Посебни проблем у САД је и хулиганско понашање малолетничких банди (гангова), у оквиру којих се врше све врсте најтежих кривичних дела, која подразумевају екстремну примену физичког насиља уз коришћење физичке снаге и ватреног оружја. Поред тога, у том друштву заступљено је хулиганско насиље са елементима расних обележја. Америчко друштво је веома насилно, лако се долази до ватреног оружја, тако да малолетничко насилничко понашање и агресија имају веома тешке последице. Због свега тога, држава посвећује велику пажњу проблему насилничког понашања младих. Организован је читав низ научних истраживања, постоји обиље стручне литературе посвећене том проблему, спроводе се бројни превентивни програми усмерени ка превенцији насилничких деликата и хулиганског понашања младих. Карактеристике америчких пројеката превенције насилничког понашања су улагање огромних финансијских средстава, финансирање великог броја превентивних пројеката различитих врста, учешће великог броја институција и стручњака различитих научних области. Једна од њихових карактеристика је научни приступ и пре свега веома ригорозна евалуација успешности тих пројеката.

Потребно је посебно нагласити, да у САД није изражен проблем насилничког понашања фудбалских навијача као у Европи. Међутим, вредност пројеката превенције насилничког понашања младих у САД је у томе, што су усмерени

(на основу веома детаљних истраживања) на идентификовање породичних, социјалних и развојних фактора ризика, који доводе до хулиганског (агресивног) понашања. Пројектима превенције покушава се веома селективно деловати на дефинисане факторе ризика. Поред тога, у генези хулиганског понашања које се дешава у САД, велики значај има коришћење алкохола, дрога, оружја. Социјални, психолошки, породични фактори ризика који доводе до хулиганског понашања младих имају универзалну вредност, сличност и перзистирају у свим државама света, тако да су резултати истраживања о факторима ризика и програмима превенције примењиви *mutatis mutandis* и у другим срединама, па и у Србији. На другој страни, у генези хулиганског понашања навијача у Србији велики утицај има, поред оних стандардних (психосоцијалних, породичних) фактора и коришћење алкохола и дрога. Екстремне групе фудбалских навијача у Србији повезане су са нарко-криминалитетом, што је извесна сличност са америчким хулиганским ганговима. Имајући све то у виду, могу се правити извесне паралеле, уопштавања и трансфер знања, између малолетничких криминалних гангова и хулиганских група у САД, са екстремним навијачким хулиганским групама у Србији. Због тога ће у наредном излагању бити приказани основни стратешки правци пројеката превенције хулиганског понашања младих у САД и неки основни (базични) пројекти превенције, који се тамо примењују. Мишљења смо да америчка сазнања и искуства у борби са малолетничким хулиганизмом и агресијом, могу да буду од извесне користи, приликом осмишљавања пројеката превенције хулиганизма екстремних навијача, са којима се српско друштво мора озбиљно суочити.

У САД се полази од претпоставке да је насиље малолетника комплексан проблем и захтева комплексне солуције. Нагласак је стављен, не на кривично-правно кажњавање формираних делинквената, већ *на пројекте раног учешћа наклоности ка насилничком понашању и примену програма превенције*. Лонгитудиналне студије показују да многа деца која почињу са агресијом у раном периоду, настављају тако да се понашају и касније, као адолесценти. У највећем броју случајева, деца показују агресивно понашање у раном периоду живота и ако им се не пружи подршка, настављају са насиљем. Оно прогресира усвајањем агресивнијих модела, који се примењују све чешће и у све тежем облику. На другој страни, истраживања показују, да уколико се деци која спадају у ризичне групе пружи помоћ у школи, код куће и у заједници становања, онда потенцијал ка агресији значајно опада. Посебно се потенцирају истраживања узрока агресивног понашања, као и разних типова његовог испољавања и на тој основи се сачињавају превентивне стратегије. Појам насиља се тумачи у ширем смислу и обухвата проблематично понашање и показивање емоција при предузимању агресије, физичке нападе, суицид, употребу тешких дрога и других опасних испољавања насиља према другима.¹¹

11 <http://www.nlm.nih.gov/health/topics/child-and-adolescent-mental-health/children-and-violence.shtml> (28.10.2013)

Посебно су форсирана истраживања *малолетника који су удружени у криминалне гангове*, како би се сачиниле превентивне стратегије. Карактеристике криминалних гангова у САД садрже сличне карактеристике са малолетничким ганговима у Аустралији и Европи: отуђење од школе, притисак вршњака, проблематичне породице, међусобна сличност чланова ганга, присуство пунолетних особа у ганговима који организују, мотивишу и усмеравају малолетне чланове. Формирању малолетничких гангова доприносе незапосленост, медији, низак образовни и културни ниво чланова, слично расно (етничко) порекло чланова (Lozusic, 2002). Компарирана су криминална понашања малолетних делинквената, који су се организовали у криминалне дружине (гангове), са онима који су одбили да им се придруже, па су насилничке акте предузимали индивидуално. Истраживање потврђује претходна сазнања, тј. да учешће у ганговима повећава вероватноћу и фреквенцију вршења тешких кривичних дела, са елементима насиља. Малолетни учесници гангова, у далеко већој мери предузимају насиље, или користе оружја, која су подобна да изазову смртоносне последице. Истраживање показује да малолетни делинквенти, који су укључени у гангове, далеко више препродају дрогу, него индивидуални насилници (Foreman, 2013). Стратегије сузбијања и превенције криминалитета малолетничких гангова у САД, темеље се на примени полицијских метода прикупљања података, база података, анализа (Симоновић, 2012: 24), репресији. Када су у питању вође малолетничких банди, према њима су једино реално примењиве класичне репресивне мере: хапшења, надзор, оптужења. Превенција криминалитета ове врсте мора се заснивати на раним интервенцијама, према ризичним популацијама малолетника, социјалним програмима интервенције и мобилизацији заједнице (Foreman, 2013), програмима едукације школске омладине о опасностима гангова и ризицима уласка у њих.¹²

О превентивним мерама које могу да допринесу сузбијању насилничког понашања, пре свега међу школском омладином, формирано је више интернет сајтова. Информације на овим сајтовима могу помоћи школским властима, наставницима, породицама, ђацима, службеном особљу и члановима заједнице, да се информишу о раним сигналима који указују на насилничко понашање, како би могли да помогну деци, пре него што дође до тешких последица. Ова упутства су пре свега намењена школској заједници и указују на сигнале: а) по којима се могу препознати рани индикатори насиља и других проблематичних понашања и б) акција које може да предузме школска и шира друштвена заједница, како би се спречило насиље и друга проблематична понашања. Истраживања показују, да агресивно и нетолерантно понашање у раној младости могу да буду сигнал за будуће проблеме. Ова понашања се испољавају још у узрасту од 6–11 година (Corbitt, 2000).

Истраживања која је спровео *FBI*, указују да постоје индикатори и рани сигнали који могу да укажу на рану склоност, тј. предиспозицију ка насилнич-

12 Шире: <http://www.findyouthinfo.gov/feature-article/gang-prevention-overview-research-and-programs>, (28.10.2013).

ком понашању у ширем смислу, као и ка сексуалном насиљу. Указује се на ране сигнале насилничког понашања, који могу да произилазе из контекста породице, из школе (понашање и успех у школи), на социјалну динамику односа малолетника према другим ђацима, на наркотике, оружје, играње компјутерских игрица у којима доминира насиље, посећивање сајтова у којима се пропагира насиље, итд. Уочавање ових индикатора од стране наставника у школама може да иницира сарадњу са психологом и полицајцем специјализованим за превенцију, како би се помогло малолетнику да избегне пут ка делинквенцији. Наводе се следећи рани индикатори склоности ка насилничком понашању: малолетник показује низак ниво самопоштовања, вршио је акте насиља над животињама, подметао је пожар, поседује склоност ка паљењу ватре, карактерише га грубо понашање према слабијима, фасциниран је оружјем, посебно ватреним, малолетник је потцењиван од стране мајке, или других чланова породице (или је над њим вршено насиље), малолетник не види за себе други пут, сем пута насиља, воли да слуша музику у којој се велича насиље, усвојио је култ насиља као своју животну филозофију, нпр. сатанизам, нихилизам (Band & Harpold, 1999). Склоност ка ризику, понашање којим се тежи сензационализму, слаба контрола у раном детињству, депресија, тешки социјални услови су додатни фактори који воде ка младалачкој делинквенцији. Рани сигнал (индикатор) који указује на могуће предузимање агресије је и социјална одбаченост. Испољава се у осећању депресије, одбачености, недостатку самопоуздања, претераном осећају изолације и неуклапања у заједницу (овај знак не указује само на децу која су склона агресији). Деца која су била жртве насиља и агресије (психичке, физичке и сексуалне), имају предиспозицију да и сама постану агресивна према другима. Деца која су често исмевана, угрожавана, нападана и кажњавана, имају већу шансу да почну агресивно да се понашају. Неуспех у школи и незаинтересованост за школске обавезе, такође могу да буду опомињући сигнали. Неконтролисана љутња, која се исказује без озбиљнијих повода, озбиљан је индикатор ризика. Склоност ка импулсивном понашању, изазивању туча, застрашивање и кињење других, значајан је индикатор агресије. Ова понашања могу да ескалирају у озбиљнију агресију. Мучење животиња и паљење ватре сматра се једним од важних раних индикатора агресије. Рани вандализам, лагање, ситне крађе, понашања су која претходе предузимањима озбиљнијих форми насиља. Предрасуде према другима, на основу етничког и расног критеријума, према половима, у сагласности са другим индикаторима, могу да воде ка агресији. Удруживање у дечије банде и групе које предузимају насиље, представља један важан претећи сигнал. Употреба дрога и алкохола такође улази у опомињуће знаке. Опчињеност оружјем и његово ношење, представљају озбиљне опомињуће сигнале склоности ка агресији.¹³ Као високо вероватни знаци агресивног понашања сматрају се: предузимање озбиљне агресије према вршњацима и у породици, велика деструкција имовине, снажан бес без озбиљног разлога, изношење детаљних претњи о предузимању смртоносне агресије, поседовање и употреба ватреног

13 <http://www.ksde.org/Default.aspx?tabid=3916>, (26. 10. 2013).

и другог оружја и друга понашања која указују на претњу хомицидом, или суицидом (Band & Harpold, 1999; Corbitt, 2000; Booth, et al., 2011).

Социјална заједница мора да предузме неизоставно хитну акцију (школске власти и полиција пре свега) у следећим случајевима: када дете покаже да поседује детаљан план (време, место, метод) да повреди, или убије некога, а посебно ако дете има историју ранијег агресивног понашања, ако поседује оружје (посебно ватрено) и прети да ће њиме убити некога.¹⁴

Министарства правде и образовања су сачинила програм помоћи школама и социјалној заједници, са циљем да се спречи насиље у школама. Програм подразумева рану интервенцију и превенцију, као и тимски рад са едукаторима, психијатрима (професионалцима за ментално здравље), родитељима и ђацима. Сачињен је водич за родитеље, едукаторе и друге, како би се помогло у уочавању и откривању раних знакова сметњи и потенцијално опасног понашања, као и знакова који указују на даље напредовање опасности од агресивног понашања младих. Приручник садржи и упутства за помоћ таквој деци и предузимање мера заштите.¹⁵

Пројекти су постављени на најширим основама и укључују рад у школи са децом (предавања о опасностима од насиља, савети намењени потенцијалним жртвама, предавања о хармоничним односима и учење о толеранцији и избегавању насиља), обуку наставног и помоћног школског особља, рад са родитељима и окружењем детета. Посебна секција је посвећена обуци у препознавању раних индикатора насиља, као и упутствима о понашању, када се такви знаци уоче. Сачињавају се планови понашања школског особља и деце у кризним ситуацијама, у којима је дошло до насиља. Програми превенције укључују тренинге за наставно особље, родитеље, сву школску децу, као и децу која показују ране знаке агесије, едукативне курсеве о контролисању агресивних импулса и негативних осећања, о начинима избегавања и решавања конфликта, као и психолошки и психотерапеутски рад са децом која показују индикаторе агесије. Ефективни програми рада са школском децом која су у кризи, обухватају примену широког спектра превентивних мера: супервизија (надгледање), саветовање, давање упутстава, укључивање у културне и спортске активности, отварање служби за помоћ у оквиру заједнице (community service), оснивање клубова, компјутерских секција, помоћ при изради домаћих задатака.¹⁶

Полиција развија стратегију (у оквиру програма community policing) која подразумева формирање полицијских снага одговорних за превенцију. Полицијске снаге тесно сарађују са школским властима. У сузбијању насилничке делинквенције школске омладине, наставници у школама и школски психолози имају јасно дефинисане задатке на уочавању склоности ка раној

14 <http://www.findyouthinfo.gov/youth-topics/preventing-youth-violence>, (28. 10. 2013).

15 <http://www.findyouthinfo.gov/youth-topics/preventing-youth-violence>, (28. 10. 2013).

16 <http://www.findyouthinfo.gov/youth-topics/preventing-youth-violence>, (28. 10. 2013).

делинквенцији код ђака. Због тога полиција спроводи обуку наставног особља по школама, у циљу уочавања ових понашања. На другој страни, полицијске снаге, у месту становања таквих малолетника, такође добијају задатке за сузбијање насиља. Полиција покушава, на једној страни да појача контролу над овим малолетницима, у складу са стратегијом „нулте толеранције”, а на другој страни се, путем инволвирања превентивних стратегија, ови малолетници укључују у организоване системе социјално прихватљивих активности (Corbitt, 2000; Симоновић, 2006: 42; Booth, et al., 2011).

На интернет сајтовима се могу пронаћи упутства о мерама превенције које треба да предузму школе и друштвена заједница, како би се редуковали фактори ризика употребе дрога и озбиљних форми насилничког понашања. Приказује се осам типова друштвене акције (мобилизација грађана, превенција ситуационих фактора, форме грађанске интервенције, саветовалишта, спортски рекреативни програми, полицијске стратегије, потребне промене у полицијском раду и програм за укључивање масмедија). Указује се на пет типова интервенције у школама (спортске активности, консултације које се тичу понашања, надгледање понашања, реорганизација школа, а наводи се чак и употреба метал детектора).¹⁷

5.3.2. Приказ неких пројеката превенције малолетничког насилничког понашања који се примењују у САД

У САД се спроводе бројни програми превенције насилничког понашања младих. У средњим школама најчешће се примењују следећи програми: сачињавање и имплементација безбедносног плана школе, увођење школског полицајца, програми саветовања омладине, давање инструкција у вези са препознавањем и пријављивањем насиља. Центар за контролу болести зависности и превенцију, и Америчко министарство за едукацију, спроводе бројне програме превенције насилничког понашања и они се углавном темеље на унапређењу опште климе унутар школе, на едукацију деце, школског особља и родитеља (Vooren, et al., 2011: 171). Поред тога, нагласак се ставља и на програме превенције криминала, редукацију употребе дрога, деструкцију и насилнички криминалитет, боље инкорпорирање школа у локалну заједницу и слично (Извор: необјављена презентација са међународног конгреса Edelbacher, Norden, 2008).

Да би се подржале превентивне активности полиције, школа и осталих субјеката, америчка влада је 1997. године, донела Закон против малолетничких гангова и о контроли малолетничког насиља (The Anty-Gang and Youth Violence Contol Act¹⁸). Одлуком владе је одвојено 75 милиона долара за локал-

17 Шире на сајту: <http://www.ncjrs.org/html>.

18 Учешће у криминалним уличним ганговима у Америци се кажњава новчаном казном и затвором до 6 месеци.

ну јурисдикцију, како би се овај програм применио у пракси. Као подршка овом програму 1998. године, влада је донела Програм за помоћ омладини (The Juvenile Mentoring Program – JUMP¹⁹). Програм JUMP укључује асистенцију Министарства правде и може помоћи у борби против беспосличења, насиља у школама и у сузбијању друге омладинске делинквенције. Програм воде ментори у сарадњи са волонтерима различитог образовања, контактирају младе и пишу извештај о свом раду са адолесцентима, који су показали склоност ка раној делинквенцији. У првој години примене програма, преко 3000 младих са проблемима у понашању је било укључено у превентивни рад. Министарство за превенцију (The Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention) тренутно спроводи 93 пројекта финансираних путем JUMP програма. И ментори и млади учесници пројекта, извештавају о позитивним искуствима. Програм посебно помаже младима да избегну алкохол и дроге, туче, гангове и да се уздржавају од употребе оружја. Програм подразумева укључивање омладинских организација (The National Youth Network) и медија. У JUMP програм се укључио и већ постојећи програм за спречавање коришћења дроге међу младима – The Drug Free Communities Support Program, (Corbitt, 2000).

Присутни су и програми медијације, потом психоедукативни и програми саветовања и други бихевиорално-терапеутски модели и програми о могућностима и ограничењима деловања на факторе ризика. Стручњаци за ментално здравље у САД предузимају многобројне програме когнитивно-бихевиоралних тренинга (тренинг родитеља, породичне терапије), у циљу деловања на један или више психосоцијалних фактора ризика, који су повезани са насилничким понашањем младих. Програми медијације су веома популарни, међутим истраживања су показала да су неуспешни у редукцији агресивног понашања. Слично њима, и програми који се заснивају на саветовању малолетника, склоних насилничком понашању, као и тренинзи усвајања социјалних вештина, нису исказали позитивне ефекте. Нешто су бољи ефекат показали програми који се заснивају на когнитивним бихевиоралним стратегијама, него класични терапеутски модели. Већина ових програма се примењује у основним и средњим школама и обухвата целокупну ђачку популацију (Greene, 2005: 243). Когнитивно бихевиоралне технике, са изразито агресивним малолетним делинквентима, као на пример – подучавање социјалним вештинама, тренинзи за решавање проблема, разне когнитивне технике, играње улога и терапијско моделирање, могу да редукују делинквентско или агресивно понашање, код куће и у школи. Програми ове врсте су имали мали или безначајан ефекат на вишеструке рецидивисте (Kashani, et al., 1999: 203).

Програми тренинга и обуке родитеља. Програми тренинга и обуке родитеља, у оквиру којих су родитељи подучавани о методама ефективне комуникације, решавању конфликта, решавању породичних проблема, преговарању, благом кажњавању и моделирању, показали су се ефективним у умањењу неусклађености и агресивног понашања код предшколске и школске деце, самим ути-

19 http://www.mentoring.org/downloads/mentoring_418.pdf, (25. 10. 2013).

цајем на психосоцијалне факторе ризика (слаб надзор родитеља, методе дисциплиновања деце, насилни односи међу родитељима). Ове методе су довеле до минималних побољшања у функционисању породице, али нису имале значајан утицај у ситуацијама где постоји рецидивизам у агресивном понашању (Kashani, et al., 1999: 203—204).

Функционална породична терапија (Functional family therapy (FFT), представља далеко продубљенији приступ рада са породицама, на третирању фактора ризика који доприносе агресивном понашању младих и инкорпорира систематске форме терапије (комбинација бихевиоралне и когнитивне терапије). Метода се показала ефективном при редуковању блажих форми агресије код младих, као и на ублажавању дисфункционалности у породици. Међутим, и она се показала неефективном у редукацији тешких облика агресивности, или хроничне агресивности код младих (Kashani, et al., 1999: 204).

Стратегије усмерене на унапређење опште климе у школи (School Climate-Oriented Strategies). Програм је комплексан и усмерен је на промену матрице понашања, размишљања и ставова код ђака. У програму се ставља акценат на злоупотребе алкохола и његове ризике, подизање позитивних осећања и опште климе у школи, на интерперсоналне релације, вредности и норме, решавање интерперсоналних конфликта и на кодекс лепог понашања. Посебна се пажња посвећује атмосфери у разреду. Стратегија и програми који произилазе из ње, показали су позитивне резултате у процесу евалуације. Ђаци су манифестовали повећано психичко повезивање, интегрисање са школом и атмосфером у њој, постигли су бољу самоидентификацију унутар школског колектива, а смањена је и стопа насиља у школама које су имплементирале ову стратегију (Greene, 2005: 243).

Програм укључивања ђака у решавање проблема (the student problem solving). У оквиру овог пројекта ђаци се ангажују у развоју, имплементацији и евалуацији програма и стратегија заснованих на уочавању и процени проблема у школи. На пример, ђаци сачињавају план редукације ђачких туча у школској мензи, а у реализацији учествују заједно са школским особљем. Циљ је боља дистрибуција хране, како би се отклонили разлози за незадовољство ђака и тучу. Са аспекта успешности, овај пројекат је оцењен као обећавајући (Greene, 2005: 240—241).

Безбедносни план у школама. Школе у САД су у оквиру пројеката превенције насилничког понашања, почеле да сачињавају безбедносне планове. Свака школа треба да има свој безбедносни план. Локална полиција, посебно школски полицајац, имају активну улогу у сачињавању и развоју безбедносних планова у школама. Један од битних елемената плана је процена ризика од настанка насиља (threat assessment), којима је конкретна школа изложена. Поред тога, у школи се оснива тим (threat assessment team) који је задужен да сачини план деловања и предузима конкретне превентивне и проактивне мере, у односу на утврђене безбедносне претње. Задатак тима је, између осталог, и да уочи родитеље чија су деца у повећаном ризику од насилничког понашања и

да са њима заједнички, поштујући приватност, ради на умањењу ризика. Тим обавља разговоре и предузима превентивне мере, у односу на ђаке који су у школи исказали склоност ка насиљу, или су процењени као погодне жртве. По потреби се укључују и стручњаци за ментално здравље. Тим је оспособљен за уочавања раних сигнала ризика од насиља у школи, спроводи едукацију ђака у вези са питањима школске безбедности и насиља, итд. Посебна се пажња посвећује превенцији коришћења (дистрибуције) дрога у школи и њеној околини. Школски полицајац и чланови тима имају задатак да остваре контакте са свом децом и наставним особљем, да уоче оне који су у ризику и предузму превентивне мере. Поред тога, један од значајних задатака тима је изграђивање опште климе поверења. У том циљу се предузимају бројни програми који имају задатак да организују слободно време деце, посебно оне која су у ризику. Значајан део ових програма су и спортска такмичења и секције. Добре резултате су дале и спортске лиге, у којима полиција заједно са школама учествује у такмичењима, као и у организацији спортских кампова и унапређењу позитивних релација. Основна идеја овог пројекта је добра сарадња полиције, школа и родитеља, одржавање сталних контаката са школским особљем и ђацима, како би се осигурао повећан проток информација, благовремено се уочили ризици, претње и рани сигнали, који указују на могуће насилничко понашање, да би се деловало на њих (Booth, et al. 2011).

Процена претњи и кризне стратегије (Threat Assessment and Crisis Response Strategies). Програм садржи три аспекта процене претњи: а) идентификовање и подвргавање третману ђака који испољавају емоционалне неусклађености и проблеме у понашању; б) предузимање константне процене степена претње код ђака, код којих се уоче ризици за агресивно (насилничко) понашање; в) деловање на кризне ситуације и њихове последице. Уочавање ђака који се налазе у ризику и сачињавање програма превенције који се према њима предузимају, детаљно је описано у упутству које је публикувао Амерички институт за истраживања. Назив упутства је *Safeguarding Our Children: An Action Guide*. Оно се може у целости преузети са интернета²⁰. Суштина програма састоји се у томе да кризни тим уочи ране сигнале, који указују на склоност ка насилничком понашању код појединих ђака и предузме мере превенције и програме у које се укључују школа, родитељи, полиција, разне институције (Greene, 2005: 242—243).

Програм превенције DARE (Drug Abuse Resistance Education programs), усмерен је на превенцију дрога и насиља. У оквиру програма, полицијске агенције успостављају позитивне релације са школским властима и ђацима. Полиција настоји да допринесе превенцији насиља на неколико начина. Као прво, обавезна је да успостави сарадњу са наставним особљем и школском администрацијом. Као друго, полиција настоји да буде информисана о свим случајевима насиља и свим облицима угрожавања ђака у школама. Треће, полиција је обавезна да успостави контакте са школским особљем и ђацима, као и да насто-

20 http://www2.ed.gov/admins/lead/safety/actguide/action_guide.pdf, (27. 10. 2013).

ји да дође до информација, подстичући их да, све податке који могу да укажу на могуће насиље или ризике, достављају полицији, укључујући и анонимно пријављивање. У оквиру овог програма, полиција и школе потписују уговор – документ којим се обавезују да ће сарађивати на промовисању превенције насиља. Поред широке почетне примене и великог ентузијазма, након процеса евалуације и дугогодишње примене, овај програм није оцењен као довољно ефикасан (Booth, et al. 2011), мада се и даље примењује²¹.

У Сједињеним Америчким Државама се од седамдесетих година, у појединим градовима, примењује ограничење ноћног кретања малолетника (тзв. полицијски час за малолетнике), као мера за сузбијање малолетничке делинквенције и активности малолетничких гангова. У многим срединама је утврђено да је ова мера довела до опадања стопе малолетничког криминала и имала благотворно дејство на развој младих. Применом ове мере, дошло је до смањења употребе дрога, туча и насилничког криминала младих. Три су услова за заживљавање ове мере: 1) Прихватање мере од стране грађана; 2) Доследна полицијска примена; 3) Прецизно бележење догађаја, који су били у вези са овом мером. Опште је мишљење да полиција не може сама да спроведе ову меру, без помоћи и сагласности општинских власти, родитеља, школа, медија. У медијима и школама треба да буде пропагирано да је ова мера усмерена ка умањењу малолетничке делинквенције и виктимизације младих. Њена примена захтева читав низ припремних радњи: формирање рекреативних центара, установљавање социјалних сервиса за помоћ и консултације, намењених малолетним прекршиоцима и њиховим родитељима. Подразумева и установљавање процедуре кажњавања, саветовања и службу за прекршиоце у повратку, развој програма за рекреацију, запошљавање, програма за спречавање наркоманије и малолетничких гангова, као и отварање „вруће линије” и формирање групе за кризне интервенције. Применом ове стратегије дошло је до сарадње у заједничким настојањима полиције, прекршајних судова, служби социјалног старања, школских управа, медицинских служби, цркава и медија у креирању напредног програма за заштиту младих. Применом ове мере рапидно је смањена стопа малолетничке делинквенције у ноћним и раним јутарњим часовима (Ward, 2000).

„Породице и школе заједно” (The Families and Schools Together (FAST)). Овај програм укључује више аспеката (multi-faceted) и траје више година. Усмерен је ка деци која испољавају агресивно понашање у обдаништима и обухвата децу од шест година па надаље. Програм подразумева рад са децом и породицом у оквиру амбијента у којем дете станује. Укључује се школски систем са наставницима. Програм се примењује у више држава. Предшколска деца са великим ризиком од насилничког понашања, идентификују се у школама. Деца се насумице деле у групе, са којима се превентивно ради и на групе са којима се не ради, али се прати њихово понашање. Деца која су од почетка укључена у програм, сада су млади адолесценти. На основу примене програма утврђено је

21 <http://www2.potsdam.edu/hansondj/Controversies/20070705122620.html#P5roJFPMTrQ>, (25. 10. 2013).

да деца са којима се превентивно ради, показују мањи степен неприлагођеног и агресивног понашања, него деца са којом се није радило²².

„Повезивање интереса породица и наставника” (The Linking the Interests of Families and Teachers (LIFT)). Програм се спроводи у неким државама. Траје десет недеља. Примењује се према породицама и деци која су испољила склоност ка озбиљним формама малолетничке и насилничке делинквенције. Програм је мултидисциплинаран и обухвата тренинг родитеља, тренинг усвајања вештина прилагођавања социјалној заједници (social skills training), бихевиорални програм прилагођавања деце у комуникацији, приликом дружења и игре, као и о правилној комуникацији између родитеља и наставника. Резултати програма су процењени као вишеструко позитивни. Ђаци који су укључени у програм показују мањи степен агесије у дружењу са децом, родитељи манифестују мање негативног понашања приликом решавања породичних проблема, наставници указују да таква деца имају побољшану социјалну комуникацију и ставове у контакту са другима. Након три године примене програма, деца која су укључена у рад, показују мање перзистентну употребу алкохола, имају мање проблематичних дружења, у овом периоду су мање хапшена, него деца према којима програм није примењен, а код које су очигледни рани сигнали насилничког понашања.²³

„Промоција алтернативних стратегија размишљања” (the Promoting Alternative Thinking Strategies (PATHS)), заснива се на промоцији социјалних и емотивних вештина. Програм покрива пет основних концептуалних области: самоконтролу; разумевање емоција; позитивну самопроцену; релације; решавање проблема комуникације. Програм се спроводи кроз играње улога, дијалог, анализу прича и моделирање понашања наставника и вршњака. У оквиру пројекта су деца и млади подучавани самоконтроли, разумевању емоција и решавању проблема. Овај вид едукације био је примењен и према деци и младима, у регуларним и специјалним одељењима. Деца која су прошла програм показују боље разумевање емотивног испољавања, од деце која нису била њиме обухваћена. Програм обухвата учење неопходних вештина при дружењу, као што су другарство, развој и помагање, управљање и контрола беса, разрешење конфликта и погодни начини решавања конфликта.²⁴ Евалуација програма је показала статистички значајно побољшање у решавању проблема у конфликтним социјалним ситуацијама, мањи проценат агресивног понашања и реаговања полазника програма, у односу на контролну групу (Greene, 2005: 241).

Вишесистемска терапија (multisystemic therapy – MST), показала се ефективном у третирању малолетничке агресивности. Програм се примењује према малолетним извршиоцима озбиљних форми насилничког понашања, у оквиру малолетничких банди. Са малолетницима и њиховим породицама, у окви-

22 Child and Adolescent Violence Research at the NIMH, NIMH home page address: www.nimh.nih.gov, (25.10.2013).

23 <http://www.promisingpractices.net/program.asp?programid=204>, (26.10.2013).

24 http://mhws.agca.com.au/mmppi_detail.php?id=64, (26.10.2013).

ру породичног амбијента малолетника, раде специјално тренирани терапеути. Посебан нагласак се ставља на промену негативног система вредности. Већина терапеута је у породицама идентификовала позитивне снаге и оне су коришћене у оквиру терапеутског рада, као основа у преваспитању и изграђивању родитељског односа. Ова стратегија делује истовремено на више фактора који условљавају малолетничку агресивност. Усмерава се деловање на породицу (побољшање емотивних веза у породици и родитељски систем контроле), на школу (унапређење комуникације на релацији родитељи – учитељи и способност савладавања градива код деце), на вршњаке (укључивање у ваннаставне активности, спорт, волонтерске организације), на социјалне институције у циљу пружања помоћи. Посебан напор је усмерен ка индивидуализовању потреба малолетника у породици, школи и окружењу. Терапија се темељи на бихевиоралном приступу. Ова метода рада се показала ефикаснијом од других, јер је утицала на смањење поврата и агесије, чак и код хронично агресивних адолесцената. Показала је најбољи однос између утицаја на хроничне делинквенте, агресивну омладину и цену пројекта. Предност програма је у томе, што се истовремено делује на више фактора ризика, а процес превентивне терапије се одвија у природном окружењу малолетника, максимално се индивидуализује и прилагођава конкретним условима (Kashani, et al. 1999: 204). Програм се показао као јефтинији и успешнији, него неки други програми рада са малолетним делинквентима, који се још увек примењују у Америци, а који подразумевају издвајање малолетног делинквента из своје породице и смештање под исти кров са другим малолетним делинквентима²⁵.

Терапеутско подстицање бриге (The Therapeutic Foster Care). Програм је заснован на научним испитивањима. Темељи се на интервенцији локалне заједнице и усмерен је ка озбиљним и хроничним малолетним делинквентима. Специјално одабрани и едуковани терапеути за рад са тешким делинквентима, раде са малолетницима у њиховим кућама. Третман траје у просеку од 6 до 7 месеци. Овај програм је дао боље резултате него неки ранији програми, у којима су малолетни делинквенти били организовани у групе. Програм је јефтинији и значајно је смањио делинквенцију у односу на класичне видове групног рада са малолетним делинквентима²⁶.

25 <http://www.mstinstitute.org/>, (26.10.2013.).

26 <http://www.thecommunityguide.org/violence/viol-AJPM-evrev-foster-care.pdf> (26.10.2013.).

5.4. Превентивни програми усмерени на превенцију хулиганског понашања навијача

5.4.1. Уопште о програмима превенције хулиганског насиља у спорту који се предузимају у Европи и изван ње

За разлику од САД и Канаде, у Европи је проблем насиља навијача, пре свега фудбалских, веома изражен. Фудбалски стадиони и простор око стадиона, често су били (и сада су, повремено) поприште изузетно агресивног понашања навијача, што је условљавало енергичну реакцију полиције, тако да су се на улицама европских градова, у времену одигравања „великих фудбалских дербија”, одвијали прави мали ратови. Све је то било подстицано и „подгревано” запаљивим текстовима у медијима. Створена је једна нова плејада „уличних хероја”, хулигана којима је мотив за насиље био далеко од правог спорта и истинског навијања за свој тим. Требало је да прође доста година и много сузаваца и суза по улицама да се распе, много разбијених глава, излога и полупаних аутомобила, чак и неколико великих трагедија са људским жртвама, док се није схватило да се проблему насиља спортских хулигана не може приступити недиференцираним приступом и применом једино репресивних мера. У оквиру новог стратешког приступа третирања насиља навијача, акценат је стављен на мере превенције, диференцирање правих навијача од хулигана, који у ствари и нису навијачи, на повећање комуникације између полиције, навијача и навијачких скупина. Схваћено је да хулигани, екстремисти, криминалци, ултрадесничари, знају одлично да се убаце у празан простор где нема превенције, настојећи да придобију и привуку на своју страну масу младих и навијача. Као реакција и донекле закаснела стратегија, у појединим европским државама почели су да се развијају тзв. фан пројекти, који су имали задатак да раздвоје омладину и праве навијаче од екстремиста, хулигана и насилника. Циљ пројеката је био да се привуку млади, да се задрже у оквиру спорта и навијања, и да се одвоје од екстремних хулигана. Младима и навијачким удружењима, понуђени су нови модели организације, помоћи и повластице које је финансирала и организовала држава, како би се маса младих дистанцирала и повукла од екстремиста. У складу са тим и полиција је почела да негује стратегије унапређења релација са младима, навијачима и навијачким удружењима, како би умањила конфликт и одвојила их од екстремиста и хулигана, и на тај начин применила диференцирани приступ приликом интервенција и смањила употребу полицијске силе. У целој стратегији и репресивни механизам је добио своју улогу, која се огледала у брзом и оштром кажњавању хулигана, забраном присуства на утакмицама, полицијским регистровањем, контролом, анализом, обавештајним радом, итд.

Да фудбалски клубови и навијачи не морају само да буду проблем, већ и решење проблема насилничког понашања, у вези са спортом и хулиганизмом уопште, показали су неки пројекти превенције, у којима су учествовали по-

једини фудбалски клубови, или клубови из других спортова. Клубови су финансирали кампове, одржавали едукације и организовали ревијалне спортске приредбе за младе који су имали проблеме у развоју, проблеме са дрогом и насиљем. По тим активностима и пројектима, познат је фудбалски клуб Ливерпул (Liverpool Football Club), као и неки фудбалски и крикет клубови из Аустралије. Они су организовали кампове који су укључивали познате фудбалере, ради промовисања кампања одвикавања од пушења и коришћења дрога. На пример, Аустралијска фудбалска професионална лига, инвестирала је у пројекте превенције три милиона долара, у року од три године. Део програма укључивао је фудбалере из прве лиге (који су били пореклом из сиромашних слојева). Ти су фудбалери посећивали и дружили се са дечацима и девојчицама који су имали тешке услове живота и укључивали их у спортске активности. Поједини клубови су активно учествовали у пројектима превенције малолетничке делинквенције, у смислу нуђења позитивних улога и модела понашања, демонстрирајући спорт и физичке активности. Пројекти су показали да спорт и физичке активности могу да имају позитивну улогу у превенцији криминалитета и насилничког понашања младих. Рекреативне активности редукују вандализам и друге облике криминалног понашања. По истом моделу, организоване су спортске и рекреативне активности, ради решавања појединих проблема са којима су се сусретале локалне заједнице, а пре свега у сфери превенције употребе алкохола и дрога међу младима. Млади су усмеравани у оквиру терапеутских третмана на бављење спортом и рекреативним активностима, што је дало позитивне резултате (Cameron & MacDougall, 2000).

5.4.2. Програми превенције насиља у спорту у Хрватској

Слично као Србија, и Хрватска се суочила са проблемом насиља и хулиганског понашања навијача, пре свега у вези са фудбалом. У циљу превенције, Хрватска је донела „Акциони план за спровођење програма мера едукације, у борби против насиља у спорту, на спортским такмичењима и изван њих”. У складу са Акционим планом, направљене су ревизије наставних планова и програма у целом васпитно – образовном систему. У наставном плану и програму за физичко и здравствено васпитање, дефинисани су нови васпитни задаци, у зависности од развојног раздобља ђака:

За ученике од 7. до 10. година, васпитни задаци су усмерени на поштовање противника, придржавање правила игре, савладавање беса и незадовољства, те признавање победе противника.

Ученике од 11. до 13. године, важно је васпитно усмеравати на поштовање судије и прихватање правила, те на упутства у вези са тимским радом и усвајање ненасилног решавања конфликта.

У средњошколском и високом образовању, васпитни задаци су усмерени на истицање и анализу позитивних примера навијања, али и негативних обли-

ка понашања играча и навијача, на школским и факултетским спортским такмичењима.

Министарство науке, образовања и спорта, у сарадњи са Агенцијом за васпитање и образовање Републике Хрватске, спроводи читав низ мера едукације у борби против насиља у спорту, који су прилагођени различитом добу ученика. Имплементација Акционог плана замишљена је као интерактивни однос, у којем су деца и млади носиоци и/или активни учесници већине мера. Посебно се наглашава да резултати мера Акционог плана нису тренутно мерљиви и не долазе брзо, па се стога у сваком тренутку настоји добити повратна информација од деце и младих, односно настоји остварити увид у ефективност поједине мере. Како би Акциони план испунио своју сврху, истиче се да треба утврдити на шта је потребно деловати код деце и младих – на навике, ставове или свест, па је тако потребно спровести читав низ истраживања.

Реализација Акционог плана започела је стручним саветовањем професора, током 2008. године, што је основа за његово успешно спровођење и један од битних услова за даљу примену мера. У сарадњи са Министарством унутрашњих послова, Хрватским фудбалским савезом, социолозима и психолозима, одржана су предавања за професоре и представљена је књига „Спорт и насиље у Еуропи” (Bodin, Robène, & Héas, 2007).²⁷

Поред тога преведена је литература која се бави проблематиком превенције насиља у спорту. Сачињене публикације, прилагођене различитом узрасту ученика, дистрибуиране су у образовне установе. Такође су штампани плакати, које су уз ликовне уметнике, направила и деца Школе за примењену уметност. Плакати тематизују борбу против насиља, расизма и дискриминације. У сарадњи с Министарством унутрашњих послова, израђени су материјали везани за супротстављање насиљу, намењени различитим узрастним групама (од предшколске, до средњошколске доби). Одржано је више трибина „Едукацијом против насиља на спортским и школским игралиштима”, с циљем позитивног усмеравања деце у спорт. Поред представника министарства, на трибинама су учествовали и познати спортисти.²⁸ Поред наведених активности, у оквиру имплементације Акционог плана, одржано је и неколико међународних научних конференција, на тему превенције насиља у спорту.

Министарство унутрашњих послова Хрватске предузело је низ мера на имплементацији „Акционог плана за спровођење програма мера едукације, у борби против насиља у спорту, на спортским такмичењима и изван њих”. Најважније мере обухватају следеће активности:

- остварење сарадње стручњака из разних подручја: правосуђа, полиције, школства и спорта, као и сарадња спортских клубова, на-

27 Књига преведена на хрватски може се преузети са сајта: <http://public.carnet.hr/preventivni/wp-content/uploads/2011/12/KNJIGA-Sport-i-nasilje-u-Europi.pdf>, (5.11.2013).

28 За потпуније информације видети: <http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=9265&sec=2396>, (5.10.2013).

вијачких удружења, локалне управе и самоуправе, ангажовање јавних личности ради мотивисања, односно, сензибилисања јавности;

- едукација ученика основних и средњих школа, али и просветних радника (наставника, психолога и педагога), те полицијских службеника у борби против насиља у спорту;
- израђени су разни плакати са тематиком превенције насиља, у вези са навијањем у спорту, преведене су неке књиге које се баве тематиком превенције насиља у спорту, итд;
- организоване су пригодне трибине;
- планира се публикавање књиге „Бонтон понашања на спортским такмичењима”;
- планира се едукација и обука редара за спортска такмичења, сходно одредбама Закона о спречавању нереда на спортским такмичењима;
- указује се потреба за ефикасно поступање судова, и доношење пресуда и судских одлука, у што краћем року од извршеног акта насиља на спортским приредбама.²⁹

5.4.3. Програми превенције насиља у спорту у Немачкој

Да би решила проблем повећаног насиља и хулиганизма навијача, пре свега у вези са фудбалом, у Немачкој је од 1993. године, почео да се развија и имплементира програм под називом „Фан пројекти”. Формирано је координационо тело (Koordinationsstelle Fan-Projekte bei der Deutschen Sportjugend – KOS) које има задатак да у оквиру пројекта развија социјално педагошки рад са навијачима и младима. Основа рада овог тела био је документ под називом „Национални концепт спорта и сигурности” (Nationale Konzept Sport und Sicherheit (NKSS), који је садржински и организацијски покрио подручје социјалног рада са младима у области фудбала. Полазна тачка стратегије ослања се на став да се насиље фудбалских навијача не може успешно сузбијати применом само репресивних мера.

Координационо тело за развој фан пројеката, његову саветодавну и информативну функцију, подржале су фудбалске институције, политика, полиција, медији. Рад и активности тела, у највећем делу финансира држава (двотрећински), тј. министарство и фудбалске организације (једнотрећински), мада се користе и средства из слободних и добровољних донација.

Кроз дугогодишњу праксу превентивног и социјално-педагошког рада са фудбалским навијачима, фан пројекти су у Немачкој стекли позитивну репутацију. Поред тога, координационо тело сарађује са другим, сличним пројектима и иницијативама у Европи. Фан пројекти покривају основне форме испољава-

29 Детаљније информације се могу наћи на сајту МУП-а Хрватске: <http://www.mup.hr/main.aspx?id=149992>.

ња активности навијача. Они се примењују на стадионима, на путовањима, на местима окупљања навијача, на спортским такмичењима.

У циљу смањења насиља и екстремистичких ставова, фан пројекти настоје да ојачају креативну културу навијача и нуде алтернативне, рекреативне и едукативне садржаје, за младе навијаче. У том циљу се врши повезивање фан пројеката са образовним институцијама и другим актерима ван фудбала, што је показало да је од великог значаја. Поред тога, кроз програме се спроводе бројне активности, усмерене против дискриминације и превенције насиља, организују се турнири, разни скупови и међународне размене.

Постоји неколико основних области рада Координационог тела, у оквиру спровођења фан пројеката:

- 1. Саветовање и додељивање стандарда квалитета.* У оквиру овог спектра активности, налазе се следеће подактивности:
 - Саветодавне активности са институцијама, владиним агенцијама и иницијативама, у изградњи и заштити навијачких пројеката и интереса навијача;
 - Интервенисање и посредовање у вези са сукобима у фудбалу;
 - Сарадња са националним и међународним удружењима UEFA, EU, Europarat, итд;
 - Јачање друштвено-образовног рада са навијачима и додељивање ознаке квалитета, под називом: „Фан пројекат у складу са Националним концептом спорта и сигурности” (Fanprojekt nach dem NKSS).
- 2. Координација и повезивање обухвата следеће подактивности:*
 - Координација и размена информација између фан пројеката и сарадња са домаћим и међународним организацијама навијача;
 - Експертисе за Фудбалски савез Немачке и Немачку фудбалску лигу;
 - Сарадња у оквиру фанпројеката у Немачкој.
- 3. Образовање и обука, обухвата следеће подактивности:*
 - Конференције и радионице за учеснике у фанпројектима;
 - Радионице за учеснике на пројекту, младе, навијаче;
 - Организовање и учешће на савезним и европским скуповима.
- 4. Документација и рад са јавношћу обухвата следеће подактивности:*
 - Издавање публикација и брошура;
 - Документациони центар о активностима фанпројеката, истраживања у вези са навијачима, итд;
 - Рад са медијима и јавношћу.

Захваљујући успеху у имплементацији, фанпројекти су у Немачкој веома раширени. Тренутно се спроводи 47 пројеката на 42 локације. Фан пројекти су дефинисани као комуникативни и транспарентни, и представљају диферен-

циране мисије, штитећи интересе већине младих који су искрени љубитељи спорта и својих клубова. Циљна група у оквиру имплементације пројеката, су млади и навијачи. Многобројни пројекти који се имплементирају, имају своју стратешку основу у Националном концепту спорта и сигурности, мада су прилагођени локалним условима и карактеристикама, уз неговање инвентивности и креативности. Основне тежње пројекта су постављање бране насилничким и екстремним (ултра) навијачима, њиховим расистичким и екстремистичким идејама и тенденцијама, и покушају да у складу са својим интересима манипулишу са масом навијача и стекну упориште међу њима. Имајући то у виду, у реализацији пројеката веома је важна тесна сарадња са државним и друштвеним институцијама (полиција, државне институције, медији, политика), омладинским покретима и савезима.

Велики изазов и задатак у реализацији фан пројеката, представља диференцирање већине навијача (и навијачких група) од ултрадесних група екстремних навијача и навијачких група ултранасилника, које су присутне на немачкој навијачкој сцени и којима спорт није мотив доласка на спортске приредбе. Имајући у виду да полиција, у прошлости није правила разлику између ових група, већ их је посматрала као јединствену целину, долазило је до масовних сукоба између полиције и навијача. Због тога се појавило раздвајање и неразумевање већине навијача са полицијом, што је условило смањење угледа полиције, у оквиру популације која посећује фудбалске утакмице. У оквиру фан пројеката, тај проблем је уочен и акценат је стављен на унапређење дијалога, комуникације и сарадње (унапређење релација) између навијача, навијачких група и полиције. У складу са тим настојањима, полиција је променила стратегију поступања и почела је имплементирати комуникативне стратегије, диференцирани приступ и концепт менаџмента, усмерен на умањење конфликта. То је условило диференцирање у приступу полиције, што је умањило ниво насиља на немачким стадионима. Улога координационог тела фан пројеката, у тим настојањима је била од одлучног значаја.

Фан пројекти у Немачкој допринели су да се навијачи и њихова удружења схвате као шанса и неискоришћена снага, а не искључиво као безбедносни и друштвени проблем (Gabriel, 2012: 227—228).³⁰

30 Шире о фан пројектима у Немачкој видети: <http://www.kos-fanprojekte.de/index.php?id=english>; <http://www.kos-fanprojekte.de/index.php?id=fanprojekte>.

5.5. Превентивни програми хулиганског понашања навијача у Србији

5.5.1. Тренутно стање

У оквиру система одбране друштва од насиља и насилничког понашања, у најширем смислу те речи, у Србији традиционално доминира тзв. реактивни приступ. Примењују се мере друштвене реакције, тек након предузетог насилничког понашања, које је претходно правно оквалификовано као прекршај или кривично дело. Изван система прекршајне и кривичне одговорности за насилничко понашање, у Србији нису довољно развијене друге системске мере организоване друштвене реакције, којима би се деловало на сузбијање насиља, или евентуалну помоћ лицима која показују склоност ка агресији, како би се уклопила у друштвену заједницу. У оквиру примера добре праксе, треба поменути имплементацију школског полицајца и поједине пројекте које предузимају полицијске управе у неким градовима, или поједине пројекте иза којих стоји Министарство просвете, као и неке невладине организације. Већина поменутих пројеката, није прошла квалитетну евалуацију, примењују се на уском простору и (или) у веома ограниченом временском оквиру. У Србији се не примењују системски пројекти примарне превенције насилничког понашања школске омладине. То представља велики стратешки проблем.

Још је већи проблем, непостојање системских пројеката превенције насилничког понашања навијача и хулиганизма у спорту. И у овој области је доминантан репресивни приступ, а превенција је системски запостављена. Највећи проблем доминантног репресивног приступа је крајња неефикасност судова, у пресуђивању случајева насилничког понашања екстремних навијача. Читав терет контроле и сузбијања насиља навијача у Србији, пребачен је на „леђа” полиције.

Фудбалски клубови у Србији немају конструктивну улогу. Не учествују у програмима превенције и не ангажују се на спречавању насиља, у вези са спортом. Фудбалски клубови у Србији не прихватају одговорност за насиље на спортским стадионима! На другој страни, многи клубови подржавају екстремне навијачке групе и њихове вође (неке плаћају, неки су укључени у управљачка тела фудбалских клубова). Поред тога, фудбалски клубови су под утицајем политике. Да би се стање безбедности у вези са навијањем поправило, донета је Национална стратегија за борбу против насиља и недолучног понашања на спортским приредбама.

5.5.2. Анализа националне стратегије за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама у Републици Србији

Влада Републике Србије образовала је Акциони тим за израду и имплементацију стратегије и акционог плана борбе против насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама (у даљем тексту: Акциони тим), као радно тело које има улогу да изради предлог Националне стратегије за борбу против насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама и сачини предлог Националног акционог плана борбе против насиља и недоличног понашања гледалаца на спортским приредбама, као и да прати реализацију Националне стратегије и Националног акционог плана. Половином 2013. године, Влада Републике Србије усвојила је „Националну стратегију за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама за период од 2013. до 2018. године” (у даљем тексту Национална стратегија или Стратегија) и Акциони план за имплементацију Националне стратегије.

Први корак у стратешком приступу превенцији хулиганизма, у вези са спортом, сигурно представља доношење Националне стратегије, Акционог плана за имплементацију стратегије и формирање Акционог тима, који ће имати задатак и одговорност да реализује у пракси наведене стратешке документе. Потребно је напоменути да то није нимало лак задатак, посебно имајући у виду да су у последњој деценији у Србији донете многобројне националне стратегије и планови имплементације, међутим у пракси се мало шта променило. Најчешће су ти документи остајали неостварени списак лепих жеља. У наредном тексту, анализирана су нека решења предложена у ова два документа (Стратегији и Акционом плану). Указало се на неке њихове добре стране, али и на слабости. Изнети су образложени предлози и сугестије. Пошто је у наведеним стратешким документима посебно наглашено да су у питању „живи” документи, који ће бити подложни преиспитивању, провери у фази имплементације и дограђивању, то и добронамерни савети (а и они други), могу да буду од користи у превенцији и сузбијању хулиганизма, у вези са спортским догађајима у Србији.

Сам назив Стратегије није на најсрећнији начин изабран. Стратегија носи назив: „Национална стратегија за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама”. Потребно је имати у виду да се насиље и недолично понашање навијача, не дешава само на спортским приредбама, у најужем смислу те речи. Насиља навијача се дешавају и на путу ка спортским објектима, у транспорту, у ресторанима (нпр. убиство француског држављанина Татона). Можда би прецизнији назив стратегије био: „Национална стратегија за борбу против насиља и недоличног понашања, у вези са спортским приредбама (или поводом спортских приредби)”, чиме би се у самом називу документа обухватило и насиље које се дешава у граду, у транспорту, у вези са спортским догађајем, итд.

Међутим, ни горе предложени назив није најприкладнији за стратегију која је себи поставила за циљ да фундира основе сузбијања насилничког понашања навијача, због тога што се насиље и хулиганско понашање навијачких група, често дешава и без икакве везе са спортским догађајем и спортском приредбом. Навијачке групе организују међусобне туче и физичке обрачуне, који нису у директној вези са спортским догађајем. На пример, дешавају се договорене масовне туче појединих навијачких група. Има и оружаних сукоба између чланова појединих навијачких група. У тим тучама долази до тешког повређивања, чак и убиства учесника. Навијачке групе, као организоване насилничке скупине у Србији, повремено учествују у масовним националистичким, етничким, политичким и другим сукобима, који немају никакве везе са спортским догађајем, нпр. организовани напади на РOME, насиље на геј паради, напади на амбасаде, ометање гласања на изборним местима. Навијачке групе у Србији повремено су инструментализоване од стране политичких партија и (или) спортских клубова (посебно у фудбалу), у предузимању насиља, како би се остварили неки циљеви који немају никакве везе са спортом и навијањем за свој спортски клуб.

Нема сумње да је политичка воља и политичка одлука, један од битних предуслова за имплементацију у пракси, начела из Националне стратегије, што потом, подразумева одговорност оних који инструментализују (подржавају, толеришу, не процесуирају) вође екстремних насилничких навијачких група, као и њихове групе. Уколико се то не оствари, Национална стратегија ће остати мртво слово на папиру. Поред тога, неопходно је доношење једне кровне стратегије која би се бавила постављањем најширих основа за превенцију и репресију свих облика насилничког и хулиганског понашања у друштву. Кровна стратегија би поставила основе примарне превенције и репресије насиља и насилничког понашања свих врста: дефинисање појмова насилника и насилничког понашања, у разним областима (насиље у породици, полно насиље, насиље у вези са спортом, насиље у саобраћају, етничко насиље, насиље у суседству, политичка инструментализација насиља, итд.); школски едукативни програми у вези са превенцијом насиља и рад са децом, у зависности од узрасних категорија; општи едукативни програми усмерени против насиља свих врста, или насиља појединих категорија; едукација у вези са прихватањем различитости; технике решавања конфликта и фрустрација, и мере према младима, код којих постоје повећани фактори ризика; рекреативни, релаксациони, спортски, анти-стрес програми; контрола и праћење понашања регистрованих насилника, као мера превенције; обавеза утврђивања ризика и деловања на ризике, који доприносе насилничком понашању; превенција и контрола; јединствена база података за насилнике свих врста; одређивање приоритета при пресуђивању; судске и друштвене мере према хроничним насилницима; однос медија и насиља; улога политике, школе, полиције, тужилаштва, судова, невладиних организација, итд. Из те кровне стратегије произашле би посебне стратегије, специфичне за поједине области и законска решења.

Можда би прикладнији назив за стратегију, о којој је овде реч, био: „Национална стратегија за борбу против насиља екстремних навијачких група и недоличног понашања (навијача), у вези са спортским приредбама”. Таквим називом стратегије на најбољи начин би се истакле екстремне навијачке групе, као организоване скупине које су генератор насиља, у вези са спортом и ван њега, и појмовно би се издвојиле од осталих навијача или осталих навијачких група, за које се не би могло рећи да су екстремно насилне. У том случају и сама садржина Стратегије би морала да буде другачије конципирана, јер би се у једном делу Стратегије нагласак ставио на спречавање насиља екстремних навијачких група (њихову контролу, сузбијање, забрану), као организованих група насилника, без обзира да ли је то насиље у вези са спортом или није. Чини се да предложени назив у овом пасусу боље погађа суштину хулиганизма у Србији.

Национална стратегија није усмерила (у довољној мери) пажњу на екстремне навијачке групе и њихове вође. Не прави се довољно јасна разлика у Стратегији између екстремних навијачких група и њихових вођа, на једној страни, од осталих навијачких скупина на другој. Не предвиђају се мере контроле, забране, распуштања екстремних навијачких група, посебно оних које су укључене у тешке облике насиља, организовани криминал, диловање дроге, итд. Илегална трговина наркотицима, којом се баве поједине екстремне навијачке групе, један је од највећих проблема јавне безбедности. Разлози за оружане обрачуне између појединих екстремних навијачких група, често се налазе у сфери сукоба око поделе територије, у вези са илегалном трговином опојних дрога. Навијачка популација је веома важна за илегалну трговину дрога, због тога што навијачи представљају потенцијално велико тржиште сконцентрисано на малом простору, али и популацију из чијих се редова могу регистровати улични нарко дилери. Такве екстремне, насилне и криминализоване навијачке групе требало би недвосмислено прогласити за криминалне групе. Требало би јасно нагласити, одлукама надлежних органа и медијски подржати, да такве групе нису спортске или навијачке групе, јер оно што оне раде нема везе са навијањем и спортом, већ су групе организованих криминалаца који кроз спорт покушавају да остваре привилегије, заштиту, тржиште и замаскирају своју праву (криминалну) суштину. Национална стратегија не помиње проблем екстремног насиља, кривичних дела против живота и тела, уношење ватреног оружја на спортске стадионе, продају дроге, већ само указује на намештање спортских такмичења, фалсификовање и неовлашћену продају улазница за спортске сусрете, што треба у оквиру Стратегије сузбити. Очигледно да је Национална стратегија „затворила очи” пред већим проблемом, не помињући га, мада он реално постоји.

Веома је важно имати јасне одговоре у вези са стратегијом одвајања обичних навијача, група малолетника као навијача, од екстремних навијачких група, које су дубоко криминализоване и (или су) екстремистички оријентисане. Веома би било важно сузити, изоловати екстремне, криминализоване навијаче (који у ствари нису никакви навијачи), односно навијачке групе, од навијача који нису криминализовани, којима је спорт главни мотив за присуство

на спортским приредбама. У Стратегији се по том питању наводи: „Искрени односи између клубова и навијача, дају почетну основу за предузимање низа превентивних мера. Спортске организације би требало да усвоје политику подршке истинским навијачима, чиме би се започео процес који би омогућио приближавање навијача и клубова. У заједници са навијачима, треба створити кодекс рада са навијачима и кодекс њиховог понашања. Такође спортске организације требало би да цене истинске навијаче и да их не сврставају у групу са хулиганима. Такви навијачи би требало да имају своје чланске карте, које омогућавају привилегије око куповине карата и клупских обележја, а такође би требало делом да учествују и у доношењу клупских одлука.”

У Стратегији се износи идеја да би законом требало регулисати материју навијачких група: „Законско уређење дало би јасну организацију и форму деловања навијачких група, прецизнију законску одговорност, лакшу анализу и разумевање понашања, едукацију, транспарентност рада, могућност надзора и контроле, спречило би злоупотребе и манипулације са малолетним лицима и др. Европско искуство истиче значај комуникације са навијачима, као средство стварања пријатне атмосфере у смањивању безбедносних ризика. Створити могућност да представници навијача учествују у евалуацији и консултацијама, у вези доношења законских мера за решавање насиља и недолжног понашања на спортским приредбама”. Сматрамо да је ова идеја из Стратегије добра, да би у вези са њом требало отворити јавну расправу и након тога приступити законском регулисању материје навијачких група и навијачких подгрупа. Један од основних стратешких циљева у решавању проблема насиља, у вези са спортским приредбама је да треба направити јасну разлику између навијача и „навијача”. Треба спречити да се организоване криминалне и хулиганске групе крију иза назива „навијачи”, „навијачке групе”, „екстремне навијачке групе” и да се на тај начин замагљује и умањује снага друштвене реакције у супротстављању криминалу. Законским решењима могли би да се пропишу услови за формирање „здравих” навијачких група, које би на основу тога могле да добију неке привилегије (повластице), што би био додатни мотивишући фактор за младе да им приступају.

Требало би уложити напоре у формирање младих, нових генерација навијача које би имале другачије вредности, ставове и некриминализоване вође. Можда би требало почети од формирања навијачких тимова у оквиру школа, или спортских клубова. Навијачи би се едуковали у вези са спортским ферплејом (то помиње и Стратегија), при чему би се строго водило рачуна да у тим навијачким групама, не би смело да буде места за регистроване насилне и криминализоване навијаче. Некриминализованим групама младих навијача требало би омогућити повластице, у виду јевтинијих карата за спортске утакмице и путовања на спортске сусрете, набавку спортских реквизита, уз пружање заштите од екстремиста. Можда би добар правац у реализацији ове идеје, поред онога што је поменуто у цитираним пасусима Стратегије, могло да буде формирање листе лиценцираних навијачких група (лиценца би се добијала и губила), које би, ако испуне неке стандарде квалитета, имале повластице приликом посета фудбалским сусретима у земљи и иностранству. Немачки

модел, који је описан у овом тексту, може да буде основа идејног решења и за српске услове.

У Стратегији није поменуто питање декриминализације и деполитизације спортских клубова, што у пракси представља велики проблем. Унутар спортских клубова у Србији (посебно фудбалских), врше се кривична дела из области финансијског и организованог криминала. Неплаћање, односно прикривање пореза, прање новца, манипулације са трансферима играча, намештање резултата, само су неке од криминалних радњи које су заступљене у српском спорту. На другој страни, тесна је веза између вођа екстремних навијачких група и управа фудбалских клубова. Фудбалски клубови дају повластице и плаћају вође екстремних навијачких група. Уколико се фудбалски клубови не декриминализују и не прекину везе са вођама екстремних навијачких група, који су уз то и дубоко криминализовани, ниједна стратегија, па ни Стратегија која се анализира у овом тексту, неће имати никакве шансе на успех. Остаће мртво слово на папиру. Због тога сматрамо да је декриминализација спортских клубова, посебно фудбалских и прекидање везе између криминализованих вођа навијачких група и фудбалских клубова, престанак финансирања криминализованих вођа навијачких група од стране фудбалских клубова и дистанцирање клубова од таквих лица и екстремних навијачких група, један од основних услова, без кога се не може решити проблем насиља, хулиганизма и криминала у спорту Србије. Уколико се спортски клубови не декриминализују и јасно не дистанцирају од екстремних навијачких група и њихових вођа, неће бити реално могуће учешће клубова у пројектима превенције и изграђивање нове генерације навијача, формирање лиценцираних навијачких група и раздвајање правих навијача од криминализованих хулигана. У том случају, мисија Стратегије неће бити реално остварива.

Позитивно је што Стратегија указује на потребу ефикаснијег рада судова и примену мера забрана према екстремним навијачима. „Систем прописа мора обухватити одредбе материјалног и процесног права, које омогућавају брзо и ефикасно процесуирање извршилаца кривичних дела и прекршаја, у вези са спортским приредбама, као и правичан и ефикасан систем санкција, који обухвата успостављање одговарајућег система онемогућавања ризичних навијача и познатих извршилаца кривичних дела и прекршаја, да присуствују спортским приредбама. Мере забране присуствовања спортским приредбама, морају обухватати судске и административне забране и судску меру привременог одузимања путне исправе.” Један од значајних проблема у досадашњем приступу насиљу и хулиганском понашању на спортским теренима је изразито неефикасан рад судова, по питању репресивног третирања хулигана. Судови ретко процесуирају случајеве насиља, поступци трају по више година, казне су симболичне и непримерене извршеном насиљу (Simonović, et al. 2011b). У убрзању рада судова, добро би било усвојити инострану праксу, по којој су на утакмицама са великим ризиком присутне судије, тужиоци и адвокати, по службеној дужности. Полиција приводи хулигане који нарушавају јавни ред, тужиоци и судији који су на стадиону. Насилницима се по кратком поступку изричу пресуде и одмах им се одређује притвор, чиме је макси-

мално убрзан поступак и скраћена временска дистанца између кривичног дела и изрицања санкције, чиме се у потпуности остварује сврха казне. У решавању проблема неефикасности судова, у предметима насиља на спортским теренима, вредна је пажње и сугестија наведена у Стратегији: „Ради праћења ефикасности поступака, по кривичним делима повезаним са насиљем и недолучним понашањем на спортским приредбама, министарство надлежно за послове правде ће вршити проактиван надзор над поступањем правосудних органа, успоставити јединствену евиденцију (уписник) и предузимати мере у складу са својим овлашћењима”.

Један од озбиљних стратешких проблема у вези за одржавањем реда на спортским приредбама је непостојање закона који регулише материју приватних агенција за обезбеђење. Због тога се дешава да у обезбеђењу спортских приредби, бивају ангажована лица са криминалним досијеом и лица која су позната као насилници на спортским приредбама. Дешава се да лица која су задужена за обезбеђење спортских приредби, уносе пиротехничка средства на стадионе, пре одржавања утакмице, или толеришу уношење тих средстава. С обзиром да материја приватног обезбеђења није законски регулисана, долази и до проблема у комуникацији између приватних обезбеђења утакмица и полиције, јер нису јасно дефинисане надлежности, активности, одговорности, итд. На овај проблем се указује и у Стратегији, у којој се наглашава да је: „Опште позната чињеница да у Републици Србији није правно уређен приватни сектор безбедности, иако у њој послује велики број приватних компанија, које у складу са законом организатору спортских приредби пружају услуге редарске службе, на спортској приредби. У оквиру домаћег законодавства које регулише спречавање насиља и недолучног понашања на спортским приредбама, ово је један од ретких системских закона који недостаје. Непостојање закона о приватној безбедности и непрецизно дефинисана овлашћења редарске службе, у Закону о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама, доводи до тога да редарска служба не може ефикасно да обавља законом прописане послове. Такође, приватне безбедносне компаније, на обезбеђењу спортске приредбе, ангажују лица која нису прошла обуку Министарства унутрашњих послова (нису лиценцирана) и нису у сталном радном односу. У спровођењу одговора друштва на проблем насиља на спортским приредбама, законима је успостављен институционални оквир рада који не обухвата само органе и организације државне управе, већ и спортске организације, службе приватне безбедности и редарску службу, којима су законом поверена одређена овлашћења у циљу превенције и спречавања насиља и недолучног понашања на спортским приредбама.”

Имајући све ово у виду, нема сумње да је доношење закона о приватним агенцијама за обезбеђење, један од битних услова за имплементацију Стратегије и спречавање насиља на спортским сусретима. Пре него што дође до законског уређења материје приватне безбедности, полиција би требало са Фудбалским савезом и клубовима да регулише протоколима и потписаним договорима питања у вези са редарском службом, контролом, забраном уношења пиротехнике, кажњавањем клубова уколико се договор прекрши. Акциони тим и

друга тела формирана Стратегијом, требало би да се ангажују на проналажењу оптималних решења.

Национална стратегија је одредила шест основних стратешких области и дефинисала циљеве који дају оквир за деловање државних органа и спортских организација, за спречавање и превенцију хулиганског понашања на спортским приредбама.

Основне стратешке области су:

1. Успостављање нормативног оквира за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама;
2. Развијање мултисекторске сарадње за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама;
3. Подизање капацитета државних органа и спортских организација за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама;
4. Унапређење инфраструктуре и управљања спортским објектима;
5. Превенција у спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама;
6. Сарадња и комуникација са медијима и медијским удружењима, у спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама.

У оквиру *прве стратешке области* која подразумева успостављање нормативног оквира за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, у Стратегији и Акционом плану предвиђено је неколико важних група активности: иницирање унапређења и усклађивања постојећих и израда нових правних прописа који регулишу безбедност на спортским приредбама, као и усклађивање истих са међународним правним прописима; стално праћење, разматрање и ревизија општих аката из области безбедности и сигурности; успостављање правног оквира за рад приватног сектора безбедности; израда и усвајање етичког кодекса понашања функционера и спортских радника; разматрање, усаглашавање и ревизија општих аката – дисциплинских прописа за успостављање ефикасног система одговорности; успостављање система прописа који предвиђају дежурства правосудних органа за време утакмица повишеног ризика; успостављање и дорада оперативних и аналитичких база података у вези са навијачким групама, насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама.

Друга стратешка област посвећена је развијању мултисекторске сарадње за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. У Стратегији се посебно истиче, да „мултисекторска сарадња представља врло важну стратешку област, јер има за циљ развој и унапређење интегрисаног приступа друштвених субјеката, безбедносној, сигурносној и услужној компоненти спортске приредбе. Интегрисан мултиагенцијски приступ преваходно има за циљ, да кроз координацију и сарадњу друштвених субјеката обезбе-

ди да сви друштвени субјекти буду укључени и упознати са свим планираним и спроведеним активностима у погледу безбедности, сигурности у услуге на спортској приредби”. Мултисекторска сарадња предвиђена Стратегијом подразумева, најпре сарадњу на међународном нивоу са адекватним институцијама и организацијама других држава, међународним институцијама и организацијама на пољу сагледавања добре праксе, размене информација о превентивним програмима и конкретним спортским приредбама. Потом, мултисекторска сарадња подразумева сарадњу на националном нивоу и огледа се у успостављању партнерства са свим битним субјектима и институцијама на нивоу државе. Да би се остварили облици сарадње и партнерства на националном нивоу, подразумева се подршка и активност Владе на сачињавању формализованих протокола о сарадњи између одређених министарстава (унутрашњи послови, правда, спорт итд.), представника релевантних служби (националних спортских савеза, као и других служби) са одговорношћу у низу функција (безбедносна, хитна, логистичка и сервисна). Предвиђено је да потписници протокола истовремено буду и носиоци превентивних иницијатива и пројеката. И на крају, мултисекторска сарадња подразумева сарадњу на нивоу локалних заједница (градови и места – домаћини спортских приредби), како би се успоставио интегрисани мултиагенцијски приступ сарадње и координације свих субјеката у припреми спортских сусрета.

Потребно је посебно нагласити, да успостављање партнерства, координације и сарадње на националном и локалном нивоу представља веома важан аспект безбедносне стратегије. Посебно треба имати у виду, да је по питању вертикалне (међуресорске) и хоризонталне сарадње (на нивоу локалне заједнице) српско друштво, по правилу неорганизовано. Код нас не постоји традиција сарадње између институција. Многи су програми и стратегије пали управо на том питању. Протоколи о сарадњи јесу добар пут за превазилажење тешкоћа, једино ако заживе у пракси (Савковић, Ђорђевић, 2010: 24—25).

Трећа стратешка област подразумева подизање капацитета државних органа и спортских организација за борбу против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Подизање капацитета институција и органа је веома важан услов за остварење партнерства и међуресорске сарадње, на превенцији и сузбијању насиља у вези са спортом. У вези с тим, може се говорити о утицају структурних слабости које доприносе насиљу младих и уопште насиљу у друштву. Ови структурни фактори постоје у свим савременим друштвима, у већој или мањој мери (На пример: Greene, 2005: 238) и у свим областима у којима се испољава савремено друштво, па према томе и у вези са насиљем у спорту.

Да би се капацитет државних органа и спортских организација подигао на виши ниво, Национална стратегија предвиђа следеће мере:

- Да се у оквиру Националног савета формира радна група, као стално координационо тело између више служби на националном нивоу;

-
- Да се уведе интегрисана обука полицијских, правосудних службеника и представника организатора, који се брину о безбедности на самом спортском објекту;
 - Да се уведе систем обуке и лицензирања људских ресурса безбедносних субјеката кроз стандардизацију, тј. одређивање минимума стандарда који се морају испоштовати, како би се остварио принцип професионалности;
 - Да се кроз адекватне пројекте уведе едукација навијача, као саставни део превентивне политике, засноване на средњорочним и дугорочним мерама, као и да се изради едукативни материјал за учење и обуку;
 - Да се сачини кодекс рада са навијачима и кодекс понашања навијача;
 - Да се установе етички кодекси понашања функционера и спортских радника и успостави ефикасан систем одговорности.

У Стратегији се посебно истиче значај јачања капацитета полиције у превенцији насиља на спортским приредбама, као и јачања капацитета спортских организација. За јачање капацитета полиције, посебно је важно унапредити ресурсе који јој стоје на располагању и који су далеко испод потреба, неопходних за остварење циљева из Стратегије (на пример: Симоновић, 2001а). За јачање капацитета спортских организација, посебно је важно извршити њихову декриминализацију и раскидање веза са криминализованим структурама вођа екстремних навијачких група. На пример, у Стратегији се истиче, да би спортске организације требало да усвоје политику подршке истинским навијачима, односно спортске организације би требало да цене истинске навијаче и да их не сврставају у групу са хулиганима. У садашњем контексту стања, на пример у фудбалу, ова идеја Стратегије је нереална, тренутно неостварива. У Стратегији није наведен начин реализације те идеје у пракси. Овако наведен у Стратегији, такав став представља само (неискрену) лепу жељу.

Четврта стратешка област подразумева унапређење инфраструктуре и управљања спортским објектима. Имајући у виду нерешене имовинске односе и питање власништва над спортским објектима, као и смањене приходе спортских клубова, постоји низ проблема које треба решити и за неке се предлажу могућа решења у Стратегији. На пример, предлаже се систем лицензирања и сертификовања спортских објеката, њихова категоризација и стандардизација, увођење савремених система безбедносних камера, итд.

Пета стратешка област посвећена је питањима превенције у спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. У Стратегији се наглашава да превенција насиља и недоличног понашања на спортским приредбама мора представљати институционализовану, заједничку и координисану активност државних органа, спортских савеза и цивилног друштва, усмерену на остваривање примарне, секундарне и терцијарне превенције и решавање конфликтних ситуација.

Примарна превенција, према Стратегији, подразумева: „дугорочан третман, кроз успостављање и развијање превентивних програма, који утичу на смањење социјалних узрока насиља на спортским приредбама, институционализован рад са младима, превасходно у основним и средњим школама, уз обавезно учешће родитеља, са циљем да младима омогући боље разумевање промена које млади доживљавају у том развојном периоду, социјалних релација и породичних односа. У том смислу друштвено организовани системи помоћи и подршке грађанима, преко своје институционалне инфраструктуре су у обавези да развијају такав систем вредности, који није заснован на конфликтима, који омогућава ненасилно решавање конфликта, који развија осећај опште солидарности, висок степен толеранције на различитост, недискриминацију итд. Циљне групе су пре свега млади, без обзира, да ли су чланови, или не, одређених навијачких група, као и остала лица, чланови навијачких група, који још увек нису исказали одређен начин понашања који се може директно, или индиректно подвести под насиље на спортским приредбама. Ове примарно превентивне активности, пре свега морају реализовати системи образовања, социјалне заштите, спорта, културе и медија, спортска друштва и клубови. У реализацији примарно превентивних активности помоћ пружају полиција и правосуђе (тужилаштво и судови)”.

Основу за превенцију насиља у друштву представља управо примарна превенција, која подразумева систематски рад на уочавању ризика који могу довести до формирања насилних личности деце и младих, или (и) могу да доведу до појаве насиља и насилничког понашања у појединим конфликтним ситуацијама, или пак ситуацијама које садрже ризик од настанка насиља. Примарној превенцији, уочавању ризика и програмима превенције којима се делује на ризике, у нашим разматрањима, у овом тексту, посвећена је знатна пажња. Као што је наведено, примарна превенција почиње од рада са децом у основним и средњим школама, као и рада са породицама које су у ризику (о том питању, видети и: Симоновић, Б. 20016). Поред деловања на ризике, примарна превенција се остварује и програмима, који делују као подршка особама које се налазе у ризику. У оквиру овог другог стратешког приступа, тј. развојем пројеката подршке, велики значај има и упућивање младих на спортске и рекреативне активности, о чему је писано у овој анализи.

Према томе, битни, основни носиоци предузимања програма примарне превенције треба да буду, пре свега Министарство просвете и Министарство социјалне политике. Поред њих, ту је и Министарство здравља, имајући у виду потребу деловања на психолошке, биолошке, психијатријске услове и узроке агресивног понашања, деловање на проблем наркоманије и алкохолизма, код особа које су зависне од ових супстанци. Тек после ових министарстава, али са њима у сарадњи су и Министарство унутрашњих послова и Министарство омладине и спорта. Међутим, уколико се погледа Акциони план, списак активности и листа носилаца активности, у вези са имплементирањем пројеката примарне превенције која се помиње у Стратегији, види се, да се Министарство здравља и Министарство социјалне политике уопште не помињу у вези са примарном превенцијом (додуше ово друго министар-

ство се помиње у вези са пројектима терцијарне превенције). Министарство просвете помиње се само у контексту едукације у вези са културом навијања и спортске борбе. То је само један мањи део програма који улазе у примарну превенцију, али се не покривају сва остала потребна поља деловања, у оквиру пројеката примерне превенције. Због тога сматрамо, да је у Србији неопходно донети једну кровну националну стратегију превенције насилничког и агресивног понашања, која би покрила све области, а потом усвајати посебне националне стратегије, специфичне за поједина подручја. На тај начин би се створила основа за системски и целовит приступ проблематици превенције и сузбијања насилничког понашања у друштву.

У Акционом плану се као носиоци примарне превенције у оквиру школског система помињу само наставници физичког васпитања, као субјекти који ће да учествују у предузимању активности у вези са имплементацијом примарне превенције. Не могу само наставници физичког васпитања да носе пројекте примарне превенције насиља школске омладине, као што произилази из Акционог плана. Пројекти превенције омладинског насиља који се предузимају у САД и који су приказани у овом тексту то јасно показују. Све то указује да Национална стратегија и Акциони план нису предвидели стварање неопходних услова за имплементацију програма примарне превенције. Не може програм примарне превенције омладинског насиља да се заснива само на имплементацији Стратегије, усмерене на превенцију насиља у вези са спортом. Самим тим сматрамо, да је овај део предвиђен у Стратегији, у вези са примарном превенцијом непотпун и недовољан, јер не помиње деловање на друге ризике, који би морали да буду обухваћени пројектима примарне превенције.

Секундарна превенција предвиђена Стратегијом, подразумева реаговање и ограничавање штетних последица насиља, након што се оно догодило, с циљем ограничавања последица и смањења ризика од будућег насиља на спортским приредбама, кроз социјално укључивање навијачких група и навијача, те успостављање односа поверења између навијача и других друштвених субјеката. Терцијарна превенција подразумева низ координираних активности друштвених субјеката, усмерених ка познатим извршиоцима кривичних дела и прекршаја на спортским приредбама, ради помоћи у њиховој реинтеграцији, кроз правилан раст и развој, уколико се ради о малолетницима и подизање свести о неправилностима у вршењу родитељског права, али и укључивању у нормалне друштвене токове (запошљавање и сл.) и потпуног ублажавања фактора који утичу на насилно понашање. Када је у питању планирање превентивних стратегија из области терцијарне превенције, потребно је најпре имати у виду деловање на малолетнике који су заведени, васпитно запуштени, а који нису до краја криминализовани. Према њима терцијарне мере превенције могу да имају извесне ефекте. У питању су пројекти који захтевају темељан рад са малолетником и његовом породицом, подразумевајући мултидисциплинарни рад, који укључује заједничко и синхронизовано деловање различитих институција (школе, центри за социјални рад, здравствене институције, полиција, судови за малолетнике, где се могу укључити и спортска друштва, као и невладине организације). Ови програми подразумевају поставља-

ње координатора, слично као што је приказано у делу текста, у вези са програмима која се предузимају у САД.

На другој страни, као носиоци и организатори насилничког, хулиганског понашања у вези са спортским сусретима, пре свега у сфери фудбала, појављују се пунолетна лица која су вође, или истакнути чланови екстремних „навијачких група”. У питању су лица која су дубоко криминализована, делови су организованог нарко-криминала и извршиоци других тешких кривичних дела (уцене, убиства, тешке телесне повреде, итд). Према таквим лицима мере превенције не дају успеха, слично као што су неефикасне мере превенције према хроничним насилницима, хулиганима у оквиру истраживања спроведених у САД. Према таквим лицима могу да имају ефекта једино полицијске мере надзора, контроле, имплементирања криминалистичко-обавештајног рада, посебне доказне технике, прибављање доказа о кривичним делима која врше и ефикасно и брзо организовање и одвијање судских поступака. Према овим лицима, у Србији су судски поступци изразито неефикасни и поред тога што су у питању окорели криминалци који спорт користе само као параван, заштиту и везу са политичким факторима. Стратегија је површну пажњу посветила овим лицима, мада она представљају битан генератор насиља на спортским приредбама. Без њихове елиминације из спорта и без прекидања њихових веза са спортским клубовима, Стратегија и Акциони план ће остати само мртво слово на папиру, што се јасно види из догађања у сфери фудбала у Србији, за првих шест месеци од доношења Стратегије (време писања ове анализе). Према томе, када се говори о мерама терцијарне превенције, основна циљна група треба да буду малолетна лица која су заведена и која су кренула путем криминала. Основни успех пројеката терцијарне превенције може да буде извлачење заведених малолетника из канџи организованих криминалаца, који се лажно представљају као љубитељи спорта и навијачи појединих фудбалских клубова.

Шеста стратешка област посвећена је сарадњи и комуникацији са медијима и медијским удружењима, у спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. У Стратегији се исправно наводи, да сарадња и комуникација са медијима и медијским удружењима има за циљ, да се медијском извештавању о насиљу и недоличном понашању на спортским приредбама не приступа сензационалистички, приказивањем сцена насиља, величањем и драматизовањем насилничког понашања, као и стимулисањем насилних навијачких група отварањем медијског простора за њих, чиме се оне популаришу и даје се лош пример популацији младих.

Исправно се наводи, да медији морају да избегавају емитовање немилих сцена у ударним терминима информативних емисија електронских медија, или да фотографије и видео записе насиља на спортским приредбама објављују на насловним страницама, што је у складу са препорукама Међународне федерације спортских новинара (АИПС), ФИФА и УЕФА. Такве кадрове и снимке требало би емитовати максимално пет секунди, али не у ударним терминима и не на насловним странама. Због тога се у Стратегији с правом закључу-

чује, да национални и локални портпароли из свих кључних државних органа и спортских организација, треба блиско да сарађују са медијима и навijaчким групама у припреми и примени свеобухватне стратегије комуникација.

Литература

1. Band, R. S, Harpold, A. J. (1999). School Violence, Lessons Learned, *FBI Law Enforcement Bulletin*, 68(9), pp. 9—21.
2. Baron, Burne, Suls (1988). *Expoloring Social Psychology*, Boston.
3. Bodin, D, Robene, L, Heas, S. (2007). Sport i nasilje u Evropi, Knjiga trgovina d.o.o. Zagreb.
4. Booren, M. L, Handy, J. D. & Thomas G. Power, G. T. (2011). Examining Perceptions of School Safety Strategies, School Climate, and Violence. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 9 (2), pp. 171—187.
5. Booth, B, Van Hasselt, V. & Vecchi, M. G. (2011). Addressing School Violence. *FBI Law enforcement Bulletin*, http://www.fbi.gov/stats-services/publications/law-enforcement-bulletin/may_2011/school_violence, (28. 10. 2013).
6. Cameron, M. & MacDougall, C. (2000). Crime Prevention Through Sport and Physical Activity, *Trends & issues in crime and criminal justice*, Australian Institute of Criminology, No. 165., <http://192.190.66.70/documents/3/E/F/%7B3EF114BC-51A4-4311-A912-0E9AD1833995%7Dt165.pdf>, (25.10.2013).
7. Corbitt, W. A. (2000). Violent Crimes Among Juveniles, Behavioral Aspects, *FBI Law enforcement Bulletin*, 69(6), pp 18—23.
8. Дaньшин, И. Н. (1971). Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву, Харьков.
9. Đurđević, Z, Radović, N. & K Kolarević, D. (2012). Motivacioni modeli višestrukih-serijskih ubica. *NPB- Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 17(1), str. 67—76.
10. Đurđević, Z, Kolarević, D. (2011). Krivična dela sa elementima nasilja izvršena od strane dece i maloletnika-karakteristike, determinante i standardi prevencije. Tematski zbornik: Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje, Kriminalističko-policijska akademija, str.113—134.
11. Edelbacher, M, Norden, G. (2008). Gewaltsituation und prävention an Schulen, *Ausgewählte Ergebnisse des österreichischen Teils einer internationalen Vergleichsstudie*, Institut für Soziologie Universität Wien.
12. Farmer, W.T, Farmer, M. E. Estell, B.D. & Hutchins, C. B. (2007). The Developmental Dynamics of Aggression and the Prevention of School Violence. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 15 (4), pp. 197—208.
13. Филиновский И.Г. (1970). Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению, Ленинград.
14. Foreman, S. M. (2013). Defining the Youth Gang Issues of the 90's and Strategies for the Future, <http://www.fdle.state.fl.us/Content/getdoc/0d1bd9dc-71a5-44d7-aa2f-daaabac39cd/Foreman.aspx>, (27. 10. 2013).
15. Füllgrabe, U. (1983). *Kriminalpsychologie*, Stuttgart.
16. Gabriel, M. (2012). Die Fanprojekte, *Kriminalistik*, 66(4), pp. 227—230.
17. Greene, B. M. (2005). Reducing Violence and Aggression in Schools. *Trauma, Violence, & Abuse*, 6(3), pp. 236—253.
18. Heckhausen, H. (1980). *Motivation und Handeln*, II tom, Springer-Verlag.
19. Jain, S, Buka, L. S, Subramanian, S. V. & Molnar, E. B. (2012). Protective Factors for Youth Exposed to Violence: Role of Developmental Assets in Building Emotional Resilience. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 10(1), pp. 107—129.
20. Kashani, H. J, Michael R. J, Bumby, M.K. & Thomas, A. L. (1999). Youth Violence: Psychosocial Risk Factors, Treatment, Prevention, and Recommendations. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 7(4), pp. 200—210.
21. Lozusic, R. (2002). *Gangs in NSW*. NSW PARLIAMENTARY LIBRARY RESEARCH SERVICE, Briefing Paper No 16/02., <http://posa.org.au/wp-content/uploads/2010/08/16-02.pdf>, (10.10.2013.).

22. Maldonado-Molina, M, Reingle, M. J. & Jennings, G. W. (2011). Does Alcohol Use Predict Violent Behaviors? The Relationship Between Alcohol Use and Violence in a Nationally Representative Longitudinal Sample. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 9(2), pp. 99—111.
23. Mouttapa, M, Watson, D, McCuller, J. W, Sussman, S, Weiss, W. J, Reiber, C, Lewis, D. & Tsai, W. (2010). I'm Mad and I'm Bad: Links Between Self-Identification as a Gangster, Symptoms of Anger, and Alcohol Use Among Minority Juvenile Offenders. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 8(1), pp. 71—82.
24. Национална стратегија за борбу против насиља и недолучног понашања на спортским приредбама за период 2013 до 2018 године. *Сл. гласник РС*, бр. 63/2013.
25. Peguero, A.A. (2009). Opportunity, Involvement, and Student Exposure to School Violence. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 7(4), pp. 299—312.
26. Pešić, V. (1972). Ubistva u Jugoslaviji, Beograd.
27. Safeguarding Our Children: An Action Guide. (2000). Departments of Education and Justice, American Institutes for Research. http://www2.ed.gov/admins/lead/safety/actguide/action_guide.pdf, (27. 10. 2013).
28. Savković M, Đorđević S. (2010). Na putu prevencije nasilja na sportskim priredbama: predlog regionalnog okvira saradnje, Beogradski centar za bezbednosnu politiku, Beograd.
29. Sherman, L.W, Farrington, D.P, Brandon, C. & MacKenzie, D.L. (2002). Evidence Based Crime Prevention, Routledge, New York.
30. Simonović, B. (2001a). Uloga policije u prevenciji kriminala na nivou lokalne zajednice. *Bezbednost*, 43(1), str. 33—54.
31. Simonović, B. (2001b). Strategijske osnove programa prevencije kriminala na nivou lokalne zajednice – svetska iskustva: osnovni programi, pozitivni rezultati, teškoće pri implementaciji i načini prevazilaženja. *Bezbednost*, 43(2), str. 162—184.
32. Симоновић, Б. (2006). Рад полиције у заједници (Community policing), Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.
33. Simonović, B. (2012). Kriminalistika, Pravni fakultet u Kragujevcu.
34. Симоновић, Б, Ђурђевић, З, Оташевић, Б. (2011). Имплементација стандарда у спречавању насиља на спортским приредбама у Републици Србији. *Правни живот: часопис за правну теорију и праксу*, 60(9), стр. 687—704.
35. Simonović, B, Đurđević, Z. & Otašević, B. (2011). Violence at sporting events in the Republic of Serbia – National and International standards prevention and repression. *NPB – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 16(3), pp. 81—98.
36. Sullivan, J. C. (2006). Early Adolescent Delinquency: Assessing the Role of Childhood Problems, Family Environment, and Peer Pressure. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(4), pp. 291—313.
37. Тарарухин С.А. (1974). Преступное поведение, Москва.
38. Vodinelić, B. (1981). Metodika na otkrivanje, iskazivanje i objasnivanje (siledžijstvo, huliganstvo), „Godišnik na Fakultet za bezbednost i opšestvenata samozaštita vo Skopje”.
39. Vodinelić, V, Simić, I. (1968). Ubistva u Beogradu i alkohol, „13 maj”.
40. Ward, J. R. (2000). Implementing Juvenile Curfew Programs. *FBI Law enforcement Bulletin*, 69(3), pp. 15—25.
41. Williams, J, Dunning, E, Murphy, P. (1986). Hooligans Abroad. Routledge, London, New York.

6. Резултати емпиријског истраживања

6.1. Примењени методи и узорак

6.1.1. Примењени методи

Емпиријски део истраживања базирао се на методи испитивања (применом технике анкетања), методи анализе садржаја и на статистичкој методи. Метода испитивања спроведена је анонимним анкетањем испитаника, посебно израђеним инструментом – анкетним упитником – који је садржао 42 питања. Одговори на питања били су махом затвореног типа. На једно питање испитаници су давали искључиво отворен (слободан) одговор, док је код 11 питања испитаницима, у оквиру понуђених затворених одговора, дата и могућност отвореног (слободног) одговора. У конструисаном анкетном упитнику, седам питања је било везано за карактеристике узорка, док су остала била усмерена на доказивање, односно оповргавање постављеног хипотетичког оквира. Дакле, питања у анкети опредељена су узорком и садржајем хипотеза, а постављана су моделом батерија, са груписањем основних садржаја нивоа хипотезе која се доказује, у посебне целине.

Анализом садржаја прикупљали су се подаци о различитим облицима и садржајима симболичког општења, везаног за насилничко понашање и хулиганизам на спортским манифестацијама. Анализирани су сви доступни извори података: стручна литература; домаћи и страни часописи; дневна штампа; доступна службена документа Министарства унутрашњих послова Републике Србије; радио и телевизијске емисије и Интернет. Посебна пажња током анализе, посвећена је садржајима који се односе на искуства о превенцији и репресији хулиганизма на спортским приредбама широм света. Током анализе садржаја, обрађен је велики број извора. Категорије анализе садржаја, као оп-

1 Поглавље представља презентацију дела резултата истраживања на пројекту „Структура и функционисање полицијске организације – традиција, стање и перспективе“, који се реализује на Криминалистичко-полицијској академији у Београду.

шти појмови који се формулишу на основу проблема истраживања и садржаја који се анализира, а који чине спону између теоријског оквира истраживања и могућности његове практичне примене, односе се на садржаје у вези са превенцијом и репресијом хулиганизма на спортским приредбама. Јединице анализе садржаја, били су ставови о могућности борбе против насилништва и хулиганизма на спортским манифестацијама. Анализом садржаја уочаване су јединице анализе, вршена је њихова евиденција и одређивана је фреквенција појављивања у припадајућим категоријама.

Статистичка метода, на основу прикупљених квантитативних података о обележјима карактеристичним за насилничко понашање и хулиганизам међу младима на спортским манифестацијама, послужила је за извођење закључака о могућностима предузимања мера међу млађом популацијом, како би се идентификовао узраст у којем се јављају први проблеми са хулиганизмом, те утврдиле врсте мера које би се могле предузимати у циљу спречавања ескалације проблема. Овом методом сређени су, класификовани и обрађени подаци, прикупљени методама испитивања и анализе садржаја о бројности, учесталости, интензитету, врсти, заступљености и другим квантитативним обележјима, која карактеришу предмет истраживања. Обрађени подаци послужили су за извођење закључака који су чинили основу за верификацију постављених хипотеза. У оквиру статистичке методе примењено је више техника обраде података, којима се долазило до статистичког доказивања постављених хипотеза. Те технике су: одређивање учесталости (фреквенције) одговора испитаника, одређивање процента учешћа одређеног одговора у укупној маси одговора (са и без недостајућих одговора) и χ^2 тест независности, којим су утврђиване статистички значајне разлике између група које се пореде, или је утврђивана статистички значајна веза између појединих одговора.

6.1.2. Карактеристике узорка

Узорак на којем је обављено анкетирање, обухватио је ученике средњих школа са територије Републике Србије. Стратификација узорка обављена је по следећим критеријумима:

1. Градови у којима се налазе школе из којих су бирани испитаници, имали су клубове у Супер лиги Србије, у сезони 2012/2013. године. То су: Суботица, Пећинци, Кула, Нови Сад, Београд, Смедерево, Крагујевац, Јагодина, Ниш, Ужице, Ивањица и Нови Пазар;
2. У изабраним градовима одабране су по две средње школе, које су најближе фудбалском стадиону², на којем клубови³ Супер лиге Србије, из сезоне 2012./2013. имају своје седиште. На тај начин

2 Хулиганизам у Србији најизраженији је на фудбалским теренима, али се он преноси и на друге спортове.

3 Мисли се на: ФК Црвена звезда, ФК Партизан, ФК Рад, ОФК Београд, ФК БСК, ФК Војводина, ФК Доњи Срем, ФК Хајдук, ФК Спартак Златибор вода, ФК Јагодина, ФК Раднички, ФК Смедерево, ФК Јавор, ФК Слобода Поинт, ФК Нови Пазар и ФК Раднички 1923.

одабрано је 25 средњих школа⁴: (1) XII београдска гимназија, ул. Војводе Степе 82, Београд, (2) IV београдска гимназија, ул. Теодора Драјзера 25, Београд, (3) Пета београдска гимназија, ул. Илије Гарашанина 24, Београд, (4) Средња техничка ПТТ школа, ул. Здравка Челара 16, Београд, (5) Средња машинска школа, ул. Булевар Краља Петра првог 38, Нови Сад, (6) Средња школа „Светозар Милетић”, ул. Народних хероја 7, Нови Сад, (7) Техничка школа „Миленко Веркић – Неша”, ул. Школска 8а, Пећинци, (8) Средња техничка школа „Михајло Пупин”, ул. Лазе Костића 14, Кула, (9) Економско-трговинска школа, Маршала Тита 113, Кула, (10) Хемијско-технолошка школа, ул. Максима Горког 53, Суботица, (11) Политехничка школа, Максима Горког 38, Суботица, (12) Прва техничка школа, Кнегиње Милице 101, Јагодина, (13) Електротехничка и грађевинска школа „Никола Тесла”, Кнегиње Милице 6б, Јагодина, (14) Гимназија „Бора Станковић”, ул. Вожда Карађорђа 27, Ниш, (15) Административно-биротехничка школа, ул. Трг Краља Милана 8, Ниш, (16) Техничка школа, ул. Вука Караџића 13, Смедерево, (17) Текстилно-технолошка и пољопривредна школа „Деспот Ђурађ”, ул. 17. октобра 40, Смедерево, (18) Техничка школа, ул. Миће Матовића 2, Ивањица, (19) Гимназија, 13. септембра 58, Ивањица, (20) Ужичка гимназија, ул. Трг Светог Саве 6, Ужице, (21) Економска школа, ул. Трг Светог Саве 6, Ужице, (22) Гимназија, ул. Вука Караџића 6б, Нови Пазар, (23) Техничка школа, ул. Вука Караџића 6б, Нови Пазар, (24) Економска школа, Радоја Домановића 6, Крагујевац и (25) Прва техничка школа, Радоја Домановића 8, Крагујевац;

3. У свакој од одабраних школа, анкетирани су ученици из по два одељења свих разреда и то одељење које је имало најмање изостанака са наставе и одељење које је имало највише изостанака. Дакле, укупно је анкетирано 200 одељења.

По овим критеријумима стратификације, дошло се до узорка испитаника од 3.662 ученика. Ако се узме у обзир да је, по подацима Републичког завода за статистику⁵, на почетку школске 2012/2013. године, било 280.422 ученика средњих школа у Републици Србији, узорак је обухватио 1,3% популације ученика средњих школа. Имајући у виду да се ради о стратификованом узорку, његова величина у потпуности репрезентује циљану популацију ученика средњих школа, старости од 14. до 19. година. Основне карактеристике узорка дате су у табели 1.

4 Том методологијом стратификације, требало је да се одаберу 32 средње школе (16 клубова по 2 школе). Међутим, испоставило се да Пећинци имају само једну средњу школу, а да су XII београдска гимназија и IV београдска гимназија, истовремено најближе стадионима ФК Црвена звезда, ФК Партизан и ФК Рад, док су Пета београдска гимназија и Средња техничка ПТТ школа, истовремено најближе стадионима ОФК Београд и ФК БСК.

5 Извор: <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptKey=indld%3d110302IND01%2629%3d%23Last%231%26102%3dRS%2cRS1%2cRS11%2cRS12%2cRS2%2cRS21%2cRS22%2cRS23%2625%3d0%2c2%26sAreald%3d110302%26dType%3dName%26Type%3dSerbianCyrillic>, (16.10.2013.).

Расподела испитаника по градовима					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Суботица	319	8.7	8.7	8.7
	Пећинци	172	4.7	4.7	13.4
	Кула	328	9.0	9.0	22.4
	Нови Сад	224	6.1	6.1	28.5
	Београд	613	16.7	16.7	45.2
	Смедерево	298	8.1	8.1	53.4
	Крагујевац	290	7.9	7.9	61.3
	Јагодина	260	7.1	7.1	68.4
	Ниш	370	10.1	10.1	78.5
	Ужице	331	9.0	9.0	87.5
	Ивањица	138	3.8	3.8	91.3
	Нови Пазар	319	8.7	8.7	100.0
	Total	3662	100.0	100.0	
Расподела испитаника по школама					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Хемијско-технолошка средња школа	155	4.2	4.2	4.2
	Политехничка школа	164	4.5	4.5	8.7
	Електротехничка школа	172	4.7	4.7	13.4
	12. Београдска гимназија	163	4.5	4.5	17.9
	5. Београдска гимназија	152	4.2	4.2	22.0
	4. Београдска гимназија	140	3.8	3.8	25.8
	Средња техничка ПТТ	158	4.3	4.3	30.1
	Средња машинска школа	115	3.1	3.1	33.3
	Економско-угоститељска школа	175	4.8	4.8	38.1
	Средња техничка школа	153	4.2	4.2	42.2
	Економско-трговинска школа	280	7.6	7.6	49.9
	Техничка школа	590	16.1	16.1	66.0
	Електротехничка и грађевинска школа	118	3.2	3.2	69.2
	Гимназија	535	14.6	14.6	83.8
	Текстилно-технолошка и пољопривредна школа	143	3.9	3.9	87.7
	Економска школа	269	7.3	7.3	95.1
	Административно-биротехничка школа	180	4.9	4.9	100.0
Total	3662	100.0	100.0		
Расподела испитаника по разредима					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Први	1015	27.7	27.7	27.7
	Други	1062	29.0	29.0	56.7
	Трећи	860	23.5	23.5	80.2
	Четврти	725	19.8	19.8	100.0
	Total	3662	100.0	100.0	

Распoдела испитаника на основу броја изостанака					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Из одељења са најмање изостанака	1912	52.2	52.2	52.2
	Из одељења са највише изостанака	1750	47.8	47.8	100.0
	Total	3662	100.0	100.0	
Распoдела испитаника по полу					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Мушки	2024	55.3	55.4	55.4
	Женски	1632	44.6	44.6	100.0
	Total	3656	99.8	100.0	
Missing	System	6	.2		
Total		3662	100.0		
Распoдела испитаника на основу животне старости					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	14 година	10	.3	.3	.3
	15 година	569	15.5	15.6	15.8
	16 година	991	27.1	27.1	43.0
	17 година	1003	27.4	27.5	70.4
	18 година	801	21.9	21.9	92.4
	19 година	279	7.6	7.6	100.0
	Total	3653	99.8	100.0	
Missing	System	9	.2		
Total		3662	100.0		
Распoдела испитаника на основу породичне ситуације					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Живи са оба родитеља	3023	82.6	82.7	82.7
	Живи само са мајком	433	11.8	11.9	94.6
	Живи само са оцем	139	3.8	3.8	98.4
	Не живи са родитељима, већ му је породична ситуација другачија	59	1.6	1.6	100.0
	Total	3654	99.8	100.0	
Missing	System	8	.2		
Total		3662	100.0		
Распoдела испитаника на основу материјалне ситуације					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Оба родитеља су му запослена	1950	53.2	53.6	53.6
	Запослена је само мајка	471	12.9	12.9	66.5
	Запослен је само отац	864	23.6	23.7	90.2
	Ни мајка ни отац немају стално запослење и тешко живе	157	4.3	4.3	94.6
	Има друга примања од којих се издржава	198	5.4	5.4	100.0
	Total	3640	99.4	100.0	
Missing	System	22	.6		
Total		3662	100.0		

Какав је став испитаника према полицији?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Веома неповољан	428	11.7	11.9	11.9
	Неповољан	573	15.6	15.9	27.8
	Немам никакав став	1595	43.6	44.3	72.0
	Повољан	708	19.3	19.6	91.7
	Веома повољан	300	8.2	8.3	100.0
	Total	3604	98.4	100.0	
Missing	System	58	1.6		
Total		3662	100.0		
Да ли је испитаник некада привођен од стране полиције због сумње да је учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	3400	92.8	94.4	94.4
	Да, само једном	121	3.3	3.4	97.8
	Да, више пута	81	2.2	2.2	100.0
	Total	3602	98.4	100.0	
Missing	System	60	1.6		
Total		3662	100.0		
Да ли је против испитаника поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	3476	94.9	96.2	96.2
	Да, само једном	71	1.9	2.0	98.2
	Да, више пута	65	1.8	1.8	100.0
	Total	3612	98.6	100.0	
Missing	System	50	1.4		
Total		3662	100.0		
Да ли је против испитаника поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	3478	95.0	96.8	96.8
	Да, само једном	68	1.9	1.9	98.7
	Да, више пута	47	1.3	1.3	100.0
	Total	3593	98.1	100.0	
Missing	System	69	1.9		
Total		3662	100.0		

Да ли је испитаник прекршајно или кривично осуђиван због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ДА	135	3.7	3.7	3.7
	НЕ	3466	94.6	96.3	100.0
	Total	3601	98.3	100.0	
Missing	System	61	1.7		
Total		3662	100.0		

Табела 1. Основне карактеристике узорка.

Највише испитаника је, као што је то било и очекивано, из Београда (617, или 16.7% узорка). Најмање испитаника било је из Ивањице (138, или 3.8%), што је помало неочекивано⁶. Међутим, разлог за овакав резултат треба тражити у чињеници да одељења у средњим школама у Ивањици броје знатно мање ученика, него у осталим местима, што је узроковано демографским карактеристикама општине Ивањица⁷. Највише је анкетираних ученика који похађају гимназију (990, или 27.1% узорка), а најмање је ученика средње машинске школе (115, или 3.1% узорка). По разредима, одељењима и по полу, узорак је уједначен, без већих осцилација у расподели. Највећи број испитаника (76.4%) је старосне доби од 16. до 18. година, а 86.2% од укупног броја испитаника, живи са оба родитеља. Нешто мало преко половине испитаника, живи у породици у којој оба родитеља привређују (53.2%), док је 157 (или 4.3% узорка) испитаника у веома лошој материјалној ситуацији, односно где су оба родитеља незапослена. Узорак показује готово нормалну расподелу одговора. Какав им је став према полицији – највише испитаника је одговорило да нема никакав став (неутралан одговор), док најмање вредности имају потпуно негативни и потпуно позитивни ставови (11.9% и 8.3%). Међутим, један део испитаника је имао проблема са полицијом – 5.6% (кумулативно) испитаника је привођено од стране полиције, ради сумње да су учествовали у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама. Против 3.8% (кумулативно) испитаника, поднета је прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама, док је кривична пријава из истог разлога, поднета против 3.1% (кумулативно) испитаника. При томе, 3.7% испитаника

6 Очекивало се да најмање испитаника буде у Пећинцима, јер је тамо анкетирано само 8 разреда у једној средњој школи.

7 На основу података који се односе на званичне пописе становништва, може се констатовати, да развој становништва општине Ивањица бележи неповољне тенденције, које се огледају у продубљивању процеса укупне и природне депопулације, као и демографског старења. По попису становништва, рађеном 2002. године, општина Ивањица је имала 35.445 становника, што представља умањење броја становника од 3,4% у односу на претходни попис, односно од 9,7%, у односу на попис становништва спроведен 1971. године. Старосна структура становништва општине Ивањица показује да се, током посматраног периода, најбројније групе становништва померају од омладине ка средњим годинама. Тако, по попису становништва спроведеном 2002. године, контингент становништва млађег од 20 година је у значајном опадању. Наиме, ова група становништва је забележила пад у бројности од 47,7% у односу на попис спроведен 1971. године. Са друге стране, популација општине старија од 60 година је, у истом интервалу, у непрекидном порасту и увећана је за 71,3%. Имајући у виду ова поређења, као и негативан природни прираштај општине од -2,5 може се рећи да општину Ивањица карактерише процес демографског старења. (Извор: <http://www.ivanjica.gov.rs/ivanjica/stanvnistvo.html> – приступљено 18.10.2013. године).

је прекршајно, или кривично осуђивано због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама.

На овом месту, интересантно је сагледати и какав је однос испитаника према полицији, када се узорак подели по местима у којима они живе (табела 2.)

Какав је став испитаника према полицији?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Суботица	Valid	Веома неповољан	31	9.7	9.9	9.9
		Неповољан	40	12.5	12.7	22.6
		Немам никакав став	140	43.9	44.6	67.2
		Повољан	74	23.2	23.6	90.8
		Веома повољан	29	9.1	9.2	100.0
		Total	314	98.4	100.0	
	Missing System	5	1.6			
Total		319	100.0			
Пећинци	Valid	Веома неповољан	10	5.8	6.0	6.0
		Неповољан	12	7.0	7.2	13.3
		Немам никакав став	66	38.4	39.8	53.0
		Повољан	49	28.5	29.5	82.5
		Веома повољан	29	16.9	17.5	100.0
		Total	166	96.5	100.0	
	Missing System	6	3.5			
Total		172	100.0			
Кула	Valid	Веома повољан	51	15.5	16.1	16.1
		Неповољан	60	18.3	18.9	35.0
		Немам никакав став	137	41.8	43.2	78.2
		Повољан	46	14.0	14.5	92.7
		Веома повољан	23	7.0	7.3	100.0
		Total	317	96.6	100.0	
	Missing System	11	3.4			
Total		328	100.0			

Нови Сад	Valid	Веома неповољан	38	17.0	17.6	17.6
		Неповољан	33	14.7	15.3	32.9
		Немам никакав став	102	45.5	47.2	80.1
		Повољан	19	8.5	8.8	88.9
		Веома повољан	24	10.7	11.1	100.0
		Total	216	96.4	100.0	
	Missing System	8	3.6			
Total	224	100.0				
Београд	Valid	Веома неповољан	80	13.1	13.2	13.2
		Неповољан	123	20.1	20.2	33.4
		Немам никакав став	286	46.7	47.0	80.4
		Повољан	92	15.0	15.1	95.6
		Веома повољан	27	4.4	4.4	100.0
		Total	608	99.2	100.0	
	Missing System	5	.8			
Total	613	100.0				
Смедерево	Valid	Веома неповољан	32	10.7	10.8	10.8
		Неповољан	30	10.1	10.1	20.9
		Немам никакав став	134	45.0	45.3	66.2
		Повољан	70	23.5	23.6	89.9
		Веома повољан	30	10.1	10.1	100.0
		Total	296	99.3	100.0	
	Missing System	2	.7			
Total	298	100.0				
Крагујевац	Valid	Веома неповољан	41	14.1	14.6	14.6
		Неповољан	35	12.1	12.5	27.1
		Немам никакав став	139	47.9	49.6	76.8
		Повољан	48	16.6	17.1	93.9
		Веома повољан	17	5.9	6.1	100.0
		Total	280	96.6	100.0	
	Missing System	10	3.4			
Total	290	100.0				

Јагодина	Valid	Веома неповољан	39	15.0	15.1	15.1
		Неповољан	29	11.2	11.2	26.3
		Немам никакав став	111	42.7	42.9	69.1
		Повољан	57	21.9	22.0	91.1
		Веома повољан	23	8.8	8.9	100.0
		Total	259	99.6	100.0	
		Missing System	1	.4		
Total			260	100.0		
Ниш	Valid	Веома неповољан	36	9.7	9.8	9.8
		Неповољан	81	21.9	22.1	32.0
		Немам никакав став	182	49.2	49.7	81.7
		Повољан	46	12.4	12.6	94.3
		Веома повољан	21	5.7	5.7	100.0
		Total	366	98.9	100.0	
		Missing System	4	1.1		
Total			370	100.0		
Ужице	Valid	Веома неповољан	26	7.9	7.9	7.9
		Неповољан	69	20.8	20.8	28.7
		Немам никакав став	127	38.4	38.4	67.1
		Повољан	76	23.0	23.0	90.0
		Веома повољан	33	10.0	10.0	100.0
		Total	331	100.0	100.0	
Ивањица	Valid	Веома неповољан	13	9.4	9.5	9.5
		Неповољан	11	8.0	8.0	17.5
		Немам никакав став	46	33.3	33.6	51.1
		Повољан	51	37.0	37.2	88.3
		Веома повољан	16	11.6	11.7	100.0
		Total	137	99.3	100.0	
		Missing System	1	.7		
Total			138	100.0		

Нови Пазар	Valid	Веома неповољан	31	9.7	9.9	9.9
		Неповољан	50	15.7	15.9	25.8
		Немам никакав став	125	39.2	39.8	65.6
		Повољан	80	25.1	25.5	91.1
		Веома повољан	28	8.8	8.9	100.0
		Total	314	98.4	100.0	
		Missing System	5	1.6		
Total		319	100.0			

Табела 2. Однос испитаника према полицији при подели узорка по градовима.

χ^2 -тест је показао, да постоји статистички значајна разлика у учесталости одговора о ставу испитаника према полицији, када се узорак посматра са аспекта расподеле по градовима, у којима је истраживање вршено (χ^2 (44, $n=3604$) = 209,447, $p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,121$. Крамеров коефицијент показује средњу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). У мањим срединама (Ивањица, Пећинци), испитаници имају боље мишљење о полицији, док је у већим срединама (Београд, Нови Сад) то обрнуто.

6.2. Анализа резултата истраживања

6.2.1. Навијачке склоности и чланство у навијачким групама

При анкетирању, најпре се желело утврдити да ли испитаници навијају за неки од домаћих клубова. Расподела испитаника по том критеријуму приказана је у табели 3.

За који домаћи клуб испитаник навија?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Спартак	48	1.3	1.6	1.6
	Партизан	1044	28.5	34.5	36.1
	Црвена звезда	1312	35.8	43.4	79.5
	Раднички Бајмок	1	.0	.0	79.6
	Таванкут	1	.0	.0	79.6
	Доњи Срем	17	.5	.6	80.2
	Војводина	57	1.6	1.9	82.1
	Хајдук	23	.6	.8	82.8
	Рад	32	.9	1.1	83.9
	ОФК Београд	4	.1	.1	84.0
	БСК	3	.1	.1	84.1
	Смедерево	27	.7	.9	85.0
	Раднички (К)	82	2.2	2.7	87.7
	Раднички (Н)	43	1.2	1.4	89.1
	Јагодина	20	.5	.7	89.8
	Слобода	75	2.0	2.5	92.3
	Јавор	16	.4	.5	92.8
	Нови Пазар	171	4.7	5.7	98.5
	Напредак (Крушевац)	1	.0	.0	98.5
	Полет (Сивац)	1	.0	.0	98.5
	Искра	1	.0	.0	98.6
	Русин (Руски Крстур)	5	.1	.2	98.7
	Панонија (Лалић)	2	.1	.1	98.8
	Врбас	2	.1	.1	98.9
	Сутјеска (Бачко Добро Поље)	1	.0	.0	98.9
	Црвенка	1	.0	.0	98.9
	Земун	3	.1	.1	99.0
	Крилас (Ћовдин)	1	.0	.0	99.1
	Михаиловац	1	.0	.0	99.1
	Слога (Лугавчина)	1	.0	.0	99.1
	Вучак	1	.0	.0	99.2
	Бежанија (Београд)	1	.0	.0	99.2
	Бачка (Бегеч)	1	.0	.0	99.2
	Нови Сад	3	.1	.1	99.3
Југовић (Каћ)	1	.0	.0	99.4	
Кабел (Нови Сад)	2	.1	.1	99.4	
Фрушкогорац (Сремска Каменица)	1	.0	.0	99.5	
Раднички (Сомбор)	1	.0	.0	99.5	
Раднички (Ратково)	1	.0	.0	99.5	
Торлак (Кумодраж)	1	.0	.0	99.6	
Чукарчки (Београд)	1	.0	.0	99.6	
Графичар (Београд)	1	.0	.0	99.6	
Металац (Горњи Милановац)	1	.0	.0	99.7	
Локомотива (Лапово)	1	.0	.0	99.7	
Јединство Путеве	2	.1	.1	99.8	

Valid	Јединство	1	.0	.0	99.8
	Металац	1	.0	.0	99.8
	Миљуш	1	.0	.0	99.9
	Младост Лучани	1	.0	.0	99.9
	Напредак	1	.0	.0	99.9
	Пуковац	1	.0	.0	100.0
	Вртиште	1	.0	.0	100.0
	Total	3022	82.5	100.0	
Missing	System	640	17.5		
Total		3662	100.0		

Табела 3. Расподела испитаника на основу домаћих клубова за које навијају.

Велики број испитаника – 3.022 (или 82.5%) су се изјаснили, да навијају за неки од домаћих клубова, при чему су се определили за 52 клуба. Од тога, 48 испитаника (или 1.6%) је навело да навија за неки од клубова који се нису такмичили у Супер лиги Србије, у сезони 2012/2013. године. Највише испитаника (64.3%) навија за један од два највећа и најпопуларнија клуба у Србији – Црвену Звезду, или Партизан.

Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	НЕ	3123	85.3	86.1	86.1
	ДА	506	13.8	13.9	100.0
	Total	3629	99.1	100.0	
Missing	System	33	.9		
Total		3662	100.0		

Табела 4. Расподела укупног узорка испитаника по критеријуму, да ли су чланови навијачке групе или не.

Од укупног броја испитаника, њих 506 (или 13.8%) се изјаснило да су чланови неке од организованих навијачких група (табела 4.), док се њих 33 (0.9%) није изјаснило да ли су чланови навијачке групе. Како су испитаници, који се нису изјаснили јесу ли или нису чланови навијачких група, сарађивали у осталим деловима анкетног упитника, може се закључити да и они припадају некој од навијачких група, али да то нису желели да признају. Имајући то у виду, истраживање је показало да се озбиљан проценат младих (14.7%) прикључује организованим навијачким групама.

Истраживањем су идентификоване 93 навијачке групе, у које су се испитаници сврставали. То су (табела 5.):

Испитаник је члан навијачке групе:					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Маринци Суботица	15	.4	2.9	2.9
	АД Бајмок	1	.0	.2	3.1
	Траума Звездини навијачи из Суботице	5	.1	1.0	4.1
	Делије Север	110	3.0	21.6	25.7
	ЦЗВНБГД	2	.1	.4	26.1
	Партизан	12	.3	2.4	28.4
	Ужас Суботица	4	.1	.8	29.2
	Забрањени БГ ПФЦ	25	.7	4.9	34.1
	Гробари Александрово	2	.1	.4	34.5
	Алкатраз	28	.8	5.5	40.0
	Гробари Југ	14	.4	2.7	42.7
	Зеленаши	2	.1	.4	43.1
	South Guard	7	.2	1.4	44.5
	Делије Рума	3	.1	.6	45.1
	Доњи Срем	2	.1	.4	45.5
	Shadows	4	.1	.8	46.3
	Инвалиди	1	.0	.2	46.5
	Јужни Фронт	7	.2	1.4	47.8
	Јакуза	1	.0	.2	48.0
	Бригате 94	1	.0	.2	48.2
	Фанатици	1	.0	.2	48.4
	Анти Роми	1	.0	.2	48.6
	Гробари 1970	5	.1	1.0	49.6
	United Force	14	.4	2.7	52.4
	Банда	2	.1	.4	52.7
	Heroes	2	.1	.4	53.1
	Ultra Boys	1	.0	.2	53.3
	Ултраши Миријево	1	.0	.2	53.5
	Делије Таш	1	.0	.2	53.7
	Belgrade Boys	3	.1	.6	54.3
	Одред 18	1	.0	.2	54.5
	Хијене	10	.3	2.0	56.5
	Медведи	11	.3	2.2	58.6
Ran Boys	2	.1	.4	59.0	
Ајкуле	1	.0	.2	59.2	
Зулу из Кулу	2	.1	.4	59.6	

Valid	Мераклије	7	.2	1.4	61.0
	Blue Tigers	1	.0	.2	61.2
	Манијаци Турија	1	.0	.2	61.4
	Тирани Сивац 1989	1	.0	.2	61.6
	Екстремисти	26	.7	5.1	66.7
	Торцида Санџак	30	.8	5.9	72.5
	Ултрас	1	.0	.2	72.7
	Kanabis Firm	2	.1	.4	73.1
	Гробари Нови Сад	2	.1	.4	73.5
	Taurinum Boys	3	.1	.6	74.1
	Бригате 7	2	.1	.4	74.5
	Офанзива	1	.0	.2	74.7
	Alco Boys	4	.1	.8	75.5
	Армија 5	9	.2	1.8	77.3
	Skizzati	2	.1	.4	77.6
	Деспоти	3	.1	.6	78.2
	Ђурађева гарда	4	.1	.8	79.0
	Лугавчански Јашари	1	.0	.2	79.2
	Фирма	12	.3	2.4	81.6
	Гробари Каћ	1	.0	.2	81.8
	Корида	2	.1	.4	82.2
	Пандора	1	.0	.2	82.4
	Војводе	1	.0	.2	82.5
	Делије Ветерник	1	.0	.2	82.7
	Ивањчани	2	.1	.4	83.1
	Гробари Ивањица	2	.1	.4	83.5
	Гробари НБГД	1	.0	.2	83.7
	40+	1	.0	.2	83.9
	Iron Boys	2	.1	.4	84.3
	Zargon Boys	1	.0	.2	84.5
	Нишки Картел	8	.2	1.6	86.1
	Нервно	5	.1	1.0	87.1
	Freedom Fighters	11	.3	2.2	89.2
	Четници Север	1	.0	.2	89.4
	Делије Ужице	4	.1	.8	90.2
	Навијачи Слободе са истока	1	.0	.2	90.4
	Порно дивизија	1	.0	.2	90.6
	РУЦЗ	1	.0	.2	90.8
	Црвена Звезда Ветерани	1	.0	.2	91.0
	Црвени Ђаволи	16	.4	3.1	94.1
ДСРЖ	1	.0	.2	94.3	
Гробари Ђуприја	1	.0	.2	94.5	
Гробари Дорћол	1	.0	.2	94.7	
Гробари Параћин	1	.0	.2	94.9	
ЈАЦЗ Подмладак	11	.3	2.2	97.1	

Valid	Јагодинци	2	.1	.4	97.5
	Корморани Лапово	1	.0	.2	97.6
	Медвеђа	1	.0	.2	97.8
	Нишлије	5	.1	1.0	98.8
	Пиварска дивизија	1	.0	.2	99.0
	Red Force	1	.0	.2	99.2
	Ронинси	1	.0	.2	99.4
	Штајга омладина	1	.0	.2	99.6
	Wild Boars	2	.1	.4	100.0
	Total	510	13.9	100.0	
Missing	System	3152	86.1		
Total		3662	100.0		

Табела 5. Распдела испитаника по навијачким групама.

Анализирајући листу навијачких група, до које се дошло истраживањем, могуће је указати на неколико интересантних чињеница везаних за њихове називе:

- навијачке групе се веома често повезују са националистичким, па чак и шовинистичким ставовима и понашањем, а велики број назива навијачких група је на страном, углавном енглеском језику, што донекле представља контрадикцију;
- називи навијачких група могу се разврстати у три групе: тзв. нормални називи – Делије, Црвена Звезда ветерани, Партизан, Јагодинци и други, потом тзв. „откачени”, односно шаљиви називи – Зулу из Кулу, Порно дивизија, Нервно и слични и коначно, називи који асоцирају на насиље – Гробари, Маринци, Ужас, Банда и други. Ових последњих, нажалост је и највише.

Када се анализира, колико навијачких група подржава један клуб, добију се резултати као у табели 6.

Које навијачке групе је испитаник члан?				
За који домаћи клуб испитаник навија			Frequency	Percent
Спартак	Valid	Маринци Суботица	14	29,2
	Missing	System	34	70,8
	Total		48	100,0
Партизан	Valid	Алкатраз	28	2,7
		Анти Роми	1	,1
		Гробари 1970	5	,5
		Гробари Александрово	2	,2
		Гробари Дорћол	1	,1
		Гробари Ивањица	2	,2
		Гробари Југ	13	1,2
		Гробари Каћ	1	,1
		Гробари НБГД	1	,1
		Гробари Нови Сад	2	,2
		Гробари Параћин	1	,1
		Гробари Туприја	1	,1
		Забрањен БГ ПФЦ	24	2,3
		Јужни Фронт	7	,7
		Нишки Картел	8	,8
		Офанзива	1	,1
		Партизан	12	1,2
		South Guard	7	,7
		Shadows	4	,4
		Тирани Сивац 1989	1	,1
	Ужас Суботица	4	,4	
Total		126	12,1	
Missing	System		916	87,9
Total		1042	100,0	

Црвена Звезда	Valid	Траума Звездени навијачи из Суботице	5	,4
		Делије Север	109	8,3
		ЦЗВНБГД	2	,2
		Зеленаши	2	,2
		Делије Рума	3	,2
		Brigate 94	1	,1
		Банда	2	,2
		Heroes	2	,2
		Ultra Boys	1	,1
		Ултраши Мирјево	1	,1
		Делије Таш	1	,1
		Belgrade Boys	3	,2
		Хијене	10	,8
		Ultras	1	,1
		Brigate 7	2	,2
		Армија 5	9	,7
		Делије Ветерник	1	,1
		Ивањчани	2	,2
		Iron Boys	2	,2
		Четници Север	1	,1
		Делије Ужице	4	,3
		РУЦЗ	1	,1
		Црвена Звезда Ветерани	1	,1
		ДСРЖ	1	,1
		ЈАЦЗ Подмладак	11	,8
Нишлије	5	,4		
Roninsi	1	,1		
Total	184	14,0		
Missing	System	1126	86,0	
Total		1310	100,0	
Раднички Бајмок	Valid	АД Бајмок	1	100,0
Таванкут	Missing	System	1	100,0
Доњи Срем	Valid	Доњи Срем	2	12,5
	Missing	System	14	87,5
	Total		16	100,0
Војводина	Valid	Фирма	10	18,2
		Пандора	1	1,8
		Total	11	20,0
	Missing	System	44	80,0
Total		55	100,0	
Хајдук	Valid	Медведи	4	28,0
		Зулу из Кулу	2	8,0
		Total	9	36,0
	Missing	System	16	64,0
	Total		25	100,0

Рад	Valid	United Force	14	42,4
		Одред 18 (Rad)	1	3,0
		Total	15	45,5
	Missing	System	18	54,5
	Total		33	100,0
Смедерево	Valid	Alco Boys	4	14,8
		Skizzati	2	7,4
		Деспоти	3	11,1
		Ђурађева гарда	4	14,8
		Total	13	48,1
	Missing	System	14	51,9
Total		27	100,0	
Раднички (К)	Valid	Црвени Ђаволи	16	19,5
		Red Force	1	1,2
		Штајга омладина	1	1,2
		Total	18	22,0
	Missing	System	64	78,0
Total		82	100,0	
Раднички (N)	Valid	Мераклије	7	16,3
	Missing	System	36	83,7
	Total		43	100,0
Јагодина	Valid	Јагодинци	1	5,0
		Медвеђа	1	5,0
		Пиварска дивизија	1	5,0
		Total	3	15,0
	Missing	System	17	85,0
Total		20	100,0	
Слобода	Valid	Нервно	5	6,6
		Freedom Fighters	11	14,5
		Навијачи Слободе са истока	1	1,3
		порно дивизија	1	1,3
		Total	18	23,7
	Missing	System	58	76,3
Total		76	100,0	
Нови Пазар	Valid	Екстремисти	26	14,9
		Торцида Санџак	30	17,2
		Kanabis Firm	2	1,1
		Total	58	33,3
	Missing	System	116	66,7
	Total		174	100,0
Напредак (Крушевац)	Valid	Јакуза	1	100,0
Панонија (Лалић)	Valid	Pan Bojs	2	100,0
Врбас	Valid	Ајкуле	1	50,0
	Missing	System	1	50,0
	Total		2	100,0
Сутјеска (Бачко Добро Поље)	Valid	Blue tigris	1	100,0
Земун	Valid	Taurinum Boys	3	100,0

Слога (Лугавчина)	Valid	Лугавчански Јашари	1	100,0
Нови Сад	Valid	Корида	2	66,7
	Missing	System	1	33,3
	Total		3	100,0
Раднички (Сомбор)	Valid	Војводе	1	100,0
Чукарнички (Београд)	Valid	Žargon Boys	1	100,0
Металац	Valid	Корморани Лапово	1	100,0

Табела 6. Распдела чланова навијачких група по клубовима које подржавају.

Табела указује на то, да има много навијачких група које подржавају исти тим. То се нарочито односи на Црвену Звезду и Партизан, али се и код мањих клубова јавља тенденција да се формира више навијачких група (Смедерево, Нови Пазар, Слобода, Јагодина и други).

Претходне анализе створиле су основу за поређење две, за истраживање веома важне групе – испитанике који припадају некој навијачкој групи и остале. На тим поређењима почива доказивање већине постављених хипотеза, на основу утврђивања разлика у групама, када се узорак подели на испитанике који су чланови неке од навијачких група и на оне који то нису.

Када се карактеристике узорка дате у почетним анализама сагледају са аспекта постојања разлика између група испитаника који припадају некој навијачкој групи и оних који нису чланови таквих група, добијају се следећи резултати (табела7):

Град у којем је испитивање вршено					
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Суботица	274	8,8	8,8
		Пећинци	141	4,5	4,5
		Кула	269	8,6	8,6
		Нови Сад	198	6,3	6,3
		Београд	515	16,5	16,5
		Смедерево	267	8,5	8,5
		Крагујевац	255	8,2	8,2
		Јагодина	204	6,5	6,5
		Ниш	342	11,0	11,0
		Ужице	290	9,3	9,3
		Ивањица	119	3,8	3,8
		Нови Пазар	249	8,0	8,0
		Total		3123	100,0

ДА	Valid	Суботица	34	6,7	6,7	6,7
		Пећинци	27	5,3	5,3	12,1
		Кула	58	11,5	11,5	23,5
		Нови Сад	26	5,1	5,1	28,7
		Београд	94	18,6	18,6	47,2
		Смедерево	31	6,1	6,1	53,4
		Крагујевац	34	6,7	6,7	60,1
		Јагодина	56	11,1	11,1	71,1
		Ниш	27	5,3	5,3	76,5
		Ужице	37	7,3	7,3	83,8
		Ивањица	15	3,0	3,0	86,8
		Нови Пазар	67	13,2	13,2	100,0
		Total		506	100,0	100,0

Школа у којој је испитивање вршено						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
НЕ	Valid	Хемијско-технолошка средња школа	133	4,3	4,3	4,3
		Политехничка школа	141	4,5	4,5	8,8
		Електротехничка школа	141	4,5	4,5	13,3
		12. Београдска гимназија	151	4,8	4,8	18,1
		5. Београдска гимназија	130	4,2	4,2	22,3
		4. Београдска гимназија	111	3,6	3,6	25,8
		Средња техничка ПТТ	123	3,9	3,9	29,8
		Средња машинска школа	102	3,3	3,3	33,0
		Економско-угоститељска школа	154	4,9	4,9	38,0
		Средња техничка школа	115	3,7	3,7	41,7
		Економско-трговинска школа	221	7,1	7,1	48,7
		Техничка школа	488	15,6	15,6	64,4
		Електротехничка и грађевинска школа	94	3,0	3,0	67,4
		Гимназија	481	15,4	15,4	82,8
		Текстилно-технолошка и пољопривредна школа	136	4,4	4,4	87,1
		Економска школа	243	7,8	7,8	94,9
		Административно-биротехничка школа	159	5,1	5,1	100,0
		Total			3123	100,0

ДА	Valid	Хемијско-технолошка средња школа	16	3,2	3,2	3,2
		Политехничка школа	18	3,6	3,6	6,7
		Електротехничка школа	27	5,3	5,3	12,1
		12. Београдска гимназија	12	2,4	2,4	14,4
		5. Београдска гимназија	20	4,0	4,0	18,4
		4. Београдска гимназија	28	5,5	5,5	23,9
		Средња техничка ПТТ	34	6,7	6,7	30,6
		Средња машинска школа	13	2,6	2,6	33,2
		Економско-угоститељска школа	21	4,2	4,2	37,4
		Средња техничка школа	37	7,3	7,3	44,7
		Економско-трговинска школа	59	11,7	11,7	56,3
		Техничка школа	98	19,4	19,4	75,7
		Електротехничка и грађевинска школа	24	4,7	4,7	80,4
		Гимназија	46	9,1	9,1	89,5
		Текстилно-технолошка и пољопривредна школа	7	1,4	1,4	90,9
		Економска школа	25	4,9	4,9	95,8
		Административно-биротехничка школа	21	4,2	4,2	100,0
		Total			506	100,0
У који разред испитаник иде?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
НЕ	Valid	Први	835	26,7	26,7	26,7
		Други	885	28,3	28,3	55,1
		Трећи	748	24,0	24,0	79,0
		Четврти	655	21,0	21,0	100,0
		Total		3123	100,0	100,0
ДА	Valid	Први	169	33,4	33,4	33,4
		Други	167	33,0	33,0	66,4
		Трећи	105	20,8	20,8	87,2
		Четврти	65	12,8	12,8	100,0
		Total		506	100,0	100,0

Пол испитаника						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Мушки	1570	50,3	50,4	50,4
		Женски	1548	49,6	49,6	100,0
		Total	3118	99,8	100,0	
		Missing System	5	,2		
	Total		3123	100,0		
ДА	Valid	Мушки	434	85,8	85,9	85,9
		Женски	71	14,0	14,1	100,0
		Total	505	99,8	100,0	
		Missing System	1	,2		
	Total		506	100,0		
Колико година испитаник има?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	14 година	9	,3	,3	,3
		15 година	476	15,2	15,3	15,6
		16 година	831	26,6	26,7	42,3
		17 година	840	26,9	27,0	69,2
		18 година	713	22,8	22,9	92,1
		19 година	245	7,8	7,9	100,0
		Total	3114	99,7	100,0	
		Missing System	9	,3		
Total		3123	100,0			
ДА	Valid	14 година	1	,2	,2	,2
		15 година	88	17,4	17,4	17,6
		16 година	148	29,2	29,2	46,8
		17 година	156	30,8	30,8	77,7
		18 година	81	16,0	16,0	93,7
		19 година	32	6,3	6,3	100,0
	Total	506	100,0	100,0		
Расподела испитаника на основу породичне ситуације						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Живи са оба родитеља	2585	82,8	83,0	83,0
		Живи само са мајком	371	11,9	11,9	94,9
		Живи само са оцем	116	3,7	3,7	98,6
		Не живи са родитељима, већ му је породична ситуација другачија	44	1,4	1,4	100,0
		Total	3116	99,8	100,0	
		Missing System	7	,2		
Total		3123	100,0			

ДА	Valid	Живи са оба родитеља	414	81,8	82,0	82,0
		Живи само са мајком	55	10,9	10,9	92,9
		Живи само са оцем	22	4,3	4,4	97,2
		Не живи са родитељима, већ му је породична ситуација другачија	14	2,8	2,8	100,0
		Total	505	99,8	100,0	
	Missing System	1	,2			
Total		506	100,0			

Расподела испитаника на основу материјалне ситуације

Да ли је испитаник члан неке навијачке групе		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
НЕ	Valid	Оба родитеља су му запослена	1647	52,7	53,1	53,1
		Запослена је само мајка	411	13,2	13,2	66,3
		Запослен је само отац	746	23,9	24,0	90,3
		Ни мајка ни отац немају стално запослење и тешко живе	134	4,3	4,3	94,7
		Има друга примања од којих се издржава	166	5,3	5,3	100,0
		Total	3104	99,4	100,0	
	Missing System	19	,6			
Total		3123	100,0			
ДА	Valid	Оба родитеља су му запослена	284	56,1	56,5	56,5
		Запослена је само мајка	56	11,1	11,1	67,6
		Запослен је само отац	112	22,1	22,3	89,9
		Ни мајка ни отац немају стално запослење и тешко живе	22	4,3	4,4	94,2
		Има друга примања од којих се издржава	29	5,7	5,8	100,0
		Total	503	99,4	100,0	
	Missing System	3	,6			
Total		506	100,0			

Какав је став испитаника према полицији?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Веома неповољан	292	9.3	9.5	9.5
		Неповољан	474	15.2	15.4	24.9
		Немам никакав став	1399	44.8	45.5	70.4
		Повољан	639	20.5	20.8	91.2
		Веома повољан	272	8.7	8.8	100.0
		Total	3076	98.5	100.0	
	Missing System	47	1.5			
Total		3123	100.0			
ДА	Valid	Веома неповољан	128	25.3	25.7	25.7
		Неповољан	94	18.6	18.9	44.6
		Немам никакав став	185	36.6	37.1	81.7
		Повољан	65	12.8	13.1	94.8
		Веома повољан	26	5.1	5.2	100.0
		Total	498	98.4	100.0	
	Missing System	8	1.6			
Total		506	100.0			
Да ли је испитаник некада привођен од стране полиције због сумње да је учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Не	2999	96.0	97.4	97.4
		Да, само једном	55	1.8	1.8	99.2
		Да, више пута	26	.8	.8	100.0
		Total	3080	98.6	100.0	
		Missing System	43	1.4		
	Total		3123	100.0		
ДА	Valid	Не	372	73.5	75.8	75.8
		Да, само једном	65	12.8	13.2	89.0
		Да, више пута	54	10.7	11.0	100.0
		Total	491	97.0	100.0	
	Missing System	15	3.0			
Total		506	100.0			
Да ли је против испитаника поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Не	3029	97.0	98.2	98.2
		Да, само једном	35	1.1	1.1	99.3
		Да, више пута	22	.7	.7	100.0
		Total	3086	98.8	100.0	
		Missing System	37	1.2		
	Total		3123	100.0		

ДА	Valid	Не	418	82.6	84.4	84.4
		Да, само једном	35	6.9	7.1	91.5
		Да, више пута	42	8.3	8.5	100.0
		Total	495	97.8	100.0	
	Missing System	11	2.2			
Total		506	100.0			
Да ли је против испитаника поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	Не	3030	97.0	98.6	98.6
		Да, само једном	30	1.0	1.0	99.5
		Да, више пута	14	.4	.5	100.0
		Total	3074	98.4	100.0	
	Missing System	49	1.6			
Total		3123	100.0			
ДА	Valid	Не	419	82.8	85.9	85.9
		Да, само једном	37	7.3	7.6	93.4
		Да, више пута	32	6.3	6.6	100.0
		Total	488	96.4	100.0	
	Missing System	18	3.6			
Total		506	100.0			
Да ли је испитаник прекршајно или кривично осуђиван због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?						
Да ли је испитаник члан неке навијачке групе?			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
НЕ	Valid	ДА	71	2.3	2.3	2.3
		НЕ	3008	96.3	97.7	100.0
		Total	3079	98.6	100.0	
	Missing System	44	1.4			
Total		3123	100.0			
ДА	Valid	ДА	62	12.3	12.6	12.6
		НЕ	429	84.8	87.4	100.0
		Total	491	97.0	100.0	
	Missing System	15	3.0			
Total		506	100.0			

Табела 7. Дескриптивна статистика узорка при његовој подели по критеријуму припадности навијачкој групи.

Анализа разлика група испитаника начињених на основу критеријума припадности, односно неприпадности некој навијачкој групи, у карактеристикама узорка показала је следеће:

- χ^2 -тест је показао, да постоји статистички значајна разлика у броју (учесталости) између испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, када се узорак посматра са аспекта расподеле по градовима у којима је истраживање вршено ($\chi^2 (11, n=3629) = 55,733$,

$p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,124$. Крамеров коефицијент показује малу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). Разлика је настала у односу Београд и сва друга места, јер у Београду има знатно више навијачких група и њихових припадника, од било ког другог места у Србији;

- Иста ситуација је и када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта расподеле по школама које испитаници похађају – ($\chi^2 (16, n=3629) = 82,793, p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,151$. Крамеров коефицијент показује малу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). То је очекиван резултат, јер су испитаници дисперговани на велики број школа, па постоје и разлике у броју чланова навијачких група по школама;
- Када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта расподеле по разредима које испитаници похађају, χ^2 тест такође показује статистички значајну разлику. Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (3, n=3629) = 26,651, p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,086$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала, а то је последица тога, што се статистички значајна разлика јавља између млађих и старијих разреда. Наиме, већи број ученика првог и другог разреда су у навијачким групама, док тај број у старијим разредима опада. Ово је важна чињеница, која указује када треба почети деловати са превентивним програмима спречавања насиља на спортским приредбама;
- χ^2 -тест је показао, да не постоји статистички значајна разлика у броју између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака на одећења са најмање изостанака и са највише изостанака;
- Када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта расподеле по полу, χ^2 тест такође показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3623) = 221,249, p = 0.000$), при чему је коефицијент $f_i = -0,248$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Но, без обзира на то, јасно је да се мушка популација више прикључује навијачким групама, па о томе такође треба повести рачуна при планирању превентивних програма;
- χ^2 -тест је показао, да постоји статистички значајна разлика у броју (учесталости) између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, када се узорак посматра са аспекта расподеле по старости испитаника ($\chi^2 (5, n=3620) = 15,551, p = 0.008$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,066$. Крамеров коефицијент показује малу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605);
- χ^2 -тест је показао, да не постоји статистички значајна разлика у броју између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака по породичном и материјалном стању;

- Када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта расподеле по њиховом односу према полицији, χ^2 тест такође показује статистички значајну разлику. Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (4, n=3574) = 125,507, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,187$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). Разлика настаје, јер чланови навијачких група заузимају неповољнији став према полицији, од испитаника који нису у навијачким групама;
- χ^2 -тест је показао, да постоји статистички значајна разлика у броју (учесталости) између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, када се узорак посматра са аспекта, да ли је испитаник привођен од стране полиције ради насиља на спортским манифестацијама ($\chi^2 (2, n=3571) = 381,123, p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,327$. Крамеров коефицијент показује средњу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605), јер су чланови навијачких група чешће и више пута привођени;
- Када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта, да ли је против њих покретана прекршајна пријава, χ^2 тест такође показује статистички значајну разлику. Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (2, n=3581) = 229,408, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,253$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). Разлика настаје, јер је против чланова навијачких група чешће покретана прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама;
- χ^2 -тест је показао, да постоји статистички значајна разлика у броју (учесталости) између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, када се узорак посматра са аспекта, да ли је против њих покретана кривична пријава ради насиља на спортским манифестацијама ($\chi^2 (2, n=3562) = 226,156, p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,252$. Крамеров коефицијент показује малу разлику (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605), јер је против чланова навијачких група чешће покретана кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама;
- Када се разлика тражи у учесталости између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, при подели узорака са аспекта, да ли су прекршајно или кривично осуђивани због насиља на спортским манифестацијама, χ^2 тест такође показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3570) = 122,916, p = 0.000$, при чему је коефицијент $f_i = -0,188$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Но, без обзира на то, јасно је да чланови навијачких група чешће бивају осуђивани због насиља на спортским манифестацијама.

Као једна од карактеристика узорка која је стечена социјализацијом у породици и окружењу, може се посматрати и склоност испитаника да посећују спортске приредбе (табела 8.).

Да ли испитаник посећује спортске приредбе?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Да, редовно	546	14.9	15.1	15.1
	Да, понекад	1753	47.9	48.5	63.5
	Да, али само када игра тим за који навијам	303	8.3	8.4	71.9
	Да, али само када тим за који навијам игра као домаћин	134	3.7	3.7	75.6
	Не, никада	882	24.1	24.4	100.0
	Total	3618	98.8	100.0	
	Missing System	44	1.2		
Total		3662	100.0		

Табела 8. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли посећујеш спортске приредбе?“

Резултати расподеле одговора испитаника из табеле показују, да нешто мање од две трећине испитаника (62.8%) редовно, или понекад посећује спортске приредбе. Исто тако, резултати показују и смањење интересовања младих за спортске манифестације, јер готово четвртина испитаника никада не посећује спортске манифестације (24.1%). На основу тога може се дати више претпоставки, зашто је то тако: (1) смањење физичке активности и спорта међу младима утиче на слабење њиховог интересовања за спортске манифестације; (2) насиље и хулиганизам на спортским манифестацијама утиче на смањење интересовања младих да посећују спортска надметања, итд. Ове претпоставке могу бити полазна основа за нека будућа истраживања.

Резултати χ^2 теста, којим је упоређено, да ли постоји разлика између одговора на претходно питање између чланова навијачких група и испитаника који то нису, приказани су у табели 9.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	649.509a	4	.000
Likelihood Ratio	574.938	4	.000
Linear-by-Linear Association	197.840	1	.000
N of Valid Cases	3587		
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 18.54.			

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.426	.000
	Cramer's V	.426	.000
N of Valid Cases		3587	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?

Crosstabulation

			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	Да, редовно	Count	306	236	542
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	56.5%	43.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	9.9%	47.2%	15.1%
		% of Total	8.5%	6.6%	15.1%
	Да, понекад	Count	1615	130	1745
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	92.6%	7.4%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	52.3%	26.0%	48.6%
		% of Total	45.0%	3.6%	48.6%
	Да, али само када игра тим за који навијам	Count	201	98	299
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	67.2%	32.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	6.5%	19.6%	8.3%
		% of Total	5.6%	2.7%	8.3%
	Да, али само када тим за који навијам игра као домаћин	Count	114	19	133
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	85.7%	14.3%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	3.7%	3.8%	3.7%
		% of Total	3.2%	0.5%	3.7%
	Не, никада	Count	851	17	868
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	98.0%	2.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	27.6%	3.4%	24.2%
		% of Total	23.7%	0.5%	24.2%

Total	Count	3087	500	3587
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПОСЕЂУЈЕ СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ	86.1%	13.9%	100.0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	86.1%	13.9%	100.0%

Табела 9. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли посеђујеш спортске приредбе?“

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли посеђујеш спортске приредбе?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (4, n=3587) = 649,509, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,426$, па се разлика се може окарактерисати као средња (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). Према добијеним одговорима, око половине испитаника чланова навијачких група је присуствовало, или је било у некој врсти сукоба због спорта. Ово је очекивани резултат, који говори да чланови навијачких група много чешће посеђују спортске манифестације.

На питање „Зашто навијате за одређени клуб?“, расподела одговора испитаника била је следећа (табела 10.):

Зашто испитаник навија за клуб који је навео?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Зато што већина чланова моје породице навија за тај клуб	837	22,9	27,4	27,4
	Зато што већина мојих другова навија за тај клуб	270	7,4	8,8	36,2
	Зато што ми се свиђају боје тог клуба	268	7,3	8,8	45,0
	Зато што је тај клуб имао доста успеха у ранијем периоду	848	23,2	27,8	72,8
	Зато што за њега навија моја девојка/момак	61	1,7	2,0	74,8
	Нешто друго	771	21,1	25,2	100,0
	Total	3055	83,4	100,0	
Missing	System	607	16,6		
Total		3662	100,0		

Табела 10. Расподела одговора испитаника на питање: „Зашто навијате за одређени клуб?“

Из табеле се види, да је уједначена расподела између три одговора – „Зато што већина чланова моје породице навија за тај клуб”, „Зато што је тај клуб имао доста успеха у ранијем периоду” и „Нешто друго”. При томе, под „Нешто друго” испитаници су најчешће наводили локалпатриотске разлоге – нпр. „Зато што је то клуб из мог града” (32.4%), разлоге који се могу подвести под неку врсту социјалне интеракције – нпр. „У инат старијем брату/сестри, да контрирам дечку/девојци, дечко/девојка/комшија/друг ми игра у том клубу” и слично (21.7%) и потпуно ирационални разлози – нпр. „Партизан/Звезда се воли”, „Звезда/Партизан је мој живот” и слично (45.9%). Резултати анализе разлика између одговора на ово питање, које су давали чланови навијачких група и испитаници који то нису, дата је у табели 11.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	112,483a	5	,000
Likelihood Ratio	107,077	5	,000
Linear-by-Linear Association	65,929	1	,000
N of Valid Cases	3042		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9,81.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,192	,000
	Cramer's V	,192	,000
N of Valid Cases		3042	

ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	Зато што већина чланова моје породице навија за тај клуб	Count	751	82	833
		% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	90,2%	9,8%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	29,4%	16,8%	27,4%
		% of Total	24,7%	2,7%	27,4%

ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	Зато што већина мојих другова навија за тај клуб	Count	213	56	269
		% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	79,2%	20,8%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	8,3%	11,5%	8,8%
		% of Total	7,0%	1,8%	8,8%
	Зато што ми се свиђају боје тог клуба	Count	239	27	266
		% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	89,8%	10,2%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	9,4%	5,5%	8,7%
		% of Total	7,9%	,9%	8,7%
	Зато што је тај клуб имао доста успеха у ранијем периоду	Count	738	109	847
		% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	87,1%	12,9%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	28,9%	22,3%	27,8%
		% of Total	24,3%	3,6%	27,8%
Зато што за њега навија моја девојка/момак	Count	54	7	61	
	% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	88,5%	11,5%	100,0%	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	2,1%	1,4%	2,0%	
	% of Total	1,8%	,2%	2,0%	
Нешто друго	Count	558	208	766	
	% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	72,8%	27,2%	100,0%	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	21,9%	42,5%	25,2%	
	% of Total	18,3%	6,8%	25,2%	
Total	Count	2553	489	3042	
	% within ЗАШТО ИСПИТАНИК НАВИЈА ЗА КЛУБ КОЈИ ЈЕ НАВЕО	83,9%	16,1%	100,0%	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	83,9%	16,1%	100,0%	

Табела 11. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Зашто навијате за одређени клуб?“

Статистички значајна разлика постоји у расподели одговора на питање: „Зашто навијаш за одређени клуб?” између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2(5, n=3042) = 112,483, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,192$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 204, str. 605). Највећа разлика је у томе, што су чланови навијачких група на ово питање више одговарали са „Зато што већина мојих другова навија за тај клуб” и „Нешто друго”, при чему се то односило на ирационалну групу одговора. Из изведене анализе може се закључити, да на чланове навијачких група, при избору клуба, највише утиче окружење ван породице (друштво у којем се крећу), односно, не умеју да на рационалан начин објасне зашто навијају за одређени клуб.

Током анкетања испитаницима је постављено и тест питање које је гласило: „Шта за тебе значи навијати за твој тим?”. Питањем се желело утврдити колико испитаници, а нарочито припадници навијачких група, разумеју суштину навијања у спорту, као социјалну категорију прихватљиву од стране друштва. Понуђени одговори на то питање били су: (1) физичко сукобљавање са противничким навијачима; (2) сукобљавање са лицима која су задужена за одржавање јавног реда – припадницима полиције, редара и обезбеђења; (3) вређање противника због вере, боје коже, или неке друге различитости, као и физичко насиље; (4) употреба топовских удара, „бенгалки”, петарди и других врста пиротехнике; (5) охрабривање и подстицање фудбалера на постизање што бољег резултата, гласом, песмама и паролама, навијачким реквизитима, инструментима, бубњевима, транспарентима, шаловима, заставама... и (6) нешто друго. При одговарању на то питање испитаници су могли давати више одговора. Резултати су приказани у табели 12:

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Физичко сукобљавање са противничким навијачима	147	4.0	4.0	4.0
Missing	3515	96.0	96.0	100.0
Total	3662	100.0	100.0	
Сукобљавање са лицима која су задужена за одржавање јавног реда – припадницима полиције, редара и обезбеђења	71	1.9	1.9	1.9
Missing	3591	98.1	98.1	100.0
Total	3662	100.0	100.0	
Вређање противника због вере, боје коже, или неке друге различитости, као и физичко насиље	62	1.7	1.7	1.7
Missing	3600	98.3	98.3	100.0
Total	3662	100.0	100.0	
Употреба топовских удара, „бенгалки”, петарди и других врста пиротехнике	199	5.4	5.4	5.4
Missing	3463	94.6	94.6	100.0
Total	3662	100.0	100.0	

Охрабривање и подстицање фудбалера на постизање што бољег резултата, гласом, песмама и паролама, навијачким реквизитима, инструментима, бубњевима, транспарентима, шаловима, заставама...	2506	68.4	68.4	68.4
Missing	1156	31.6	31.6	100.0
Total	2506	68.4	68.4	68.4
Нешто друго	229	6.3	6.3	6.3
Missing	3433	93.7	93.7	100.0
Total	229	6.3	6.3	6.3

Табела 12. Расподела одговора на питање: „Шта за тебе значи навијати за твој тим?“

Резултати из табеле показују, да више од две трећине испитаника (68.4%) правилно схвата суштину навијања за изабрани клуб. Међутим, скоро трећина анкетираних младих људи не зна шта је социјално прихватљиво понашање навијача. При томе, 5.4% сматра да је то употреба опасних средстава којима могу повредити себе и друге и изазвати већу материјалну штету; 6.3% не зна да да одговор на постављено питање, већ углавном одговара ирационално – нпр. „то ми је забавно; зато што навијам; ја не навијам – ја живим Звезду” и слично. Са друге стране, 5.9% испитаника изједначава навијање са насиљем према неистомишљеницима, или према снагама реда и закона. Овај податак индицира да сваки седамнаести ученик средње школе у Републици Србији мисли да је насиље једнако навијању на спортским манифестацијама, односно да у сваком одељењу у средњим школама у Србији (статистички гледано), има један до два таква ученика. Ако се испитаницима који показују тенденцију ка насиљу при навијају, додају и они који не умеју да се одреде према постављеном питању и они за које навијање значи паљење пиротехнике, долази се до податка да сваки шести ученик средњих школа постаје потенцијални виновник насилничког понашања на спортским манифестацијама, односно, да у сваком одељењу има око пет таквих ученика. О томе се мора водити рачуна када се праве програми превенције хулиганизма међу младима, јер је очито да је нека врста едукације о томе, шта је социјално прихватљиво навијање, неопходна. Поређење расподеле одговора на питање: „Шта за тебе значи навијати за твој тим?” по групама (чланови навијачких група и они који то нису), извршено је χ^2 -тестом и добијени су следећи резултати:

- статистички значајна разлика постоји у броју одговора „физички се сукобљавати са противничким навијачима”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то (табела 13.): $\chi^2 (1, n=3629) = 178,761, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,224$ (Cohen, 1988). На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који су чланови навијачких група;

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	182.025a	1	.000		
Continuity Correctionb	178.761	1	.000		
Likelihood Ratio	124.798	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	181.975	1	.000		
N of Valid Cases	3629				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 20.50.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.224	.000
	Cramer's V	.224	.000
N of Valid Cases		3629	

ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ ФИЗИЧКИ СЕ СУКОБЉАВАТИ СА ПРОТИВНИЧКИМ НАВИЈАЧИМА * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ ФИЗИЧКИ СЕ СУКОБЉАВАТИ СА ПРОТИВНИЧКИМ НАВИЈАЧИМА	ДА	Count	71	76	147
		% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ ФИЗИЧКИ СЕ СУКОБЉАВАТИ СА ПРОТИВНИЧКИМ НАВИЈАЧИМА	48.3%	51.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	2.3%	15.0%	4.1%
		% of Total	2.0%	2.1%	4.1%
	НЕ	Count	3052	430	3482
		% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ ФИЗИЧКИ СЕ СУКОБЉАВАТИ СА ПРОТИВНИЧКИМ НАВИЈАЧИМА	87.7%	12.3%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	97.7%	85.0%	95.9%
% of Total		84.1%	11.8%	95.9%	

Total	Count	3123	506	3629
	% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ ФИЗИЧКИ СЕ СУКОБЉАВАТИ СА ПРОТИВНИЧКИМ НАВИЈАЧИМА	86.1%	13.9%	100.0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	86.1%	13.9%	100.0%

Табела 13. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора „физички се сукобљавати са противничким навијачима“.

статистички значајна разлика постоји и у броју одговора, у сегменту „сукобљавање са лицима која су задужена за одржавање јавног реда – припадницима полиције, редара и обезбеђења”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то (табела 14.): $\chi^2(1, n=3629) = 112,105$, $p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $\hat{\eta}^2 = -0,179$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988) и то таква, да су више ових одговора дали ученици, чланови навијачких група;

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	115.799a	1	.000		
Continuity Correction ^b	112.105	1	.000		
Likelihood Ratio	76.155	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	115.767	1	.000		
N of Valid Cases	3629				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.90.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.179	.000
	Cramer's V	.179	.000
N of Valid Cases		3629	

ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ СУКОБЉАВАЊЕ СА ЛИЦИМА КОЈА СУ ЗАДУЖЕНА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЈАВНОГ РЕДА – ПРИПАДНИЦИМА ПОЛИЦИЈЕ, РЕДАРА И ОБЕЗБЕЂЕЊА * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ СУКОБЉАВАЊЕ СА ЛИЦИМА КОЈА СУ ЗАДУЖЕНА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЈАВНОГ РЕДА – ПРИПАДНИЦИМА ПОЛИЦИЈЕ, РЕДАРА И ОБЕЗБЕЂЕЊА	ДА	Count	30	41	71
		% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ СУКОБЉАВАЊЕ СА ЛИЦИМА КОЈА СУ ЗАДУЖЕНА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЈАВНОГ РЕДА – ПРИПАДНИЦИМА ПОЛИЦИЈЕ, РЕДАРА И ОБЕЗБЕЂЕЊА	42.3%	57.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	1.0%	8.1%	2.0%
		% of Total	.8%	1.1%	2.0%
	НЕ	Count	3093	465	3558
		% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ СУКОБЉАВАЊЕ СА ЛИЦИМА КОЈА СУ ЗАДУЖЕНА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЈАВНОГ РЕДА – ПРИПАДНИЦИМА ПОЛИЦИЈЕ, РЕДАРА И ОБЕЗБЕЂЕЊА	86.9%	13.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	99.0%	91.9%	98.0%
		% of Total	85.2%	12.8%	98.0%
	Total	Count	3123	506	3629
		% within ЗА ИСПИТАНИКА НАВИЈАЊЕ ЗНАЧИ СУКОБЉАВАЊЕ СА ЛИЦИМА КОЈА СУ ЗАДУЖЕНА ЗА ОДРЖАВАЊЕ ЈАВНОГ РЕДА – ПРИПАДНИЦИМА ПОЛИЦИЈЕ, РЕДАРА И ОБЕЗБЕЂЕЊА	86.1%	13.9%	100.0%
% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		100.0%	100.0%	100.0%	
% of Total		86.1%	13.9%	100.0%	

Табела 14. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора „сукобљавање са лицима која су задужена за одржавање јавног реда – припадницима полиције, редара и обезбеђења“.

У намери да се сазна, да ли је иста заинтересованост испитаника за клупске и репрезентативне наступе спортиста, постављено им је питање: „Осим што навијаш за свој клуб, да ли пратиш утакмице репрезентације Србије?”. Резултати расподеле одговора дати су у табели 15.

Да ли испитаник прати утакмице репрезентације Србије?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Само пратим свој клуб, док ме репрезентација не интересује	373	10,2	11,4	11,4
	Пратим првенствено свој клуб, а репрезентацију мање	730	19,9	22,3	33,7
	Пратим подједнако и свој клуб и репрезентацију	1546	42,2	47,2	80,8
	Пратим првенствено репрезентацију, а клубове мање	399	10,9	12,2	93,0
	Пратим и навијам само репрезентацију, док ме клубови не интересују	229	6,3	7,0	100,0
	Total	3277	89,5	100,0	
Missing	System	385	10,5		
Total			100,0		

Табела 15. Расподела одговора испитаника на питање: „Осим што навијаш за свој клуб, да ли пратиш утакмице репрезентације Србије?“

Резултати показују, да је заинтересованост испитаника за клупски и репрезентативни спорт подједнака (расподела одговора показује готово нормалну расподелу). Међутим и по овом питању постоји разлика у одговорима које су давали чланови навијачких група и испитаници који то нису (табела 16.).

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	156,092a	4	,000
Likelihood Ratio	198,319	4	,000
Linear-by-Linear Association	140,371	1	,000
N of Valid Cases	3262		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 34,96.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,219	,000
	Cramer's V	,219	,000
	Contingency Coefficient	,214	,000
N of Valid Cases		3262	

ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	Само пратим свој клуб, док ме репрезентација не интересује	Count	280	91	371
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	75,5%	24,5%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	10,1%	18,3%	11,4%
		% of Total	8,6%	2,8%	11,4%
	Пратим првенствено свој клуб, а репрезентацију мање	Count	553	172	725
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	76,3%	23,7%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	20,0%	34,5%	22,2%
		% of Total	17,0%	5,3%	22,2%
	Пратим подједнако и свој клуб и репрезентацију	Count	1313	225	1538
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	85,4%	14,6%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	47,5%	45,2%	47,1%
		% of Total	40,3%	6,9%	47,1%
	Пратим првенствено репрезентацију, а клубове мање	Count	391	8	399
% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ		98,0%	2,0%	100,0%	
% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		14,1%	1,6%	12,2%	
% of Total		12,0%	,2%	12,2%	

ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	Пратим и навијам само за репрезентацију, док ме клубови не интересују	Count	227	2	229
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	99,1%	,9%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	8,2%	,4%	7,0%
		% of Total	7,0%	,1%	7,0%
Total		Count	2764	498	3262
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК ПРАТИ УТАКМИЦЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ СРБИЈЕ	84,7%	15,3%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100,0%	100,0%	100,0%
		% of Total	84,7%	15,3%	100,0%

Табела 16. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Осим што навијаш за свој клуб, да ли пратиш утакмице репрезентације Србије?“

Табела показује, да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање „Осим што навијаш за свој клуб, да ли пратиш утакмице репрезентације Србије?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2(4, n=3262) = 156,092, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,219$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnaua, 204, str. 605). Разлика се појављује у одговорима „Само пратим свој клуб, док ме репрезентација не интересује“ и „Пратим првенствено свој клуб, а репрезентацију мање“ и то тако, да су те одговоре више давали чланови навијачких група, као и у одговорима „Пратим првенствено репрезентацију, а клубове мање“ и „Пратим и навијам само за репрезентацију, док ме клубови не интересују“ и то тако, да су те одговоре више давали испитаници који нису чланови навијачких група. То је, више-мање, очекиван резултат.

Да ли се припадници навијачких група друже са вршњацима који навијају за друге спортске клубове, анализирано је на основу расподеле одговора на питање „Мој најбољи друг“, при чему су понуђени одговори били: (1) ватрено навија за исти клуб као и ја; (2) ватрено навија за неки други клуб; (3) навија за неки клуб, али није ватрени навијач; (4) не навија ни за један клуб и (5) немам најбољег друга. Расподела одговора које су дали испитаници су приказани у табели 17.

Мој најбољи друг:		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ватрено навија за исти клуб као и ја	751	20,5	21,0	21,0
	Ватрено навија за неки други клуб	615	16,8	17,2	38,2
	Навија, за неки клуб, али није ватрени навијач	1264	34,5	35,4	73,6
	Не навија ни за један клуб	736	20,1	20,6	94,2
	Немам најбољег друга	207	5,7	5,8	100,0
	Total	3573	97,6	100,0	
	Missing System	89	2,4		
Total		3662	100,0		

Табела 17. Расподела одговора испитаника на питање: „Мој најбољи друг је ова врста навијача:“

Резултати из претходне табеле не наводе на закључке значајне за предмет истраживања, осим што указују да се немали проценат испитаника (5,7%) изјашњава да нема најбољег друга, што опет индицира на асоцијалност и отуђеност међу младима. И по овом питању постоји разлика у одговорима које су давали чланови навијачких група и испитаници који то нису (табела 18.).

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	381,784a	4	,000
Likelihood Ratio	353,466	4	,000
Linear-by-Linear Association	256,007	1	,000
N of Valid Cases	3553		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 28,96.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,328	,000
	Cramer's V	,328	,000
	Contingency Coefficient	,311	,000
N of Valid Cases		3553	

МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	Ватрено навија за исти клуб као и ја	Count	490	257	747
		% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	65,6%	34,4%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	16,1%	51,2%	21,0%
		% of Total	13,8%	7,2%	21,0%
	Ватрено навија за неки други клуб	Count	505	108	613
		% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	82,4%	17,6%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	16,6%	21,5%	17,3%
		% of Total	14,2%	3,0%	17,3%
	Навија за неки клуб, али није ватрени навијач	Count	1185	69	1254
		% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	94,5%	5,5%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	38,8%	13,7%	35,3%
		% of Total	33,4%	1,9%	35,3%
	Не навија ни за један клуб	Count	694	40	734
		% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	94,6%	5,4%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	22,7%	8,0%	20,7%
		% of Total	19,5%	1,1%	20,7%
Немам најбољег друга	Count	177	28	205	
	% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	86,3%	13,7%	100,0%	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	5,8%	5,6%	5,8%	
	% of Total	5,0%	,8%	5,8%	

Total	Count	3051	502	3553
	% within МОЈ НАЈБОЉИ ДРУГ ЈЕ ОВА ВРСТА НАВИЈАЧА	85,9%	14,1%	100,0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100,0%	100,0%	100,0%
	% of Total	85,9%	14,1%	100,0%

Табела 18. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора „Мој најбољи друг је ова врста навијача“.

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање „Мој најбољи друг је ова врста навијача“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – χ^2 (4, $n=3553$) = 381,784, $p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,328$, па се разлика може окарактерисати као средња (Gravetter & Wallnau, 204, str. 605). Резултати показују, да се чланови навијачких група много више друже са вршњацима који ватрено навијају за исти клуб, а да се увелико мање друже са оним припадницима младе популације, који не исказују велико интересовање за спорт. Занимљиво је да се чланови навијачких група, у веома сличном проценту, друже са вршњацима који ватрено навијају за други клуб, као и укупна популација испитаника. Такође, асоцијалност и отуђеност индицирана на целокупном узорку, јаче је изражена међу члановима навијачких група.

6.2.2. Однос испитаника према школи

Прво контролно питање којим се желела утврдити озбиљност и зрелост испитаника гласило је: „Шта за тебе значи школа?“, при чему су понуђени одговори били: (1) школа ме смара; (2) школа је место где се лепо дружим; (3) у школи стварам услове за своју будућност и (4) школа ми мање значи него клуб за који навијам. При одговарању на то питање, испитаници су могли давати више одговора. Резултати су приказани у табели 19.

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
За испитаника школа значи смарање	427	11,7	100,0	100,0
Missing	3235	88,3		
Total	3662	100,0		
За испитаника школа значи место где се лепо дружи	954	26,1	100,0	100,0
Missing	2708	73,9		
Total	3662	100,0		
За испитаника школа значи место где ствара услове за бољу будућност	2267	61,9	100,0	100,0
Missing	1395	38,1		
Total	3662	100,0		

За испитаника школа значи мање од клуба за који навија	241	6,6	100,0	100,0
Missing	3421	93,4		
Total	3662	100,0		

Табела 19. Расподела одговора на питање: „Шта за тебе значи школа?“

Већина испитаника има позитиван став према школи, као месту на којем граде основе сопствене будућности (61,9%), односно као месту где се лепо друже (26.1%) (кумулативно 88%). Међутим, више од шестине испитаника (кумулативно 18.3%) има негативан став према школи, што у националним размерама представља значајан проблем, који указује на урушавање традиционалних друштвених вредности. Анализа разлика између одговора на ово питање које су давали чланови навијачких група и испитаници који то нису, показала је:

- χ^2 -тестом је доказано, да не постоји статистички значајна разлика у броју одговора „школа ме смара” и „школа је место где се лепо дружим”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису;
- статистички значајна разлика постоји у броју одговора „у школи стварам услове за своју будућност”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то (табела 9.): $\chi^2 (1, n=3629) = 84,865, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = 0,154$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988) и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који нису чланови навијачких група.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	85,777a	1	,000		
Continuity Correction ^b	84,865	1	,000		
Likelihood Ratio	83,246	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	85,753	1	,000		
N of Valid Cases	3629				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 193,11.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	,154	,000
	Cramer's V	,154	,000
N of Valid Cases		3629	

ЗА ИСПИТАНИКА ШКОЛА ЗНАЧИ МЕСТО ГДЕ СТВАРА УСЛОВЕ ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ЗА ИСПИТАНИКА ШКОЛА ЗНАЧИ МЕСТО ГДЕ СТВАРА УСЛОВЕ ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ	ДА	Count	2025	219	2244
		% within ЗА ИСПИТАНИКА ШКОЛА ЗНАЧИ МЕСТО ГДЕ СТВАРА УСЛОВЕ ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ	90,2%	9,8%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	64,8%	43,3%	61,8%
		% of Total	55,8%	6,0%	61,8%
	НЕ	Count	1098	287	1385
		% within ЗА ИСПИТАНИКА ШКОЛА ЗНАЧИ МЕСТО ГДЕ СТВАРА УСЛОВЕ ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ	79,3%	20,7%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	35,2%	56,7%	38,2%
		% of Total	30,3%	7,9%	38,2%
	Total	Count	3123	506	3629
		% within ЗА ИСПИТАНИКА ШКОЛА ЗНАЧИ МЕСТО ГДЕ СТВАРА УСЛОВЕ ЗА БОЉУ БУДУЋНОСТ	86,1%	13,9%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100,0%	100,0%	100,0%
		% of Total	86,1%	13,9%	100,0%

Табела 20. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису по броју одговора „у школи стварам услове за своју будућност“.

- статистички значајна разлика постоји и у броју одговора „школа ми значи мање од клуба за који навијам“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то (табела 21): $\chi^2(1, n=3629) = 394,762, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $\hat{\eta}^2 = -0,331$, па се разлика се може окарактерисати

као средња (Cohen, 1988) и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који су чланови навијачких група.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	398,603a	1	,000		
Continuity Correction ^b	394,762	1	,000		
Likelihood Ratio	271,069	1	,000		
Fisher's Exact Test				,000	,000
Linear-by-Linear Association	398,493	1	,000		
N of Valid Cases	3629				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 33,46.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-,331	,000
	Cramer's V	,331	,000
N of Valid Cases		3629	

ИСПИТАНИКУ ШКОЛА ЗНАЧИ МАЊЕ ОД КЛУБА ЗА КОЈИ НАВИЈА * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
		ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total	
		НЕ	ДА		
ИСПИТАНИКУ ШКОЛА ЗНАЧИ МАЊЕ ОД КЛУБА ЗА КОЈИ НАВИЈА	ДА	Count	103	137	240
		% within ИСПИТАНИКУ ШКОЛА ЗНАЧИ МАЊЕ ОД КЛУБА ЗА КОЈИ НАВИЈА	42,9%	57,1%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	3,3%	27,1%	6,6%
		% of Total	2,8%	3,8%	6,6%
	НЕ	Count	3020	369	3389
		% within ИСПИТАНИКУ ШКОЛА ЗНАЧИ МАЊЕ ОД КЛУБА ЗА КОЈИ НАВИЈА	89,1%	10,9%	100,0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	96,7%	72,9%	93,4%
		% of Total	83,2%	10,2%	93,4%

Total	Count	3123	506	3629
	% within ИСПИТАНИКУ ШКОЛА ЗАЊЧИ МАЊЕ ОД КЛУБА ЗА КОЈИ НАВИЈА	86,1%	13,9%	100,0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100,0%	100,0%	100,0%
	% of Total	86,1%	13,9%	100,0%

Табела 21. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора „школа ми значи мање од клуба за који навијам“.

На основу ових резултата може се закључити, да ученици који не партиципирају у навијачким групама више поштују традиционални систем вредности, у којем су едукација и знање значајан ресурс. Насупрот томе, чланови навијачких група сматрају да је припадништво навијачкој групи (коју врло често сматрају за значајну структуру са великим утицајем на друштвена дешавања) вредније од традиционалних врлина (знања, образовања и васпитања).

Један од индикатора девијантног понашања код младих је и повећан број изостанака из школе. Да би се утврдило, да ли ово утиче и на појаву насилништва и хулиганизма међу младима, испитаницима је постављено питање: „Да ли си некада изостајао са часова, да би присуствовао/ла спортским приредбама?“. Распдела одговора на то питање приказана је у табели 22.

Да ли си некада изостајао са часова да би присуствовао/ла спортским приредбама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Никада	1724	47.1	47.8	47.8
	Само једном	495	13.5	13.7	61.6
	Само када мој тим игра у гостима	88	2.4	2.4	64.0
	Редовно то радим	278	7.6	7.7	71.7
	Понекад	1020	27.9	28.3	100.0
	Total	3605	98.4	100.0	
	Missing System	57	1.6		
Total		3662	100.0		

Табела 22. Распдела одговора испитаника на питање: „Да ли си некада изостајао са часова, да би присуствовао/ла спортским приредбама?“

Највећи део испитиване популације одговорио је „никада“ – 47.1%, односно „понекад“ – 27.9%, што индицира да одржавање спортских манифестација не представља значајан узрок повећања одсуства ученика са наставе. Упоредбење група – испитаника који су чланови навијачких група и оних који то нису – дало је резултате у табели 23.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	458.492a	4	.000
Likelihood Ratio	423.092	4	.000
Linear-by-Linear Association	272.570	1	.000
N of Valid Cases		3577	

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12.28.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.358	.000
	Cramer's V	.358	.000
N of Valid Cases		3577	

ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	Никада	Count	1638	69	1707
		% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	96.0%	4.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	53.3%	13.7%	47.7%
		% of Total	45.8%	1.9%	47.7%
	Само једном	Count	435	57	492
		% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	88.4%	11.6%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	14.2%	11.3%	13.8%
		% of Total	12.2%	1.6%	13.8%

ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	Само када мој тим игра у гостима	Count	57	30	87
		% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	65.5%	34.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	1.9%	5.9%	2.4%
		% of Total	1.6%	.8%	2.4%
	Редовно то радим	Count	150	128	278
		% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	54.0%	46.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	4.9%	25.3%	7.8%
		% of Total	4.2%	3.6%	7.8%
	Понекад	Count	792	221	1013
		% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	78.2%	21.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	25.8%	43.8%	28.3%
		% of Total	22.1%	6.2%	28.3%
Total	Count	3072	505	3577	
	% within ДА ЛИ СИ НЕКАДА ИЗОСТАЈАО СА ЧАСОВА ДА БИ ПРИСУСТВОВАО/ЛА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	85.9%	14.1%	100.0%	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	85.9%	14.1%	100.0%	

Табела 23. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли си некада изостајао са часова, да би присуствовао/ла спортским приредбама?“

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли си некада изостајао са часова, да би присуствовао/ла спортским приредбама?“ између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (4, n=3577) = 458,492, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,358$, па се разлика се може окарактерисати као средња

(Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605). Резултати показују, да чланови навијачких група много чешће, на постављено питање, одговарају са „редовно то радим” и „само када мој тим игра у гостима”, па се на индивидуалном нивоу, повећање броја изостанака из школе може сматрати једним од индикатора, да је ученик у контакту са навијачким групама. Ово нарочито важи, ако се изостанци поклапају са данима када се одржавају спортске манифестације. Међутим, треба поново нагласити да изостанци са наставе могу бити индикатор само на индивидуалном нивоу, јер претходно поређење група по одељењима са највише и најмање изостанака и испитаника подељених на оне који су у навијачком групама и оне који то нису, не показује статистички значајну разлику.

6.2.3. Однос испитаника према едукацији о насилном понашању и хулиганизму на спортским манифестацијама

У циљу добијања информације о томе, колико су у ствари млади на прави начин упознати са проблемом хулиганизма и насиља на спортским манифестацијама, испитаницима је постављено питање: „Да ли те је неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама (законске норме, предвиђене казне за насиље на спортским приредбама, последице: број повређених, број погинулих, кажњавање тимова у земљи и у европским такмичењима и сл.)?” Распореда њихових одговора дата је у табели 24.

Да ли је испитаника неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	2666	72.8	75.4	75.4
	Да, наставници	353	9.6	10.0	85.4
	Да, припадници полиције	517	14.1	14.6	100.0
	Total	3536	96.6	100.0	
Missing	System	126	3.4		
Total		3662	100.0		

Табела 24. Распореда одговора испитаника на питање: „Да ли те је неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама?”

Резултати показују да већину испитаника (72.8%) нико у школи није едуковао о проблему хулиганизма и насилничког понашања на спортским манифестацијама. Припадници полиције највише су се на тој врсти едукације по средњим школама (на основу одговора испитаника) ангажовали у Смедереву (21.8%), Ужицу (20.5%) и Новом Саду (18.3%), а најмање у Суботици (11.0%), Пећинцима (11.0%), Новом Пазару (8.2%) и Кули (7.6%), (табела 21).

Из исте табеле види се, да су се наставници по школама највише ангажовали да децу едукују о том проблему у Пећинцима (14.0%), Новом Пазару (12.2%) и Београду (11.6%), а најмање Крагујевцу (7.6%), Нишу (6.8%) и Јагодини (3.8%). Едукација ученика најчешће се одвијала на часовима грађанског васпитања, разредне наставе и физичког васпитања. Генерално, може се закључити, да се по средњим школама у Србији мало спроводе програми едукације деце, којима би се проактивно деловало на сузбијање проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским манифестацијама.

ГРАД У КОМЕ ЈЕ ИСПИТИВАЊЕ ВРШЕНО	Да, припадници полиције		Да, наставници	
	Frequency	Percent	Frequency	Percent
Суботица	35	11.0	36	11.3
Пећинци	19	11.0	24	14.0
Кула	25	7.6	30	9.1
Нови Сад	41	18.3	18	8.0
Београд	108	17.6	71	11.6
Смедерево	65	21.8	31	10.4
Крагујевац	38	13.1	22	7.6
Јагодина	31	11.9	10	3.8
Ниш	44	11.9	25	6.8
Ужице	68	20.5	35	10.6
Ивањица	17	12.3	12	8.7
Нови Пазар	26	8.2	39	12.2

Табела 25. Расподела одговора испитаника „Да, припадници полиције” и „Да, наставници” на питање: „Да ли те је неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама?” по градовима у којима је вршено истраживање.

Разлика у расподели одговора на ово питање између припадника навијачких група и испитаника који то нису, такође је утврђена χ^2 тестом, чији су резултати приказани у табели 26.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	62.950a	2	.000
Likelihood Ratio	55.409	2	.000
Linear-by-Linear Association	60.325	1	.000
N of Valid Cases	3511		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 49.23.

Symmetric Measures		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.134	.000
	Cramer's V	.134	.000
N of Valid Cases		3511	

ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА?	Не	Count	2336	310	2646
		% within ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	88.3%	11.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	77.4%	63.1%	75.4%
		% of Total	66.5%	8.8%	75.4%
	Да, наставници	Count	299	53	352
		% within ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	84.9%	15.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	9.9%	10.8%	10.0%
		% of Total	8.5%	1.5%	10.0%
	Да, припадници полиције	Count	385	128	513
		% within ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	75.0%	25.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	12.7%	26.1%	14.6%
		% of Total	11.0%	3.6%	14.6%

Total	Count	3020	491	3511
	% within ДА ЛИ ЈЕ НЕКО, НЕКАДА У ШКОЛИ ИСПИТАНИКА УПОЗНАО СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	86.0%	14.0%	100.0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	86.0%	14.0%	100.0%

Табела 26. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли те је неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама?“

Табела показује, да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли те је неко, некада у школи упознао са проблемом насиља на спортским приредбама (законске норме, предвиђене казне за насиље на спортским приредбама, последице: број повређених, број погинулих, кажњавање тимова у земљи и у европским такмичењима и сл.)?“ између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (2, n=3511) = 62,95, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,134$, па се разлика се може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605). Резултати показују, да чланови навијачких група чешће одговарају, да их је неко, некада у школи едуковао о хулиганизму и насилничком понашању. Разлика је нарочито изражена у одговору „Да, припадници полиције“, где се више од четвртине испитаника из навијачких група (26.1%) определило за тај одговор. Тумачење добијеног резултата може бити вишеструко, али је сигурно да су резултати нелогични, јер се међу испитаницима истог разреда, истог одељења, исте школе не добијају исти одговори. Зашто је то тако, може се различито протумачити, али је највероватније, да је припаднике навијачких група та тематика посебно интересовала, па су боље упамтили едукацију, док је остала популација према том проблему индиферентна. На то указују и резултати расподеле одговора на питање: „Да ли сматраш да би било корисно да те у школи неко упозна са проблемом насиља на спортским приредбама, посебно о законским нормама и казнама које су предвиђене за испољено насиље?“ приказани у табели 27.

Да ли испитаник сматра да би било корисно, да га у школи неко упозна са проблемом насиља на спортским приредбама, посебно о законским нормама и казнама које су предвиђене за испољено насиље?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Да, било би веома корисно	1224	33.4	34.2	34.2
	Да, нарочито би било корисно да нас упознају припадници полиције јер се они најчешће сусрећу са наведеним насиљем	668	18.2	18.7	52.9
	Да, било би корисно да нас наши професори упознају	174	4.8	4.9	57.8
	Не, јер ме то не интересује	833	22.7	23.3	81.1
	Не, јер смо довољно упознати са наведеним насиљем	677	18.5	18.9	100.0
	Total	3576	97.7	100.0	
Missing	System	86	2.3		
Total		3662	100.0		

Табела 27. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли сматраш, да би било корисно, да те у школи неко упозна са проблемом насиља на спортским приредбама, посебно о законским нормама и казнама које су предвиђене за испољено насиље?“

Приказани резултати показују, да 41,2% испитаника није заинтересовано за едукацију у школи, о проблему насиља на спортским манифестацијама. χ^2 тест указује да за едукацију у школи нарочито нису заинтересовани чланови навијачких група.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	123.498a	4	.000
Likelihood Ratio	111.904	4	.000
Linear-by-Linear Association	93.594	1	.000
N of Valid Cases	3545		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 24.39.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.187	.000
	Cramer's V	.187	.000
N of Valid Cases		3545	

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО, ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО НАСИЉЕ? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?

Crosstabulation

			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total	
			НЕ	ДА		
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	Да, било би веома корисно	Count	1091
ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	Да, било би веома корисно	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	90.3%	9.7%	100.0%	
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	35.8%	23.5%	34.1%	
		% of Total	30.8%	3.3%	34.1%	
		Count	606	59	665	
	Да, нарочито би било корисно да нас упознају припадници полиције јер се они најчешће сусрећу са наведеним насиљем	Да, нарочито би било корисно да нас упознају припадници полиције јер се они најчешће сусрећу са наведеним насиљем	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	91.1%	8.9%	100.0%
			% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	19.9%	11.9%	18.8%
			% of Total	17.1%	1.7%	18.8%

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	Да, било би корисно да нас наши професори упознају	Count	154	20	174
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	88.5%	11.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	5.1%	4.0%	4.9%
		% of Total	4.3%	.6%	4.9%
	Не, јер ме то не интересује	Count	704	122	826
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	85.2%	14.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	23.1%	24.5%	23.3%
		% of Total	19.9%	3.4%	23.3%
	Не, јер смо довољно упознати са наведеним насиљем	Count	493	179	672
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	73.4%	26.6%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	16.2%	36.0%	19.0%
		% of Total	13.9%	5.0%	19.0%

Total	Count	3048	497	3545
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА БИ БИЛО КОРИСНО ДА ГА У ШКОЛИ НЕКО УПОЗНА СА ПРОБЛЕМОМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА, ПОСЕБНО О ЗАКОНСКИМ НОРМАМА И КАЗНАМА КОЈЕ СУ ПРЕДВИЂЕНЕ ЗА ИСПОЉЕНО	86.0%	14.0%	100.0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	86.0%	14.0%	100.0%

Табела 28. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли сматраш да би било корисно, да те у школи неко упозна са проблемом насиља на спортским приредбама, посебно о законским нормама и казнама које су предвиђене за испољено насиље?“

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли сматраш да би било корисно, да те у школи неко упозна са проблемом насиља на спортским приредбама, посебно о законским нормама и казнама које су предвиђене за испољено насиље?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (4, n=3545) = 123,498, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,187$, па се разлика се може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605). Као што је речено, највећа разлика је испољена у томе што чланови навијачких група не желе додатну едукацију у школи о хулиганизму и насиљу на спортским манифестацијама. Ово се може објаснити тиме што чланови навијачких група мисле да довољно знају о том друштвеном проблему и последицама који он доноси (табела 29).

Да ли испитаник сматра да је довољно упознат/а са законским нормама, које регулишу проблем насиља на спортским приредбама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Да, у потпуности сам упознат	752	20.5	20.9	20.9
	Знам по нешто	2482	67.8	69.0	90.0
	Нисам уопште упознат	361	9.9	10.0	100.0
	Total	3595	98.2	100.0	
Missing	System	67	1.8		
Total		3662	100.0		

Табела 29. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли сматраш да си довољно упознат/а са законским нормама, које регулишу проблем насиља на спортским приредбама?“

У укупном узорку, највећи број испитаника (67,8%) мисли да зна понешто о законским нормама, које регулишу проблем насиља на спортским приредбама. Међутим, χ^2 тест (табела 26) даје нешто другачију слику која објашњава резултате одговора, добијених на претходно постављено питање.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	212.150a	2	.000
Likelihood Ratio	192.815	2	.000
Linear-by-Linear Association	190.244	1	.000
N of Valid Cases	3565		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 49.91.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.244	.000
	Cramer's V	.244	.000
N of Valid Cases		3565	

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА, КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	Да, у потпуности сам упознат	Count	520	222	742
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	70.1%	29.9%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	16.9%	44.7%	20.8%
		% of Total	14.6%	6.2%	20.8%

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	Знам понешто	Count	2203	262	2465
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	89.4%	10.6%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	71.8%	52.7%	69.1%
		% of Total	61.8%	7.3%	69.1%
	Нисам уопште упознат	Count	345	13	358
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	96.4%	3.6%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	11.2%	2.6%	10.0%
		% of Total	9.7%	.4%	10.0%
	Total	Count	3068	497	3565
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ ДОВОЉНО УПОЗНАТ/А СА ЗАКОНСКИМ НОРМАМА КОЈЕ РЕГУЛИШУ ПРОБЛЕМ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	86.1%	13.9%	100.0%
% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		100.0%	100.0%	100.0%	
% of Total		86.1%	13.9%	100.0%	

Табела 30. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли сматраш да си довољно упознат/а са законским нормама које регулишу проблем насиља на спортским приредбама?“

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање „Да ли сматраш да си довољно упознат/а са законским нормама, које регулишу проблем насиља на спортским приредбама?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (2, n=3565) = 212,150, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,244$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnaua, 2004, str. 605). Резултати теста у табели показују, да чланови навијачких група у знатно већем проценту сматрају да су у потпуности упознати са законским нормама које регулишу проблем насиља на спортским приредбама. То може да објасни и њихово одбијање додатне едукације у школи о проблему хулиганизма и насиља на спортским манифестацијама.

6.2.4. Учешће испитаника у насилничком понашању и хулиганизму на спортским манифестацијама

У циљу долажења до сазнања, колико ученици средњих школа учествују у насиљу које је мотивисано спорским хулиганизмом, испитаницима је постављено питање: „Да ли је у твојој школи (учионицама, школском дворишту, у близини школе) било навијачких туча, или сличних сукоба?“. Расподела њихових одговора дата је у табели 31.

Да ли је у испитаниковој школи (учионицама, школском дворишту, у близини школе) било навијачких туча, или сличних сукоба?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	2266	61.9	63.3	63.3
	Да, само једном	382	10.4	10.7	73.9
	Да, више пута	933	25.5	26.1	100.0
	Total	3581	97.8	100.0	
Missing	System	81	2.2		
Total		3662	100.0		

Табела 31. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли је у твојој школи (учионицама, школском дворишту, у близини школе) било навијачких туча, или сличних сукоба?“

Скоро 40% испитиваних ученика присуствовало је, или учествовало у некој врсти насиља мотивисаног спорским хулиганизмом у школи, или њеној близини. Ово је веома озбиљан податак који показује масовност те врсте насиља међу средњошколцима. χ^2 тест је показао да у томе предњаче чланови навијачких група.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	38.659a	2	.000
Likelihood Ratio	36.909	2	.000
Linear-by-Linear Association	38.597	1	.000
N of Valid Cases	3550		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 53.55.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.104	.000
	Cramer's V	.104	.000
N of Valid Cases		3550	

ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА, ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?

Crosstabulation

			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА	Не	Count	1985	257	2242
		% within ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА	88.5%	11.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	65.1%	51.5%	63.2%
		% of Total	55.9%	7.2%	63.2%
	Да, само једном	Count	323	58	381
		% within ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА	84.8%	15.2%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	10.6%	11.6%	10.7%
		% of Total	9.1%	1.6%	10.7%
	Да, више пута	Count	743	184	927
		% within ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА	80.2%	19.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	24.4%	36.9%	26.1%
		% of Total	20.9%	5.2%	26.1%

Total	Count	3051	499	3550
	% within ДА ЛИ ЈЕ У ИСПИТАНИКОВОЈ ШКОЛИ (УЧИОНИЦАМА, ШКОЛСКОМ ДВОРИШТУ, У БЛИЗИНИ ШКОЛЕ) БИЛО НАВИЈАЧКИХ ТУЧА ИЛИ СЛИЧНИХ СУКОБА	85.9%	14.1%	100.0%
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	85.9%	14.1%	100.0%

Табела 32. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли је у твојој школи (учионицама, школском дворишту, у близини школе) било навијачких туча, или сличних сукоба?“

Табела показује да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли је у твојој школи (учионицама, школском дворишту, у близини школе) било навијачких туча, или сличних сукоба?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – χ^2 (2, $n=3550$) = 38,659, $p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,104$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605). Према добијеним одговорима, око половине испитаника, чланова навијачких група је присуствовало, или је било у некој врсти сукоба због спорта.

На питање: „Да ли си некада учествовао/ла у неком виду сукоба навијача?“ испитаници су одговорили на следећи начин, уз могућност давања више одговора (табела 33).

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК НЕКАДА УЧЕСТВОВАО/ЛА У НЕКОМ ВИДУ СУКОБА НАВИЈАЧА	Frequency	Percent
Не	2736	74.7
Да, вербалном сукобу, певањем погрдних песама и парола	594	16.2
Да, у тучи навијача на спортском објекту на дан одигравања утакмице	182	5.0
Да, у тучи навијача ван спортског објекта на дан одигравања утакмице	172	4.7
Да, у заказаној тучи навијача неvezано за дан када се утакмица одиграла	96	2.6

Табела 33. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли си некада учествовао/ла у неком виду сукоба навијача?“

Кумулативно, скоро трећина испитаника је учествовала у неком виду сукоба навијача (28.5%). Од тога, 12.3% је учествовало у физичком насиљу. Ово су алармантни подаци о стању међу средњошколском популацијом, у вези са прихватањем и прикључивањем насилништву и хулиганизму на спортским

манифестацијама. χ^2 тестови поређења – испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, када се тражила разлика у давању одговора на горе постављено питање, показали су:

- χ^2 -тестом је доказано, да постоји статистички значајна разлика у броју одговора „*Не, нисам учествовао у сукобу навијача*” између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то: $\chi^2 (1, n=3629) = 638,845, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = 0,42$. На основу тог коефицијента разлика се може окарактерисати као средња (Cohen, 1988) и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који нису чланови навијачких група;
- статистички значајна разлика постоји у броју одговора „*Да, у вербалном сукобу, певањем погрдних песама и парола*”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то: $\chi^2 (1, n=3629) = 402,531, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,334$. На основу тог коефицијента разлика се може окарактерисати као средња (Cohen, 1988) и то таква, да су више ових одговора дали чланови навијачких група;
- χ^2 -тестом је доказано, да постоји статистички значајна разлика у броју одговора „*Да, у тучи навијача на спортском објекту на дан одигравања утакмице*”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то: $\chi^2 (1, n=3629) = 323,969, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,229$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988) и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који су чланови навијачких група.
- статистички значајна разлика постоји и у броју одговора „*Да, у тучи навијача ван спортског објекта на дан одигравања утакмице*”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то: $\chi^2 (1, n=3629) = 293,927, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,285$, па се разлика може окарактерисати као мала (Cohen, 1988) и то таква, да су више ових одговора дали чланови навијачких група;
- χ^2 -тестом је доказано, да постоји статистички значајна разлика у броју одговора „*Да, у заказаној тучи навијача неvezано за дан када се утакмица одиграла*”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису и то: $\chi^2 (1, n=3629) = 173,535, p = 0.000$ (уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,221$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988) и то таква, да је више ових одговора дала популација ученика који су чланови навијачких група.

Одговори испитаника на питање: „Како је дошло до навијачког сукоба, случајно, или је сукоб договорен и на који начин је договорен?”, указали су на то, како најчешће долази до насиља међу навијачима. Расподела одговора које су испитаници дали приказана је у табели 34.

Како је дошло до навијачког сукоба, случајно, или је сукоб договорен и на који начин је договорен?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	До туче је случајно дошло, приликом неочекиваног сусрета две навијачке групе	250	6.8	57.9	57.9
	Туча је била заказана преко интернета, односно друштвених мрежа	54	1.5	12.5	70.4
	Туча је била заказана преко мобилног телефона	30	.8	6.9	77.3
	Туча је била заказана путем непосредног контакта појединих чланова навијачких група	61	1.7	14.1	91.4
	До туче је дошло на други начин	37	1.0	8.6	100.0
	Total	432	11.8	100.0	
Missing	System	3230	88.2		
Total		3662	100.0		

Табела 34. Расподела одговора испитаника на питање: „Како је дошло до навијачког сукоба, случајно, или је сукоб договорен и на који начин је договорен?“

Најчешћи начин избијања насиља, мотивисаног спортским хулиганизмом је приликом случајног сусрета (57.9%). Када је реч о заказаним обрачунима навијача, модерне технологије преузимају примат у односу на договор личним путем (друштвене мреже и мобилни телефони – кумулативно – 19.4%, у односу на непосредни контакт – 14.1%). Према томе, праћење догађања између навијачких група на друштвеним мрежама, може бити од великог значаја у процесу спречавања да до насиља опште и дође.

На крају, да би се сазнало колико ученици средњих школа учествују у забрањеним активностима унутар спортских објеката, који представљају део навијачке иконографије, испитаницима је постављено питање: „Да ли си некад унео/ла недозвољена пиротехничка средства (петарде, бакље, топовске ударе и сл.) на неку спортску приредбу, иако је постојао преглед лица на улазу?“. Расподела одговора испитаника дата је у табели 35.

Да ли је испитаник некад унео недозвољена пиротехничка средства (петарде, бакље, топовске ударе и сл.) на неку спортску приредбу, иако је постојао преглед лица на улазу?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не, никада	2348	64.1	85.7	85.7
	Да, унео/ла сам у доњем вешу	126	3.4	4.6	90.3
	Да, унео/ла сам испод јакне	120	3.3	4.4	94.7
	Да, помогао ми је члан управе клуба да га унесем	33	.9	1.2	95.9
	Да, помогао ми је припадник приватног обезбеђења да га унесем	47	1.3	1.7	97.6
	Да, помогао ми је припадник медијске куће (новинар, сниматељ, фоторепортер) да га унесем	14	.4	.5	98.1
	Да, унео/ла сам на други начин	51	1.4	1.9	100.0
	Total	2739	74.8	100.0	
	Missing System	923	25.2		
Total		3662	100.0		

Табела 35. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли си некад унео/ла недозвољена пиротехничка средства (петарде, бакље, топовске ударе и сл.) на неку спортску приредбу, иако је постојао преглед лица на улазу?“

Највећи број испитаника није уносио недозвољена пиротехничка средства у спортске објекте. Ипак, шестина испитаника (кумулативно 14.3%) и поред забрана и прегледа на улазу у спортски објекат, успела је да унесе забрањена средства. Најчешће су то изводили на најједноставнији начин – под одећом (9.0%), што говори да има места побољшању рада редарских служби у спортским објектима. Са друге стране, приличан број испитаника (кумулативно – 145), имао је помоћ при уношењу забрањених пиротехничких средстава, што само потврђује претходни закључак. χ^2 тест указује, као што је то и очекивано, на статистички значајну разлику у расподели одговора на то питање, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – χ^2 (6, $n=2717$) = 511,879, $p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,434$, па се разлика може окарактерисати као средња (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605). Наравно, забрањена средства су у много већем броју уносили чланови навијачких група.

6.2.5. Перцепција испитаника о месту и улози субјеката обезбеђења током одржавања спортских манифестација

Да би се утврдило каква је перцепција испитаника, ко и на који начин врши обезбеђење спортских манифестација, чиме се посредно закључивало и о валидности одговора о томе како сузбити навијачки хулиганизам у Србији (табеле 57 – 62), ученицима средњих школа, које су биле укључене у истраживање, постављено је питање: „Изнеси своје запажање о томе ко врши преглед лица приликом уласка на спортски објекат?”. Резултати расподеле одговора испитаника дати су у табели 36.

Запажање испитаника о томе ко врши преглед лица приликом уласка у спортски објекат					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Полиција	770	21.0	31.6	31.6
	Агенције за обезбеђење	614	16.8	25.2	56.8
	Заједно полиција и агенције за обезбеђење	1052	28.7	43.2	100.0
	Total	2436	66.5	100.0	
	Missing System	1226	33.5		
Total		3662	100.0		

Табела 36. Расподела одговора испитаника на питање: „Изнеси своје запажање о томе ко врши преглед лица приликом уласка на спортски објекат?”

Само четвртина испитаника који одлазе на спортске манифестације (25.2%, или 16.8% укупног узорка) је правилно уочила, да улаз у спортски објекат, а тиме и преглед лица, регулише агенција за обезбеђење, односно редарска служба на објекту. У складу са Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, послове физичког обезбеђења и одржавања реда, обавља редарска служба коју је ангажовао организатор спортске манифестације. Међутим, велики део испитаника перципира да полиција обавља, или има удела у обављању тих послова (кумулативно 83.2%). Ово указује на недовољну едукованост младих о проблему, а тиме и на погрешну слику коју стварају о улози полиције при решавању проблема насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Интересантно је да, иако χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на то питање, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (2, n=2421) = 22,346, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,096$ (мала разлика између група (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605)) и велики број испитаника припадника навијачких група не препознаје носиоца послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортским манифестацијама, већ полицију идентификује као субјекта у овим пословима. То је нарочито значајан индикатор недовољне едукованости навијача.

На питање: „На спортским приредбама којима си присуствовао/ла, ко је први реаговао на насиље?“ расподела одговора испитаника приказана је у табели 37.

На спортским приредбама којима је испитаник присуствовао, ко је први реаговао на насиље?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Полиција	1440	39.3	55.8	55.8
	Агенције за обезбеђење	299	8.2	11.6	67.4
	Истовремено полиција и агенције за обезбеђење	431	11.8	16.7	84.1
	Други гледаоци	410	11.2	15.9	100.0
	Total	2580	70.5	100.0	
	Missing System	1082	29.5		
Total		3662	100.0		

Табела 37. Расподела одговора испитаника на питање: „На спортским приредбама којима си присуствовао/ла, ко је први реаговао на насиље?“

Резултати расподеле одговора испитаника поново показују, да анкетирана популација има погрешну перцепцију, ко први треба да реагује на насиље. По Закону, то је редарска служба, али такву перцепцију има само 11.6% испитаника. Поново, већи део испитаника (кумулятивно 72.5%), полицију перципира као субјекта који први треба да реагује на насиље на спортским манифестацијама. Интересантно је да шестина испитаника перципира, да на насиље међу навијачима први реагују други гледаоци, односно други навијачи, што указује да се сукоби и насиље на спортским манифестацијама очекују и посматрају као део спорта, што је потпуно погрешно. Разлика у расподели одговора на ово питање, између припадника навијачких група и испитаника који то нису, такође је извршена χ^2 тестом, чији су резултати приказани у табели 38.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	28.365a	3	.000
Likelihood Ratio	29.043	3	.000
Linear-by-Linear Association	20.342	1	.000
N of Valid Cases	2564		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 54.56.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.105	.000
	Cramer's V	.105	.000
N of Valid Cases		2564	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	Полиција	Count	1119	315	1434
		% within НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	78.0%	22.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	53.5%	66.9%	55.9%
		% of Total	43.6%	12.3%	55.9%
		Count	259	38	297
	Агенције за обезбеђење	% within НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	87.2%	12.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	12.4%	8.1%	11.6%
		% of Total	10.1%	1.5%	11.6%
		Count	369	60	429
	Заједно полиција и агенције за обезбеђење	% within НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	86.0%	14.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	17.6%	12.7%	16.7%
		% of Total	14.4%	2.3%	16.7%

НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	g) Drugi gledaoci	Count	346	58	404
		% within НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	85.6%	14.4%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	16.5%	12.3%	15.8%
		% of Total	13.5%	2.3%	15.8%
Total		Count	2093	471	2564
		% within НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НА КОЈИМА ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИСУСТВОВАО, КО ЈЕ ПРВИ РЕАГОВАО НА НАСИЉЕ	81.6%	18.4%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	81.6%	18.4%	100.0%

Табела 38. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „На спортским приредбама којима си присуствовао/ла, ко је први реаговао на насиље?“

Табела потврђује, да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „На спортским приредбама којима си присуствовао/ла, ко је први реаговао на насиље?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (3, n=2564) = 28,365, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,105$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605). Резултати показују, да чланови навијачких група чешће правилно перципирају, ко треба први да реагује на насиље на спортским манифестацијама, али и чешће одговарају, да на насиље први одговарају други гледаоци – навијачи.

Како би се утврдило, да ли испитаници препознају покушаје проактивног деловања полиције, у циљу смањења насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама, постављено им је питање: „Да ли по твом мишљењу полиција предузима посебне активности у циљу изграђивања и унапређења односа полиције са навијачким групама?“. Резултати расподеле одговора испитаника дати су у табели 39.

Да ли полиција предузима посебне активности, у циљу изграђивања и унапређења односа полиције са навијачким групама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Знатно	347	9.5	9.7	9.7
	Делимично	983	26.8	27.5	37.2
	Незнатно	307	8.4	8.6	45.8
	Само у одређеним ситуацијама	530	14.5	14.8	60.6
	Не, уопште	522	14.3	14.6	75.3
	Не знам	884	24.1	24.7	100.0
	Total	3573	97.6	100.0	
	Missing System	89	2.4		
Total		3662	100.0		

Табела 39. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли по твом мишљењу полиција предузима посебне активности, у циљу изграђивања и унапређења односа полиције са навијачким групама?“

Расподела одговора је таква, да указује на то да већина испитаника не препознаје активности полиције усмерене ка проактивном деловању, са циљем спречавања насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Интересантно је да, иако χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на то питање, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (5, n=3544) = 71,412, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,142$ (мала разлика између група (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)) и велики број испитаника припадника навијачких група не препознаје проактивне активности полиције, усмерене ка спречавању хулиганизма. То је такође значајан индикатор, или недовољне едукованости навијача, или неадекватног проактивног деловања полиције.

На питање: „Какав је твој став о примени полицијске силе, у вези са нередима на утакмицама?“, расподела одговора испитаника дата је у табели 40.

Какав је став испитаника о примени полицијске силе, у вези са нередима на утакмицама?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Полиција најчешће примењује неселективно силу тј. туче оне који нису изазвали насиље	715	19.5	20.5	20.5
	Полиција најчешће примењује силу према онима који су главни изгредници	870	23.8	25.0	45.5
	Када полиција примењује силу она то чини према свима који се затекну на лицу места нерета	1597	43.6	45.9	91.4
	Полиција најчешће примењује прекомерну силу	300	8.2	8.6	100.0
	Total	3482	95.1	100.0	
	Missing System	180	4.9		
Total		3662	100.0		

Табела 40. Расподела одговора испитаника на питање: „Какав је твој став о примени полицијске силе, у вези са нередима на утакмицама?“

Резултати показују да највећи број испитаника сматра да полиција примењује силу према свима који су се затекли на подручју захваћеном нередима (45.9%). Такође, више од четвртине испитаника (кумулативно 29.1%), сматра да полиција примењује прекомерну и неселективну силу (према онима који нису правили нерете), што указује на релативно мало поверење испитаника у рад полиције. Разлика у расподели одговора на ово питање, између припадника навијачких група и испитаника који то нису, такође је извршена χ^2 тестом, чији су резултати приказани у табели 41.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	101.025a	3	.000
Likelihood Ratio	96.671	3	.000
Linear-by-Linear Association	9.275	1	.002
N of Valid Cases	3454		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 42.62.

Symmetric Measures		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.171	.000
	Cramer's V	.171	.000
N of Valid Cases		3454	

КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ, У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			НЕ	ДА	
КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	Полиција најчешће примењује неселективно силу тј. туче оне који нису изазвали насиље	Count	538	168	706
		% within КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	76.2%	23.8%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	18.2%	34.0%	20.4%
		% of Total	15.6%	4.9%	20.4%
	Полиција најчешће примењује силу према онима који су главни изгредници	Count	795	70	865
		% within КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	91.9%	8.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	26.9%	14.2%	25.0%
		% of Total	23.0%	2.0%	25.0%
	Када полиција примењује силу она то чини према свима који се затекну на лицу места нереди	Count	1395	190	1585
		% within КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	88.0%	12.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	47.1%	38.5%	45.9%
		% of Total	40.4%	5.5%	45.9%

КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	Полиција најчешће примењује прекомерну силу	Count	232	66	298
		% within КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	77.9%	22.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	7.8%	13.4%	8.6%
		% of Total	6.7%	1.9%	8.6%
Total		Count	2960	494	3454
		% within КАКАВ ЈЕ СТАВ ИСПИТАНИКА О ПРИМЕНИ ПОЛИЦИЈСКЕ СИЛЕ У ВЕЗИ СА НЕРЕДИМА НА УТАКМИЦАМА	85.7%	14.3%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	85.7%	14.3%	100.0%

Табела 41. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Какав је твој став о примени полицијске силе, у вези са нередима на утакмицама?“

Табела показује, да χ^2 тест упућује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Какав је твој став о примени полицијске силе, у вези са нередима на утакмицама?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (3, n=3454) = 101,025, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,171$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnaua, 2004, str. 605). Резултати показују да чланови навијачких група више одговарају да „полиција најчешће примењује прекомерну силу“, а много мање да „полиција најчешће примењује силу према онима који су главни изгредници“ и да „када полиција примењује силу, она то чини према свима који се затекну на месту нерета“. Дакле, они не уочавају као проблем, као остатак популације, то што полиција примењује силу према свима који су се нашли на простору који је захваћен нередима, већ као највећи проблем истичу прекомерну употребу силе према њима.

Гледиште испитаника о реакцији осталих гледалаца на спортским приредбама, на интервенцију полиције, сагледано је кроз питање: „Каква су твоја искуства о реакцији грађана на интервенцију полиције, приликом насиља на спортским приредбама?“. Расподела одговора испитаника дата је у табели 42.

Каква су испитаникова искуства о реакцији грађана на интервенцију полиције, приликом насиља на спортским приредбама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Грађани прихватају и одобравају поступање интервенцију полиције	1080	29.5	32.3	32.3
	Грађани су пасивни и незаинтересовани према интервенцији полиције	860	23.5	25.7	58.0
	Грађани се отворено противе интервенцији полиције	675	18.4	20.2	78.1
	Грађани су против неселективне полицијске принуде	321	8.8	9.6	87.7
	Грађани су против прекомерене полицијске принуде	411	11.2	12.3	100.0
	Total	3347	91.4	100.0	
	Missing System	315	8.6		
Total		3662	100.0		

Табела 42. Расподела одговора испитаника на питање: „Каква су твоја искуства о реакцији грађана на интервенцију полиције, приликом насиља на спортским приредбама?“

Резултати из табеле показују, да испитаници перципирају да кумулативно 58.0% грађана подржава, или је индиферентно према интервенцији полиције, док је за кумулативно 42.0% перцепција таква, да се грађани противе интервенцији. χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на то питање, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2(4, n=3320) = 35,245, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,103$ (мала разлика између група (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605)) и то таква, да чланови навијачких група перципирају да кумулативно 23.3% грађана подржава, или је индиферентно према интервенцији полиције, док је за кумулативно 53.1% перцепција таква, да се грађани противе интервенцији. Дакле, поново чланови навијачких група перципирају да имају подршку јавности за иконографију и начин понашања који протежирају.

6.2.6. Перцепција испитаника о појави расизма на спортским манифестацијама у Србији

На питање: „Да ли сматраш, да је на фудбалској утакмици у Крушевцу, одиграној октобра 2012. године, између младих репрезентација Србије и Енглеске било расистичког понашања домаћих навијача према енглеским играчима црне пути?“, расподела одговора била је следећа (табела 43).

Да ли испитаник сматра, да је на фудбалској утакмици у Крушевцу, одиграној октобра 2012. године, између младих репрезентација Србије и Енглеске било расистичког понашања домаћих навијача према енглеским играчима црне пути?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Није било расистичког понашања домаћих навијача	477	13.0	13.7	13.7
	Није било расистичког понашања домаћих навијача, већ су навијачи одреаговали на неспортско понашање појединих играча Енглеске репрезентације	496	13.5	14.2	27.9
	Било је расистичких увреда од стране веома малог броја домаћих навијача на рачун играча црне пути Енглеске репрезентације	380	10.4	10.9	38.8
	Било је расистичких увреда од стране већег броја домаћих навијача на рачун играча црне пути Енглеске репрезентације	313	8.5	9.0	47.8
	Нисам упознат	1819	49.7	52.2	100.0
	Total	3485	95.2	100.0	
	Missing System	177	4.8		
Total		3662	100.0		

Табела 43. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли сматраш, да је на фудбалској утакмици у Крушевцу, одиграној октобра 2012. године, између младих репрезентација Србије и Енглеске било расистичког понашања домаћих навијача према енглеским играчима црне пути?“

Више од половине испитаника (52.2%) није обратило пажњу, да је на фудбалској утакмици дошло до инцидента који у себи има елементе расистичког понашања. То је вероватно зато, што су инциденти на фудбалским утакмицама у Србији честа појава, па им малди више и не придају тако велику пажњу. Кумулативно 19.9% испитаника сматра, да су навијачи вређали репрезентативце Енглеске на расној основи, док кумулативно 27.9% испитаника сматра, да није било расних увреда. Дакле, петина испитаника је перципирала расну нетрпељивост међу навијачима, што није мали проценат.

Разлика у расподели одговора на ово питање између припадника навијачких група и испитаника који то нису, такође је извршена χ^2 тестом, чији су резултати приказани у табели 44.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	216.313a	4	.000
Likelihood Ratio	213.665	4	.000
Linear-by-Linear Association	205.328	1	.000
N of Valid Cases	3458		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 43.99.

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.250	.000
	Cramer's V	.250	.000
N of Valid Cases		3458	

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012. ГОДИНЕ, ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ? * ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ		Total
			NE	DA	
ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	Није било расистичког понашања домаћих навијача	Count	353	122	475
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	74.3%	25.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	11.9%	25.1%	13.7%
		% of Total	10.2%	3.5%	13.7%

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	Није било расистичког понашања домаћих навијача, већ су навијачи одреаговали на неспортско понашање појединих играча Енглеске репрезентације	Count	359	129	488
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	73.6%	26.4%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	12.1%	26.5%	14.1%
		% of Total	10.4%	3.7%	14.1%
	Било је расистичких увреда од стране веома малог броја домаћих навијача на рачун играча црне пути Енглеске репрезентације	Count	298	79	377
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	79.0%	21.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	10.0%	16.3%	10.9%
		% of Total	8.6%	2.3%	10.9%
	Било је расистичких увреда од стране већег броја домаћих навијача на рачун играча црне пути Енглеске репрезентације	Count	274	39	313
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	87.5%	12.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	9.2%	8.0%	9.1%
		% of Total	7.9%	1.1%	9.1%

ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	Нисам упознат	Count	1688	117	1805
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	93.5%	6.5%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	56.8%	24.1%	52.2%
		% of Total	48.8%	3.4%	52.2%
Total		Count	2972	486	3458
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ НА ФУДБАЛСКОЈ УТАКМИЦИ У КРУШЕВЦУ, ОДИГРАНОЈ ОКТОБРА 2012., ИЗМЕЂУ МЛАДИХ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА СРБИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ БИЛО РАСИСТИЧКОГ ПОНАШАЊА ДОМАЋИХ НАВИЈАЧА ПРЕМА ЕНГЛЕСКИМ ИГРАЧИМА ЦРНЕ ПУТИ	85.9%	14.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	85.9%	14.1%	100.0%

Табела 44. χ^2 -тест између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису, по броју одговора на питање: „Да ли сматраш, да је на фудбалској утакмици у Крушевцу, одиграној октобра 2012. године, између младих репрезентација Србије и Енглеске било расистичког понашања домаћих навијача према енглеским играчима црне пути?“

Табела показује, да χ^2 тест указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „Да ли сматраш, да је на фудбалској утакмици у Крушевцу, одиграној октобра 2012. године, између младих репрезентација Србије и Енглеске било расистичког понашања домаћих навијача према енглеским играчима црне пути?“, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (4, n=3458) = 216,313, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,250$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605). Резултати показују, да чланови навијачких група више одговарају, да није било расистичког понашања на наведеној утакмици (кумулативно 52.1%) и да је много мањи проценат чланова навијачких група изјавио, да није упознат са поменутиим инцидентом (6.5%).

Према томе, може се закључити да чланови навијачких група начин понашања и навијања, који је често увредљив по више основа, па и по националној и расној основи не препознају као проблем, односно сматрају га нормалним, саставним делом навијачке иконографије и навијачког кодекса у Србији.

На питање: „*Да ли сматрате, да у Србији генерално постоји проблем са расизмом на спортским приредбама?*”, испитаници су одговорили на следећи начин (табела 45):

Да ли испитаник сматра, да у Србији генерално постоји проблем са расизмом на спортским приредбама?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Не	705	19.3	20.1	20.1
	Не, то је измишљотина страних медија	373	10.2	10.7	30.8
	Да, али у малим размерама	1298	35.4	37.1	67.8
	Да, то је велики проблем	977	26.7	27.9	95.7
	Нешто друго	149	4.1	4.3	100.0
	Total	3502	95.6	100.0	
	Missing System	160	4.4		
Total		3662	100.0		

Табела 45. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли сматрате, да у Србији генерално постоји проблем са расизмом на спортским приредбама?”

Нешто мање од две трећине испитаника (кумулативно 65.0%) препознаје проблем расизма на спортским приредбама, док 30.8% (кумулативно) мисли да расизма на утакмицама нема. Дакле, млади у Србији мисле да расизам на спортским манифестацијама постоји и о томе треба водити рачуна при осмишљавању превентивних програма едукације младих и навијача, ради сузбијања хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама. Као и при анализи претходног питања, разлика у расподели одговора између припадника навијачких група и испитаника који то нису, такође је извршена χ^2 тестом, који указује на статистички значајну разлику у расподели одговора на питање: „*Да ли сматрате, да у Србији генерално постоји проблем са расизмом на спортским приредбама?*”, између испитаника чланова навијачких група и оних који то нису – $\chi^2 (4, n=3473) = 112,175, p = 0.000$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,180$, па се разлика може окарактерисати као мала (Gravetter&Wallnau, 2004, str. 605). Само 22.6% (кумулативно) чланова навијачких група уочава проблем расизма при навијању на спортским манифестацијама, што је велика разлика у односу на укупну популацију испитаника. Очито је да навијачима недостаје едукација о национализму, шовинизму и расизму, њиховим узроцима и последицама.

6.2.7. Коришћење психоактивних супстанци међу младима и веза са насиљем на спортским приредбама

На питање: „*Да ли и у којим ситуацијама користиш алкохол?*”, испитаници су одговорили на следећи начин (испитаницима је дозвољено да на питање дају више од једног понуђеног одговора – табела 46):

ДА ЛИ И У КОЈИМ СИТУАЦИЈАМА ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	Frequency	Percent
Не, никада	1137	31.0
Да, када су неке славља и када излазим у град	2309	63.1
Да, користим га свакодневно	112	3.1
Да, када идем на фудбалске утакмице	117	3.2
Да, сваки дан када идем у школу	103	2.8

Табела 46. Расподела одговора испитаника на питање: „Да ли и у којим ситуацијама користиш алкохол?”

Ови резултати су поражавајући, јер преко две трећине испитаника, а треба нагласити да су испитаници малолетници, користи алкохол. χ^2 тест поређења група (чланови навијачких група и они који то нису) показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3629) = 8,717, p = 0.003$, при чему је коефицијент $f_i = 0,050$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, чланови навијачких група чешће се изјашњавају да користе алкохол.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „*Да ли користиш алкохол?*” и на питање: „*Да ли си некада привођен/а од стране полиције због сумње да си учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?*” χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 47.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	21.154a	1	.000		
Continuity Correction ^b	20.442	1	.000		
Likelihood Ratio	23.558	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	21.148	1	.000		
N of Valid Cases	3602				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 63.48.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.077	.000
	Cramer's V	.077	.000
N of Valid Cases		3602	

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	НЕ	Count	1098	2302	3400
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	32.3%	67.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	97.0%	93.2%	94.4%
		% of Total	30.5%	63.9%	94.4%
	ДА	Count	34	168	202
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	16.8%	83.2%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	3.0%	6.8%	5.6%
		% of Total	.9%	4.7%	5.6%
Total		Count	1132	2470	3602
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	31.4%	68.6%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	31.4%	68.6%	100.0%

Табела 47. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш алкохол?“ и на питање: „Да ли си некада привођен/а од стране полиције због сумње да си учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, n=3602) = 20,442, $p = 0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,077$. На основу тог коефицијента веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, испитаници који користе алкохол чешће су привођени због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити да постоји веза између конзумирања алкохола и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш алкохол?“ и на питање: „Да ли је против тебе поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?“ χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 48.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.704a	1	.003		
Continuity Correction ^b	8.157	1	.004		
Likelihood Ratio	9.438	1	.002		
Fisher's Exact Test				.003	.002
Linear-by-Linear Association	8.701	1	.003		
N of Valid Cases	3612				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 42.66.
b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.049	.003
	Cramer's V	.049	.003
N of Valid Cases		3612	

ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	НЕ	Count	1106	2370	3476
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	31.8%	68.2%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	97.6%	95.6%	96.2%
		% of Total	30.6%	65.6%	96.2%
	ДА	Count	27	109	136
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	19.9%	80.1%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	2.4%	4.4%	3.8%
		% of Total	.7%	3.0%	3.8%

Total	Count	1133	2479	3612
	% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	31.4%	68.6%	100.0%
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	31.4%	68.6%	100.0%

Табела 48. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш алкохол?” и на питање: „Да ли је против тебе поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?”

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3612) = 8,157, p = 0.004$, при чему је коефицијент $f_i = 0,049$. На основу тог коефицијента веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, против испитаника који користе алкохол чешће је подношена прекршајна пријава због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити, да постоји веза између конзумирања алкохола и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш алкохол?” и на питање: „Да ли је против тебе поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?” χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 49.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.330a	1	.004		
Continuity Correction ^b	7.751	1	.005		
Likelihood Ratio	9.097	1	.003		
Fisher's Exact Test				.004	.002
Linear-by-Linear Association	8.327	1	.004		
N of Valid Cases	3593				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 36.14.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.048	.004
	Cramer's V	.048	.004
N of Valid Cases		3593	

ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ?						
Crosstabulation						
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ		Total	
			НЕ	ДА		
ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	НЕ	Count	1107	2371	3478	
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	31.8%	68.2%	100.0%	
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	98.1%	96.2%	96.8%	
		% of Total	30.8%	66.0%	96.8%	
	ДА	Count	22	93	115	
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	19.1%	80.9%	100.0%	
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	1.9%	3.8%	3.2%	
		% of Total	.6%	2.6%	3.2%	
		Total	Count	1129	2464	3593
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	31.4%	68.6%	100.0%	
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ АЛКОХОЛ	100.0%	100.0%	100.0%		
	% of Total	31.4%	68.6%	100.0%		

Табела 49. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш алкохол?“ и на питање: „Да ли је против тебе поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3593) = 7,751, p = 0.005$, при чему је коефицијент $f_i = 0,048$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, против испитаника који користе алкохол чешће је подношена кривична пријава због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити, да постоји веза између конзумирања алкохола и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш алкохол?“ и на питање: „Да ли си прекршајно или кривично осуђиван/а због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“ χ^2 тестом независности, добијени резултати не показују статистички значајну везу, односно на узорку се не може пронаћи статистичка повезаност између навике испитаника да конзумира алкохол и тога, да ли је осуђиван, или не због насиља на спортским манифестацијама. Имајући у виду претходне анализе где је утврђена веза са конзумирањем алкохола, може се закључити да постоји

проблем у раду, или правосуђа, или полиције која не доставља правосуђу потпуне предмете, на основу који је могуће изрећи правоснажну пресуду.

На питање: „Да ли користиш наркотике?“ испитаници су одговорили на следећи начин (испитаницима је дозвољено да на питање дају више од једног понуђеног одговора – табела 50):

ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	Frequency	Percent
Не, никада	3310	90.4
Да, када су неке славља и када излазим у „ноћни провод“	152	4.2
Да, користим их свакодневно	76	2.1
Да, када идем на фудбалске утакмице	46	1.3
Да, сваки дан када идем у школу	93	2.5

Табела 50. Расподела одговора испитаника на питање „Да ли користиш наркотике?“

И ови резултати су изузетно лоши, јер скоро 10%, а треба нагласити да су испитаници малолетници, користи наркотике. χ^2 тест поређења група (чланови навијачких група и они који ти нису) показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3629) = 58,956, p = 0.000$, при чему је коефицијент $f_i = 0,129$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, чланови навијачких група чешће се изјашњавају да користе наркотике.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли си некада привођен/а од стране полиције због сумње да си учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“ χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 51.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	367.849a	1	.000		
Continuity Correction ^b	362.885	1	.000		
Likelihood Ratio	212.879	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	367.747	1	.000		
N of Valid Cases	3602				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 17.16.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.320	.000
	Cramer's V	.320	.000
N of Valid Cases		3602	

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	НЕ	Count	3185	215	3400
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	93.7%	6.3%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	96.6%	70.3%	94.4%
		% of Total	88.4%	6.0%	94.4%
	ДА	Count	111	91	202
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	55.0%	45.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	3.4%	29.7%	5.6%
		% of Total	3.1%	2.5%	5.6%
Total	Count	3296	306	3602	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРИВОЂЕН	91.5%	8.5%	100.0%	
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	91.5%	8.5%	100.0%	

Табела 51. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли си некада привођен/а од стране полиције због сумње да си учествовао у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, $n=3602$) = 362,885, $p = 0.000$), при чему је коефицијент $\hat{\eta}^2 = 0,320$. На основу тог коефицијента веза се може окарактерисати као средња (Cohen, 1988). Испитаници који користе наркотике чешће су привођени због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити да постоји веза између наркоманије и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли је против тебе поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?“ χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 52.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	307.669a	1	.000		
Continuity Correction ^b	302.227	1	.000		
Likelihood Ratio	169.524	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	307.584	1	.000		
N of Valid Cases	3612				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.71.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.292	.000
	Cramer's V	.292	.000
N of Valid Cases		3612	

ДА ЛИ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОСЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОСЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	НЕ	Count	3233	243	3476
		% within ДА ЛИ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОСЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	93.0%	7.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	97.9%	78.1%	96.2%
		% of Total	89.5%	6.7%	96.2%
	ДА	Count	68	68	136
		% within ДА ЛИ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОСЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	50.0%	50.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	2.1%	21.9%	3.8%
		% of Total	1.9%	1.9%	3.8%
Total	Count	3301	311	3612	
	% within ДА ЛИ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОСЕНА ПРЕКРШАЈНА ПРИЈАВА	91.4%	8.6%	100.0%	
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	91.4%	8.6%	100.0%	

Табела 52. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш наркотике?” и на питање: „Да ли је против тебе поднета прекршајна пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?”

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3612) = 302,227, p=0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,292$. На основу тог коефицијента веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, против испитаника који користе наркотике чешће је подношена прекршајна пријава због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити да постоји веза између наркоманије и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш наркотике?” и на питање: „Да ли је против тебе поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?” χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 53.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	409.114a	1	.000		
Continuity Correction ^b	402.244	1	.000		
Likelihood Ratio	208.577	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	409.000	1	.000		
N of Valid Cases	3593				
a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 9.70.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.337	.000
	Cramer's V	.337	.000
N of Valid Cases		3593	

ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ?							
Crosstabulation							
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ		Total		
			НЕ	ДА			
ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	НЕ	Count	3244	234	3478		
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	93.3%	6.7%	100.0%		
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	98.6%	77.2%	96.8%		
		% of Total	90.3%	6.5%	96.8%		
	ДА	Count	46	69	115		
		% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	40.0%	60.0%	100.0%		
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	1.4%	22.8%	3.2%		
		% of Total	1.3%	1.9%	3.2%		
		Total		Count	3290	303	3593
				% within ДА ЛИ ЈЕ ПРОТИВ ИСПИТАНИКА ПОДНОШЕНА КРИВИЧНА ПРИЈАВА	91.6%	8.4%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	100.0%	100.0%	100.0%		
		% of Total	91.6%	8.4%	100.0%		

Табела 53. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли је против тебе поднета кривична пријава због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, $n=3593$) = 402,224, $p = 0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,337$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као средња (Cohen, 1988). Против испитаника који користе наркотике чешће је подношена кривична пријава због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити да постоји веза између наркоманије и насиља на спорским приредбама.

Укрштањем одговора испитаника на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли си прекршајно, или кривично осуђиван/а због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“ χ^2 тестом, добијени су резултати приказани у табели 54.

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	263.962a	1	.000		
Continuity Correctionb	258.868	1	.000		
Likelihood Ratio	147.719	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	263.889	1	.000		
N of Valid Cases	3601				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.43.
b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.271	.000
	Cramer's V	.271	.000
N of Valid Cases		3601	

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРЕКРШАЈНО ИЛИ КРИВИЧНО ОСУЂИВАН ЗБОГ УЧЕСТВОВАЊА У НАВИЈАЧКИМ СУКОБИМА ИЛИ ЗБОГ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА? * ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ?					
Crosstabulation					
			ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ		Total
			НЕ	ДА	
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРЕКРШАЈНО ИЛИ КРИВИЧНО ОСУЂИВАН ЗБОГ УЧЕСТВОВАЊА У НАВИЈАЧКИМ СУКОБИМА ИЛИ ЗБОГ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	ДА	Count	72	63	135
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРЕКРШАЈНО ИЛИ КРИВИЧНО ОСУЂИВАН ЗБОГ УЧЕСТВОВАЊА У НАВИЈАЧКИМ СУКОБИМА ИЛИ ЗБОГ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	53.3%	46.7%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	2.2%	20.7%	3.7%
		% of Total	2.0%	1.7%	3.7%
	НЕ	Count	3224	242	3466
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРЕКРШАЈНО ИЛИ КРИВИЧНО ОСУЂИВАН ЗБОГ УЧЕСТВОВАЊА У НАВИЈАЧКИМ СУКОБИМА ИЛИ ЗБОГ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	93.0%	7.0%	100.0%
		% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	97.8%	79.3%	96.3%
% of Total		89.5%	6.7%	96.3%	

Total	Count	3296	305	3601
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ПРЕКРШАЈНО ИЛИ КРИВИЧНО ОСУЂИВАН ЗБОГ УЧЕСТВОВАЊА У НАВИЈАЧКИМ СУКОБИМА ИЛИ ЗБОГ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	91.5%	8.5%	100.0%
	% within ДА ЛИ ИСПИТАНИК КОРИСТИ НАРКОТИКЕ	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	91.5%	8.5%	100.0%

Табела 54. χ^2 -тест између одговора на питање: „Да ли користиш наркотике?“ и на питање: „Да ли си прекршајно, или кривично осуђиван/а због учествовања у навијачким сукобима, или због насиља на спортским приредбама?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3593) = 7,751, p = 0.005$), при чему је коефицијент $f_i = 0,048$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, испитаници који користе наркотике чешће су прекршајно, или кривично осуђивани због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити да постоји веза између наркоманије и насиља на спорским приредбама.

6.2.8. Специфичности чланова навијачких група

Када је члановима навијачких група из узорка (њих 539) постављено питање: „Како си постао/ла члан навијачке групе?“, одговорили су на следећи начин (табела 55).

Како је испитаник постао/ла члан навијачке групе?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	На наговор другова из школе	31	5.8	6.4	6.4
	На наговор девојке или момка	15	2.8	3.1	9.5
	Сталним одласком на утакмице и касније упознавањем чланова навијачких група	269	49.9	55.8	65.4
	Одвек сам желео/ла да будем члан навијачке групе тако да сам се сам прикључио/ла навијачкој групи	115	21.3	23.9	89.2
	Зато што је мој старији брат или сестра већ раније био члан навијачке групе	27	5.0	5.6	94.8
	Нешто друго	25	4.6	5.2	100.0
	Total	482	89.4	100.0	
Missing System		57	10.6		
Total		539	100.0		

Табела 55. Расподела одговора испитаника чланова навијачких група на питање: „Како си постао/ла члан навијачке групе?“

Из табеле се види да је 15.1% (кумулативно) чланова навијачке групе то постало тзв. посредним регрутовањем („На наговор другова из школе” ; „На наговор девојке или момка” ; „Зато што је мој старији брат (или сестра) већ раније био члан навијачке групе”), а да се остатак (кумулативно 71.2%) прикључио директним регрутовањем – сталним одласком на утакмице, уз жељу да се постане члан навијачке групе.

На питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?“ испитаници, чланови навијачких група, дали су одговоре приказане у табели 56.

Какав је статус испитаника у навијачкој групи?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	53	9.8	10.6	10.6
	Члан сам ужег језгра навијачке групе	195	36.2	39.2	49.8
	Обичан члан-симпазитар	250	46.4	50.2	100.0
	Total	498	92.4	100.0	
Missing System		41	7.6		
Total		539	100.0		

Табела 56. Расподела одговора испитаника чланова навијачких група на питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?“

Највећи број испитаника су обични чланови – симпатизери навијачких група (50.2%), што је и очекивано. Са друге стране, 39.2% испитаних чланова навијачких група, тврде да су чланови ужег језгра навијачке групе, док чак 10.6% тврди су вође навијачких група. Ови подаци су помало неочекивани, односно, не чини се вероватним да у стратификованом узорку буде толико вођа навијачких група, односно чланова ужег језгра навијачке групе. Међутим, ако се одговори анализирају када се узорак разложи по навијачким групама и градовима (табела 57.), резултати постају потпуно логични.

Какав је статус испитаника у навијачкој групи по градовима и навијачким групама?							
Које навијачке групе је испитаник члан	Град у коме је испитивање вршено			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Маринци Суботица	Суботица	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	6.7	6.7	6.7
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	7	46.7	46.7	53.3
			Обичан члан-симпатизер	7	46.7	46.7	100.0
			Total	15	100.0	100.0	
АД Бајмок	Суботица	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Траума Звездени навијачи из Суботице	Суботица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	40.0	40.0	40.0
			Обичан члан-симпатизер	3	60.0	60.0	100.0
			Total	5	100.0	100.0	

Делије Север	Суботица	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	25.0	25.0	25.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	50.0	50.0	75.0
			Обичан члан-симпатизер	1	25.0	25.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
	Пећинци	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	20.0	20.0	20.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	40.0	40.0	60.0
			Обичан члан-симпатизер	2	40.0	40.0	100.0
			Total	5	100.0	100.0	
	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	8.3	8.3	8.3
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	3	25.0	25.0	33.3
			Обичан члан-симпатизер	8	66.7	66.7	100.0
			Total	12	100.0	100.0	
	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	16.7	16.7	16.7
			Обичан члан-симпатизер	5	83.3	83.3	100.0
			Total	6	100.0	100.0	

Делије Север	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	4.2	4.3	4.3	
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	10	41.7	43.5	47.8	
			Обичан члан-симпатизер	12	50.0	52.2	100.0	
			Total	23	95.8	100.0		
		Missing System	1	4.2				
	Total		24	100.0				
	Смедерево	Valid	Обичан члан-симпатизер	2	100.0	100.0	100.0	100.0
	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	16.7	16.7	16.7	
			Обичан члан-симпатизер	5	83.3	83.3	100.0	
			Total	6	100.0	100.0		
	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	7	31.8	31.8	31.8	
			Обичан члан-симпатизер	15	68.2	68.2	100.0	
			Total	22	100.0	100.0		
	Ниш	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	33.3	33.3	33.3	
			Обичан члан-симпатизер	4	66.7	66.7	100.0	
			Total	6	100.0	100.0		
	Ужице	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	3	30.0	30.0	30.0	
			Обичан члан-симпатизер	7	70.0	70.0	100.0	
			Total	10	100.0	100.0		
	Ивањица	Valid	Обичан члан-симпатизер	6	100.0	100.0	100.0	100.0
	Нови Пазар	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	16.7	16.7	16.7	
			Обичан члан-симпатизер	5	83.3	83.3	100.0	
			Total	6	100.0	100.0		

ЦЗВНБГД	Суботица	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Београд	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Партизан	Суботица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
	Пећинци	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Кула	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	25.0	25.0	25.0
			Обичан члан-симпатизер	3	75.0	75.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	25.0	33.3	33.3
			Обичан члан-симпатизер	2	50.0	66.7	100.0
			Total	3	75.0	100.0	
			Missing System	1	25.0		
			Total	4	100.0		
	Ужице	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Ужас Суботица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	50.0	50.0	50.0
Обичан члан-симпатизер			2	50.0	50.0	100.0	
Total			4	100.0	100.0		
Забрањени БГ ПФЦ	Суботица	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
	Пећинци	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Кула	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0

Забрањени БГ ПФЦ	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	16.7	16.7	16.7
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	33.3	33.3	50.0
			Обичан члан- симпатизер	3	50.0	50.0	100.0
			Total	6	100.0	100.0	
	Смедерево	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Крагујевац	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Јагодина	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	25.0	25.0	25.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	25.0	25.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	2	50.0	50.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
	Ниш	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
	Ужице	Valid	Обичан члан- симпатизер	2	100.0	100.0	100.0
	Ивањица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
	Нови Пазар	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	

Гробари Александрово	Суботица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
	Пећинци	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Алкатраз	Суботица	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
	Пећинци	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	3	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	16.7	16.7	66.7
			Обичан члан- симпатизер	2	33.3	33.3	100.0
			Total	6	100.0	100.0	
	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	4	44.4	44.4	44.4
			Обичан члан- симпатизер	5	55.6	55.6	100.0
			Total	9	100.0	100.0	
	Смедерево	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Јагодина	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	33.3	33.3	33.3
			Обичан члан- симпатизер	2	66.7	66.7	100.0
			Total	3	100.0	100.0	
	Ниш	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0

Алкатраз	Ивањица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0	100.0
	Нови Пазар	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Гробари Југ	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Кула	Valid	Обичан члан- симпатизер	6	100.0	100.0	100.0
	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	33.3	33.3	33.3
			Обичан члан- симпатизер	2	66.7	66.7	100.0
			Total	3	100.0	100.0	
	Јагодина	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Нови Пазар	Valid	Обичан члан- симпатизер	2	100.0	100.0	100.0
	Зеленаши	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0
South Guard	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	33.3	33.3	33.3
			Обичан члан- симпатизер	4	66.7	66.7	100.0
			Total	6	100.0	100.0	
	Кула	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Делије Рума	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	33.3	33.3	33.3
			Обичан члан- симпатизер	2	66.7	66.7	100.0
			Total	3	100.0	100.0	
Доњи Срем	Пећинци	Valid	Обичан члан- симпатизер	2	100.0	100.0	100.0
Shadows	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	3	75.0	75.0	75.0
			Обичан члан- симпатизер	1	25.0	25.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	

Јужни Фронт	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	50.0	50.0	50.0			
			Обичан члан- симпатизер	2	50.0	50.0	100.0			
			Total	4	100.0	100.0				
	Крагујевац	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0			
	Јагодина	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0			
Јакуза	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0			
			Бригате 94	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0	
			Анти Роми	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0	
			Гробари 1970	Кула	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0	100.0
				Београд	Valid	Обичан члан- симпатизер	2	100.0	100.0	100.0
Ужице	Valid	Обичан члан- симпатизер		1	100.0	100.0	100.0			
United Force	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	4	40.0	40.0	40.0			
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	20.0	20.0	60.0			
			Обичан члан- симпатизер	4	40.0	40.0	100.0			
			Total	10	100.0	100.0				
	Смедерево	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0			
	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0			
	Ужице		Missing System	1	100.0					
Банда	Кула	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0			
	Београд	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0			

Heroes	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Ultra Boys	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Ултраши Миријево	Београд	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Делије Таш	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Belgrade Boys	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	33.3	33.3	33.3
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	66.7	66.7	100.0
			Total	3	100.0	100.0	
Одред 18	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0

Хијене	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	40.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	20.0	25.0	75.0
			Обичан члан-симпатизер	1	20.0	25.0	100.0
			Total	4	80.0	100.0	
		Missing System	1	20.0			
	Total		5	100.0			
	Крагујевац	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Јагодина	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Ивањица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0	100.0	
Медведи	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	20.0	20.0	20.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	4	40.0	40.0	60.0
			Обичан члан-симпатизер	4	40.0	40.0	100.0
			Total	10	100.0	100.0	
	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Pan Boys	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	100.0	100.0	100.0
Ајкуле	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Зулу из Кулу	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	100.0	100.0	100.0

Мераклије	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
	Ниш	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	16.7	16.7	16.7
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	3	50.0	50.0	66.7
			Обичан члан-симпатизер	2	33.3	33.3	100.0
			Total	6	100.0	100.0	
Blue Tigers	Кула	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Манијаци Турија	Кула	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Тирани Сивац 1989	Кула	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Екстреми	Нови Пазар	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	4.0	4.0	4.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	12	48.0	48.0	52.0
			Обичан члан-симпатизер	12	48.0	48.0	100.0
			Total	25	100.0	100.0	
Торцида Санцак	Крагујевац	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
	Нови Пазар	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	3.6	3.7	3.7
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	12	42.9	44.4	48.1
			Обичан члан-симпатизер	14	50.0	51.9	100.0
			Total	27	96.4	100.0	
			Missing System	1	3.6		
Total	28	100.0					

Ултрас	Нови Пазар	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Kanabis Firm	Нови Пазар	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан-симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Гробари Нови Сад	Кула		Missing System	1	100.0		
	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Taurunum Boys	Кула	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан-симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Бригате 7	Кула	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0	100.0
Офанзива	Смедерево	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Alco Boys	Смедерево	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	50.0	50.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
Армија 5	Смедерево	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	6	66.7	66.7	66.7
			Обичан члан-симпатизер	3	33.3	33.3	100.0
			Total	9	100.0	100.0	

Skizzati	Смедерево	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	50.0	50.0	50.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Деспоти	Смедерево	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	33.3	33.3	33.3
			Обичан члан-симпатизер	2	66.7	66.7	100.0
			Total	3	100.0	100.0	
Ђурађева гарда	Смедерево	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	25.0	25.0	25.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	25.0	25.0	50.0
			Обичан члан-симпатизер	2	50.0	50.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
Лугавчански Јашари	Смедерево	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Фирма	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	25.0	28.6	28.6
			Обичан члан-симпатизер	5	62.5	71.4	100.0
			Total	7	87.5	100.0	
			Missing System	1	12.5		
	Total	8	100.0				
	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	3	75.0	75.0	75.0
			Обичан члан-симпатизер	1	25.0	25.0	100.0
			Total	4	100.0	100.0	
Гробари Каћ	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0

Корида	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Пандора	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Војводе	Нови Сад	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Делије Ветерник	Нови Сад	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Ивањчани	Ивањица	Valid	Обичан члан- симпатизер	2	100.0	100.0	100.0
Гробари Ивањица	Ивањица	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Гробари НБГД	Београд	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
40+	Београд	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Iron Boys	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	100.0	100.0	100.0
Zargon Boys	Београд	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
Нишки Картел	Београд	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
	Ниш	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	14.3	14.3	14.3
			Обичан члан- симпатизер	6	85.7	85.7	100.0
			Total	7	100.0	100.0	

Нервно	Ужице	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	20.0	20.0	20.0
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	40.0	40.0	60.0
			Обичан члан-симпатизер	2	40.0	40.0	100.0
			Total	5	100.0	100.0	
Freedom Fighters	Ужице	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	8	72.7	72.7	72.7
			Обичан члан-симпатизер	3	27.3	27.3	100.0
			Total	11	100.0	100.0	
Четници Север	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Делије Ужице	Ужице	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	2	50.0	66.7	66.7
			Обичан члан-симпатизер	1	25.0	33.3	100.0
			Total	3	75.0	100.0	
			Missing System	1	25.0		
			Total	4	100.0		
Навијачи Слободе са истока	Ужице	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Порно дивизија	Ужице	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
РУЦЗ	Пећинци	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Црвена Звезда Ветерани	Јагодина	Valid	Обичан члан-симпатизер	1	100.0	100.0	100.0

Црвени дјаволи	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	9	60.0	64.3	64.3
			Обичан члан- симпатизер	5	33.3	35.7	100.0
			Total	14	93.3	100.0	
		Missing System	1	6.7			
	Total	15	100.0				
	Јагодина	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	1	100.0	100.0	100.0
ДСРЖ	Крагујевац	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0
Гробари Ђуприја	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Гробари Дорћол	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Гробари Параћин	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
ЈАЦЗ Подмладак	Јагодина	Valid	Један/а сам од вођа у навијачкој групи	2	18.2	18.2	18.2
			Члан сам ужег језгра навијачке групе	5	45.5	45.5	63.6
			Обичан члан- симпатизер	4	36.4	36.4	100.0
			Total	11	100.0	100.0	
Јагодинци	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	
Корморани Лапово	Ниш	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Медвеђа	Јагодина	Valid	Обичан члан- симпатизер	1	100.0	100.0	100.0

Нишлије	Ниш	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	20.0	20.0	20.0
			Обичан члан- симпатизер	4	80.0	80.0	100.0
			Total	5	100.0	100.0	
Пиварска дивизија	Јагодина	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Red Force	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Ронинси	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Штајга омладина	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	100.0	100.0	100.0
Wild Boars	Крагујевац	Valid	Члан сам ужег језгра навијачке групе	1	50.0	50.0	50.0
			Обичан члан- симпатизер	1	50.0	50.0	100.0
			Total	2	100.0	100.0	

Табела 57. Расподела одговора испитаника чланова навијачких група на питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?“, када се узорак разложи по навијачким групама и градовима

Резултати из табеле показују да су иницијални бројеви из претходне табеле (39.2% испитаних чланова навијачких група тврде да су чланови ужег језгра навијачке групе, док чак 10.6% тврди су вође навијачких група), толики због великог узорка. Укрштањем одговора испитаника на питање: „Како си постао/ла члан навијачке групе?“ и на питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?“, χ^2 тестом добијени су резултати, приказани у табели 58.

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	24.977a	10	.005
Likelihood Ratio	25.526	10	.004
Linear-by-Linear Association	12.481	1	.000
N of Valid Cases	481		
a. 4 cells (22.2%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.50.			

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.228	.005
	Cramer's V	.161	.005
N of Valid Cases		481	

КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ?						
Crosstabulation						
			КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ			Total
			Један/а сам од вођа у навијачкој групи	Члан сам ужег језгра навијачке групе	Обичан члан-симпатизер	
КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	На наговор другова из школе	Count	7	11	12	30
		% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	23.3%	36.7%	40.0%	100.0%
		% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	14.6%	5.7%	5.0%	6.2%
		% of Total	1.5%	2.3%	2.5%	6.2%
	На наговор девојке или момка	Count	3	4	8	15
		% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	20.0%	26.7%	53.3%	100.0%
		% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	6.3%	2.1%	3.3%	3.1%
	% of Total	.6%	.8%	1.7%	3.1%	

КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	Сталним одласком на утакмице и касније упознавањем чланова навијачких група	Count	28	124	121	273
		% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	10.3%	45.4%	44.3%	100.0%
		% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	58.3%	64.6%	50.2%	56.8%
		% of Total	5.8%	25.8%	25.2%	56.8%
	Одувек сам желео/ла да будем члан навијачке групе тако да сам се сам прикључио/ла навијачкој групи	Count	8	34	72	114
		% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	7.0%	29.8%	63.2%	100.0%
		% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	16.7%	17.7%	29.9%	23.7%
		% of Total	1.7%	7.1%	15.0%	23.7%
	Зато што је мој старији брат или сестра већ раније био члан навијачке групе	Count	2	12	12	26
		% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	7.7%	46.2%	46.2%	100.0%
		% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	4.2%	6.3%	5.0%	5.4%
		% of Total	.4%	2.5%	2.5%	5.4%
Нешто друго	Count	0	7	16	23	
	% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	.0%	30.4%	69.6%	100.0%	
	% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	.0%	3.6%	6.6%	4.8%	
	% of Total	.0%	1.5%	3.3%	4.8%	

Total	Count	48	192	241	481
	% within КАКО ЈЕ ИСПИТАНИК ПОСТАО ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	10.0%	39.9%	50.1%	100.0%
	% within КАКАВ ЈЕ СТАТУС ИСПИТАНИКА У НАВИЈАЧКОЈ ГРУПИ	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	10.0%	39.9%	50.1%	100.0%

Табела 58. χ^2 -тест између одговора на питање: „Како си постао/ла члан навијачке групе?” и на питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?”

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику, односно везу између одговора на питање: „Како си постао/ла члан навијачке групе?” и на питање: „Какав је твој статус у навијачкој групи?”. Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (10, n=481) = 24,977, p = 0.005$, при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,161$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605). Без обзира на то, овај тест је показао да посредно регрутовани чланови навијачких група, чешће постају вође и чланови ужег језгра навијачке групе.

На питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?” испитаници су одговорили на следећи начин (испитаницима је дозвољено да на питање дају више од једног понуђеног одговора – табела 59.):

ШТА ЗА ИСПИТАНИКА ЗНАЧИ БИТИ ЧЛАН НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	Frequency	Percent
Навијачка група је за мене значајна јер у њој налазим друштво за узбудљив провод	109	20.2
Навијачка група је за мене замена за породицу	57	10.6
У навијачкој групи имам најбоље другове	58	10.8
У навијачкој групи само „убијам” слободно време	37	6.9
У оквиру навијачке групе најбоље остварујем подршку према клубу за који навијам	283	52.5
Нешто друго	27	5.0

Табела 59. Расподела одговора испитаника на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”

Највећи број испитаних чланова навијачких група (52.5%), сматра да у оквиру групе на најбољи начин подржава свој тим. Да је тај податак тачан, потврђује и χ^2 тест независности, који показује статистички значајну разлику, односно везу између одговора: „У оквиру навијачке групе најбоље остварујем

подршку према клубу за који навијам”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора: „Охрабривање и подстицање фудбалера на постизање што бољег резултата, гласом, песмама и пароланама, навијачким реквизитима, инструментима, бубњевима, транспарентима, шаловима, заставама...”, на питање: „Шта за тебе значи навијати за твој тим?”. Наиме, добијене вредности су (уз корекцију према Јејтсу): $\chi^2 (1, n=506) = 40,720, p = 0.000$, при чему је коефицијент $f_i = 0,288$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, овај тест је показао да већи број навијача (преко 50%), који се прикључују навијачким групама, зна шта је то навијање. Другим речима, свесни су да је навијање део спорта и то онај лепши део, а не дивљање, насиље и хулиганизам. Због овога, не би било коректно стављати знак једнакости између навијачких група и хулиганизма. Ову тезу потврђује и χ^2 тест независности, између одговора: „У оквиру навијачке групе најбоље остварујем подршку према клубу за који навијам”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора: „Физички се сукобљавати са противничким навијачима”, на питање: „Шта за тебе значи навијати за твој тим?” ($\chi^2 (1, n=506) = 10,656, p = 0.001$, уз корекцију према Јејтсу, при чему је коефицијент $f_i = -0,150$). На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988), али показује да ова групација навијача осуђује физичко сукобљавање са противничким навијачима). Исто то потврђује и χ^2 тест независности, између одговора: „У оквиру навијачке групе најбоље остварујем подршку према клубу за који навијам”, на питање „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора: „Сукобљавање са лицима која су задужена за одржавање јавног реда – припадницима полиције, редара и обезбеђења”, на питање „Шта за тебе значи навијати за твој тим?” ($\chi^2 (1, n=506) = 5,946, p = 0.015$, уз корекцију према Јејтсу, при чему је коефицијент $f_i = -0,116$). На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988), али показује да ова групација навијача осуђује физичко сукобљавање, са припадницима обезбеђења спортских манифестација). Међутим, ни група навијача која сматра да, у оквиру навијачке групе најбоље подржава свој тим и противи се физичким сукобљавањима, не одустаје од вербалних сукоба (вређања, псовања и слично, $p = 0.300$), као ни од тренутно владајуће навијачке иконографије, која подразумева паљење бакљи, бенгалки, топовских удара и друге пиротехнике ($p = 1.000$), што оставља доста простора за додатну едукацију навијача, на тему шта је то навијање и спортско подржавање омиљеног клуба.

Испитаници који не живе са оба родитеља, чешће одговарају да им је навијачка група замена за породицу ($\chi^2 (1, n=505) = 7,463, p = 0.006$, уз корекцију према Јејтсу), при чему је коефицијент $f_i = -0,130$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988), али показује да ова групација испитаника неиспуњеност породичног живота, покушава да надомести чланством у навијачкој групи.). Ово може бити значајан податак за прављење профила младих који се прикључују навијачким групама, као и чињеница да се испитаници који су одговорили: „У навијачкој групи имам најбоље другове”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, на

то питање чешће изјашњавају са: „Мој најбољи друг је члан моје навијачке групе” ($\chi^2(4, n=502) = 12,258, p = 0.016$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,156$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)).

На питање: „Колико година је вођа твоје навијачке групе старији од тебе?”, испитаници чланови навијачких група дали су одговоре приказане у табели 60.

Колико година је вођа навијачке групе старији од испитаника?		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Није старији од мене	32	6.3	6.7	6.7
	Старији је од мене до три године	51	10.1	10.6	17.3
	Старији је од мене око пет година	93	18.4	19.4	36.7
	Старији је од мене нешто мање од десет година	139	27.5	29.0	65.6
	Старији је од мене више од десет година	165	32.6	34.4	100.0
	Total	480	94.9	100.0	
	Missing System	26	5.1		
Total		506	100.0		

Табела 60. Расподела одговора испитаника чланова навијачких група на питање: „Колико је година старији вођа твоје навијачке групе од тебе?”

Највећи број испитаника, њих 60.1% (кумулативно), одговорило је да је вођа њихове навијачке групе око 10. година старији од њих. Имајући у виду године испитаника, долази се до закључка, да су вође навијачких група у касним двадесетим, или раним тридесетим годинама.

Какав је однос чланова навијачких група према њиховим вођама, покушало се утврдити питањем: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?”, а одговори испитаника приказани су у табели 61.

Какав је испитаников став према вођи навијачке групе?					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Вођа навијачке групе је мој добар друг	91	18.0	19.0	19.0
	Вођа моје навијачке групе је само први међу једнакима	95	18.8	19.8	38.8
	Вођа навијачке групе је мој „вођа“ кога увек следим	64	12.6	13.4	52.2
	Вођу своје навијачке групе ценим више него своје наставнике и професоре	52	10.3	10.9	63.0
	Не мислим да треба увек да следим идеје вође своје навијачке групе јер се не слажем увек са њима	132	26.1	27.6	90.6
	Нешто друго	45	8.9	9.4	100.0
	Total	479	94.7	100.0	
	Missing System	27	5.3		
Total		506	100.0		

Табела 61. Расподела одговора испитаника чланова навијачких група на питање: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?“

Из табеле се види, да је готово четвртина испитаних чланова навијачких група (кумулативно 24.3%), у хијерархијском односу према вођама навијачких група („вођа навијачке групе је мој вођа, кога увек следим” и „вођу своје навијачке групе ценим више него своје наставнике и професоре”). То представља значајан друштвени проблем, јер ови навијачи ауторитет вође стављају испред свих осталих ауторитета, породичних и државних, те на тај начин постају погодно „топовско месо” за манипулацију и остваривање циљева, врло често личних, који немају везе са спортом и навијањем, већ су у домену класичног криминалитета (промет наркотицима, рекетирање и сл.). Остатак испитаника има нормалну интеракцију са вођама навијачких група, односно, или су у некој врсти нормалног социјалног односа („вођа навијачке групе је мој добар друг” и „вођа моје навијачке групе је само први међу једнакима”) – кумулативно 38.8%, или сматрају да вођа навијачке групе не представља ултимативни ауторитет (27.6%).

Провером повезаности одговора на питање: „Колико је година старији вођа твоје навијачке групе од тебе?”, и одговора на питање: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?”, χ^2 тестом независности утврђена је статистички значајна веза ($\chi^2(20, n=467) = 62,310, p = 0.000$), при чему је Крамеров коефицијент $V = 0,183$. На основу тог коефицијента, веза се може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)). Наиме, резултати теста су показали да су испитаници, чланови навијачких група који

су одговарали да су вође старије од њих око десет година, чешће одговарали да су у хијерархијском односу према њима. Дакле, може се закључити да старост вође групе има утицаја на однос, који ће чланови имати према њему – што је вођа старији, хијерархијски односи су израженији и обрнуто.

χ^2 тестом независности проверавана је и повезаност одговора: „Навијачка група је за мене значајна, јер у њој налазим друштво за узбудљив провод”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора на питање: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?”. Тест је показао, статистички значајну повезаност (χ^2 (5, n=479) = 12,385, p = 0.030), при чему је Крамеров коефицијент V = 0,161 – на основу којег се веза може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)), која указује да „узбудљив провод” у навијачкој групи чешће траже они чланови, који су у некој врсти нормалне социјалне интеракције са вођом. Провером повезаности одговора: „Навијачка група је за мене замена за породицу”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора на питање: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?”, χ^2 тестом независности, утврђена је статистички значајна веза (χ^2 (5, n=479) = 22,194, p = 0.000), при чему је Крамеров коефицијент V = 0,215, што значи да се веза може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)). Наиме, испитаници који у навијачкој групи траже замену за породицу су много чешће у јачим хијерархијским односима, према вођи. На крају, χ^2 тестом независности, проверавана је и повезаност одговора: „У оквиру навијачке групе, најбоље остварујем подршку према клубу за који навијам”, на питање: „Шта за тебе значи бити члан навијачке групе?”, и одговора на питање: „Какав је твој став према вођи твоје навијачке групе?”. Тест је показао статистички значајну повезаност (χ^2 (5, n=479) = 32,556, p = 0.000), при чему је Крамеров коефицијент V = 0,261 – на основу којег се веза може окарактерисати као мала (Gravettera&Wallnaua, 2004, str. 605)), која указује да овакав одговор најчешће дају чланови навијачке групе, који не мисле да треба увек да следе идеје вође њихове навијачке групе, јер се не слажу увек са њим.

6.2.9. Ставови испитаника о могућем решењу проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама

На крају анкете, испитаницима је постављено питање: „По твом мишљењу, на који начин може да се реши хулиганизам на спортским приредбама?”, при чему им је пружена могућност да одаберу више понуђених одговора, или да сами формулишу одговор. Резултати одговора испитаника дати су у табели 62.

ИСПИТАНИКОВ СТАВ О ТОМЕ ГДЕ СЕ НАЛАЗИ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА ХУЛИГАНИЗМА И НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА	Frequency	Percent
Бољом едукацијом навијача	1246	34.0
Изменама законских прописа	1420	38.8
Бољим радом правосуђа	914	25.0
Бољим радом полиције	1446	39.5
Нешто друго	457	12.5

Табела 62. Расподела одговора испитаника на питање: „По твом мишљењу, на који начин може да се реши хулиганизам на спортским приредбама?“

Испитаници су у највећој мери (39.5%), идентификовали побољшање рада полиције као пут решења проблема, док су правосуђе (25.0%) најмање дефинисали као неког ко би могао да утиче на решење проблема. Међутим, није велика разлика ни у осталим одговорима које су испитаници давали – 38.8% мисли да је то оствариво изменама законских прописа, док 34.0% указује на потребу боље едукације навијача. Одговори испитаника који су се определили да сами предложе решење (12.5%), генерално се могу сврстати у три категорије: (1) не треба ништа решавати, овако је добро; (2) проблем не може да се реши и (3) примењивати теже репресивне мере према преступницима. Идентификовање побољшања рада полиције, као кључа за решење проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама, произилази из перцепције места и улоге припадника обезбеђења спортских мафифестација (табеле 32—37.). Лоша перцепција улоге полиције, у обезбеђењу спортских приредби, утиче на то да се и рад полиције на сузбијању проблема хулиганизма идентификује као недовољан.

χ^2 тестом утврђено је да постоји статистички значајна разлика у мишљењима испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, када је реч о одговору „бољом едукацијом навијача” (табела 63).

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	14.287a	1	.000		
Continuity Correction ^b	13.917	1	.000		
Likelihood Ratio	14.762	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	14.283	1	.000		
N of Valid Cases	3662				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 183.40.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.062	.000
	Cramer's V	.062	.000
N of Valid Cases		3662	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАСИЉА И ХУЛИГАНИЗМА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НАЛАЗИ У БОЉОЈ ЕДУКАЦИЈИ НАВИЈАЧА					
Crosstabulation					
		ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАСИЉА И ХУЛИГАНИЗМА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НАЛАЗИ У БОЉОЈ ЕДУКАЦИЈИ НАВИЈАЧА			Total
		ДА	НЕ		
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈЕЧКЕ ГРУПЕ	НЕ	Count	1101	2022	3123
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈЕЧКЕ ГРУПЕ	35.3%	64.7%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАСИЉА И ХУЛИГАНИЗМА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НАЛАЗИ У БОЉОЈ ЕДУКАЦИЈИ НАВИЈАЧА	88.4%	83.7%	85.3%
		% of Total	30.1%	55.2%	85.3%
	ДА	Count	145	394	539
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈЕЧКЕ ГРУПЕ	26.9%	73.1%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАСИЉА И ХУЛИГАНИЗМА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НАЛАЗИ У БОЉОЈ ЕДУКАЦИЈИ НАВИЈАЧА	11.6%	16.3%	14.7%
		% of Total	4.0%	10.8%	14.7%
Total		Count	1246	2416	3662
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈЕЧКЕ ГРУПЕ	34.0%	66.0%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАСИЉА И ХУЛИГАНИЗМА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА НАЛАЗИ У БОЉОЈ ЕДУКАЦИЈИ НАВИЈАЧА	100.0%	100.0%	100.0%
		% of Total	34.0%	66.0%	100.0%

Табела 63. χ^2 -тест између одговора: „Бољом едукацијом навијача“ и питања: „Да ли си члан навијачке групе?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, $n=3662$) = 13,917, $p = 0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,062$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Без обзира на то, мањи број испитаника чланова навијачких група, сматра да се до решења може доћи бољом едукацијом навијача. Према томе, може се очекивати отпор од чланова навијачких група у имплементацији програма едукације, као средства превенције хулиганизма и насиља на спортским приредбама.

Статистички значајна разлика у мишљењима испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, постоји и када је реч о одговору „изменама законских прописа” (табела 64).

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	38.724a	1	.000		
Continuity Correction ^b	38.130	1	.000		
Likelihood Ratio	40.421	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	38.713	1	.000		
N of Valid Cases	3662				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 209.01.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.103	.000
	Cramer's V	.103	.000
N of Valid Cases		3662	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА У ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКИХ ПРОПИСА					
Crosstabulation					
			ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА У ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКИХ ПРОПИСА		Total
			ДА	НЕ	
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	НЕ	Count	1276	1847	3123
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	40.9%	59.1%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА У ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКИХ ПРОПИСА	89.9%	82.4%	85.3%
		% of Total	34.8%	50.4%	85.3%
	ДА	Count	144	395	539
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	26.7%	73.3%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА У ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКИХ ПРОПИСА	10.1%	17.6%	14.7%
		% of Total	3.9%	10.8%	14.7%
Total	Count	1420	2242	3662	
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	38.8%	61.2%	100.0%	
	% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА ЈЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА У ИЗМЕНАМА ЗАКОНСКИХ ПРОПИСА	100.0%	100.0%	100.0%	
	% of Total	38.8%	61.2%	100.0%	

Табела 64. χ^2 -тест између одговора: „Изменама законских прописа“, и питања: „Да ли си члан навијачке групе?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3662) = 38,130, p=0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,103$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Резултати указују да испитаници који нису чланови навијачких група, много чешће одговарају да је решење проблема хулиганизма на спортским приредбама, у изменама законских прописа (њиховим поштравањем). И ово је показатељ недовољне едукованости младих о проблему, јер су закони у Републици Србији који третирају област насиља на спортским приредбама међу строжим у Европи. Пошто је то тако, значи да примена важећих закона представља проблем.

χ^2 тестом утврђено је да постоји статистички значајна разлика и у мишљењима испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, када је реч о одговору „бољим радом правосуђа” (табела 65).

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	12.291a	1	.000		
Continuity Correction ^b	11.916	1	.001		
Likelihood Ratio	12.931	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	12.287	1	.000		
N of Valid Cases	3662				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 134.53.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.058	.000
	Cramer's V	.058	.000
N of Valid Cases		3662	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПРАВОСУЂА					
Crosstabulation					
		ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПРАВОСУЂА			Total
		ДА	НЕ		
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	НЕ	Count	812	2311	3123
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	26.0%	74.0%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПРАВОСУЂА	88.8%	84.1%	85.3%
		% of Total	22.2%	63.1%	85.3%
	ДА	Count	102	437	539
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	18.9%	81.1%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПРАВОСУЂА	11.2%	15.9%	14.7%
% of Total		2.8%	11.9%	14.7%	

Total	Count	914	2748	3662
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	25.0%	75.0%	100.0%
	% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПРАВОСУЂА	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	25.0%	75.0%	100.0%

Табела 65. χ^2 -тест између одговора: „Бољим радом правосуђа”, и питања: „Да ли си члан навијачке групе?”

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, $n=3662$) = 11,916, $p = 0.001$), при чему је коефицијент $f_i = 0,058$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Ипак, разлика постоји и то таква, да чланови навијачких група, у мањем проценту дају одговор „бољим радом правосуђа”.

Статистички значајна разлика у мишљењима испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, постоји и када је реч о одговору „бољим радом полиције” (табела 66).

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	35.944a	1	.000		
Continuity Correction ^b	35.375	1	.000		
Likelihood Ratio	37.359	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	35.934	1	.000		
N of Valid Cases	3662				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 212.83.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.099	.000
	Cramer's V	.099	.000
N of Valid Cases		3662	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ						
Crosstabulation						
			ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ		Total	
			ДА	НЕ		
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	НЕ	Count	1296	1827	3123	
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	41.5%	58.5%	100.0%	
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ	89.6%	82.4%	85.3%	
		% of Total	35.4%	49.9%	85.3%	
	ДА	Count	150	389	539	
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	27.8%	72.2%	100.0%	
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ	10.4%	17.6%	14.7%	
		% of Total	4.1%	10.6%	14.7%	
		Total	Count	1446	2216	3662
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	39.5%	60.5%	100.0%	
	% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У БОЉЕМ РАДУ ПОЛИЦИЈЕ	100.0%	100.0%	100.0%		
	% of Total	39.5%	60.5%	100.0%		

Табела 66. χ^2 -тест између одговора: „Бољим радом полиције“, и питања: „Да ли си члан навијачке групе?“

χ^2 тест независности показује статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: χ^2 (1, $n=3662$) = 35,375, $p = 0.000$), при чему је коефицијент $f_i = 0,099$. На основу тог коефицијента, разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). Као и у претходним тестовима и овај је показао, да су испитаници, који нису чланови навијачких група, чешће бирали одговор „бољим радом полиције“.

На крају, χ^2 тестом утврђено је да постоји статистички значајна разлика и у мишљењима испитаника, чланова навијачких група и оних који то нису, када је реч о одговору „нешто друго“ (табела 67).

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	38,099a	1	.000		
Continuity Correction ^b	37.233	1	.000		
Likelihood Ratio	33.713	1	.000		
Fisher's Exact Test				.000	.000
Linear-by-Linear Association	38.089	1	.000		
N of Valid Cases	3662				
a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 67.26.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Symmetric Measures			
		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.102	.000
	Cramer's V	.102	.000
N of Valid Cases		3662	
a. Not assuming the null hypothesis.			
b. Using the asymptotic standard error assuming the null hypothesis.			

ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ? * ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕПЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У ДРУГИМ МЕРАМА					
Crosstabulation					
		ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕПЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У ДРУГИМ МЕРАМА		Total	
		ДА	НЕ		
ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	НЕ	Count	346	2777	3123
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	11.1%	88.9%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕПЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У ДРУГИМ МЕРАМА	75.7%	86.6%	85.3%
		% of Total	9.4%	75.8%	85.3%
	ДА	Count	111	428	539
		% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	20.6%	79.4%	100.0%
		% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕПЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У ДРУГИМ МЕРАМА	24.3%	13.4%	14.7%
		% of Total	3.0%	11.7%	14.7%

Total	Count	457	3205	3662
	% within ДА ЛИ ЈЕ ИСПИТАНИК ЧЛАН НЕКЕ НАВИЈАЧКЕ ГРУПЕ	12.5%	87.5%	100.0%
	% within ИСПИТАНИК СМАТРА ДА СЕ РЕПЕЊЕ ПРОБЛЕМА НАЛАЗИ У ДРУГИМ МЕРАМА	100.0%	100.0%	100.0%
	% of Total	12.5%	87.5%	100.0%

Табела 67. χ^2 -тест између одговора: „Нешто друго”, и питања: „Да ли си члан навијачке групе?”

χ^2 тест независности показао је статистички значајну разлику (уз корекцију непрекидности према Јејтсу). Наиме, добијене вредности су: $\chi^2 (1, n=3662) = 37,233, p = 0.000$), при чему је коефицијент $\hat{\eta} = -0,102$. На основу тог коефицијента разлика се може окарактерисати као мала (Cohen, 1988). За разлику од претходних тестова, овај је показао да су испитаници, који су чланови навијачких група, чешће бирали одговор „нешто друго”. При томе, објашњење одговора „нешто друго”, углавном је било „не треба ништа да се мења”, „овако је добро” и „то не може да се реши”. На основу резултата овог теста, може се закључити да треба очекивати отпор чланова навијачких група, било каквим мерама које би се предузимале за решавање проблема хулиганизма и насиља на спортским приредбама, јер члановима навијачких група, односно оном делу који ствара проблеме (петина до четвртина чланства), одговара да се стање по овом проблему у Србији не промени.

6.3. Закључци из анализе резултата истраживања

Истраживање је обављено на стратификованом узорку од 3.662 средњошколаца из 12 градова, односно 31 средње школе у Републици Србији. Узорак је обухватио 1,3% популације ученика средњих школа. Имајући у виду да се ради о стратификованом узорку, његова величина у потпуности репрезентује циљну популацију ученика средњих школа старости од 14 до 19 година.

Резултати истраживања показују смањење интересовања младих за спортске манифестације, јер готово четвртина испитаника никада не посећује спортске манифестације (24.1%). На основу тога, могу се поставити две претпоставке зашто је то тако: (1) смањење физичке активности и спорта међу младима, утиче на слабљење њиховог интересовања за спортске манифестације; (2) насиље и хулиганизам на спортским манифестацијама утиче на смањење интересовања младих да посећују спортска надметања итд. Ове претпоставке могу бити полазна основа за нека будућа истраживања.

Када је реч о навијачким склоностима и чланству у навијачким групама, истраживање је показало да:

- највише испитаника (64.3%) навија за један од два највећа и најпопуларнија клуба у Србији – Црвену Звезду, или Партизан;
- се озбиљан проценат младих (14.7%) прикључује организованим навијачким групама;
- су се испитаници изјаснили, да се сврставају у 93 навијачке групе;
- се навијачке групе веома често приказују као „патриоте”, а то реално представља националистичко, па чак и шовинистичко деловање. Ипак, велики број назива навијачких група је на страном, углавном енглеском језику, што донекле представља котрадицију;
- називи навијачких група могу се разврстати у три групе: тзв. „нормални” називи, тзв. „откачени”, односно шаљиви називи и тзв. називи који асоцирају на насиље. Ових последњих, нажалост је и највише.
- има много навијачких група које подржавају исти тим, али су често такве навијачке групе међусобно завађене;
- у Београду има знатно више навијачких група и њихових припадника, од било којег другог места у Србији;
- је већи број ученика првог и другог разреда у навијачким групама, док тај број у старијим разредима опада. Ово је важна чињеница, која указује када треба почети деловати са превентивним програмима спречавања насиља на спортским приредбама;
- се мушка популација више прикључује навијачким групама, па о томе такође треба повести рачуна при планирању превентивних програма;
- у мањим срединама (Ивањица, Пећинци) испитаници имају боље мишљење о полицији, док је у већим срединама (Београд, Нови Сад) то обрнуто. Чланови навијачких група заузимају неповољнији став према полицији, од испитаника који нису у навијачким групама;
- су чланови навијачких група чешће и више пута привођени због навијачких сукоба, или због насиља на спортским приредбама, против њих су чешће покретане прекршајне и кривичне пријаве, због тога и чешће бивају осуђивани због насиља на спортским манифестацијама;
- чланови навијачких група много чешће посећују спортске манифестације;
- на чланове навијачких група, при избору клуба, највише утиче окружење ван породице (друштво у којем се крећу), односно, не умеју да на рационалан начин објасне зашто навијају за одређени клуб;
- чланови навијачких група не препознају шта је социјално прихватљиво навијање за одређени спортски клуб. О томе се мора водити рачуна када се праве програми превенције хулиганизма међу младима, јер је очито, да је нека врста едукације о томе шта је социјално прихватљиво навијање неопходна;

- је међу укупном популацијом испитаника заинтересованост за репрезентативна и клупска такмичења подједнака. Међутим, међу члановима навијачких група већа је заинтересованост за клупска такмичења;
- се чланови навијачких група много више друже са вршњацима који ватрено навијају за исти клуб, а да се неупоредиво мање друже са оним припадницима младе популације, који не исказују велико интересовање за спорт. Занимљиво је да се чланови навијачких група у веома сличном проценту друже са вршњацима који ватрено навијају за други клуб, као и укупна популација испитаника.

Када је реч о односу испитаника према школи, као индикатору евентуалног девијантног понашања (уколико је став негативан), истраживање је показало следеће:

- више од шестине испитаника има негативан став према школи, што у националним размерама представља значајан проблем, који указује на урушавање традиционалних друштвених вредности;
- ученици који не партиципирају у навијачким групама, више поштују традиционални систем вредности у којем је едукација и знање значајан ресурс. Насупрот томе, чланови навијачких група сматрају да је припадништво навијачкој групи (коју врло често сматрају за значајну структуру са великим утицајем на друштвена дешавања) вредније од традиционалних врлина (знања, образовања и васпитања);
- чланови навијачких група много чешће беже са наставе да би присуствовали спортским приредбама, па се на индивидуалном нивоу, повећање броја изостанака из школе може сматрати једним од индикатора, да је ученик у контакту са навијачким групама. Ово нарочито важи ако се изостанци поклапају са данима када се одржавају спортске манифестације;

Када је реч о односу испитаника према едукацији о насилном понашању и хулиганизму на спортским манифестацијама, истраживање је показало да:

- се може закључити, да се по средњим школама у Србији мало спроводе програми едукације деце, којима би се проактивно деловало на сузбијање проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским манифестацијама;
- чланови навијачких група чешће одговарају, да их је неко, некада у школи едуковао о хулиганизму и насилничком понашању, али највероватније је да их је та тематика посебно интересовала, па су боље упамтили едукацију, док је остала популација према том проблему мање-више индиферентна;
- чланови навијачких група не желе додатну едукацију у школи о хулиганизму и насиљу на спортским манифестацијама. Ово се може објаснити тиме, што чланови навијачких група мисле да довољно знају о том друштвеном проблему и последицама који он доноси.

Када је реч о учешћу испитаника у насилничком понашању и хулиганизму на спортским манифестацијама, истраживање је показало следеће:

- скоро 40% испитиваних ученика присуствовало је, или учествовало у некој врсти насиља мотивисаног спорским хулиганизмом у школи, или њеној близини. Ово је веома озбиљан податак који показује масовност те врсте насиља међу средњошколцима. У томе предњаче чланови навијачких група;
- око половине испитаника, чланова навијачких група, присуствовао је, или било у некој врсти сукоба због спорта;
- скоро трећина испитаника је учествовала у неком виду сукоба навијача. Од тога, 12.3% је учествовало у физичком насиљу. Ово су алармантни подаци о стању међу средњошколском популацијом ученика, у вези са прихватањем и учешћем у насилништву и хулиганизму на спортским манифестацијама;
- најчешћи начин избијања насиља мотивисаног спортским хулиганизмом је приликом случајног сусрета навијачких група. Када је реч о заказаним обрачунима навијача, модерне технологије преузимају примат, у односу на договор личним путем. Према томе, праћење догађања између навијачких група на друштвеним мрежама може бити од великог значаја, у процесу спречавања да до насиља уопште и дође;
- око шестине испитаника је и поред забрана и прегледа на улазу у спортски објекат успело да унесе забрањена средства. Најчешће су то извели на најједноставнији начин – под одећом, што говори да има места побољшању рада редарских служби у спортским објектима. Са друге стране, немали број испитаника је имао помоћ при уношењу забрањених пиротехничких средстава, што само потврђује да треба побољшати рад редарских служби на спортским објектима. Забрањена средства су у много већем броју уносили чланови навијачких група.

Када је реч о перцепцији испитаника о месту и улози субјеката обезбеђења спортских манифестација, истраживање је показало следеће:

- велики део испитаника перципира да полиција обавља, или има удела у обављању тих послова. Ово указује на недовољну едукованост младих о проблему, а тиме и на погрешну слику коју стварају о улози полиције при решавању проблема насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Такође, велики број испитаника припадника навијачких група не препознаје носиоца послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортским манифестацијама, већ полицију идентификује као субјекта који је носилац и има главну улогу у тим пословима. То је нарочито значајан индикатор недовољне едукованости навијача;

- већи део испитаника полицију перципира као субјекта који први треба да реагује на насиље на спортским манифестацијама. Интересантно је да око шестине испитаника перципира, да на насиље међу навијачима први реагују други гледаоци, односно други навијачи, што указује да се сукоби и насиље на спорским манифестацијама очекују и посматрају као део спорта, што је потпуно погрешно. Са друге стране, чланови навијачких група чешће правилно перципирају ко треба први да реагује на насиље на спортским манифестацијама, али и чешће одговарају да на насиље први одговарају други гледаоци – навијачи;
- већина испитаника не препознаје активности полиције усмерене ка проактивном деловању, са циљем спречавања насиља и хулиганизма на спортским манифестацијама. Такође, велики број испитаника, припадника навијачких група не препознаје проактивне активности полиције усмерене ка спречавању хулиганизма. И то је значајан индикатор, или недовољне едукованости навијача, или неадекватног проактивног деловања полиције;
- највећи број испитаника сматра, да полиција примењује силу према свима који су се затекли у подручју захваћеном нередима (45.9%). Такође, више од четвртине испитаника (кумулативно 29.1%) сматра, да полиција примењује прекомерну и неселективну силу (према онима који нису правили nerede), што указује на релативно мало поверење испитаника у рад полиције. Насупрот томе, чланови навијачких група у први план стављају, да полиција примењује прекомерни силу. Дакле, они не уочавају као проблем, као остатак популације, то што полиција примењује силу према свима, који су се нашли на простору захваћеном нередима, већ као највећи проблем истичу прекомерну употребу силе према њима;
- укупан узорак је подељен по питању реакције друштва на интервенцију полиције при избијању насиља на спортским манифестацијама – нешто мало преко половине има позитиван став према интервенцији, док нешто мало мање од половине има негативан став. Чланови навијачких група у много већем проценту перципирају да се грађани противе интервенцији. Дакле, чланови навијачких група имају представу, да их јавност подржава због иконографије и начина понашања који протежирају.

Када је реч о перцепцији испитаника о појави расизма на спортским манифестацијама у Србији, истраживање је показало следеће:

- петина испитаника је препознала расну нетрпељивост међу навијачима када се одигравају спортски догађаји у којима учествује репрезентација Србије;
- чланови навијачких група, не препознају као проблем начин понашања и навијања, који је често увредљив по више основа, па и по националној и расној, већ га сматрају нормалним делом навијачке иконографије и навијачког кодекса у Србији;

-
- нешто мање од две трећине испитаника препознаје проблем расизма на спортским приредбама. Дакле, млади у Србији мисле да расизам на спортским манифестацијама постоји и о томе треба водити рачуна при осмишљавању превентивних програма едукације младих и навијача, ради сузбијања хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама;

Само нешто више од петине чланова навијачких група уочава проблем расизма при навијању на спортским манифестацијама, што је велика разлика, у односу на укупну популацију испитаника. Очито је да навијачима недостаје едукација о национализму, шовинизму и расизму, њиховим узроцима и последицама.

Када је реч о коришћењу психоактивних супстанци међу младима и вези са насиљем на спортским приредбама, истраживање је показало следеће:

- преко две трећине испитаника, а треба нагласити да су испитаници малолетници, користи алкохол. Чланови навијачких група чешће се изјашњавају да користе алкохол;
- испитаници који конзумирају алкохол чешће су привођени због насиља на спортским манифестацијама, против њих су чешће покретане прекршајне и кривичне пријаве због насиља на спортским манифестацијама, па се може закључити, да постоји веза између конзумирања алкохола и насиља на спорским приредбама;
- на узорку се не може пронаћи статистичка повезаност између навике испитаника да конзумирају алкохол и тога, да ли су осуђивани, или не, због насиља на спортским манифестацијама. Имајући у виду да је утврђена веза насиља на спортским манифестацијама са конзумирањем алкохола, може се закључити да постоји проблем у раду, или правосуђа, или полиције која не доставља правосуђу потпуне предмете, на основу којих је могуће изрећи правоснажну пресуду;
- скоро 10%, а треба нагласити да су испитаници малолетници, користи наркотике. Чланови навијачких група чешће се изјашњавају да користе наркотике;
- испитаници који користе наркотике чешће су привођени због насиља на спортским манифестацијама, против њих су чешће покретане прекршајне и кривичне пријаве због насиља на спортским манифестацијама, те су чешће прекршајно, или кривично осуђивани због насиља на спортским приредбама, па се може закључити да постоји веза између коришћења наркотика и насиља на спортским приредбама;

Када је реч о специфичностима чланова навијачких група, истраживање је показало следеће:

- истраживање је обухватило 539 чланова навијачких група;
- шестина чланова навијачких група прикључило им се тзв. посредним регрутовањем („На наговор другова из школе”, „На наговор девојке, или момка” и „Зато што је мој старији брат, или сестра већ раније био члан навијачке групе”), а остатак се прикључио тзв. директним регрутовањем – сталним одласком на утакмице, уз жељу да се постане члан навијачке групе;
- Највећи број испитаника (око половине узорка чланова навијачких група) су обични чланови – симпатизери навијачких група, што је и очекивано. Са друге стране, преко трећине испитаних чланова навијачких група тврде, да су чланови ужег језгра навијачке групе, док чак десети део тврди, да су вође навијачких група. Ови резултати добијени су због великог узорка.
- посредно регрутовани чланови навијачких група чешће постају вође и чланови ужег језгра навијачке групе;
- већи број навијача (преко 50%) који се прикључује навијачким групама зна шта је то навијање. Другим речима, свесни су да је навијање део спорта и то онај лепши, а не дивљање, насиље и хулиганизам. **Због овога, не би било коректно стављати знак једнакости између навијачких група и хулиганизма;**
- постоји доста простора за додатну едукацију навијача, шта је то навијање и спортско подржавање омиљеног клуба, кроз спровођење превентивних програма сузбијања хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама;
- испитаници који долазе из непотпуних породица, неиспуњеност породичног живота покушавају да надоместе чланством у навијачкој групи. Ово може бити значајан податак за прављење профила младих који се прикључују навијачким групама;
- вође навијачких група су у касним двадесетим, или раним тридесетим годинама;
- четвртина испитаних чланова навијачких група су у јаком хијерархијском односу према вођама навијачких група. То представља значајан друштвени проблем, јер ови навијачи ауторитет вође стављају испред свих осталих ауторитета, породичних и државних, те на тај начин постају погодно „топовско месо” за манипулацију и остваривање циљева, врло често личних, који немају везе са спортом и навијањем, већ су у домену класичног криминалитета (промет наркотицима, рекетирање и сл.);
- испитаници, чланови навијачких група који су одговарали да су вође старије од њих око десет година, чешће су одговарали, да су у хијерархијском односу према њима. Дакле, може се закључити да старост вође групе има утицаја на однос који ће чланови имати према њему – што је вођа старији, хијерархијски односи су израженији и обрнуто;

- „узбудљив провод” у навијачкој групи чешће траже они чланови (око петине испитаних), који су у некој врсти нормалне социјалне интеракције са вођом;
- испитаници који у навијачкој групи траже замену за породицу (око десетог дела испитаних) су много чешће у јачим хијерархијским односима у односу на вођу;
- да у оквиру навијачке групе најбоље остварују подршку према клубу за који навијају, најчешће одговарају чланови навијачких група, који не мисле да треба увек да следе идеје вође своје навијачке групе, јер се не слажу увек са њиме. То је и највећи део испитаних чланова навијачких група (нешто преко половине), што поново индицира на тврдњу, да нису сви чланови навијачких група хулигани и насилници.

На крају, када је реч о ставовима испитаника о могућем решењу проблема хулиганизма и насилничког понашања на спортским приредбама, истраживање је показало следеће:

- Испитаници су у највећој мери (39.5%) идентификовали побољшање рада полиције као пута решења проблема, док су правосуђе (25.0%) најмање дефинисали као неког ко би могао да утиче на решење проблема. Међутим, није велика разлика ни у осталим одговорима које су испитаници давали – 38.8% мисли да је решење проблема у изменама законских прописа, односно 34.0% у бољој едукацији навијача. Одговори испитаника који су се определили да сами предложе решење (12.5%), генерално се могу сврстати у три категорије: (1) не треба ништа решавати, овако је добро; (2) проблем не може да се реши и (3) треба примењивати теже репресивне мере према преступницима;
- Испитаници, чланови навијачких група, у мањем проценту сматрају да се до решења проблема може доћи бољом едукацијом навијача и обрнуто. Према томе, може се очекивати отпор од чланова навијачких група у имплементацији програма едукације као средства превенције хулиганизма и насиља на спортским приредбама.
- испитаници који нису чланови навијачких група много чешће одговарају да је решење проблема хулиганизма на спортским приредбама у изменама законских прописа (њиховим поштравањем) и обрнуто. И ово је показатељ недовољне едукованости младих о проблему, јер су у Републици Србији закони који третирају област насиља на спортским приредбама међу строжим у Европи. Пошто је то тако, значи да примена важећих закона представља проблем;
- чланови навијачких група у мањем проценту сматрају, да се проблем насилничког понашања и хулиганизма може решити бољим радом правосуђа и обрнуто;

- већи проценат испитаника који нису чланови навијачких група сматра, да се до решења проблема може доћи бољим радом полиције и обрнуто;
- испитаници који су чланови навијачких група, чешиће су бирали одговор „нешто друго” и обрнуто. При томе, објашњење одговора „нешто друго” углавном је било „не треба ништа да се мења”, „овако је добро” и „то не може да се реши”. На основу тих резултата, може се закључити да треба очекивати отпор чланова навијачких група било каквим мерама, које би се предузимале за решавање проблема хулиганизма и насиља на спортским приредбама.

Литература

1. Cohen, J.W. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd edn.), Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
2. Goodwin, C.J. (2007). *Research in psychology: Methods and desing* (5th edn), John Wiley, New York.
3. Gravetter, F.J, Wallnau, L.B. (2004). *Statistics for the behavioral sciences* (6th edn), Wadsworth, Belmont, CA.
4. Јанковић, Б. Милојевић, С. (2011). Међународна полицијска сарадња у борби против насиља на фудбалским утакмицама, Зборник радова, „Сузбијање криминала у оквиру међународне полицијске сарадње, Тара, стр. 149—161.
5. Jern, S, Näslund, J. (2009). Inter-group play and symbols of a mass event at the World Cup in football 2006, The 6h Nordic Conference on Group and Social Psychology- Dynamics Within and Outside the Lab, Lund, pp. 111—130.
6. Milojević, S. Janković B. (2011). Proactive approach of police in combat against football hooliganism, International Scientific Conference, Arcibald reiss days, Belgrade, pp. 737—749.
7. Milojevic, S. Jankovic, B.(2012b). Police measures and actions in confronting football hooliganism in some European countries, International Scientific Conference, Arcibald reiss days, Belgrade, 2012, pp. 613—629.
8. Милојевић, С. Јанковић, Б. (2012а). Превенција насиља на фудбалским утакмицама, Тематски зборник радова националног значаја Друштвена реакција на савремене облике угрожавања безбједности, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, стр. 315—325.
9. Milojević, S. (2009). *Osnovi policijske taktike, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.*
10. Милојевић С, Милојковић Б, Јанковић Б. (2012). Certain aspects of security science methodological bases, међународна конференција „Безбедност и евроатлантске перспективе Балкана – Полицијска наука и полицијска професија (Стање и перспективе)”, Охрид, pp. 51—67.
11. Milošević, N. Milojević, S. (2001). *Osnovi metodologije bezbednosnih nauka, Policijska akademija, Beograd.*
12. Pearsom, E. S. Harley, H.O. (Eds) (1958). *Biometrika tables for statisticians, 1(2), Cambridge University Press, New York.*
13. Smithson, M. (2000). *Statistics with confidence, Sage, London.*
14. Suzić, N. (2007). *Primenjena pedagoška metodologija, Grafomark, Laktaši.*
15. Tabachnick, B. G. Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistic* (5th edn.), Pearson Education, Boston.

7. Закључак

О насиљу на спортским приредбама и понашању навијача на нашим просторима написано је безброј новинских текстова, емитовано је много ТВ репортажа, објављена и понека социолошка студија. Упркос томе, глад јавности за информацијама о екстремним навијачима и њиховом понашању (провокативном за ту јавност) и многа објашњења те појаве, никако нису коначна. Сваки нови инцидент, или навијачки испад додатно потенцира интерес за ту проблематику и умножава покушаје, да се коначно одговори на бројна интригантна питања која се са тим у вези постављају.

Нема сумње да се Република Србија последњих година суочила са појавом хулиганизма на спортским приредбама, да се појава квалитативно и квантитативно развија, те ће тај проблем бити присутан и у будућности. Поред слабог квалитета игре и осетно смањеног животног стандарда, на опадање интереса за спорт, утицала је и чињеница да су навијачки инциденти постали знатно чешћи и озбиљнији него пре, па су као такви спречили многе поклонице спорта да иду на спортска борилишта. Са друге стране, већ на први поглед може се уочити, како се криза спортске публике последњих година најмање осећа на трибинама где се окупљају екстремни навијачи. Поједини млади људи, који иначе не би били непосредно заинтересовани за гледање утакмица, сматрају понашање екстремних навијачких група атрактивним и узбудљивим и управо такво понашање их привлачи у спортске објекте. Све је то условило формирање агресивне поткултуре насилних навијачких група, што је имало за последицу стално изазивање инцидената на спортским манифестацијама, с обзиром на то, да мотив доласка на спортску приредбу није навијање за клуб, већ испољавање насиља и прањњење негативног набоја.

Решавање проблема хулиганизма на спортским манифестацијама није нимало лак, нити једноставан задатак. Квалитетним безбедносним проценама степена ризика од настајања инцидената, праћењем и предупређивањем намера екстремних навијача, њиховом изолацијом и ефикасном интервенцијом, уз учешћу и координирану сарадњу надлежних државних органа, спортских организација и клубова, васпитно-образованих установа и медија, хулиганизам на спортским приредбама би могао да се сведе у друштвено прихватљиве оквире. У супротстављању насиљу на спортским приредбама не треба потпуно занемарити репресивне мере, напротив, али проактивном приступу полиције и превентивним мерама треба дати предност. Овакав приступ омогућава, да међусобно мешање различитих, супарничких навијачких група, не мора да резултира сукобима и настајањем насиља, односно да навијачи могу заједно да подрже своје миљенике и да се успоставе добри, или бар прихватљиви односи међу њима.

Велики број полицајаца који су опремљени интервентном опремом за разбијање демонстрација и постављени на очљивим местима, не гарантује да неће доћи до насиља и до нарушавања јавног реда. Насупрот томе, мале групе полицајаца, у редовним униформама, који су у контакту са навијачима, могу да осигурају безбедно одвијање утакмице. Континуирани проток тачних и благовремених информација омогућава полицијским снагама да одрже контролу над понашањем навијача. Полицијски службеници који обезбеђују јавни ред на одређеном простору, не треба да изгледају претеће, већ управо супротно, при чему треба да покушавају да се према навијачима, кад год је то могуће, понашају пријатељски и остваре комуникацију са њима, како би атмосфера била опуштенија. Информације о кретању познатих хулигана треба да буду достављене свим полицијским јединицама и да са њима буде упознат сваки полицајац, како би се спровеле добро организоване, усмерене и ограничене интервенције према наведеним лицима, не угрожавајући при том остале навијаче. Веома је битно да се приликом тих интервенција не направи грешка и дође до лишења слободе, или употребе средстава принуде према мирним навијачима, што би могло довести до незадовољства осталих навијача и иницирати ескалацију нереда.

Даље организационе промене у полицији Србије и успостављање система адекватног стручног оспособљавања полицијских службеника је пут којим српска полиција мора ићи уколико жели да се на адекватан начин носи са проблемом насиља на спортским манифестацијама, који у Србији, у последњих неколико година, превазилази оквире спортских објеката и постаје општедруштвени проблем. Како је то постао општедруштвени проблем, који полиција не може сама да носи на леђима, неопходно је и да се остали делови друштва укључе у његово решавање, пре свих породице и школе, а у овом критичном тренутку – судство, ефикасним решавањем судских поступака, покренутих против хулигана.

Суочена са ескалацијом насиља свака држава је створила себи својствен нормативни оквир за супротстављање овој појави. Међутим, иако је на први поглед могло изгледати да ће државе углавном имати сличан приступ, то се није догодило, чак ни међу државама бивше Југославије, које су готово све донеле посебне законе у овој области, који се међусобно значајно разликују. На једној страни имамо државе које у својим законодавствима имају прописана кривична дела насилничког понашања на спортским приредбама, док на другој имамо оне, које имају само прописане прекршаје у овој области, а постоји и неуједначеност у прописивању мере безбедности забране присуствовања овим манифестацијама. При том, запрећене казне се такође драстично разликују. Од земаља бивше Југославије, најстрожи законодавац је у Србији, потом у Хрватској, где су за извршење кривичних дела у вези са спортским приредбама прописане изузетно строге казне. Али, посебно је питање односа запрећених и изречених казни, јер је судска политика у Србији генерално изузетно блага, што је случај и у кривичним поступцима са овим кривичним делом, где се примећује велика диспропорција. Ипак, питање успеха у супротстављању

овом проблему је релативна категорија, због чега треба континуирано прати-ти стање и радити пре свега на превенцији.

Резултати добијени у емпијском истраживању показују да Србија има велики проблем са хулиганизмом на спортским приредбама. Још више поражава податак, да се озбиљан проценат младих (14.7%) прикључује организованим навијачким групама, које су носиоци хулиганског понашања. Досадашњим репресивним приступом према младима у Србији, у наредном периоду не можемо очекивати бољу ситуацију на терену. Због тога је неопходно, да се за наведену популацију направе превентивни програми, који ће им понудити излаз из тренутне ситуације. О неким програмима је било речи у претходним излагањима, али се поставља питање према ком узрасту треба усмерити такве програме. Истраживање је показало, да је већи број ученика првог и другог разреда средњих школа у навијачким групама, док тај број у старијим разредима опада. Ово је важна чињеница која указује, када треба почети деловати са превентивним програмима спречавања насиља на спортским приредбама. И друга, веома битна чињеница је, да се мушка популација више прикључује навијачким групама, па о томе такође треба повести рачуна при планирању превентивних програма. Нормално, то су опште чињенице, али за сваки превентивни програм треба узети све специфичности околине, школе, клуба, узраста, појединаца укључених у пројекат и слично, како би превентивни програми могли успешно да се спроводе.

Регистар појмова

А

агресија 11, 47, 48, 63, 91, 111, 133, 134, 138, 139, 143, 144, 148, 149, 154, 155, 159, 160, 162, 163, 166, 169, 170

агресивно понашање 24, 48, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 155, 160, 162, 163, 165, 166, 168

акциони план 41, 72

алкохол 13, 16, 48, 50, 79, 110, 111, 114, 116, 121, 124, 127, 138, 143, 144, 145, 146, 155, 160, 162, 165, 166, 169, 172, 273, 274, 275, 276, 277, 323

алкохолизам 140, 146, 155

анализа ризика 52, 53, 56, 58, 59, 71, 80, 86

ангажовање 46, 68, 69, 70, 85, 87, 138, 153, 154

Б

бацање 13, 31, 50, 87, 100, 101, 103, 109, 111, 113, 117, 124, 128

безбедност 8, 18, 20, 32, 34, 35, 38, 40, 46, 49, 50, 51, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 86, 97, 98, 105, 108, 117, 121, 122, 128, 151, 152, 159, 164, 166, 167, 176, 177, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 327, 328

В

вандализам 9, 10, 11, 12, 36, 79, 162, 172

васпитање 105, 151, 172, 188, 240, 244, 320

ватрено оружје 22, 34, 87, 129, 159, 180,

вођа навијача 23, 28, 31, 38, 40

вређање 226, 306

Г

гомила 12, 15, 19, 38

грађани 3, 8, 28, 46, 78, 98, 113, 149, 150, 164, 168, 187, 266, 267, 322

Д

демонстрације 11, 61, 64, 72, 76, 83, 328

дрога 13, 16, 40, 116, 124, 127, 136, 138, 139, 145, 151, 155, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 172, 180

Е

едукација 50, 62, 72, 73, 81, 150, 151, 153, 164, 167, 169, 172, 173, 174, 179, 181, 186, 188, 227, 240, 243, 244, 246, 247, 250, 252, 272, 306, 310, 311, 312, 319, 320, 323, 324, 325

З

закон 3, 7, 8, 9, 11, 16, 39, 67, 68, 69, 70, 74, 82, 86, 94, 95, 96, 97, 101, 102, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 143, 179, 181, 183, 227, 243, 246, 247, 250, 251, 252, 310, 312, 313, 325, 328

законодавац 4, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 103, 106, 107, 112, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 328

заштитна мера 108, 110, 111, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121

И

изгредник 7, 14, 15, 83, 264, 265, 266

интервенција 5, 28, 60, 64, 69, 71, 72, 74, 76, 83, 145, 149, 153, 154, 161, 163, 164, 168, 170, 171, 266, 267, 322, 327, 328

информација 49, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 65, 68, 71, 72, 75, 76, 78, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88, 147, 148, 167, 168, 173, 174, 175, 185, 243, 327, 328

испитаник 87, 141, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 203, 206, 207, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 285, 286, 302, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 312, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326

истраживање 8, 10, 14, 22, 24, 25, 40, 41, 45, 48, 51, 60, 87, 134, 135, 138, 139, 141, 143, 144, 145, 148, 149, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 167, 173, 189, 191, 192, 201, 203, 206, 210, 217, 220, 234, 244, 259, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 329

Ј

јавни ред 3, 8, 21, 36, 38, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 61, 63, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 79, 81, 82, 85, 94, 108, 122, 126, 127, 128, 182, 226, 229, 230, 306, 328

јавни скуп 21, 71, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 107

јединице за интервенцију 60, 76

језгро 24, 29, 34, 36, 37, 39, 145, 156, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 324

К

контрола 1, 10, 14, 23, 38, 54, 55, 56, 61, 62, 64, 65, 70, 83, 84, 85, 86, 134, 135, 137, 146, 147, 149, 151, 162, 163, 164, 169, 171, 177, 179, 180, 181, 183, 189, 236, 328

координација 73, 74, 77, 78, 86, 150, 157, 184, 185

кривично дело 2, 3, 4, 11, 13, 24, 40, 74, 83, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 115, 116, 121, 123, 128, 129, 135, 141, 142, 143, 144, 149, 151, 177, 180, 182, 183, 188, 189, 328

криминал 7, 8, 9, 13, 40, 41, 46, 83, 138, 139, 144, 145, 151, 159, 168, 179, 180, 181, 182, 183, 189

криминалитет 1, 2, 3, 7, 8, 14, 21, 24, 40, 41, 79, 111, 112, 146, 160, 161, 164, 173, 308, 324

М

малолетна лица 111, 120, 181, 189

малолетник 39, 111, 112, 137, 138, 139, 144, 145, 146, 154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 164, 169, 170, 180, 188, 189

маса 15, 49, 61, 62, 63, 69, 70, 72, 79, 171, 176, 192

масовни догађај 70, 71

масовни нереди 62, 63

мере безбедности 71, 86, 97, 107, 108, 109, 111, 116, 117, 118, 120, 122, 328

метод 57, 134, 141, 146, 157, 161, 163, 165, 167, 170, 191, 192, 193

меч 18, 19, 20, 22, 23, 33, 34, 35, 36, 38, 56, 67, 68, 69, 76, 78, 82, 86, 126, 127

млади 11, 21, 25, 28, 29, 36, 41, 88, 93, 133, 135, 136, 137, 138, 140, 143, 144, 145, 147, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 179, 181, 185, 186, 187, 189, 192, 203, 220, 227, 234, 240, 243, 259, 267, 268, 271, 272, 273, 306, 313, 318, 319, 321, 323, 324, 325, 327, 329

Н

навијачи 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 106, 109, 111, 114, 118, 121, 122, 124, 125, 127, 129, 133, 140, 144, 145, 149, 151, 153, 156, 157, 159, 160, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 188, 189, 204, 208, 226, 227, 229, 233, 234, 235, 236, 255, 256, 257, 259, 260, 262, 263, 270, 271, 272, 286, 306, 308, 310, 311, 312, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328

навијачка група 7, 8, 10, 12, 13, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 46, 48, 49, 50, 60, 65, 66, 71, 74, 75, 80, 82, 83, 84, 86, 144, 156, 176, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 189, 201, 203, 204, 206, 207, 210, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 243, 246, 247, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 278, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327

навијачко насиље 16, 27

наркотик 140, 162, 179, 278, 279, 281, 282, 284, 323

нарушавање 21, 36, 51, 52, 58, 60, 69, 70, 71, 72, 79, 94, 122, 328

насилничко понашање 6, 10, 11, 17, 33, 79, 84, 96, 97, 98, 99, 101, 104, 123, 135, 136, 137, 141, 143, 146, 155, 159, 160, 161, 162, 165, 167, 169, 171, 172, 177, 179, 187, 188, 189, 191, 192, 227, 243, 244, 246, 253, 272, 309, 310, 320, 321, 323, 324, 325, 328

насилнички криминалитет 1, 2, 3, 7, 8

насиље 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 37, 38, 40, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 113, 115, 116, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 196, 197, 198, 206, 216, 217, 218, 219, 220, 226, 227, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255,

256, 257, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 306, 312, 313, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329
наставник 138, 153, 162, 169, 174, 308
недолично понашање 8, 22, 48, 54, 95, 98, 109, 111, 120, 123, 177, 178, 183, 184, 185, 186, 189, 259
нереди 7, 8, 18, 19, 20, 23, 24, 28, 34, 38, 40, 46, 50, 52, 56, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 72, 86, 94, 107, 115, 116, 119, 121, 125, 126, 127, 174, 263, 264, 265, 266, 322, 328

О

обезбеђење 16, 19, 35, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 96, 107, 114, 182, 183, 226, 229, 230, 258, 259, 260, 261, 306, 310, 321
образовање 25, 29, 151, 163, 172, 173, 240, 320
опасност 7, 11, 23, 40, 49, 50, 51, 68, 74, 93, 101, 107, 128, 133, 161, 163
организатор 53, 55, 56, 57, 58, 59, 68, 70, 71, 73, 75, 83, 98, 114, 115, 116, 118, 122, 123, 124, 125, 183, 186, 189, 259
осматрач 56, 57, 69, 70, 71, 72, 74, 86

П

пиротехничка средства 36, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 123, 128, 183, 257, 258, 321
полиција 2, 8, 12, 15, 18, 24, 36, 45, 49, 59, 51, 53, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 119, 120, 122, 128, 129, 144, 147, 148, 149, 150, 157, 163, 164, 166, 167, 168, 171, 176, 177, 179, 183, 186, 188, 196, 197, 201, 216, 219, 226, 229, 230, 243, 244, 246, 247, 248, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 273, 274, 279, 306, 310, 315, 316, 319, 321, 322, 323, 326, 327, 328,
полицијске јединице 46, 47, 51, 53, 59, 61, 62, 65, 66, 69, 70, 73, 74, 78, 81, 83, 87, 328
полицијска тактика 54, 60, 61, 63, 77
полицијска организација 45, 53, 55, 56, 62, 67, 75, 78, 86, 88, 191
полицијска сарадња 38, 49, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 64, 68, 75
полицијске снаге 45, 46, 51, 56, 58, 61, 62, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 83, 86, 328
полицијски службеник 50, 51, 56, 57, 59, 65, 66, 71, 78, 80, 81, 86, 87, 88, 89, 118, 119, 120
поредак 10, 17, 18
првенство 6, 7, 18, 23, 26, 50, 56, 60, 61, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 85
превентивне мере 135, 150, 161, 167, 181, 327

превентивни програми 25, 41, 73, 135, 146, 147, 187, 218, 272, 319, 323, 324, 329
прекршај 4, 8, 25, 28, 38, 94, 100, 102, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 149, 177, 182, 188, 328
припадник полиције 34, 51, 73, 74, 77, 85, 226, 229, 230, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 306
проактивно 45, 51, 60, 65, 75, 76, 83, 85, 88, 89, 166, 244, 262, 263, 320, 322, 327
пропис 4, 8, 54, 70, 95, 98, 102, 106, 111, 125, 182, 184, 310, 312, 313, 325
процена 26, 49, 50, 55, 56, 61, 63, 64, 66, 71, 74, 75, 79, 82, 83, 157, 166, 167, 327

Р

расизам 9, 173, 267, 272, 322, 323
репресивне мере 16, 48, 51, 60, 85, 89, 135, 148, 161, 171, 174, 310, 325, 327
репресија 41, 45, 63, 134, 147, 156, 161, 179, 192

С

сила 1, 2, 3, 45, 63, 66, 140, 171, 263, 264, 265, 266, 322
спортска манифестација 11, 13, 19, 54, 82, 86, 87, 88, 93, 94, 95, 98, 100, 103, 108, 113, 116, 118, 120, 122, 126, 128, 191, 192, 219, 220, 223, 227, 240, 243, 244, 247, 250, 252, 253, 259, 260, 262, 263, 267, 272, 274, 276, 277, 279, 281, 282, 284, 306, 310, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 327, 328
спортска приредба 1, 6, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 31, 38, 45, 46, 47, 51, 52, 54, 58, 70, 77, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 96, 97, 98, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 120, 121, 123, 125, 127, 128, 129, 151, 174, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 191, 192, 196, 197, 198, 216, 217, 218, 219, 220, 223, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 250, 251, 252, 258, 259, 260, 262, 266, 267, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 282, 284, 309, 310, 312, 313, 318, 319, 320, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329
спортски објекат 6, 13, 46, 48, 49, 51, 60, 87, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 110, 114, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 178, 186, 255, 256, 257, 258, 259, 321, 327, 328
стадион 5, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 48, 49, 50, 52, 55, 67, 69, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 101, 111, 113, 133, 146, 148, 171, 175, 176, 177, 180, 182, 192, 193
суд 2, 25, 28, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 117, 118, 119, 120, 126, 127, 128, 129, 134, 148, 154, 168, 174, 177, 179, 182, 183, 187, 188, 323

сузбијање 8, 15, 73, 79, 82, 83, 109, 134, 146, 150, 161, 163, 164, 165, 168, 177, 178, 179, 180, 185, 188, 244, 272, 310, 320, 323, 324
супротстављање 45, 46, 51, 53, 58, 65, 67, 69, 75, 77, 78, 79, 81, 85, 88, 89, 133, 136, 146, 173, 181, 327, 328, 329

Т

такмичење 5, 6, 7, 16, 18, 50, 53, 55, 56, 58, 59, 60, 66, 67, 75, 81, 86, 93, 107, 109, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 123, 124, 125, 167, 172, 173, 174, 175, 180, 243, 246, 320
телесна повреда 3, 13, 22, 24, 34, 35, 36, 87, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 107, 115, 123, 136, 189
трибине 5, 19, 26, 27, 28, 32, 35, 37, 40, 48, 49, 75, 93, 94, 100, 101, 102, 103, 111, 113, 121, 122, 123, 127, 173, 174, 327
гуча 4, 6, 10, 13, 17, 20, 22, 23, 28, 34, 35, 48, 114, 115, 116, 123, 124, 144, 162, 165, 166, 168, 179, 253, 255, 256, 257, 264, 265

У

употреба средстава принуде 51, 73, 87, 328
утакмица 5, 7, 9, 12, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 94, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 111, 125, 127, 144, 146, 150, 153, 171, 176, 182, 183, 184, 231, 233, 255, 256, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 278, 285, 304, 324, 327, 328
ученик 31, 73, 150, 172, 173, 174, 192, 193, 197, 218, 227, 229, 237, 239, 240, 243, 244, 253, 256, 257, 259, 318, 319, 320, 321, 329,

Ф

фудбал 6, 9, 12, 18, 19, 22, 26, 27, 28, 40, 41, 55, 56, 60, 61, 64, 65, 67, 70, 71, 73, 75, 77, 79, 85, 88, 125, 157, 172, 174, 175, 179, 186, 189

Х

хулиган 7, 8, 9, 10, 12, 14, 15, 17, 18, 22, 23, 31, 39, 40, 41, 48, 52, 54, 58, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 79, 80, 83, 85, 134, 139, 141, 142, 168, 171, 181, 189, 182, 325, 328
хулиганизам 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 39, 45, 50, 51, 53, 58, 59, 65, 67, 72, 73, 75, 77, 78, 79, 85, 88, 93, 94, 95, 113, 121, 122, 123, 125, 127, 133, 135, 156, 171, 174, 177, 178, 181, 182, 191, 192, 220, 227, 240, 243, 244, 246, 250, 252, 253, 255, 257, 259, 262, 263, 272, 306, 309, 310, 312, 313, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 329

Ш

школа 22, 23, 31, 50, 72, 73, 81, 138, 145, 146, 147, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 170, 174, 179, 181, 187, 188, 192, 193, 194, 197, 212, 213, 218, 227, 236, 237, 238, 240, 243, 244, 246, 247, 250, 252, 253, 255, 257, 259, 273, 278, 285, 303, 318, 320, 321, 324, 328, 329

